This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

BERTHOLD VON MOOSBURG

EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

35–65

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI

Digitized by Google

CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI

Veröffentlicht unter Leitung von Ruedi Imbach,
Burkhard Mojsisch und Loris Sturlese

Band VI,3

FELIX MEINER VERLAG · HAMBURG

Digitized by Google

BERTHOLD VON MOOSBURG

Expositio super Elementationem theologicam Procli

Propositiones 35–65

Herausgegeben von

Antonella Sannino

mit einem Vorwort von

Loris Sturlese

FELIX MEINER VERLAG · HAMBURG

Digitized by Google

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Bertholdus <Maisberchensis>:
Expositio super Elementationem theologicam Procli /
Berthold von Moosburg. - Hamburg : Meiner
(Corpus philosophorum Teutonicorum medii Aevi ; Bd. 6)

3. Propositiones 35–65 / hrsg. von Antonella Sannino.
Mit einem Vorw. von Loris Sturlese. - 2001
ISBN 3-7873-1560-8

Gedruckt mit Unterstützung der Deutschen Forschungsgemeinschaft

© Felix Meiner Verlag 2001. Alle Rechte, auch die des auszugsweisen Nachdrucks, der fotomechanischen Wiedergabe und der Übersetzung vorbehalten. Dies betrifft auch die Vervielfältigung und Übertragung einzelner Textabschnitte durch alle Verfahren wie Speicherung und Übertragung auf Papier, Transparente, Filme, Bänder, Platten und andere Medien, soweit es nicht §§ 53 und 54 URG ausdrücklich gestatten. Satz: Type & Buch Kusel, Hamburg. Druck: Strauss, Mörlenbach. Buchbinderische Verarbeitung: Keller, Kleinlüder. Werkdruckpapier: alterungsbeständig nach ANSI-Norm resp. DIN-ISO 9706, hergestellt aus 100% chlorfrei gebleichtem Zellstoff. Printed in Germany.

Digitized by Google

INHALT

Vorwort, von Loris Sturlese IX

Prolegomena XV
I. Handschriftliche Überlieferung XV
II. Handschriftenverhältnis XV
III. Technische Erläuterungen XVI
1. Zum Text XVI
2. Zum Quellenapparat XVI
3. Zum Variantenapparat XVI
4. Zum Index rerum XVII
IV. Kolumnenanfänge der Handschriften XVIII
V. Siglen und Abkürzungen XXI

Literaturverzeichnis XXIII

BERTHOLDI DE MOSBURCH EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

Propositio 35 Omne causatum et manet in sua causa et procedit ab ipsa et convertitur ad ipsam 3
Commentum 13

Propositio 36 Omnium eorum, quae secundum processum multiplicantur, prima sunt perfectiora secundis et secunda his, quae post ipsa, et consequenter eodem modo 15
Commentum 20

Propositio 37 Omnium secundum conversionem subsistentium prima sunt imperfectiora secundis et secunda his, quae deinceps, ultima autem perfectissima 22
Commentum 26

Propositio 38 Omne procedens ab aliquibus pluribus causis, per quot procedit, per tot convertitur; et omnis conversio per ipsa, per quae et processus 27
Commentum 30

Propositio 39 Omne ens aut substantialiter convertitur solum aut vitaliter aut etiam cognitive 31
Commentum 35

Digitized by Google

Propositio 40	Omnia, quae a se ipsis procedunt, praecedunt ea, quae ab aliis causis subsistunt, habentia essentiam antipostaton	36
	Commentum	44
Propositio 41	Omne quidem, quod est in alio, ab alio solum producitur; quod autem in se ipso est, antipostaton est	47
	Commentum	54
Propositio 42	Omne antipostaton ad se ipsum conversivum est	56
	Commentum	64
Propositio 43	Omne, quod ad se ipsum conversivum est, antipostaticum est	66
	Commentum	72
Propositio 44	Omne, quod secundum operationem ad se ipsum est conversivum, et secundum substantiam conversivum est ad se ipsum	73
	Commentum	78
Propositio 45	Omne antipostaticum ingenerabile est	80
	Commentum	83
Propositio 46	Omne antipostaton incorruptibile est	85
	Commentum	88
Propositio 47	Omne antipostaton impartibile est et simplex	89
	Commentum	92
Propositio 48	Omne antipostaton indissolubile et indispergibile est	94
	Commentum	98
Propositio 49	Omne antipostaton perpetuum est	100
	Commentum	103
Propositio 50	Omne, quod tempore mensuratur aut secundum subiectum aut secundum operationem, generatio est hac, qua mensuratur secundum tempus	104
	Commentum	111
Propositio 51	Omne antipostaton exemptum est ab his, quae a tempore mensurantur secundum substantiam	113
	Commentum	116
Propositio 52	Omne aeternum totum simul est, sive substantiam habeat solum aeternam totam simul praesentem ipsam habens, et non hoc quidem ipsius subsistens iam, hoc autem in posterum substituturum, quod nondum est, sed quantumcumque esse potest, tantum iam totum possidens sine deminutione et sine ordine, sive operationem cum substantia, et hanc simul totam habens et in eadem mensura perfectionis stantem, et velut fixam secundum unum et eundem terminum immobiliter et intransmutabiliter	117
	Commentum	124

Digitized by Google

Propositio 53 Omnibus aeternis praeexistit aeternitas, et omnibus his, quae secundum tempus, tempus praesubsistit 125
Commentum 127

Propositio 54 Omnis aeternitas mensura est aeternorum et omne tempus temporalium, et hae duae mensurae sunt solum vitae et motus 129
Commentum 134

Propositio 55 Omne, quod secundum tempus existit, aut eo, quod semper tempore est, aut aliquando in parte temporis hypostasim habens 136
Commentum 139

Propositio 56 Omne, quod a secundis producitur, et a prioribus et a causalioribus producitur eminentius, a quibus et secunda producebantur 141
Commentum 146

Propositio 57 Omnis causa et ante causatum operatur et post ipsum plurium est substitutiva 148
Commentum 154

Propositio 58 Omne, quod a pluribus causis producitur, compositius est eo, quod a paucioribus producitur 157
Commentum 161

Propositio 59 Omne simplex secundum substantiam aut est melius aut deterius compositis 163
Commentum 169

Propositio 60 Omne, quod plurium causa est, melius est habente virtutem ad pauciora et partes producente, quorum alterum totum hypostaticum est 171
Commentum 175

Propositio 61 Omnis potentia impartibilis manens maior est, partita vero minor 177
Commentum 180

Propositio 62 Omnis multitudo propinquius uni ens quantitate quidem est remotioribus minor, virtute autem maior 181
Commentum 185

Propositio 63 Omne imparticipabile duplices instituit participatorum ordines, hunc quidem in his, quae quandoque participant, hunc autem in his, quae semper et connaturaliter participant 187
Commentum 191

Propositio 64 Omnis primordialis unitas duplicem substituit numerum, hunc quidem per se perfectarum hypostaseon, hunc autem illustrationum in aliis hypostasim habentium 193
Commentum 198

Digitized by Google

Propositio 65 Omne, quod qualitercumque subsistit, aut secundum causam principaliformiter aut secundum essentiam aut secundum participationem exemplariter 201
Commentum 204

Index auctoritatum 207
Index rerum 217
Index nominum 225

Digitized by Google

VORWORT

Als am Anfang der achtziger Jahre eine kleine Forschergruppe mit einer Gesamtausgabe von Berthold von Moosburgs Prokloskommentar im Rahmen des CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI begann, wußten die Beteiligten, daß mit einem baldigen Abschluß des Unternehmens nicht zu rechnen war. Die vollständige Arbeitstranskription der Oxforder Handschrift der Expositio, die von mir hergestellt wurde und die die Grundlage für die Editions- und Kommentierungsarbeiten sowie für weiterführende Studien innerhalb des Corpus-Herausgeberkreises bis heute geblieben ist,[1] umfasste fast 3000 Normseiten, von denen nur ein Bruchstück gedruckt vorlag.[2] Die Edition wurde auf neun umfangreiche Bände veranschlagt, und es wurde sofort deutlich, wie schwierig es war, weitere Mitarbeiter zu gewinnen, bedeutete doch die Übernahme eines Editionsbandes eine intensive, mehrjährige Verpflichtung. Man setzte zunächst auf die eigenen Kräfte und hoffte darauf, daß sich der wissenschaftliche Nachwuchs einmal der Herausforderung dieses Unternehmens stellen würde.

1984 erschien der erste, von Rita Pagnoni und mir herausgegebene Band (Prologus, Kommentar zu propositiones 1–13). Dem kritischen Text ging eine Studie von Kurt Flasch voran, welche die Berthold von Moosburg-Forschung auf neue Grundlagen stellte.[3] 1986 veröffentlichten Burkhard Mojsisch, Rita Pagnoni und ich einen zweiten Band (Kommentar zu propositiones 14–34).[4] Die Forschung nahm beide Bände mit großer Aufmerksamkeit auf. Rezensenten wie Eusebio Colomer, Ferdinand Van Steenberghen, Francis Ruello, Aimé Solignac, Clemens Vansteenkiste, Karl Allgaier, Alexander Patschovsky, Carlos Steel und

[1] Die Transkription der propositiones 30–65 stellte Rita Pagnoni zur Verfügung. Ihre Vorarbeiten waren von großem Nutzen für die Edition des vorliegenden Bandes.

[2] B. Faes De Mottoni, Il commento di Bertoldo di Moosburg all'Elementatio theologica di Proclo. Edizione delle proposizioni riguardanti il tempo e l'eternità, in: Studi medievali, s. III, 12 (1971), S. 417–461 (mit Edition der propositiones 49–54).

B. Faes De Mottoni, Il problema della luce nel commento di Bertoldo di Moosburg all'-Elementatio theologica di Proclo, in: Studi medievali, s. III, 16 (1975), S. 325-352 (mit Teiledition der propositiones 36 und 37).

Bertoldo di Moosburg, Expositio super Elementationem theologicam Procli, 184–211 (De animabus), a cura di Loris Sturlese, presentazione di Eugenio Massa, Rom 1974 (Temi e testi 19).

[3] Berthold von Moosburg, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Prologus. Propositiones 1–13. Mit einer Einleitung von K. Flasch. Hrsg. von L. Sturlese und M. R. Pagnoni-Sturlese, Hamburg 1983 (CPTMA VI,1).

[4] Berthold von Moosburg, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Propositiones 14–34. Hrsg. von L. Sturlese, M. R. Pagnoni-Sturlese, B. Mojsisch, Hamburg 1986 (CPTMA VI,2).

Digitized by Google

Prospero Stella meldeten sich zu Wort. Gian Luca Potestà stellte die Edition ausführlich vor.[5] Helmut Boese veröffentlichte eine gründliche Besprechung, deren kritische Anregungen zum Überdenken einiger Punkte der Editionskriterien führten.[6]

Erfreulich war vor allem der Eindruck, durch unsere Arbeit etwas in der mittelalterlichen Philosophiegeschichte in Gang gebracht zu haben. Bereits vor dem Erscheinen des ersten Bandes konnten Eugenio Massa[7] und Alain de Libera[8] aufgrund der Texttranskription wichtige Aspekte des Denkens Bertholds herausarbeiten. 1984 stand Berthold im Mittelpunkt der Debatte bei einer ganzen Sitzung des Mystik-Symposions von Engelberg.[9] In den folgenden Jahren vermehrten sich die Hinweise auf seinen Prokloskommentar in den Philosophiegeschichten,[10] und ein kleiner Textteil wurde sogar ins Französische übersetzt.[11] Es folgten Studien zu Bertholds Position innerhalb der deutschen Dominikanerschule,[12] zu sei-

[5] G. L. Potestà, "Per laboriosam investigationem ascendere". L'edizione di Bertoldo di Moosburg, in: Rivista di filosofia neoscolastica, 76 (1974), S. 637–643.

[6] H. Boese, in: Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, 114 (1985), S. 133–138. Die Rezension erschien zu spät, als daß sie für die Edition des zweiten Berthold-Bandes hätte benutzt werden können. Vor allem haben die kritischen Bemerkungen von Boese zu einem sehr breiten Begriff von "Variante" geführt: im vorliegenden Band werden im Variantenapparat nicht mehr lediglich die sinngebenden Textvarianten der Handschriften verzeichnet, sondern auch alle Randkorrekturen registriert und sämtliche unterschiedlichen Lesarten beider codd. mitgegeben.

[7] E. Massa, La deificazione nel commento di Bertoldo di Moosburg a Proclo, Elementatio theologica 129, in: Pascua mediaevalia. Studies voor J. M. De Smet, Leuven 1983 (Mediaevalia Lovaniensia I, 10), S. 545–604.

[8] A. de Libera, Introduction à la Mystique rhénane. D'Albert le Grand à Maître Eckhart, Paris 1984 (2. revidierte Auflage, Paris 1994).

[9] Abendländische Mystik im Mittelalter. Symposion Kloster Engelberg 1984, hrsg. von K. Ruh, Stuttgart 1986; vgl. die Beiträge von K. Flasch, Procedere ut imago. Das Hervorgehen des Intellekts aus seinem göttlichen Grund bei Meister Dietrich, Meister Eckhart und Berthold von Moosburg, ebd. S. 124–134; L. Sturlese, Homo divinus. Der Prokloskommentar Bertholds von Moosburg und die Probleme der nacheckhartschen Zeit, ebd. S. 145–161.

[10] K. Flasch, Das philosophische Denken im Mittelalter. Von Augustin zu Machiavelli, Stuttgart 1986, S. 312, 317, 368, 463. Vgl. auch P. Schulthess, R. Imbach, Die Philosophie im lateinischen Mittelalter. Ein Handbuch mit einem bio-bibliographischen Repertorium, Zürich 1996, S. 398. F. Adorno, T. Gregory, Manuale di storia della filosofia, I, Roma 1996, S. 400–401. Der Theologie Bertholds widmet ein eigenes Kapitel E.-H. Wéber in: Storia della teologia nel Medioevo, hrsg. von G. d'Onofrio, III, Casale Monferrato 1996, S. 445ff. L. Sturlese, Storia della filosofia tedesca nel medioevo. Il secolo XIII, Firenze 1996, passim (vgl. Register, S. 295).

[11] Berthold de Moosburg, Commentaire des Elements de théologie de Proclus, Preambule du livre. Introduction, in: Philosophes médiévaux. Anthologie de textes philosophiques (XIIIe–XIVe siècles), sous la direction de R. Imbach et M.-H. Méléard, Paris 1986 (Bibliothèque médiévale, 10/18 1760), S. 335–346–372 (Einleitung von L. Sturlese, Übersetzung von A. de Libera).

[12] R. Imbach, Die deutsche Dominikanerschule. Drei Modelle einer Theologia mystica (1987), jetzt in: R. Imbach, Quodlibeta. Ausgewählte Artikel / Articles choisis, hrsg. von F. Cheneval u. A., Fribourg 1996 (Dokimion 20), S. 109–127.

Digitized by Google

nem Einfluß auf Tauler[13] und auf Nikolaus von Kues.[14] 1992 schrieb Jan A. Aertsen einen wichtigen Beitrag zur Transzendentalienlehre in der Expositio,[15] 1996 artikulierte Libera seine Berthold-Deutung in einem Band über die "Vergöttlichung des Menschen",[16] eine Untersuchung zu Berthold und dem Hermetischen Schrifttum befindet sich im Druck.[17]

Während die wissenschaftliche Diskussion über Berthold weiterging, kam die Textedition durch die wachsenden akademischen Verpflichtungen und die unvermeidbaren Interessenverschiebungen innerhalb der ersten Herausgebergruppe ins Stocken. Es war nicht leicht, Nachfolger in einer so schwierigen Editionsarbeit zu finden. Im Rahmen eines durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft geförderten Projekts arbeiteten Isabel Tautz und Udo R. Jeck jahrelang in Bochum an Band VII der Gesamtausgabe.[18] Bei einem parallelen, durch das italienische Ministerium für Universität und Forschung finanzierten und von mir geleiteten Projekt an der Universität Lecce nahmen drei italienische Philosophiehistorikerinnen, Antonella Sannino, Irene Zavattero und Alessandra Beccarisi, zwei weitere Bände und Bertholds eigenhändiges Sachregister (die "Tabula") in Angriff.[19]

Als erstes Ergebnis dieser internationalen Kooperation liegt jetzt der dritte Band der Expositio super Elementationem theologicam Procli vor, herausgegeben von Antonella Sannino. Dieser umfangreiche Textteil umfasst den Kommentar zu den propositiones 35–65 und entwickelt Themen, die für das Denken Bertholds von zentraler Bedeutung sind, wie z. B.:

Die Lehre von der "wesentlichen Ursache" (*causa essentialis*), die zunächst unter Verweis auf Dietrich von Freibergs *De cognitione entium separatorum* in der propositio 35 eingeführt wird und in den propositiones 57–65 in eine ausführ-

[13] L. Sturlese, Tauler im Kontext. Die philosophischen Voraussetzungen des Seelengrundes in der Lehre des deutschen Neuplatonikers Berthold von Moosburg, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 109 (1987) 390–436. Hierzu K. Ruh, Geschichte der abendländischen Mystik. III: Die Mystik des deutschen Predigerordens und ihre Grundlegung durch die Hochscholastik, München 1996, passim (vgl. Register, S. 531).

[14] C. Riccati, La presenza di Proclo tra neoplatonismo arabizzante e tradizione dionisiana (Bertoldo di Moosburg e Niccolò Cusano), in: Concordia Discors (Fs. G. Santinello), Padova 1993 (Medioevo e Umanesimo 84) S. 23–38. Vgl. ferner B. Mojsisch, Die Andersheit Gottes als Koinzidenz, Negation und Nicht-Anderssein bei Nikolaus von Kues. Explikation und Kritik, in: Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale 7 (1996) 437–454.

[15] J. A. Aertsen, Ontology and henology in medieval philosophy (Thomas Aquinas, Master Eckhart and Berthold of Moosburg), in: On Proclus and his influence in medieval philosophy, ed. by E. P. Bos, P. A. Meijer, Leiden 1992 (Philosophia antiqua 53), S. 120–140. Vgl. auch Ders., Medieval philosophy and the transcendentals. The case of Thomas Aquinas, Leiden 1996 (Studien und Texte zur Geistesgeschichte des Mittelalters 52), S. 416–419.

[16] A. de Libera, Eckhart, Suso, Tauler, et la divinisation de l'homme, Paris 1996.

[17] A. Sannino, The hermetic sources in Berthold of Moosburg, in: Journal of the Warburg and Courtauld Institute 63 (2000, im Druck).

[18] Der Band liegt bereits im definitiven Manuskript vor und wird dem vorliegenden Buch in kurzer Zeit folgen.

[19] Forschungprojekt FILOSMED: "Filosofia e scienze della natura nel medioevo. Edizioni e studi critici" (Leitung: L. Sturlese, Universität Lecce; P. Lucentini, Istituto Universitario Orientale in Neapel; P. Porro, Universität Bari).

Digitized by Google

liche Theorie der Begründung der Wirklichkeit durch verschiedene wesentliche Prinzipien steigernder Komplexität mündet;[20]

Die Analyse der Begriffe "Ewigkeit – Zeit" (*aeternitas, tempus*) und der entsprechenden Maßstäbe, bei der Dietrich von Freiberg wiederum als Grundlage des Gedankengebäudes Bertholds fungiert (propositiones 49–55);[21]

Die ausführliche Interpretation des neuplatonischen Begriffspaares "Hervorgang-Rückwendung" (*processus, conversio*), welche in den propositiones 36–39 entwickelt wird;[22]

Die Revision des Dietrichschen Begriffes von "Bewußt-sein" (*ens conceptionale*) und seine Deutung im Sinne eines "mentalen" Seins (*ens intentionale*), vor allem in der propositio 43;[23]

Die Deutung der proklischen "authypostaton"-Lehre, die in den propositiones 40–49 artikuliert wird.[24] Dieser letzte Teil ist besonders wichtig, denn das Stichwort *antipostaton* (in Bertholds Schreibweise) deckt als Oberbegriff den ganzen Komplex der göttlichen "Ur-Ursachen" (*causae primordiales*), die Proklos – sich nach Berthold auf Plato und auf die vorplatonische Weisheit stützend – in systematischer und unübertroffener Art und Weise in seinem Buch untersucht hat.[25] Dabei werden besonders propositio 40 und 42 die Aufmerksamkeit der Forschung beanspruchen, denn Berthold führt dort wesentliche Elemente seiner philosophischen Interpretation des Christentums aus, indem er die Konvergenz des Plato, "Dionysius Platonicus", Hermes Trismegistus, der Sibyllinischen Schriften (*Liber Vasilographus*) und des sapientialen Traktats des Didimus über die trinitarische Struktur der Gottheit zeigt.[26]

Daß ein neuer Berthold-Band dreizehn Jahre nach der Veröffentlichung des letzten erscheinen kann, ist an erster Stelle der harten und kompetenten Arbeit einer motivierten Herausgeberin zu verdanken. Es ist ein erfreuliches Zeichen der Lebendigkeit und Gesundheit unserer philosophischen Mittelalterforschung, daß sich junge Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler heute noch im Dienste der Forschung an schwierige Texte wagen. Aller Arbeitswille wäre jedoch umsonst, wenn das Projekt keine fördernde Institutionen gefunden hätte, und dieses Buch

[20] Vgl. unten, S. 9f., 148–205; zur causa-essentialis-Lehre vgl. K. Flasch, Einleitung, in: Berthold von Moosburg, Expositio, Bd. I, S. XXXIII–XXXIV (mit Lit.).

[21] Vgl. unten, S. 100–140; zum Zeitbegriff Dietrichs vgl. U. R. Jeck, Aristoteles contra Augustinum. Zur Frage nach dem Verhältnis von Zeit und Seele bei den antiken Aristoteleskommentatoren, im arabischen Aristotelismus und im 13. Jahrhundert, Amsterdam 1993, S. 429–444 (mit Lit.). Dieselben Quellen Bertholds benutzt auch Nikolaus von Straßburg im II. Buch seiner Summa, hrsg. von T. Suarez-Nani, Hamburg 1990 (CPTMA V,2,3); hierzu T. Suarez-Nani, Tempo ed essere nell'autunno del medioevo. Il De tempore di Nicola di Strasburgo e il dibattito sulla natura e il senso del tempo agli inizi del XIV secolo, Amsterdam 1989.

[22] Vgl. unten, S. 15–35.

[23] Vgl. unten, S. 66f.

[24] Vgl. unten, S. 36–103.

[25] Berthold, Expositio, exp. tit. A, Bd. I, S. 37.

[26] Vgl. unten, S. 40–43.

Digitized by Google

wäre nicht da, wenn es keinen mutigen Verleger gäbe, der einem vor zwanzig Jahren entworfenen Editionsprogramm jahrelang die Treue gehalten hätte. Allen denjenigen, die diese Edition ermöglicht haben – dem Dipartimento di Filosofia der Universität Lecce, dem Ministerium für Universität und Forschung Italiens, der Deutschen Forschungsgemeinschaft und dem Felix Meiner Verlag – gilt daher der Dank von Leitungskomitee und Herausgebern des CORPUS PHILOSOPHORUM TEUTONICORUM MEDII AEVI.

Loris Sturlese

Digitized by Google

PROLEGOMENA

I. HANDSCHRIFTLICHE ÜBERLIEFERUNG

Die Expositio super Elementationem theologicam Procli Bertholds von Moosburg[1] wird von folgenden Handschriften überliefert:[2]

O Oxford, Balliol College Library, Cod. 224 B.
V Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. Lat. 2192.

Bei wörtlichen Zitaten aus Macrobius, Commentarii in Somnium Scipionis und aus den Opuscula des Proklos wurde auch Bertholds Handexemplar kollationiert, und zwar:

B Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität, Cod. F IV 31.

II. HANDSCHRIFTENVERHÄLTNIS

Beide Codd., O und V, die aus dem Jahr 1444 bzw. 1437 datieren, wurden voneinander unabhängig vom Archetypus abgeschrieben.[3]

Aufgrund einer gewissen Anzahl gemeinsamer Fehler im durch O und V übereinstimmend tradierten Text liegt die Vermutung nahe, daß der Archetypus eine Abschrift des Autographs Bertholds war.

Da keinem der beiden codd. eine unzweifelhaft evidente Prävalenz zugebilligt werden kann, wie aus dem Variantenapparat ersichtlich ist, wurden die Varianten anhand der traditionellen philologischen Kriterien beurteilt.

1) Zu Berthold und seinem Werk vgl. Berthold von Moosburg, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Prologus. Propositiones 1–13, hrsg. von M.R. Pagnoni-Sturlese und L. Sturlese, mit einer Einleitung von K. Flasch, Hamburg 1984 (CPTMA VI,1), S. XIff.; H. Boese, Wilhelm von Moerbeke als Übersetzer der "Stoicheiosis theologike" des Proclus, Birkenau 1985 = Abhandlungen der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philos.-Hist. Klasse 1985/5, S. 69–83.

2) Zu den Handschriften und zum Folgenden s. Berthold von Moosburg, Expositio (CPTMA VI,1) S. XXXIX–XLI.

3) A. a. O., S. XL.

Digitized by Google

III. TECHNISCHE ERLÄUTERUNGEN

1. *Zum Text*

Um das Lesen des Textes zu erleichtern, ist die Schreibweise der codd. an die klassische angeglichen worden (so z. B. nichil: nihil, diffinicio: definitio, ydemptitas: identitas). Aber seltene Formen, die mehr als ein bloßes orthographisches Faktum repräsentieren, sind im edierten Text bewahrt worden; so z. B. Lehnwörter, die Berthold aus den griechisch-lateinischen Übersetzungen übernommen hat und deren Schreibweise auf von ihm benutzte Handschriften zurückzuführen ist (z. B. antipostaton, antarkes, antotelis, antounum, enypostaton).
Die Überschriften "Propositio ..." und "Commentum" (vgl. S. 3, 13, 19 usf. bzw. 11, 17, 26 usf.) fehlen in den Handschriften; sie sind von der Herausgeberin ergänzt worden.

2. *Zum Quellenapparat*

Die im Quellenapparat benutzten und in abgekürzter Weise zitierten Editionen werden im Literaturverzeichnis mit vollständigen Angaben angeführt. Den Quellennachweisen werden die möglichst neuesten kritischen Editionen zugrundegelegt. Aus Kontinuitätsgründen werden allerdings auch die Seiten- und Zeilenangaben der älteren, in den früheren Berthold-Editionsbänden benutzten und inzwischen überholten Editionen mitgegeben (z. B. Dion., De div. nom. 10 3, PG 3,937C; Suchla 216,8–9; Simon 401,80-81; Liber XXIV philosophorum I; Baeumker 208,8–9; Hudry 5,1–2).

Das "cf." weist darauf hin, daß ein Zitat im Text nicht wörtlich und/oder ausdrücklich vom Verfasser angegeben wurde (darunter zahlreiche relativ wortgetreue Auszüge aus Albert dem Großen und Dietrich von Freiberg); Anfang und Ende solcher Zitate werden – wenn erforderlich – durch » « kenntlich gemacht. Wörtliche Zitate werden durch " " hervorgehoben.

Bei Zitaten aus griechischen Autoren wird zuerst auf die Originalausgabe, danach auf die von Berthold benutzte lateinische Übersetzung hingewiesen. Auf die Angabe der Übersetzung wird bei nicht eindeutig zuordenbaren Zitaten aus Aristoteles verzichtet.

3. *Zum Variantenapparat*

Der Variantenapparat ist negativ angelegt. Eine Ausnahme bilden die Stellen, bei denen der cod. B kollationiert wurde (Zitate aus Macrobius und Proklos), wobei die betreffenden Varianten in positiver Weise angeführt werden.

Unberücksichtigt bleiben im Apparat: a) unwichtige Selbstkorrekturen des Schreibers, b) die Randwiederholung des Namens eines im Text zitierten Autors (sehr häufig im cod. O), c) die systematische Korrektur: Avencebrol (ex: Avice-

Digitized by Google

bron) in beiden codd., d) die gelegentliche Randnumerierung von Thesen, Definitionen usw. Spätere Randbemerkungen hingegen werden im Apparat angeführt.

4. *Zum index rerum*

Dem index rerum, herausgegeben von Alessandra Beccarisi, ist die umfangreiche tabula per alphabetum zugrunde gelegt worden, die Berthold der Expositio anfügte. Aus praktischen Gründen wurde dabei die alphabetische Reihenfolge der Stichwörter revidiert und der jeweilige Hinweis auf prop. und Buchstabe durch Seitenangaben ersetzt.

IV. KOLUMNENANFÄNGE DER HANDSCHRIFTEN

3,4 Postquam	V 79rb	23,35 lineam	V 83ra
4,37 quam	O 74 ra	24,73 contrapositam	O 77va
4,47 potentia	V 79va	24,77 directum	V 83rb
5,85 per	O 74 rb	25,115 in	O 77vb
5,94 causatum	V 79vb	25,119 inciderat	V 83va
6,131 finis	O 74va	26,156 autem	O 78ra
7,140 Ethicorum	V 80ra	26,159 ultima	V 83vb
8,177 invenitur	O 74vb	27,19 in commento	V 84ra
8,177 invenitur	V 80rb	27,25 sublo|cato	O 78rb
9,226 imparticipan|tibus	V 80va	28,63 conversionem	V 84rb
9,228 necessarium	O 75ra	29,69 praecedit	O 78va
11,268 procedit	V 80vb	30,109 Et	V 84va
11,270 sine	O 75rb	30,115 ergo	O 78vb
12,309 divisus	V 81ra	31,14 universitate	V 84vb
12,317 loquendo	O 75va	32,30 inferioribus	O 79ra
13,342 aut	V 81rb	32,58 communitatem	V 85ra
13,355 cui	O 75vb	33,74 sed	O 79rb
15,3 perfectiora	V 81va	34,105 ut	V 85rb
15,21 et	O 76ra	34,122 essentialiter	O 79va
16,44 esse	V 81vb	35,149 co|gnitivam	V 85va
16,68 rectam	O 76rb	35,160 qua	O 79vb
17,88 et	V 82ra	36,7 proponitur	V 85vb
18,113 mul|tiformis	O 76va	36,32 huiusmodi	O 80ra
18,28 multa	V 82rb	37,52 substantive	V 86ra
19,157 perfectior	O76vb	38,81 et	O 80rb
19,173 tam	V 82va	38,100 formam	V 86rb
20,204 remotiora	O 77ra	39,134 secundi	V 86va
21,209 secundis	V 82vb	40,146 et	O 80va
22,31 ad	O 77rb	41,174 manet	O 80vb

Digitized by Google

41, 187 in[1]	V 86vb
42, 216 flores	O 81ra
42, 226 reflec|tens	V 87ra
43, 261 tertio	O 81rb
43, 272 per	V 87rb
44, 302 nihil	O 81va
44, 303 unum	V 87va
45, 336 quod	V 87vb
45, 339 probare	O 81vb
47, 23 principii	V 88ra
47, 28 dicitur	O 82ra
49, 73 evi|denter	V 88rb
49, 79 sunt	O 82rb
50, 115 super	V 88va
50, 129 et	O 82va
51, 158 nec[2]	V 88vb
51, 170 habitudinem	V 82vb
52, 203 declarabo	V 89ra
53, 217 antarkes	O 83ra
53, 248 his	V 89rb
54, 272 nam	O 83rb
54, 284 et	V 89va
56, 16 qua	O 83va
56, 27 dixerunt	V 89vb
58, 68 Graece	O 83vb
58, 71 supposita	V 90ra
59, 114 secundum	V 90rb
59, 115 tan|tum	O 84ra
60, 157 quod	V 90va
60, 161 sic	O 84rb
61, 202 fun|dantur	V 90vb
62, 211 nullus	O 84va
62, 242 idem	V 91ra
63, 256 spira|tionem	O 84vb
64, 287 conveniunt	V 91rb
64, 302 ipsi	O 85ra
64, 314 ad	V 91va
66, 14 vere	O 85rb
66, 28 conceptiona|le	V 91vb
67, 61 ens	O 85va
68, 73 uniuscumque	V 92ra
69, 104 imperfecta	O 85vb
69, 111 sua	V 92rb
70, 149 unum	O 86ra
70, 153 ut	V 92va

71, 198 modum	V 92vb
71, 199 subsis|tentis	O 86rb
72, 234 et	V 93ra
73, 2 Omne	O 86va
74, 34 re	V 93rb
74, 50 sit	O 86vb
75, 79 est	V 93va
75, 96 et	0 87ra
76, 117 notandum	V 93vb
76, 140 se|parata	O 87rb
77, 159 dis|positio	V 94ra
78, 189 et	O 87va
78, 199 autem	V 94rb
80, 7 triplicem	O 87vb
80, 11 ingenerabilis	V 94va
81, 49 alicuius	V 94vb
81, 52 natura	O 88ra
82, 90 per	V 95ra
82, 96 exit	O 88rb
83, 125 qua	V 95rb
84, 140 ostendit	O 88va
85, 25 ea	V 95va
86, 44 quando	O 88vb
86, 64 est[2]	V 95vb
87, 92 haec	O 89ra
87, 107 eadem	V 96ra
88, 136 derelinquens	O 89rb
89, 3 ostensis	V 96rb
90, 41 nisi	O 89va
90, 45 quaedam	V 96va
91, 82 seu	V 96vb
91, 86 secundum	O 89vb
92, 120 elementis	V 97ra
92, 132 evidentiam	O 90ra
93, 160 enim	V 97rb
94, 13 aliquando	O 90rb
95, 36 educitur	V 97va
95, 57 in	O 90va
96, 76 et	V 97vb
96, 104 secundus	O 90vb
97, 120 participatum	V 98ra
98, 149 cui	O 91ra
98, 162 in	V 98rb
100, 6 tertio	O 91rb
100, 14 Quod	V 98ra

Digitized by Google

101, 52 enim	O 91va
101, 55 perma|nentiae	V 98rb
102, 94 et^{2}	V 99ra
102, 94 praeteritum	O 91vb
104, 17 aliquid	V 99rb
105, 60 tum	O 92ra
105, 60 transmutationis	V 99va
106, 69 Physicorum	O 92rb
107, 102 Ultimo	V 99vb
107, 13 causa	O 92va
108, 47 vel	V 100ra
108, 160 et^{2}	O 92vb
109, 189 inter	V 100rb
110, 38 et	V 100va
110, 206 sicut	O 93ra
111, 256 entium	O 93rb
111, 273 probatio	V 100vb
112, 300 et	O 93va
113, 14 non	V 101ra
114, 47 hoc	O 93vb
114, 57 Quamvis	V 101rb
115, 94 permanet	O 94ra
115, 99 omnia	V 101va
117, 10 perfectionis	V 101vb
117, 21 qua	O 94rb
118, 52 quod	V 102ra
119, 67 semper	O 94va
119, 94 totum	V 102rb
120, 115 eius	O 94vb
121, 137 dicitur	V 102va
121, 162 secundis	O 95ra
122, 178 abnegando	V 102vb
123, 207 Et	O 95rb
123, 219 speciem	V 103ra
124, 250 semper	O 95va
124, 251 habeat	V 103rb
125, 32 ipsam	V 103va
126, 34 par|tialis	O 95vb
127, 76 ita	V 103vb
127, 80 et	O 96ra
128, 112 idem	V 104ra
128, 125 participans	O 96rb
129, 15 infinitus	V 104rb
130, 38 inest	O 96va
130, 59 incorruptibilia	V 104va
131, 86 motus	O 96vb
131, 103 et	V 104vb
132, 131 ei	O 97ra
132, 143 praesentialitatis	V 105ra
133, 179 quae	O 97rb
134, 189 invenitur	V 105rb
136, 4 habens	O 97va
136, 5 ostendit	V 105va
137, 50 enim	V 105vb
137, 52 motui	O 97vb
138, 88 sola|rium	V 106ra
138, 93 solares	O 98ra
139, 117 aeternorum	V 106rb
139, 133 temporalia	O 98rb
140, 152 idem	V 106va
141, 10 tria	O 98va
141, 25 se	V 106vb
142, 53 alicuius	O 98vb
142, 66 habitudinem	V 107ra
143, 97 unicum	O 99ra
144, 108 resu|mendo	V 107rb
145, 145 Quod	O 99rb
145, 151 et	V 107va
146, 190 substantiam	V 107vb
146, 191 producendi	O 99va
147, 223 causatum	V 108ra
148, 4 cau|sas	O 99vb
148, 32 necesse	V 108rb
149, 52 elementum	O 100ra
150, 79 primariae	V 108va
150, 99 infinita	O 100rb
151, 120 alia	V 108vb
152, 147 subiectum	O 100va
152, 168 sive^{3}	V 109ra
153, 193 ut	O 100vb
154, post	V 109rb
154, 235 producentis	O 101ra
154, 245 po|tentiae	V 109va
155, 263 poten|tior	V 109vb
155, 273 quod	O 101rb
157, 3 compo|sitius	V 110ra
157, 20 forma|lissima	O 101va
158, 41 ordo	V 110rb
159, 66 secundum	O 101vb
159, 83 existentem	V 110va

Digitized by Google

160, 110 vel	O 102ra
160, 123 constituuntur	V 110vb
161, 151 sit	O 102rb
161, 165 dicuntur	V 111ra
163, 2 Omne	O 102va
163, 2 sub|stantiam	V 111rb
164, 55 Et	V 111va
164, 55 ingreditur	O 102vb
166, 98 Et	V 111vb
166, 100 Ex	O 103ra
167, 144 quod	V 112ra
167, 145 transmutationis	O 103rb
168, 131 dua|bus	O 103va
168, 134 ita	V 112rb
169, 229 Probatio	V 112va
169, 231 simpli|cioribus	O 103vb
171, 21 prime	V 112vb
171, 25 nec	O 104ra
173, 70 ad	O 104rb
173, 72 boni	V 113ra
174, 116 tantum	O 104va
174, 124 intentiones	V 113rb
175, 161 pro|ducens	O 104vb
175, 165 elementi	V 113va
177, 28 activa	O 105ra
178, 32 dicitur	V 133vb
179, 75 intent|ionibus	O 105rb
179, 80 magnitudinem	V 114ra
180, 121 Probatur	O 105va
180, 127 potentia	V 114rb
182, 34 impartibilis	O 105vb
182, 42 aliquotae	V 114va
183, 79 Et	V 114vb
183, 182 et	O 106rb
184, 115 Consimiliter	V 115ra
185, 166 sed	O 106va
185, 176 propinquius	V 115rb
187, 2 Omne	O 106vb
187, 6 ad	V 115va
188, 43 nostrorum	O 107ra
188, 54 perfectio	V 115vb
189, 83 quidem	O 107rb
189, 100 per|fectio	V 116ra
190, 124 cum	O 107va
190, 144 situs	V 116rb
191, 165 ordines	O 107vb
191, 180 ostenditur	V 116va
193, 5 Habentium	O 108ra
193, 12 uni|tatum	V 116vb
194, 51 imparticipabili	O 108rb
194, 61 unitas	V 117ra
195, 94 me|moriae	O 108va
196, 108 invenitur	V 117rb
196, 139 produ|centibus	O 108vb
197, 157 unitates	V 117va
198, 182 duplex	O 109ra
198, 193 multitu|dinem	V 117vb
199, 219 mediantibus	O 109rb
199, 223 ita	V 118ra
200, 261 et	O 109va
201, 5 triplici	V 118rb
202, 46 quaedam	O 109vb
202, 53 subsistentibus	V 119va
203, 89 productivo	O 110ra
203, 103 De	V 119vb
204, 135 Aut	O 110rb

Digitized by Google

V. SIGLEN UND ABKŪRZUNGEN

B	Basel, Öffentliche Bibliothek der Universität, Cod. F IV 31
O	Oxford, Balliol College Library, Cod. 224 B
V	Città del Vaticano, Biblioteca Vaticana, Cod. Vat. Lat. 2192
*	Lücke in den Handschriften

a. corr.	ante correctionem
ad. l.	ad locum
add.	addidit (-erunt etc.)
ap.	apud
app.	apparatus
cap.	capitulum
cf.	conferatur
codd.	codices
comm.	commentum
coni.	conieci
ed.	edidit, editio
ex corr.	ex correctione
ibid.	ibidem
in marg.	in margine
lac.	lacuna
lin.	linea
m. post.	manus posterior
n.	nota, notavit, numerus
om.	omisit
prob.	probatio
prol.	prologus
prop.	propositio
quaest.	quaestio
spec.	specialiter
sqq.	sequentes
sup. lin.	supra lineam
suppl.	supplevit
s.v.	sub voce
t. comm.	textus commenti
t. lect.	textus lectionis
tract.	tractatus
transl.	translatio
var. lect.	varia lectio
v.g.	verbi gratia

Digitized by Google

Digitized by Google

LITERATURVERZEICHNIS

Adam Pulchrae Mulieris, Liber de intelligentiis, ed. C. Baeumker, in: C. Baeumker, Witelo, ein Philosoph und Naturforscher des XIII. Jarhunderts, in Baeumkers Beiträge 3,2 (1908) 1–71.

Albertus Magnus, De anima, ed. C. Stroick, Münster i.W. 1968 = Opera omnia, editio Coloniensis 7,1.

– De animalibus, ed. H. Stadler, in: Baeumkers Beiträge 15–16 (1916–1920).

– De caelo et mundo, ed. P. Hoßfeld, Münster i.W. 1971 = Opera omnia, editio Coloniensis 5,1.

– De causis et processu universitatis a prima causa, ed. W. Fauser, Münster i.W. 1993 = Opera omnia 17,2.

– De natura et origine animae, ed. B. Geyer, Münster i.W. 1955 = Opera omnia, editio Coloniensis 12,1–46.

– Metaphysica, ed. B. Geyer, Münster i.W. 1960–1964 = Opera omnia, editio Coloniensis 16,1–2.

– Physica, ed. P. Hoßfeld, Münster i.W. 1987–1993 = Opera omnia, editio Coloniensis 4,1–2.

– Summa theologiae sive de mirabili scientia Dei, libri I pars I, quaestiones 1–50A, ed. D. Siedler, W. Kübel, H.G. Vogels, Münster i.W. 1978 = Opera omnia, editio Coloniensis 34,1.

– Super Dionysium De caelesti hierarchia, ed. P. Simon, W. Kübel, Münster i.W. 1993 = Opera omnia, editio Coloniensis 36,1.

– Super Dionysium De divinis nominibus, ed. P. Simon, Münster i.W. 1972 = Opera omnia, editio Coloniensis 37,1.

Alexander Halensis, Summa theologica I, Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1924.

Alexandri regis magni macedonum et Dindimi Bragmanorum regis per litteras pulcherrima collatio incipit in: PL 101, 1366–1374.

Algazel, Metaphysica, ed. J.T. Muckle, Toronto 1933.

Anselmus, Monologion, in: Opera omnia I, ed. F.S. Schmitt, Seckau–Rom 1938–1940.

Aristoteles, Analytica priora et posteriora, ed. W.D. Ross, Oxford 1964.

– Analytica posteriora, translatio Iacobi, ed. L. Minio-Paluello – B.G. Dod, Brügge-Paris 1968 = Aristoteles Latinus 4,1–4, S. 5–107.

– Categoriae et Liber de interpretatione, ed. L. Minio-Paluello, Oxford 1949.

– Categoriae, translatio Boethii, ed. L. Minio-Paluello, Brügge-Paris 1961 = Aristoteles latinus 1, 1–5.

– De anima, ed. W.D. Ross, Oxford 1956.

– De anima, translatio vetus, ed. C. Stroick, in: Albertus Magnus, De anima, Münster i.W. 1968.

– De anima, translatio Guillelmi, ed. R.-A. Gauthier, in: Thomas de Aquino, Sentencia libri De anima, Rom-Paris 1984.

– De caelo, ed. D.J. Allan, Oxford² 1955.

– De caelo, translatio Gerardi, ed. I. Opelt, in: Albertus Magnus, De caelo et mundo, Münster i.W. 1971.

– De generatione animalium, ed. I. Bekker, in: Opera, ex recensione I. Bekkeri edidit Academia Regia Borussica. Ed. altera, cur. O. Gigon, Berlin 1960, I, S. 715–789.

Digitized by Google

– De generatione et corruptione, ed. I. Bekker, in: Opera, Berlin 1960, I, S. 314–338.
– De generatione et corruptione, translatio vetus, ed. J. Judycka, Leiden-Brüssel 1986 = Aristoteles latinus 9, 1.
– De partibus animalium, ed. I. Bekker, in: Opera, Berlin 1960, I, S. 639–697.
– Ethica Nicomachea, ed. L. Bywater, Oxford 1894.
– Ethica Nicomachea, translatio Roberti Grosseteste, ed. R.A. Gauthier, Leiden- Brüssel 1972 = Aristoteles Latinus 26,1–3.
– Metaphysica, ed.W. Jaeger, Oxford 1957.
– Metaphysica, translatio anonyma (media), ed. G. Vuillemin-Diem, Leiden-Brüssel 1995 = Aristoteles latinus 26,1–3.
– Metaphysica, translatio Michaelis Scoti, in: Aristotelis Opera cum Averrois commentariis, 8, Venetiis 1562.
– Metaphysica, translatio media, ed. B. Geyer, in: Albertus Magnus, Metaphysica, Münster i.W. 1960–64.
– Physica, ed. W.D. Ross, Oxford² 1956.
– Physica, translatio Guillelmi, ed. M. Maggiolo, in: Thomas Aquinas, In octo libros Physicorum Aristotelis Expositio, Torino-Roma 1965.

Auctoritates Aristotelis, ed. J. Hamesse, Löwen-Paris 1974 = Philosophes médiévaux 17.

Augustinus, Confessiones, ed. L. Verheijen, Turnhout 1981 = Corpus Christianorum Series Latina 27.
– De civitate Dei, ed. B. Dombart – A. Kalb, Turnhout 1955 = Corpus Christianorum Series Latina 47–48.
– De Trinitate, ed. W.J. Mountain – F. Glorie, Turnhout 1968 = Corpus Christianorum Series Latina 50–50A.
– De Genesi ad litteram, ed. J. Zycha, Wien 1894 = Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum 28, 1.

Avecenbrol, Fons vitae, ed. C. Baeumker, in: Baeumkers Beiträge, 1 (1892–1895). [Nachdruck Münster 1995].

Averroes, Aristotelis Opera cum Averrois commentariis, Venetiis 1562–1574 [Nachdruck Frankfurt a. M. 1962].
– Commentarium magnum in Aristotelis De anima libros, ed. F.S. Crawford, Cambridge Mass. 1953 = Corpus commentariorum Averrois in Aristotelem, versionum Latinarum vol. 6/1.
– In Aristotelis librum II (α) Metaphysicorum commentarius, ed. G. Darms, Freiburg i.Ü. 1966 = Thomistische Studien 11.
– In librum V (Δ) Metaphysicorum Aristotelis commentarius, ed. R. Ponzalli, Bern 1971 = Scritti pubblicati sotto gli auspici della Società Svizzera di Scienze morali 13.

Avicenna, Liber de philosophia prima sive scientia divina, ed. S. Van Riet, 2 vol., Louvain-Leiden 1977–1980.

Bertholdus de Mosburch, Expositio super Elementationem theologicam Procli. Prologus. Propositiones 1–13, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese – L. Sturlese, Hamburg 1984 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi VI,1.
– Expositio super Elementationem theologicam Procli. Propositiones 14–34, ed. L. Sturlese – M.R. Pagnoni-Sturlese – B. Mojsisch, Hamburg 1986 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi VI,2.
– Expositio super Elementationem theologicam Procli, 184–211, De animabus, ed. L. Sturlese, Roma 1974 = Temi e testi 18.

Boethius, De Trinitate, ed. H.-F. Stewart – E.K. Rand, in: The theological tractates, with an English Translation by H.-F. Stewart – E K. Rand, London 1968, S. 2–30.

Digitized by Google

- Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint, ed. Stewart – Rand, in: The theological tractates, S. 38–50.
- Utrum Pater et Filius et Spiritus sanctus de divinitate substantialiter praedicentur, ed. Stewart – Rand, in: The theological tractates, S. 32–36.
- De institutione arithmetica, ed. G. Friedlein, Leipzig 1867.
- De differentiis topicis, in PL 64, 1173–1216.
- In Categorias Aristotelis, in PL 64, 159–294.
- In Topica Ciceronis, in PL 64, 1039–1174.
- Philosophiae consolatio, ed. L. Bieler, Turnhout 1957 = Corpus Christianorum. Series Latina 94.

Calcidius, Commentarius, ed. J.H. Waszink, in: Plato, Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus, London-Leiden 1962 = Plato Latinus 4, S. 57–346.

Cicero, De natura deorum, ed. O. Plasberg – W. Ax, Leipzig 1933 = Scripta quae manserunt omnia 14, S. 1–160.

Commentator, In librum Dionysii De divinis nominibus, Cod. Paris. Lat. 17341.

Dionysius ps. Areopagita, De caelesti hierarchia, PG 3, 119–340.
- De caelesti hierarchia, translatio Ioannis Sarraceni, in: Dionysiaca, recueil donnant l'ensemble des traductions latines des ouvrages attribués au Denys de l'Aréopage, Brügge 1937, S. 727–1039.
- De caelesti hierarchia, ed. G. Heil, Berlin-New York 1991 = Corpus Dionysiacum II, S. 7–59.
- De caelesti hierarchia, translatio Eriugenae, in Dionysiaca, S. 727–1039.
- De divinis nominibus, PG 3, 585–984.
- De divinis nominibus, translatio Ioannis Sarraceni, ed. P. Simon, in: Albertus Magnus, Super Dionysium De divinis nominibus, Münster i.W. 1972.
- De divinis nominibus, translatio Eriugenae, in: Dionysiaca, S. 5–561.
- De divinis nominibus, ed. B.R. Suchla, Berlin-New York 1990 = Corpus Dionysiacum I.
- De ecclesiastica hierarchia, ed. G. Heil, Berlin-New York 1991 = Corpus Dionysiacum II, S. 61–132.
- De ecclesiastica hierarchia, translatio Ioannis Sarraceni, in: Dionysiaca, S. 1069–1476.
- De ecclesiastica hierarchia, translatio Eriugenae, ibid.
- Epistulae, ed. A.M. Ritter, Berlin-New York 1991 = Corpus Dionysiacum II, S. 151–210.
- Epistulae, translatio Ioannis Sarraceni, in: Albertus Magnus, Super Dionysii Mysticam theologiam et Epistulas, Münster i.W. 1978, S. 479–554.

Euclides, Elementa, ed. J.L. Heiberg – E.S. Stamatis, Leipzig 1969–1977.
- Elementa, The first Latin translation of Euclid's Elements commonly ascribed to Adelard of Bath, ed. H.L.L. Busard, Toronto 1983.

Eustratius, In Ethicam Nicomacheam commentarius, ed. G. Heylbut, Berlin 1892 = Commentaria in Aristotelem Graeca 20.
- In Ethicam Nicomacheam commentarius, translatio Roberti Grosseteste, ed. H.P.F. Mercken, The Greek Commentaries on the Nicomachean Ethics of Aristotele, I, Leiden 1973 = Corpus Latinum commentariorum in Aristotelem Graecorum, 6,1.
- In Ethicam Nicomacheam commentarius, translatio Roberti Grosseteste, Cod. Vat. Lat. 2171.

Gislebertus Pictaviensis, Expositio in Boecii librum de bonorum ebdomade, ed. N.M.

Digitized by Google

Häring, in: The commentaries on Boethius by Gilbert of Poitiers, Toronto 1966, S. 183–230.

Honorius Augustodunensis, Clavis physicae, ed. P. Lucentini, Roma 1974 = Temi e testi 21.

Ioannes Damascenus, De fide ortodoxa, PG 94, 781–1228.
– De fide ortodoxa, translatio Burgudionsis, ed. E.M. Buytaert, St. Bonaventure 1955 = Franciscan Institute Publications. Text series 8.
– Dialectica, version of Robert Grosseteste, ed. Owen A. Colligan, O.F.M., M.A., St. Bonaventure 1953 = Franciscan Institute Publications. Text series 6.
Isaac Israeli, Liber de definitionibus, ed. J.T. Muckle, in: Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age 11 (1937–1938), 300–340.
Liber de causis, ed. A. Pattin, in: Tijdschrift voor filosofie 28 (1966), 134–203.
Liber de causis primis et secundis, ed. R. De Vaux, in: Notes et textes sur l'Avicennisme Latin aux confins des XIIe–XIIIe siècles, Paris 1934, S. 88–140.

Liber sex principiorum, ed. L. Minio-Paluello – B. G. Dod, Brügge-Paris 1966 = Aristoteles Latinus 1,6–7.
Liber de sex rerum principiis, ed. T. Silverstein, in: Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age 22 (1955) 247–302.
Liber Vasilographus, ed. O. Holder Egger, in: Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 155–173.
Liber XXIV philosophorum, ed. C. Baeumker, in: Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters 25 (1927), 207–214; ed. F. Hudry, Turnhout 1997= Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 143A.

Nicolaus Ambianensis, De arte seu articulis catholicae fidei, PL 210, 595–618.

Petrus Helias, Summa super Priscianum, ed. L. Reilly, Toronto 1993.
Petrus Hispanus, Summulae logicales, ed. L.M. De Rijk, Assen 1972 = Philosophical Texts and Studies 22.
Plato, Opera, ed. J. Burnet, Oxford 1900–1907.
– Timaeus a Calcidio translatus commentarioque instructus, ed. J.H. Waszink, London-Leiden 1962 = Plato Latinus 4, S. 5–52.
Porphyrius, Isagoge, ed. A. Busse, Berlin 1887 = Commentaria in Aristotelem Graeca 4,1
– Isagoge, translatio Boethii, ed. L. Minio-Paluello – B.G. Dod, Brügge-Paris 1966 = Aristoteles Latinus 1, 6–7, S. 5–31.
Proclus, Expositio in Parmenidem Platonis, ed. V. Cousin, Paris 1864 (Nachdruck Hildesheim 1961) = Opera inedita 3.
– Expositio in Parmenidem Platonis, translatio Guillelmi, ed. C. Steel, Louvain-Leiden 1982 = Ancient and Medieval Philosophy, Ser. 1/3.
– De X dubitationibus circa providentiam, ed. H. Boese, in: Procli Diadochi Tria opuscula, Berlin 1960 = Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie 1, 3–108.
– De malorum subsistentia, ed. H. Boese, in: Procli Diadochi Tria opuscula, S. 172–265.
– De providentia et fato, ed. H. Boese, in: Procli Diadochi Tria opuscula, S. 109–171.
– Elementatio physica, ed. H. Boese, in: H. Boese, Die mittelalterliche Übersetzung der Stoicheiosis fysike des Proclus, Berlin 1958.
– Elementatio theologica, ed. E.R. Dodds, Oxford² 1963.

Digitized by Google

– Elementatio theologica, translatio Guillelmi, ed. C. Vansteenkiste, in: Tijdschrift voor filosofie 13 (1951), 263–302, 491–531.
– Elementatio theologica, translata a Guillelmo de Morbecca, ed. H. Boese, Lōwen 1987 = Ancient and Medieval Philosophy, ser. 1/5.

Richardus de S. Victore, De trinitate, ed. J. Ribaillier, Paris 1958 = Textes philosophiques du Moyen Age 6.
Rogerus Bacon, De multiplicatione specierum, ed. D. Lindberg in: Roger Bacon's Philosophy of nature. A critical edition, with English Translation, Introduction and Notes of the De multiplicatione specierum and De speculis comburentibus, Oxford 1983, S. 1–269.
Tabit ibn Qurra, Liber de motu octavae sphaerae, ed. J.M. Millás Vallicrosa in: Al- Andalus 10 (1945) 98–108.

Theodoricus de Vriberch, De accidentibus, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 3, Hamburg 1983 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi 2,3, S. 53–90.
– De animatione caeli, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 11–46.
– De cognitione entium separatorum, ed. H. Steffan, in: Opera omnia 2, S. 161–260.
– De coloribus, ed. R. Rehn, in: Opera omnia 4, S. 276–298.
– De dotibus corporum gloriosorum, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 2, S. 267–289.
– De intellectu et intelligibili, ed. B. Mojsisch, in: Opera omnia 1, Hamburg 1977 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi II,1, S. 131–210.
– De iride et de radialibus impressionibus, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese et L. Sturlese, in: Opera omnia 4, S. 115–268.
– De luce et eius origine, ed. R. Rehn, in: Opera omnia 4, Hamburg 1985 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi II,4, S. 1–24.
– De magis et minus, ed. R. Imbach - H. Steffan, in: Opera omnia 2, Hamburg 1980 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi II, 2, S. 47–77.
– De mensuris, ed. R. Rehn, in Opera omnia 3, S. 212–247.
– De miscibilibus in mixto, ed. W.A.Wallace, in: Opera omnia 4, S. 29–47.
– De natura et proprietate continuorum, ed. R. Rehn, in: Opera omnia 3, S. 249–273.
– De origine rerum praedicamentalium, ed. L. Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 135–201.
– De quiditatibus entium, ed. J.-D. Cavigioli – R. Imbach, in: Opera omnia 3, S. 97–118.
– De visione beatifica, ed. B. Mojsisch, in: Opera omnia 1, S. 9–124.
– Fragmentum de ratione potentiae, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 377–382.
– Quaestio utrum in Deo sit aliqua vis cognitiva inferior intellectu, ed. M.R. Pagnoni-Sturlese, in: Opera omnia 3, S. 291–315
Thomas de Aquino, Super Librum De causis expositio, ed. H.D. Saffrey, Freiburg-Lōwen 1954 = Textus philosophici Friburgenses 4/5.

Ulricus de Argentina, De summo bono, Cod. Vat. Lat. 1311.
– De summo bono, Liber 4, Tractatus 1–2,7, ed. S. Pieperhoff, Hamburg 1987 = Corpus Philosophorum Teutonicorum Medii Aevi I, 4,1.

Vita Secundi philosophi, ed. B.E. Perry, in: Secundus the Silent Philosopher. The Greek Life of Secundus, Ithaca 1964 = Philological Monographs 22, 68–100.

Digitized by Google

Digitized by Google

BERTHOLDI DE MOSBURCH

EXPOSITIO SUPER ELEMENTATIONEM THEOLOGICAM PROCLI

PROPOSITIONES 35–65

EDIDIT
ANTONELLA SANNINO

Digitized by Google

Digitized by Google

PROPOSITIO 35
OMNE CAUSATUM ET MANET IN SUA CAUSA ET PROCEDIT AB IPSA ET CONVERTITUR AD IPSAM

Postquam ostensum est omne procedens et manere in suo producente et procedere ab ipso per 30[1]) et converti ad ipsum per 31[2]), et quia omne procedens est causatum, licet non e converso, si proprie loquamur, omne causatum sit procedens, quia, sicut causa in plus est producente, ita et causatum eo, quod producitur sive procedente, ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de ratione omnis causae et causati in generali, secundo de proprietate causati in speciali, et tertio de triplici causato in communi et de subdivisione tertii membri in natura corporali.

Quantum ad primum sciendum, quod ratio causae et causati est universalioris A intentionis et sic maioris ambitus quam ratio producentis et producti, ut tactum est in continuatione. Quod ut manifestius appareat, considerandum, quod communes rerum proprietates, cuiusmodi sunt ratio causae et causati, oportet secundum Aristotelem in *Analyticis*[3]) suis in communes rationes reducere. Dico autem communes proprietates, sive sint communes unitate univocationis, de quibus etiam magis apparet, sive sint communes unitate analogiae eo, quod etiam ipsae res, quarum sunt, sunt generum diversorum, habent tamen ad invicem in suis naturis convenientiam aliquam, quaecumque sit illa, in qua necesse est fundari et radicari communitatem analogicae participationis communium proprietatum.

Sicut autem in unitate univoca pervenitur ad aliquod principium commune univocum intrinsecum inexistens naturis et essentiis eorum, quae univocantur, sicut patet in his, quae sunt eiusdem generis, puta in generabilibus materia, in numeris unitas, sic in his, quae participant aliquod commune secundum analogiam, necessarium est ea reducere in unum et idem principium causale, a quo inexistit omnibus analogatis una communis intentio. Unde sicut impossibile est esse plures res easdem specie, nisi conveniant in una natura specifica, et plures res unius generis, nisi conveniant in forma generis, ita impossibile est esse communia secundum analogiam, nisi fundentur in una communi intentione secundum processum eorum ab uno communi principio per 21[4]) et 22[5]). Ex hoc autem ulterius

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 30; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 31; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2
[3]) cf. Arist., Anal. post. I 28, 87a38–39
[4]) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14
[5]) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15

4 procedere: procedente *O*   8 sive: sui *O*   18 etiam: et *V*

Digitized by Google

provenit ea convenientia et communicatio rerum, qua sibi invicem communicant per actiones et passiones, ut hoc agat, hoc patiatur.

Ex dicta etiam communitate et causae et communium intentionum contingit communes proprietates reperiri in rebus etiam genere diversis, sicut apparet in causa et causato, quae proprietates communiter inveniuntur tam in supernaturalibus quam in naturalibus eo, quod fundantur in quibusdam modis et condicionibus communibus ipsis antharchicis et physicis, qui sunt actus et potentia. De intentione enim causae est, ut ipsa sit secundum rationem actus, sic enim est originativa causati, quod etiam est determinativa ipsius ad propriam et determinatam naturam, quod competit actui. De ratione autem causati est determinari, quod competit potentiae, licet ambitus causalitatis, qui competit actui secundum impermixionem maiorem vel minorem, secundum maiorem vel minorem universalitatem determinetur et coartetur per potentiam. Haec enim sola constringit influentiam generalem.

Ex praemissis apparet, unde oriatur ratio causae et causati, quia ex actu et potentia, et quare in omnibus rebus inveniatur ita, quod sit universalioris ambitus producente et producto.

Et hoc de primo primi.

B De secundo sciendum, quod de proprietate omnis causati est, quod est ens per aliud et nullo modo per se, scilicet per propriam essentiam inquantum huiusmodi, quia "nihil se ipsum composuit aut ad esse perduxit" per tertiam I *De arte fidei*[6]). Si datur oppositum, ergo causatum habet esse per se. Ergo iuxta causae descriptionem[7]), quae est: "Causa est, per quam aliquid habet esse, quod dicitur causatum", ipsum causatum est causa sui. Ergo per secundam animi conceptionem[8]), quae talis est: "Omnis causa prior et dignior est suo causato", ipsum est prius et dignius se ipso. Quod est contra tertiam conceptionem[9]), quae dicit, quod "nihil est prius vel dignius vel aliud", quam ipsum sit. Huic etiam alludit 8 ibidem[10]), quae est: "Nihil est causa sui".

Ex quibus sequitur, quod illud, quod est per se inquantum huiusmodi, non est causatum, sed causa.

Item omne causatum est per participationem tale, et nullo modo per essentiam inquantum huiusmodi, et ex hoc est dependens, et sic non est sibi ens seu sui ipsius ens, sed est acquirens esse ab alio, et sic sibi ipsi insufficiens, cum indigeat causa a qua recipit entitatem, et sic etiam non est ens absolutum, quia, quod est tale, est ens secundum se ipsum; igitur omne causatum est respectivum, cum sit propter alterum.

[6]) Nicol. Ambian., De arte fidei I 3; PL 210,599A
[7]) Nicol. Ambian., De arte fidei prol.; PL 210,597C
[8]) Nicol. Ambian., De arte fidei prol.; PL 210,598C
[9]) Nicol. Ambian., De arte fidei prol.; PL 210,598C
[10]) Nicol. Ambian., De arte fidei I 8; PL 210,600A

42 competit *add.* passive *V* | secundum ... (43) minorem *om. O*   47 universalioris: universaliores *V*   52 perduxit: produxit *V*

Digitized by Google

Item omne causatum inquantum huiusmodi est possibile esse et nullo modo necesse esse, quia necesse esse est per se esse et plus quam perfectum esse, purissimum esse, universalissimum esse, optimum esse et desiderantissimum esse, et ex hoc omne causatum est possibile esse. Unde si est necessitas et ex hoc immutabilitas in ipso causato, hoc est per aliud, quia si omne, quod per se consideratum semper est possibile esse, si contingit ipsum necessarium esse, hoc erit per aliud. Eget enim alio, a quo habet esse, quod etiam est causa necessitatis et immutabilitatis eius, secundum quod dicit Plato in Timaeo[11]), sicut recitat Augustinus XIII *De civitate Dei*[12]): "Nempe Platonis haec verba sunt, sicut ea Cicero in Latinum vertit, quibus inducit summum deum deos, quos fecit, alloquentem ac dicentem: Vos, qui deorum satu orti estis, attendite, quorum operum ego parens effectorque sum. Haec sunt indissolubilia vel meo nutu, quamquam omne colligatum dissolvi potest; sed haudquaquam bonum est ratione iunctum velle dissolvere. Sed quoniam estis orti, immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis, nec umquam tamen dissolvemini nec ulla mortis vos fata periment, nec erunt valentiora quam consilium meum, quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis, cum gignebamini, colligati". Haec Augustinus.

Verum, quod habet esse necessarium per aliud, potest esse duobus modis secundum duos modos esse possibilis, quia, quod sic est, aut non habet semper necessitatem essendi, sed aliquotiens, et, quod sic est, opus habet materia, quae ipsum praecedat tempore, aut habet necessitatem essendi per aliud et tamen semper, et, quod sic est, non est omnino simplex. Nam aliud est, quod habet rationem sui ipsius, et aliud, quod habet ex alio. Et his duobus acquiritur ei esse illud, quod est. Id ipsum enim, quod est, habet ex utroque. Et ideo nullum causatum est adeo purum, adeo simplex, quod non habeat aliquid possibilitatis et potentiae in se ipso.

Et hoc de secundo.

C

Sane tam causa quam causatum, cum sint correspectiva, sunt in triplici manerie, sicut de causis super 7 evidentius est ostensum[13]). Quaedam enim sunt huiusmodi per essentiam, quaedam per substantiam, quaedam per accidens, non accipiendo hic 'per accidens', secundum quod opponitur ad per se, sed secundum quod distinguitur accidens ipsi substantiae. Illud autem vocatur causatum per essentiam, cui propria essentia in eo, quod huiusmodi, est ratio procedendi, sicut etiam causae per essentiam ipsa essentia est ratio producendi, ut supra 7 deductum est[14]). Causatum vero per substantiam est huiusmodi substantialiter sicut et causa substantialis. Sed causatum per accidens est, quod solum subicitur agenti transmutanti ipsum in adhaerentibus substantiae accidentali, non iam in his, quae per se consequuntur rei, ut est a generante, qualia sunt locus et motus. Et istud causatum tertiae maneriei subdividitur in naturale et artificiale. Naturale est,

11) cf. Plat., Tim. 41a7–d2

12) Aug., De civ. Dei XIII 16; Dombart-Kalb 397,22–24

13) supra, prop. 7 C; Pagnoni-Sturlese 148–149

14) supra, prop. 7 C; Pagnoni-Sturlese 148

Digitized by Google

cuius causa est natura, artificiale vero causatur ab arte, quae tamen "imitatur naturam" secundum Aristotelem II *Physicorum*[15]).

Est autem "ars collectio ex adinventis comprehensionibus extrinsecis et probatis ad aliquem finem bonum eorum, quae in vita" necessaria, sicut extrahitur ex Aristotele[16]) et Eustratio I *Ethicorum* cap. 1[17]). Vel sic secundum eosdem[18]): "Ars est universalis de similibus acceptio experimento collectis". Omnis autem ars, et si sit imitatio naturae, tamen est debilior ipsa, nec eam consequitur, etiam si multum laboret. Et propter hoc nulla ars sollertiam naturae imitari potest, sed quemadmodum natura saepe aemulam virium suarum esse artem patitur, ita aliquando irritam casso labore dimittit. Verum, quod aliquando ars adumbrare non valuit, casus imitatus est. Ars autem, quantum in se est, non deliberat nec agit cum proposito; si quod sic agit, ex anima est, II *Physicorum*[19]). Ars etiam omnis finem habet, et ideo illa ars nobilissima est et prima, cuius finis ultimus nobilissimus est, I *Ethicorum* cap. 1[20]). Artium vero quarumdam sunt fines operationes, quarumdam vero opera. Et in his, quarum fines sunt opera, ipsa opera meliora sunt operationibus, quae sunt ad ipsa opera, quia omnino fines sunt desiderabiliores et eligibiliores his, quae sub ipsis sunt, horum enim gratia et illa prosequuntur, ibidem ubi iam supra[21]). Et propter hoc dicit Aristoteles XVI *De animalibus* cap. 3[22]): omne, quod est ex arte, est dignius eo, quod est in arte. Possibile tamen est artem esse meliorem, cuius finis est operatio, illa, cuius finis est opus, ibidem[23]).

Sciendum autem est secundum Aristotelem VI *Ethicorum* cap. 5[24]), quod ars est circa contigentia, "quorum principia sunt in faciente et non in facto, quia neque de his, quae ex necessitate vel secundum naturam fiunt, est ars", sed est habitus "circa contingentia" factivus, sicut habetur a Commentatore ibidem cap. 2[25]). Et ipsius practicae finis est opus factivae aliquid ultra, ibidem[26]). Contingens enim dividitur in factibile et actibile; factibile habet finem opus, actibile operationem, unde factio et actio differunt sicut opus et operatio, et alterius habitus est factivum et activum VI *Ethicorum* cap. 5[27]). Ars autem communiter dicta continet tam factivas quam activas secundum Commentatorem ibidem[28]).

15) Arist., Phys. II 2, 194a21–22
16) cf. Arist., Eth. Nic. I 1, 1094a1
17) Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 1; Heylbut 6,26–28; Merken 9,23–26
18) Arist., Metaph. I 1, 981a5–7; Geyer 10,81–82
19) cf. Arist., Phys. II 8, 199b26–28
20) cf. Arist., Eth. Nic. I 1, 1094a1–22
21) Arist., Eth. Nic. I 1, 1094a3–6, 14–16
22) cf. Arist., De gen. animal. II 1, 734a31
23) Arist., De gen. animal. II 4, 740b28
24) Arist., Eth. Nic. VI 4, 1140a13–15; Gauthier 481,11–13
25) Eustrat., In Eth. Nic. comm. VI 4; Heylbut 298,21; Cod. Vat. Lat. 2171, 106v
26) Eustrat., In Eth. Nic. comm. VI 4; Heylbut 298,21–28, Cod. Vat. Lat. 2171, 106v
27) cf. Arist., Eth. Nic. VI 5, 1140a16–23
28) Eustrat., In Eth. Nic. comm. VI 4; Heylbut 302,20–21; scholion in Cod. Vat. Lat. 2171, 107va

120 quarumdam: quorundam *V* 122 eligibiliores *coni.*: egibiliores *V*, *om.* *O* 131 practicae *coni.*: practicam *codd.*

Digitized by Google

Aliter dividitur ars II *Physicorum* cap. 3[29]) in activam et usualem. Activa enim est, quae facit vel docet facere artificiatum, usualis, qui utitur artificio facto vel docet uti. Ars autem usualis principaliter respicit formam, activa proprie materiam, ut architector.

Secundum Commentatorem super I *Ethicorum* cap. 2[30]), ars dividitur in speculativam, et operativam, quae non relinquit opus manens, et in conditivam seu factivam, quae relinquit opus manens.

Ars autem, cuius finis actum et non actio, agit per se in subiectum aliud ab eo, in quo est, per accidens vero in subiecto proprio, ut medicus, cum curat se ipsum. Cum vero agit in subiectum, in quo operatur, tunc operatio artis est similis operationi naturae, quia tunc videtur esse principium motus ab intra, II *Physicorum* cap. 8[31]).

Verum in hoc est differentia inter naturam et artem, quia operatio artis magis denominatur a termino a quo, operatio vero naturae a termino in quem, II *Physicorum* cap. 2[32]). Secundum Averroem super VII *Metaphysicae* cap. 13[33]), "artificialia conveniunt in tribus cum naturalibus, scilicet quod habent materiam, et quod sunt propter aliquid, et quod sunt aliquid". Omne enim artificiatum, sive fiat ab arte sive aliquando a natura sine arte ut a calore naturali intra, fit ab efficiente secundum Aristotelem ubi iam supra[34]), et "quod virtutes naturales generativae sunt similes virtutibus artificialibus"[35]).

Et hoc de tertio primi.

Circa propositum vero tria faciam secundum tres partes ipsius, quia primo dicam de modo omne causatum in sua causa inexistendi, secundo de modo a causa procedendi, et tertio de modo ad causam convertendi.

Quantum ad primam partem tria faciam, quia primo dicam, qua ratione artificialia maneant in arte, secundo, qua ratione naturalia maneant in natura, ut est causa, et tertio, qua ratione omnia causata essentialia maneant in sua causa essentiali.

De primo sciendum, quod secundum Avencebrol libro II cap. 12[36]), omne D
agens per artem et propositum habet apud se illud, quod agit, quia secundum Aristotelem VII *Metaphysicae* cap. 13[37]), "forma artis est duobus modis, quorum unus est forma, quae est in anima, alius illa, quae est extra animam, et sunt idem. Nam illa, quae est extra animam, est ab illa, quae est in anima", ut domus ex domo, sanitas ex sanitate, et ex illa, quae non ex materia illa, quae habet materiam.

29) cf. Arist., Phys. II 2, 194a36–b5
30) cf. Eustrat., In Eth. Nic. comm. I 2; Heylbut 19,16–19; Mercken 32,25–31
31) cf. Arist., Phys. II 8, 199b29–33
32) cf. Arist., Phys. II 1, 193b12–18
33) Averr., Metaph. VII comm. 6; Venetiis 1562, 172rF–vG
34) cf. Arist., Metaph. VII 7, 1032b21–32
35) Averr., Metaph. VII comm. 23; Venetiis 1562, 174rC
36) cf. Avenc., Fons vitae II 12; Baeumker 44,8–19
37) potius Averr., Metaph. VII comm. 23; Venetiis 1562, 173vI

164 libro *om. O* 165 quia: quod *V* 166 unus: una *V*

Forma enim, quae est in anima, est forma sine materia; forma, quae est extra animam est forma in materia.

Unde et haec sunt verba Aristotelis[38]): "Ab arte vero fiunt, quorumcumque species est in anima; speciem autem dico, quid erat esse cuiusque et primam substantiam". Ubi sic dicit Commentator[39]): "Et res existentes ab artificio sunt illa, quorum formae et quiditates sunt in anima, et formae existentes in anima sunt quodammodo eadem forma". Et infra sequitur secundum aliam translationem[40]): "Et sanitas dicitur duobus modis. Dicitur enim de forma, quae est in anima, et de habitu, qui est in corpore, et ambo sunt idem. Sed sanitas secundo modo invenitur ab ea, quae est secundum primum modum. Et cum ita sit, est post illam". Commentator[41]): "Et intendit in hoc capitulo declarare, scilicet quod artificium est simile naturae, in hoc scilicet, quod illud, quod fit, fit ab eodem in forma aut in simili. Et ideo dixit: sanitas in anima est prima intentione. Et cum ita sit, sanitas, quae est extra animam, est per sanitatem, quae est in anima, aut ista est sanitas, id est aut sanitas, quae est in anima, est sanitas simpliciter et, quae est extra animam, est posterior".

Ex dictis apparet, quod omne artificiatum manet in sua arte, et sic est in anima sicut in sua causa, et per consequens "opus, quod fit secundum aliquam artem" conditivam seu factivam, "non est aliud in ipsa arte, quam ipsa ars", secundum E Anselmum[42]).

Et hoc de primo.

Et quia omne causatum artificiale manet in sua causa, ut ostensum est, multo magis causatum naturale. »Omnes enim formae, quae sunt in materia prima in potentia«, quae etiam est primum subiectum omnium naturalium generabilium et corruptibilium, »sunt actu in primo motore«[43]). Dico autem 'primo motore' non iam, qui sit simpliciter primus, qui secundum Boethium[44]) "stabilis manens dat cuncta moveri", cum secundum Aristotelem[45]) moveat ut quid amatum et desideratum, sed quem investigat ipse Aristoteles in VIII *Physicorum*[46]), qui est anima primi mobilis, in qua, sicut in omni anima divina, sunt species omnium rerum inferiorum in actu. Omnis enim anima, ut dicitur infra elemento 194[47]), omnes habet species, quas intellectus habet prime. Qualiter autem talis motor educens de eo, quod est potentia omnia naturalia, sit in actu omnia, super 77 apparebit[48]).

[38]) Arist., Metaph. VII 7, 1032a32–b2; Geyer 344,72–73
[39]) Averr., Metaph. VII comm. 23; Venetiis 1562, 173vH
[40]) Averr., Metaph. VII comm. 23; Venetiis 1562, 173vG
[41]) Averr., Metaph. VII comm. 23; Venetiis 1562, 173vI–K
[42]) Anselm., Monol. 34; Schmitt 53,19–21
[43]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 19 2; Mojsisch 159,90–91
[44]) Boeth., Philos. cons. III m.9; Bieler 51,3
[45]) cf. Arist., Metaph. XII 7, 1072a26, 1072b3
[46]) cf. Arist., Phys. VIII 6–10, 258b10–267b26
[47]) Procl., Elem. theol. 194; Vansteenkiste 168; Boese 95,1
[48]) infra, prop. 77 E

178 in: de *O* 180 et: etiam *V* 194 primo: ipso *V*

Digitized by Google

Est tamen sciendum, quod omne causatum naturale dupliciter manet in sua causa, puta in caelo: et corporaliter quoad imagines octavae sphaerae sive in "stellis comparibus"[49]), quia non est aliqua planta, taceo de perfectioribus rebus naturalibus, quae non habeat stellam in caelo; manet etiam animealiter per speciem sibi appropriatam, ut iam dictum est, propter quod etiam omnis divina anima est omnis res sensibilis exemplariter per 195[50]).

Et hoc de secundo.

Verum omne causatum essentiale in sua per se causa, scilicet essentiali, et F
manet sicut in virtute causali, sicut in ratione exemplari, et tamquam in perfectione essentiali, ut supra expositum est[51]).

Ubi tamen notandum, quod »quinque requiruntur ad minus in quacumque causa essentiali, non iam ad hoc, quod causatum eius maneat in ipsa, sed quia ipsa talis causa nobiliori modo et eminentiori praehabeat in se causatum suum«[52]), secundum intentionem elementi 18[53]).

»Quorum primum est, quod sit substantia seu essentia, quia nulla substantia secundum esse accidentale simpliciter eminentius et nobilius esse habet secundum naturam quam quaecumque substantia quantum ad esse substantiale«[54]).

»Secundo requiritur, ut sit substantia seu essentia viva, quia vivum inquantum vivum ceteris paribus semper nobilius et eminentius est non vivo«[55]).

»Tertio requiritur, ut sit substantia viva essentialiter, id est per essentiam suam, quia talis vita, scilicet quae est essentialis seu per essentiam, est intimior et per consequens eminentior quacumque alia vita, quae est secundum exteriora accidentia, puta secundum sensum vel imaginationem et huiusmodi«[56]).

»Quarto exigitur, ut haec vita, qua causa substantialis et per essentiam vivit, sit vita intellectualis, quae est suprema vita in participantibus seu viventibus«[57]), ut inferius ostendetur[58]).

»Quinto necessarium est, ut haec intellectualis vita sit intellectus in actu«[59]) per essentiam, non qui sit pars, licet principalior, alicuius substantiae, qualis est intellectus agens, sed qui sit per se vel absolute subsistens et sic intellectualis

[49]) cf. Plat., Tim. 42c4; Waszink 37,10
[50]) cf. Procl., Elem. theol. 195; Vansteenkiste 170; Boese 95,1
[51]) supra, prop. 35 E
[52]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 1; Steffan 186,93–94
[53]) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2; supra, prop. 18 D–F; Sturlese 52–56
[54]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 1; Steffan 187,95–97
[55]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 2; Steffan 187,98–99
[56]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 3; Steffan 187,100–103
[57]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 4; Steffan 187,104–106
[58]) infra, prop. 197 E–F; 52 A
[59]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 23 5; Steffan 187,107

217 esse habet: habet esse *V* 219 secundo: sed *O* 220 non: uno *O* 221 id est: et *V* 223 est *om. V* 225 exigitur: requiritur *V* | substantialis et: *malim* substantialiter 228 haec intellectualis: intellectualis hec *O*

Digitized by Google

hypostasis et substantia separata. Ibi enim primo et vere et proprie incipit ratio causae essentialis praehabens causatum suum in se eminentiori modo, quam ipsum causatum sit in se ipso, cuius ratio super 30 ostensa est[60]), ubi declaratum est, quod nullus conceptus intentionalis seu res sic accepta dat essentiam substantiae concipienti, sed potius e converso. Verum intellectualis substantia sic condicionata, ut dictum est, secundum absolutam suae substantiae preexistentiam realiter et essentialiter praehabet in se modo simplici et unite omnia sua causata, unde etiam dicitur esse plenitudo ens specierum, ut inferius apparebit[61]).

Et hoc de prima parte.

Quantum ad secundam partem tria faciam, quia primo dicam, quomodo ab arte procedant artificialia, secundo, quomodo a natura, ut est causa, procedant naturalia, tertio quomodo a causis essentialibus procedant causata essentialia.

G De primo sciendum, quod Averroes super VII *Metaphysicae* cap. 13 tractans illud Aristotelis[62]): "Dubitabit autem aliquis, qualiter alia fiant arte et a casu, ut sanitas, alia non, ut domus", sic dicit[63]): "Aestimatur enim propter hoc aliquid generari a duabus formis, et artificiali et naturali. Et est dubitatio super hoc, quod generans et genitum sunt idem in forma ... et causa illius est, quoniam in materia quorumdam eorum, quae generatur ab artificio, est pars potentiae naturalis similis artificio, et in materia quorumdam non est pars potentiae naturalis similis artificio. Et ista sunt, quae generantur ab artificio tantum, illa autem, in quibus est pars potentiae naturalis similis artificio, generantur ab utroque" Aristoteles[64]): "Quorum igitur materia est talis, ut lapides, impossibile sic moveri nisi ab alio". Super quo sic dicit Commentator[65]): "Et omnia, in quibus non est pars potentiae, motus ex se; et omnia, quae non moventur nisi ab artificio tantum, ut lapides, impossibile est, ut moveantur per se ad complementum, sed moventur per alia. Et istae sunt omnes materiae artificiorum, in quibus non est principium naturale, quo possent moveri per se ad finem, quem intendit ars, neque perfectum neque deminutum nisi per artem. Illa autem, in quibus est principium naturale, quo ars utitur, sunt sicut ars medicinae et culturae et omnes artes universaliter, in quibus ars iuvat naturam". "Ab his enim", ut dicit Aristoteles[66]), "movebuntur non habentibus quidem artem, moveri vero potentibus eis ab aliis non habentibus artem aut ex parte". Commentator[67]): "Et cum ita sit, accidit quibusdam moveri ex se absque eo, quod indigeant artificio omnino, et sunt illa, quae non indigent artificio

60) supra, prop. 30 D; Mojsisch 196,194–197 ex Theodor. de Vrib., De cog. ent. 24 2; Steffan 187,7–12 (n. 21)

61) infra, prop. 177 I

62) Arist., Metaph. VII 9, 1034a9–10; Geyer 352,71

63) Averr., Metaph. VII comm. 29; Venetiis 1562, 179rB–C

64) Arist., Metaph. VII 9, 1034b16–17; Geyer 352,74–75

65) Averr., Metaph. VII comm. 29; Venetiis 1562, 179rE–F

66) Arist., Metaph. VII 9, 1034b19–21; Geyer 352,75–76

67) Averr., Metaph. VII comm. 29; Venetiis 1562, 179rF

237 praehabet: prehabeat *V* 243 13 *om. O* 252 est *om. O* 262 accidit: accidet *V*

Digitized by Google

particulari aut universali adiuvante, et quaedam non indigent artificio particulari ad invicem, ut sanitas, quae non fit per medicinam in quibusdam aegritudinibus".

Ex praedictis evidenter colligitur, quod artificialia altero duorum modorum procedunt – verbo procedendi large sumpto – in esse. Quaedam scilicet a sola arte, ut domus, quae procedit ex sola forma artificiali. Quaedam a duabus formis, scilicet artificiali et naturali, sicut apparet in omnibus, ubi ars iuvat naturam. Sanitas vero, quae ex solis principiis naturalibus sine adminiculo medicinae provenit, non dicitur artificialis, sed naturalis.

Et hoc de primo secundae partis.

Verum naturalia sunt duplicia et plus quam genere differentia, scilicet ingene- H
rabilia et incorruptibilia et generabilia et corruptibilia. Quorum prima adhuc sunt diversa, scilicet animae totales et earum susceptibilia et partiales cum connaturalibus earum susceptaculis. Quae qualiter in esse procedant, inferius apparebit[68].

Secunda vero naturalia, scilicet generabilia et corruptibilia, dupliciter procedunt in esse. Quaedam videlicet a simili secundum illud Aristotelis VII *Metaphysicae*[69]: "In quibusdam palam, quia generans tale quidem est, quale generatum, nec tamen idem nec unum numero, sed unum specie ut in physicis: homo enim hominem generat, nisi quid praeter naturam fiat". Commentator[70]: "Omnis enim species generat speciem sibi similem, verbi gratia homo hominem, nisi generatio sit per accidens et non secundum naturam, ut mulus, qui generatur ab equo et asina. Et induxit hoc exemplum ad verificandum universalem propositionem dicentem, quod omne, quod generatur, generatur a suo simili in forma. Dubitatur enim in hac propositione ex animalibus propinquarum specierum, quorum congregatione generatur aliud animal in specie, ut ab equo et asina mulus. Et ideo ad verificandum hanc propositionem dicendum est, quod omne generatum generatione actuali, id est generatione non cessabili, generatur a suo simili. Et respondetur ad hoc per hoc, quod dixit post, et hoc quoque similiter": "Quod enim commune est super equum et asinum, non est nominatum proximum genus"[71]. "Deinde dedit testimonium famosum super hoc, quod nomen muli apud eos significat communem naturam". Et dixit[72]: "Sunt autem ambo forsan velut mulus". Alia translatio[73]: "Rectum est igitur ut ambo sint aequaliter, ut mulus". "Rectum est igitur, ut ex duobus seminibus generetur natura aequalis, id est temperata. Et innuit, quod dixit in libro *De animalibus*, quod sperma asini est frigidum et sperma equi calidum et temperantur apud mixtionem, et fit illic natura media inter

[68] infra, prop. 206 A–F; Sturlese 282–292
[69] Arist., Metaph. VII 8, 1033b29–33; Geyer 350,78–79
[70] Averr., Metaph. VII comm. 28; Venetiis 1562, 178rD
[71] Arist., Metaph. VII 8, 1033b34–1034a1; Geyer 350,80
[72] Arist., Metaph. VII 8, 1034a1–2; Geyer 350,80–81
[73] id est Michaelis Scoti, t. comm. 28

264 aut | particulari *om. O* 282 generat *om. sed add. in marg. m. post. V* 283 mulus: nullus *O* 287 et *super lin. V*

Digitized by Google

equum et asinum"[74]). Et sequitur in Aristotele[75]): "Sed sufficiens est generans facere et speciei causam esse in materia". Commentator[76]): "Sed sufficit in generatione, ut in generante sit potentia ad generandum formam sibi similem in materia, quae est in potentia forma eius, id est quia actio eius nihil aliud est quam extrahere illud, quod est in potentia in actum. Et erit causa in multiplicatione generabilium ab uno generante multiplicatio materiarum, in quas agit et universaliter ipsum agere in aliud et ut generans et genitum cum hoc idem sint in forma".

Quaedam vero naturalium procedunt in esse non a suo simili secundum speciem, qualia sunt generata per putrefactionem et omnia, quae sunt ex non semine, quae generantur non ab univoco, sed aequivoco, scilicet a sole et aliis stellis, quae sunt principium cuiuslibet vivi in natura secundum Averroem super XI *Metaphysicae*[77]): "Calor enim solis et stellarum aliarum divisus in aqua et terra generant animalia nata ex putrefactione et similiter omnia, quae sunt ex non semine, non quod illic sit anima in actu inveterata in orbe declivi et a sole, sicut narravit Themistius. Et omnia ista declarata sunt in libro *De animalibus*".

Et hoc de secundo secundae partis.

Qualiter autem causata essentialia procedant a causis essentialibus, satis diffu-
I se declaratum est super 29[78]) et duabus sequentibus. Ubi tamen notandum, quod per li 'causa' et 'causatum' excluditur processus originalis, in quo non est proprie loquendo causa et causatum, inquantum fundantur super rationem actus et potentiae, cum productum sit eiusdem actualitatis, quia eiusdem essentiae et naturae cum suo principio productivo, sed concluditur omnis processus causalis, in quo productivum, quia melius est quam natura eius, quod producitur, per 7[79]), necessarium est omne causatum cum eo, quod manet in sua causa, ut supra ostensum est[80]), etiam disgregari ab ea. Hoc enim est de ratione processus, ut dictum est super 29[81]).

Et sic omne causatum manet in sua causa quantum ad illud, quod est de ratione procedendi, procedit autem ratione propriae naturae, cum causalitas terminetur ad aliud seu distinctum in esse.

Et hoc de secunda parte.

Tertia vero pars sufficienter colligi potest ex habitis super 21[82]), 23[83]) et praemissa. Et sic etiam apparet intentio elementi.

[74]) Averr., Metaph. VII comm. 28; Venetiis 1562, 178rF–vG
[75]) Arist., Metaph. VII 8, 1034a4–5; Geyer 350,82–83
[76]) Averr., Metaph. VII comm. 28; Venetiis 1562, 178vH–I
[77]) Averr., Metaph. XII comm. 18; Venetiis 1562, 305rD–E
[78]) supra, prop. 29–31; Mojsisch 182–205
[79]) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6
[80]) supra, prop. 35 E
[81]) supra, prop. 29 A; Mojsisch 182–184
[82]) supra, prop. 21 A–M; Pagnoni-Sturlese 76–94
[83]) supra, prop. 23 A–I; Pagnoni-Sturlese 112–122

311 sicut ... (312) sunt *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 319 causalis: *corr. ex* naturalis *V*
328 21 *add.* et *O*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim manet solum, nihil differet a causa indiscretum existens; simul enim disgregabit processus. Si autem procedit solum, inconiunctum erit ad ipsam et incompassibile, nullatenus causae communicans. Si vero convertitur solum, quomodo quod non habet substantiam ab ipsa secundum substantiam facit conversionem ad alienum? Si autem maneat quidem et procedat, non convertatur autem, quomodo qui secundum naturam appetitus uniuscuiusque ad id, quod bene, et ad bonum, et quae ad generans extensio? Si vero procedit quidem et convertatur, non autem maneat, quomodo distans quidem a causa studet coniungi ad ipsam, inconiungibile autem erat ante distantiam? Si enim coniungebatur, secundum illud semper manebat. Si autem maneat et convertatur, non autem procedat, quomodo non segregatum possibile est converti? Omne enim, quod convertitur, assimilatur resoluenti in illud, a quo divisum est secundum substantiam.

Necesse autem est aut manere solum aut converti solum aut procedere solum aut duo extrema cum aliqua unitione aut medium cum alterutro extremorum aut simul omnia. Relinquitur autem et manere omne in causa et procedere ab ipsa et converti ad ipsam.

Hic probatur elementum sic: Omne causatum aut manet solum in sua causa, aut procedit solum, aut convertitur solum, aut manet et procedit solum, aut procedit et convertitur solum, aut manet et convertitur solum, aut manet et procedit et convertitur simul in suam causam; sed nullum causatum stat in aliqua praedictarum sex condicionum: ergo omne causatum et manet et procedit et convertitur in suam causam.

Minor declaratur quoad sex partes eius. Et primo ostendit primam tali ratione: Nullum causatum est indiscretum a sua causa; sed omne manens solum est indiscretum: ergo nullum causatum est solum manens in sua causa. Maior apparet ex ratione causae, quia causa est, ad cuius esse sequitur aliud[84]). Minor probatur sic: Nulli, cui competit processus, qui segregat, est indiscretum a sua causa; sed omni causato competit processus: ergo etc.

Deinde ibi: *Si autem procedit*, ostendit secundam partem sic: Nullum causatum est inconiuctum et incompassibile, nullatenus causae communicans; sed omne procedens solum est huiusmodi: ergo nullum causatum est procedens solum.

Si vero convertitur, ostendit tertiam partem sic: Nullum causatum facit conversionem ad alienum, a quo non habet substantiam per processum; sed omne, quod convertitur solum, est huiusmodi: ergo nullum causatum convertitur solum ad causam.

Si autem maneat, ostendit quartam partem sic: Nullum causatum caret appetitu naturali ad id, quod bene, et ad bonum, et extensione, quae est ad generans; sed omne manens et procedens solum est huiusmodi: ergo etc.

[84]) cf. Alb., Metaph. VIII 1 1; Geyer 389,31–32; Boeth., De diff. top. III; PL 64,1198B

340 converti: convertitur *V* | quod *add.* a re *O* 343 simul: solum *O*

Digitized by Google

Si vero procedit, ostendit quintam partem interimere se ipsam tali ratione: Nullum distans seu dissimile a causa studet seu appetit coniungi ad ipsam formam; sed omne procedens et conversivum solum est huiusmodi: ergo nullum etc., quod est contra rationem conversionis. Maior probatur: Nullum inconiungibile studet coniungi ad illud, cuius est inconiungibile; sed omne distans seu dissimile inquantum huiusmodi est inconiungibile: ergo etc., quia, si coniungebatur per oppositum, secundum illud semper manebat in causa.

Si autem manet, ostendit sextam partem sic etiam destruere se ipsam: Nullum non segregatum possibile est converti; sed omne manens et conversivum solum est non segregatum a causa: ergo nullum manens et conversivum possibile est converti. Maior apparet, quia, cum conversio vel re vel ratione praesupponat processionem, per quam segregatur vel secundum essentiam vel secundum substantiam a causa, necessarium est quod omne, quod convertitur, resolvatur in illud, a quo secundum substantiam diversum est, cuius assimilatur.

Necesse: hic ponitur maior principalis rationis, et quia sex prima membra maioris improbata sunt, relinquitur septimum, scilicet omne causatum et manere in sua causa et procedere ab ipsa et converti ad ipsam.

382 in: a *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 36
OMNIUM EORUM, QUAE SECUNDUM PROCESSUM MULTIPLICANTUR, PRIMA SUNT PERFECTIORA SECUNDIS ET SECUNDA HIS, QUAE POST IPSA, ET CONSEQUENTER EODEM MODO

Ostensis condicionibus producentium, procedentium et processionum, nunc comparat auctor procedentia inter se secundum maiorem vel minorem perfectionem dicens: OMNIUM etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de multiplicatis per processum in natura corporali, secundo in natura intellectuali, tertio in natura supersubstantiali.

Quantum ad primum advertendum, sicut ex perspectivis[1]) habetur, quod formae radiosae, puta lux et color, ratione suae originis, quae est lumen in perspicuo, et hoc sive terminato quoad colorem sive conculcato quoad lucem, ex proprietate naturae suae non sic absolute informant sua subiecta sicut aliae formae physicae, puta calor et huiusmodi, sed informant ea in quodam ordine ad extra sua subiecta, quo scilicet se ipsas diffundant et multiplicent et faciant extra sua subiecta in alia, et hoc secundum aliud esse, quam habeant in suo proprio subiecto.

Sunt autem, quae dicta sunt, scilicet diffundere et multiplicare se, in lumine et in perspicuo sicut in originali radice, complentur autem in colore et luce secundum perfectum esse. Et ut de sola luce agatur, sciendum, quod lux est forma radiosa, et ex hoc essentialiter se diffundens et se ipsam multiplicans, licet secundum aliud esse, procedendo solum in directum in medio eiusdem diaphanitatis, donec corpus sibi occurrat opacum.

Quod qualiter verum sit, considerandum, quod lumen in diaphano constituit perspicuum, perspicuum vero conculcatum est ratio lucis visibilis, et per consequens ipsa lux eandem naturam, quam scilicet habent lumen et perspicuum se diffundendi et multiplicandi, extra se sortitur concernendo per se distantiam localem eorum, in quae se diffundit et multiplicat.

Habet autem lumen hanc se diffundendi et multiplicandi naturam, videlicet ut se ipsum extra suum subiectum diffundat modo iam dicto, quia est propria

[1]) cf. Theodor. de Vrib., De luce 14 1; Rehn 20

9 istius: cuius *V* | suppositum scilicet: scilicet suppositum *V*   14 suae: sui *V*   23 et *om. V*   30 distantiam: substantiam O

Digitized by Google

forma talis subiecti, scilicet diaphani inquantum diaphanum, quod in suo primo limite ante eius terminationem vel conculcationem imaginamur, et secundum veritatem est transparens et transmissivum cuiuscumque formae, quae in eo est, inquantum est diaphanum, propter quandam quasi eiectionem partium suarum ab invicem undique et secundum hoc habentium respectum et ordinem ad extra. Unde secundum hoc forma diaphani inquantum diaphanum quasi in quodam fluxu ad extra consistit, sed hoc totum qualitative, inquantum modi quantitatum proportionaliter et suo modo inveniuntur in qualitatibus.

Haec est igitur natura lucis visibilis ex natura perspicui originata, videlicet quod est quaedam forma radiosa, quae in sui diffusione et multiplicatione se ipsam extra se ipsam facit se ipsam multiplicans secundum aliud esse, manens nihilominus in sua propria natura, sed tendens et faciens se in alia secundum aliud esse, ut dictum est, ut eadem lux secundum substantiam sit secundum esse nature in proprio subiecto, sit autem et alibi et extra se secundum aliud esse non solum secundum aliquem effectum, sed etiam secundum suam essentiam procedens ad extra se et faciens se extra se secundum suam essentiam, sed secundum aliud esse in concernendo per se distantiam localem eorum, in quae se diffundit. De ratione enim talis diffusionis est talis distantia, quia ex hoc, quod huiusmodi formae, scilicet lucidi, per se convenit, quod se faciat extra localiter, per se concernit distantiam localem in sui diffusione. Distantia autem non est locus neque quantitas, sed quaedam respectus partium loci et quantitas ad invicem secundum appropinquationem et remotionem.

Est autem medium radiationis, per quod lux radiat se diffundendo, lucidum, cuius propria forma inquantum lucidum est lumen in sua actualitate completum. Tale etiam lucidum est transmissivum passionum, quas recipit inquantum lucidum in concernendo per se distantiam et localem et ipsarum partium lucidi et eorum, in quae lux radiat mediante lucido.

Quoniam autem lux per se concernit in sui diffusione distantiam localem et habet respectum ad ea, in qua radiat per se secundum distantiam localem, sequitur, quod per prius re ipsa et ordine naturae respiciat magis distans quam illud, quod est propinquius – ratio enim distantiae per prius invenitur in magis distanti –, consequenter autem ex ratione et respectu distantis habet respectum et ordinem ad magis propinqua. Igitur respectus ad distans est ratio respectus ad partes medii propinquiores non solum exigitive, verum etiam secundum formam, scilicet quod diffusio lucis fiat secundum lineam rectam, non autem circularem: fit enim radiatio secundum aliquem modum naturalium transmutationum secundum locum, qui solum sunt rectus et circularis secundum duo genera regularium dimensionum secundum Aristoteles in *De caelo et mundo* [2]).

Non competit autem diffusioni lucis motus circularis, tum quia fit quasi per

[2]) cf. Arist., De cael. I 2, 268b18–20

38 ab: ad *V* 46 ut dictum ... (47) aliud esse *om. O* 69 radiatio: intentio *V* 72 autem: per *V* | circularis: regularis *V*

Digitized by Google

eiectionem in distantia ut distantia inquantum huiusmodi, tum etiam quia in motu circulari fit reditus in idem. Igitur necesse est diffusionem lucis fieri secundum lineam rectam, non secundum circularem, quia in circulari idem est principium et finis, sive sumamus principium motus in ipso circulo, scilicet aliquem terminum, a quo fit motus, sive sumamus centrum in circulari motu, quod idem habet et rationem principii, medii et finis motus, et sic non fit motus simpliciter ad distans inquantum huiusmodi. Sic igitur ex praemissis patet, quomodo lux per processum rectum multiplicatur.

Et hoc de primo.

De secundo sciendum, quod, sicut lux corporalis ex natura perspicui originata B existens qualitas perspicui conculcati multiplicat se ipsam modo, quo dictum est, secundum rectum incessum lineae radialis, sic etiam lux intellectualis ex immaterialitate correspondente perspicuitati et simplicitate conculcationi existens non iam qualitas, sed essentia separata, impassibilis et immixta, quae in sua substantia est actio, diffundit se essentialiter, universaliter et impausibiliter.

Et sic multiplicat se secundum essentiam secundum aliud esse processu et incessu suo inegressibiliter in omnia ipsius susceptiva et transmissiva, scilicet intentioni suae subiecta, concernendo etiam in tali processu distantiam non situalem, sed requisitam per ordinem essentialem usque ad ultimum, quod est capax intellectualitatis. Et ibi sistit ratione ordinis essentialis concernentis statum et in summo et in infimo, sicut ostendit Avencebrol libro III *Fontis vitae* cap. 19[3]): "Omne, quod extenditur, fluens est, non quiescens ... Dehinc dicam: substantia spiritualis fluens est, non quiescens; et omne, quod fluens est et non quiescens, forma eius quiescit, dum corpus invenit sibi obstans, et ex eo reverberatur eius forma et actio, sicut lumen solis, quod reverberatur a corpore. Ergo substantia spiritualis quiescit et eius forma reverberatur a corpore. Deinde adiungam hanc: forma, quae sustinetur in substantia corporali, quiescit apud eam et reverberatur ab ea; ergo forma, quae sustinetur in substantia corporali, ipsa est forma, quae resultat ex substantia spirituali".

Unde etiam non diffundit se sicut fons lucis corporalis, qui ad omnem situs differentiam se expandit, sed tantum gradatim lineariter descendendo.

Et hoc de secundo.

Eodem modo proportionaliter prime bonum supersubstantialis lux, quae sola C est vera lux, ut dicit 6 prop. *De intelligentiis*[4]), quae talis est: "Prima substantiarum est lux, ex quo sequitur naturam lucis participare alia", "omnis enim substantia influens in aliam est lux in essentia sua vel naturam lucis habens", ut dicit prima pars 7 prop. ibidem[5]), et ideo "unumquodque inquantum habet de luce,

[3]) Avenc., Fons vitae III 18; Baeumker 121,4–15

[4]) Adam Pulchr. Mulier., Lib. de intellig. 6; Baeumker 8,6–7

[5]) Adam Pulchr. Mulier., Lib. de intellig. 7; Baeumker 8,21–22

75 idem *ex corr.* *V* 84 etiam: esset *V* 95 et omne ... quiescens *om.* *O* 102 situs *coni.*: sicut *codd.* 107 lucis *om.* *O*

Digitized by Google

tantum retinet esse divini" per 8[6]). Sic ergo apparet, quod prime bonum est lux. Unde et Secundus[7]) philosophus requisitus, "quid est deus?", respondit, quod esset lux et bonum, cum dixit: "Deus est immortalis mens, incontemplabilis celsitudo, forma multiformis, incogitabilis inquisitio, insopitus oculus, omnia contuens, lux, bonum". Cuius etiam fons lucis intellectualis et corporalis est quaedam obscura imago secundum Dionysium 4 cap. *De divinis nominibus* A[8]), C[9]), licet differenter. Ista, inquam, lux lucet, radiat seu diffundit se, ut ibidem habetur per Dionysium[10]), essentialiter, universaliter et impausabiliter multiplicans se suis processibus in omnia, quae ipsa qualitercumque participare possunt, usque ad simpliciter ultimum inclusive.

De istius prime boni discretione, quae est processus boni in pluralitatem conveniens, qua se ipsum superunite bonitate unitionis agentis et multiplicantis discernit seu quodammodo disgregat se, sic dicit Dionysius 2 cap. *De divinis nominibus*[11]): "Discretionem divinam esse dicimus, sicut dictum est, bono convenientes thearchiae processiones. Donans enim omnibus existentibus et superfundens totorum bonorum partitiones unitive quidem discernitur et in pluralitatem agitur singulariter et multiplicatur ex uno inegressibiliter. Postea, quoniam existens est Deus supersubstantialiter, dat autem esse existentibus et deducit totas substantias, multiplicari dicitur unum existens illud, quia ex ipso multa existentia deducuntur; manet autem nihil minus illud et unum in multiplicatione et unum in processione et plenum in discretione eo, quod ab omnibus existentibus supersubstantialiter est segregatum, et quod ab ipso unitive tota deducuntur, et quod non minoratur effusio non minorabilium ipsius distributionum". Et infra[12]): "Est autem nihil minus princeps deus et superdeus supernaturaliter unus deus, indivisibilis in divisibilibus, unitus sibi ipsi et multis immixtus et non multiplicatus". Unde et dicitur esse "super omne lumen bonum sicut radius fontanus et supermanans luminis diffusio" etc. per Dionysium ubi iam supra F[13]).

Et hoc de tertio primi.

Circa propositum tria faciam, quia primo ostendam, quomodo in multiplicatis per processum prima sunt perfectiora secundis et secunda his, quae deinceps, et consequenter eodem modo in luce corporali, secundo in natura intellectuali, tertio in natura supersubstantiali.

[6]) Adam Pulchr. Mulier., Lib. de intellig. 8; Baeumker 9,19–20
[7]) Secund. philos., Sent. 3; Perry 95
[8]) cf. Dion., De div. nom. 4 1; PG 3, 693B; Suchla 143,12–144,5; Simon 113,73–117,76
[9]) cf. Dion., De div. nom. 4 4; PG 3, 697C; Suchla 147,4–8; Simon 157,65–67
[10]) cf. Dion., De div. nom. 13 1; PG 3, 977B–C; Suchla 227,2–5; Simon 432,71–73
[11]) Dion., De div. nom. 2 11; PG 3, 649B; Suchla 136,3–10; Simon 96,59–65
[12]) Dion., De div. nom. 2 11; PG 3, 649B–C; Suchla 136,13–17; Simon 97,57–59
[13]) Dion., De div. nom. 4 6; PG 3, 701A; Suchla 150,1–2; Simon 175,72–73

110 sic: sicut *V* 111 et: etiam *O* 112 esset: est *O* 121 superunite: superunitate *O* 128 ipso *ex corr. V* 133 supernaturaliter: *malim* supersubstantialiter (*supra, prol. 4; Sturlese 12,219*) 136 iam *om. V*

Digitized by Google

De primo sciendum, quod divinae bonitatis manifesta imago secundum Dionysium 4 cap. *De divinis nominibus* A[14]), "magnus iste et totus splendens et superlucens sol, super multam boni resonantiam" non ratiocinans aut praeeligens, sed per ipsum esse illuminat omnia participare lumine ipsius secundum propriam rationem valentia, et superextentum habet lumen "ad omnem extendens visibilem mundum et sursum et deorsum propriorum radiorum splendores". D

Dicit autem, quod illuminat valentia partecipare secundum propriam rationem, quia, ut dicitur 3 cap. *Ecclesiasticae hierarchiae* S[15]), "subtiliores et clariores substantiae primae influente fulgore adimpletae lumen supereffusum secundum omnem partem ipsarum assequentes ad modum solis aliis supervehunt", sicut apparet in stellis et in luna; grossiores vero et operationes sive minus subtiles substantiae et minus clarae non sic adimplentur.

Et sic lux solaris vadit et diffundit se secundum recipientium proportionem ad ipsam lucem, quoadusque per simpliciter grossam et opacam substantiam terminetur, unde et a perspectivis luce clarius ostenditur, quod prima forma radians est fortior et perfectior secunda et sic deinceps, ut apparet in speculis: forma enim incidens primo speculo est fortior ea, quae a primo speculo incidit in secundum et consequenter eadem modo.

Ex quibus evidenter apparet, quod in multiplicatis per processum ex diffusione lucis corporalis prima et fonti viciniora sunt perfectiora in luciformitate submissis, et haec consequentibus eodem modo, ut ostendit Avecenbrol libro III cap. 35[16]) et 55[17]).

Et hoc de primo secundi.

Circa secundum sciendum, quod omnino eodem modo proportionaliter se habet in luce intellectuali, sicut dictum est de luce corporali et ipsa partecipantibus. Cum enim "lucis proprietates sint simplicitas et sui multiplicatio", ut dicitur secunda parte 7 prop. *De intelligentiis*[18]), omnis autem intellectus est lux, sicut apparet per Aristotelem III *De anima*[19]), qui dicit intellectum agentem esse lucem, omnis igitur intellectus est sui multiplicativus. Et hoc dico de intellectu, qui est "substantia actu ens"[20]), immo "in sua substantia actio"[21]), sicut inferius, ubi de eis agitur specialiter, apparebit[22]). E

Cuius exemplum invenimus expressum tam in providentiae naturalis ordine, quam etiam voluntariae. Apud philosophos Avicenna[23]) enim, ut gratia exempli

[14]) Dion., De div. nom. 4 4, PG 3, 697C; Suchla 147,11–15; Simon 157,68–71
[15]) Dion., De eccl. hier. 3 15; PG 3, 445B; Heil 94,5–8; Dionysiaca 1254,2–4
[16]) cf. Avenc., Fons vitae III 35; Baeumker 159,19–160,4
[17]) cf. Avenc., Fons vitae III 55; Baeumker 201,10–15
[18]) Adam Pulchr. Mulier., Lib. de intellig. 7; Baeumker 9,10–11
[19]) cf. Arist., De an. III 5, 430a14–15
[20]) Arist., De an. III 5, 430a18; Gauthier 218
[21]) Arist., De an. III 5, 430a18; t. comm. 19
[22]) infra, prop. 171 B
[23]) cf. Avic. Metaph. IX 4; Van Riet 481,43–484,99; supra, prop. 5 A; Sturlese 113,13–114,68

162 haec: hoc *codd.* 174 etiam: et *O*

Digitized by Google

admittatur sua positio, ostendit, quomodo primus intellectus producit secundum et hic tertium et sic deinceps usque ad intelligentiam, quae presidet inferioribus, sic tamen, quod primus est in perfectione summus, multiplicati vero per eum sic se habent, quod primus est perfectior secundo, et secundus tertio et sic deinceps eodem modo proportionaliter. Dionysius autem ostendit primam hierarchiam esse perfectiorem secunda et secundam tertia, et in qualibet hierarchia primum ordinem esse perfectiorem secundo, et hinc tertio, sicut apparet in libro *Angelicae hierarchiae* per totum[24]).

Non solum autem tales intellectus sunt sui ipsorum in alio esse multiplicati, et hoc ordinate, ut producant similia ad se ipsos ante dissimilia per 28[25]), verum etiam intellectuales substantiae, scilicet angelici spiritus, licet non sint sibi mutuo causae, ut se ipsas multiplicent per essentiam, cum omnes procedant ordinate a prime bono, ordinate sibi mutuo communicant secundum actum hierarchicos, quorum medius est illuminatio, quia primum medias et haec infimas illuminant, sicut tractat Dionysius libro *Angelicae hierarchiae* in multis locis.

Unde et ponit exempla 13 cap. ibidem de solari radio et de igne[26]).

Et hoc de secundo secundi.

F Quantum autem ad tertium notandum, quod ex quo "supra omnia existentis deitatis bonitas a supremis et provectissimis substantiis" per media congruentia "usque ad ultimas" diffundendo et multiplicando "se transit"[27]), verbi gratia prime bonum multiplicans se ipsum modo, quo dictum est, primo instituit bonitates, in quibus et per quas demum producit omnes gradus rerum, et per consequens omnium eorum, quae secundum processum simpliciter boni multiplicatur, prima, quae sunt antarkes, sunt perfectiora secundis per 9[28]), et haec sunt perfectiora ista distantioribus a prime bono et consequenter eodem modo.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim processus et disgregant a causis ea, quae producuntur, et submissiones sunt secundorum ad prima, prima quidem progressa coniuncta sunt magis causis, ab illis ipsis pullulata, secunda autem remotiora a causis, et consequenter similiter. Quae autem propinquiora et magis congenea causis, perfectiora sunt: nam causae causatis; quae autem remotius, imperfectiora et non similia causis.

24) cf. Dion., De cael. hier. 3 3; PG 3,168A–168B; Heil 63–132; Dionysiaca 1071–1476
25) cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1
26) cf. Dion., De cael. hier. 13 3; PG 3,301A–B; Heil 44,24–45,14; Dionysiaca 948,3–952,2
27) Dion., De div. nom. 4 4; PG 3, 697C; Suchla 147,6–8; Simon 157,65–66
28) cf. Procl., Elem. theol. 9; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–3

Digitized by Google

Probatio talis est: Ubicumque est gradata distributio propinquiorum et magis congeneorum causis et remotiorum et minus congeneorum, ibi prima sunt perfectiora secundis et secunda his, quae post ipsa, et consequenter eodem modo; sed omnium eorum, quae secundum processum multiplicantur, est gradata distributio etc.: ergo omnium eorum etc.

Minor apparet per 21[29]). Maior sic probatur: Omnia magis coniuncta seu propinquiora causis sunt perfectiora minus coniunctis et distantioribus, quia sicut se habent causae ad causata, sic propinquiora causis ad distantiora; sed ubicumque est gradata distributio, ibi propinquiora et magis coniuncta sunt prima et minus coniuncta seu distantiora sunt posteriora: ergo ubicumque est gradata distributio etc.

[29]) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273–274; Boese 14,1–3

208 ibi: in *O* 215 ibi: in *O* 217 etc. *om. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 37
OMNIUM SECUNDUM CONVERSIONEM SUBSISTENTIUM PRIMA SUNT IMPERFECTIORA SECUNDIS ET SECUNDA HIS, QUAE DEINCEPS, ULTIMA AUTEM PERFECTISSIMA

Postquam comparata sunt ad invicem multiplicata per processionem, nunc comparat auctor ad invicem subsistentia per conversionem dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria dicam: primo de conversione lucis sive radii corporalis, secundo de conversione lucis sive radii intellectualis, tertio de conversione radii supersubstantialis et ex hoc de ratione rerum subsistentiae totalis.

A De primo sciendum, quod radiatio est quaedam derivatio alicuius formae radialis in aliud secundum actum lucidi per medium aliquod transmissivum talis radiationis, quae transmissio fit secundum regulares dimensiones, quibus mediantibus radiant et diffundunt se formae radiosae. Regularitas autem illa primo invenitur in linea recta.

Ex praemissis apparet, quod ad radiationem tria concurrunt: principium videlicet, medium et modus.

Est autem principium aliqua qualitas corporis sui diffusiva et multiplicativa in ea, quae distant. Et illud principium est perspicuum, et hoc vel terminatum ut color, vel conculcatum ut lux sive luminosum.

Medium autem est perspicuum interminatum, quod communiter diaphanum dicimus. Nec est hoc medium quocumque modo, sed secundum actum lucidi, inquantum videlicet actu transfusum est lumine alio ab eo, quod in substantia perspicui complantatum est. Ex hoc enim fit actu lucidum et secundum hoc lucidum in eo, quod lucidum est in propria et ultima dispositione, qua possit in se recipere affectionem seu impressionem transfusam a re radiante. Luminosum autem radians sufficit sibi ipsi ex propria luce diaphanum sic lumine infundere, ut sit lucidum et aptum in se recipere luminosi radiationem, non sic autem color.

Modus autem ipsius radiationis est triplex[1]) secundum triplicem dispositionem et habitudinem lineae radialis ad principium et ad medium radiationis et ad id, in quod fit radiatio. Dico autem 'lineae radialis', de qua considerat perspec-

[1]) cf. Theodor. de Vrib., De ir. I 3 5; Sturlese 125–131

4 perfectissima: perfectiora *O*   6 ad *om. O*   19 terminatum: determinatum *V*

Digitized by Google

tivus, quae habet latitudinem, immo spissitudinem, ut habetur in perspectiva[2]), ad excludendum lineam mathematicam.

Unus modus simplicior et primus est per lineam rectam unam et per medium unius diaphanitatis, puta per aerem vel aquam et similia. Secundus modus est per incidentiam lineae radialis in corpus politum speculare et conversionem seu reflexionem lineae ab eodem corpore polito ad determinatum locum talis incidentiae lineae radialis reflexae.

Tertius modus est, qui fit per lineam radialem transeuntem directe vel reflexe, quod communiter perspectivi 'fractum' dicunt[3]), per corpora diversa diaphana, qualia sunt aer et aqua.

Verum, quia primus modus assimilatur processioni, secundus autem conversioni, ideo de eo ad propositum aliquid est tangendum. Ubi sciendum, quod lux diffundendo et multiplicando se modo, quo prius dictum est, semper procedit regulariter quoadusque incidat corpori polito speculari. Et ponatur ad praesens, quod incidat perpendiculariter, quae incidentia est per se et prior natura et causali ratione aliis incidentiis obliquis, ubi etiam differentia attenditur penes diversam habitudinem partium lineae ad ipsam formam radiantem. Habitudo enim partium lineae rectae ad invicem et ad formam radiantem se habet secundum respectum distantiae in magnitudine secundum modum, quo imaginamur ab aliquo puncto aliquam lineam eici in directum ad punctum oppositum, et ideo processus radiationis per ipsam semper tendit in distans directe secundum modum dicti respectus. Habitudo autem superficei politae ad situm formae radiantis est modo converso, id est per contrapositionem ad situm talis formae radiantis. Cum igitur non solum virtute regularitatis suae, sed etiam in virtute talis respectus, scilicet contrapositionis virtualis et qualitativae, recipiat talis superficies in ratione medii radium sibi incidentem, necessario tale medium transmittet radium secundum proprietatem talis respectus non in directum processum a forma radiante, sed in oppositum primae incidentiae versus formam radiosam, a qua fit incidentia.

Manifestum est etiam ex dictis, quod linea incidentiae est principium et causa lineae reflexionis, et hoc secundum eandem radiationem, immo verius lux radians per lineam incidentiae radiat per lineam reflexam. Unde et habitudo et respectus lucis ad superficiem planam politam est causa et lineae incidentiae et reflexionis. Una enim et eadem radiatio est, quamvis per duplex medium, scilicet per lineam incidentem et reflexam ex parte una et superficiem planam ex parte altera, cui superficiei incidit, et a qua reflectitur.

Quoniam igitur impossibile est superficiem politam in eo, quod polita, recipere aliquam formam naturalem absolute informantem et quiescentem in ea et

[2]) cf. Alhazen, Opticae thesaur. IV 16; Basileae 1572, 112; Theodor. de Vrib., De ir. II; Sturlese 157; cf. Roger Bac., De multipl. spec. II 1; Lindberg 94,79–84

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De color. 9 4; Rehn 284; Alhazen, Opticae thesaur. VII prooem.; Basileae 1572, 231; cf. Roger Bac., De multipl. spec. II 2; Lindberg 98,53–100,70

38 polito: poluti *V* 39 reflexae: reflexere *V* 51 secundum ... imaginamur *om.* *O* 52 eici: cui *O* 55 id est: scilicet *V* 63 et *om.* *O*

Digitized by Google

denominantem ipsam, sed solum secundum transmissionem et fluxum in aliud, necesse est his similiter iunctis in superficie polita, scilicet situ suo in ordine ad lucem et natura politurae suae, quae incidentes radios transmittit, ipsam superficiem politam contrapositam esse situi lucis et per consequens opposito modo per ipsam fieri radiationem, scilicet versus lucem, ita, quod ex eodem loco fiat reflexio, cui fit incidentia. Igitur idem locus, qui terminat lineam incidentem, incohat reflexam.

Ex praemissis omnibus apparet, qualiter radius procedens per directum et incidens corpori polito orthogonaliter convertitur et reflectitur in primum fontem, scilicet lucem, ita, quod ibi incipit converti, ubi terminavit processum.

Et hoc de primo primi.

B Quantum ad secundum sciendum, quod eodem modo proportionaliter lux intellectualis diffundendo radium suum intellectualem per directum processum, ut supra dictum est[4]), multiplicat se per essentiam in tota radiatione, licet in quolibet quasi puncto dictae lineae radialis intellectualis secundum aliud esse. Emanat enim talis radius a suo principio per medium a superioribus causis elaboratum, suae impressionis receptivum et transmissivum »secundum quendam formalem defluxum intellectualiter procedens, in quo quodlibet in esse distinctum eo capit suam essentiam, quod intelligit suum principium, et sic sua substantiali essentialitate est id, quod est in sua ipsius intellectione«[5]). Cum enim quodlibet sit per essentiam intellectus vel intellectualitate participans, necessarium est, quod, »sicut in ordine rerum, qui est per se quantum ad dispositionem essentialium causarum et causatorum, posteriora non inveniuntur sine prioribus nec aliquid eorum, quae sunt post, sine simpliciter primo, ita isti actus, qui sunt quidam conceptus per essentiam semper in actu, quorum quilibet in aliquo gradu sui ordinis figitur sua conceptione, quae est eius essentia, nihil concipiunt sine ea conceptione, qua concipiunt suum principium productivum, sicut et nullam entitatem haberent sine eo. Unde idem sequitur de conceptione, quae est eorum essentia«[6]). Et sic, cum huiusmodi res ex sua conceptione, qua concipiunt suum principium, et procedant et subsistant, ipsa autem conceptio non est nisi quaedam in ipsum suum principium essentialis reflexio sive conversio, necessarium est omnia talia principia esse subsistentia secundum conversionem, licet conversio et processio sint idem secundum rem, sicut etiam suo modo in radiatione.

Verum, quia processionem dicimus esse fluxum realem in modum rectae lineae per eiectionem seu distantiam et dissimilitudinem a principio fluxus cum terminorum diversitate euntem gradatim secundum possibilitatem determinationis ipsius intellectualitatis, secundum quam fit fluxus, ideo tendit a perfectissimo

[4]) supra, prop. 36 A
[5]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.2.1.1.7.,2; Mojsisch 43,16–19
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.2.1.1.7.,4; Mojsisch 43,33–44,41

72 polliturae: policetur *V* 83 ut: ubi *V* 87 distinctum: distinctim *O* *88* eo *add.* et *V* | sic *add.* in *V* 89 id: illud *V* 93 post: prius *O* 98 sic: fit *O*

Digitized by Google

ad imperfectissimum, cui etiam nihil eiusdem ordinis poterit sublocari. Conversio autem ibi incipit, ubi terminatur processus, et sic ultimum reflectitur in se ipsum et se ipso in immediate superlocatum et sic deinceps, quousque omnia reflectantur in principium productivum.

Eodem modo proportionaliter lux intellectualis, quae est principium radiationis per lineam intellectualem diffundens et multiplicans se modo, quo supra dictum est, directo incessu procedit per medium a causis superioribus elaboratum suae impressionis receptivum et transmissivum, quoadusque inveniat aliud medium, quod solum est in sui supremo quasi in superficie et non in sui profundo talis radii susceptivum, cui incidat. Quod, quia modo corporis politi habet quasi virtualem et qualitativam ratione potentialitatis suae contrapositionem ad principium radiationis, quod est actualissimum in intellectualitate, necessario sistit ipsum radium reflectens eum ex ea quasi parte, qua sibi inciderat, versus regionem, in qua situm est talis radii principium, ex eo videlicet, quia lux intellectualis radians per lineam incidentiae radiat etiam per lineam reflexam taliter, quod, ubi terminatur processio, reflexio incohetur. Verbi gratia, prime intellectus radiat incedens directo incessu per medium a prime bono, prime infinito, prime ente et prima vita elaboratum quoadusque linea intellectualis, quam imaginamur compositam ex diversis et distinctis gradibus intellectualitatis sicut ex punctis, incidat quasi perpendiculariter medio animeali quod, quia cum superiori suo quasi superficie attingit inferius talis radiationis, scilicet secundum ultimum gradum sui, ideo quasi sistit et terminat ipsam, et per consequens reflectit eum in se ipsum et in principium immediatum sui et in principium principii, quoadusque in prime intellectu conversio terminetur.

Et hoc de secundo primi.

Quantum autem ad tertium eodem modo proportionaliter intelligendum est, C
nisi quod radius supersubstantialis nihil praesupponens, per quod sicut per medium procedit, nec invenit aliud medium, cui incidat, quod ipsum sistat, sed transiens per omnia simpliciter sistitur se ipso in sui ultimo, scilicet materia prima, propter exigentiam ordinis essentialis, qui necessario terminatur in extremis.

De hac luce supersubstantiali sic dicit Dionysius 4 cap. *De divinis nominibus* [7]): "Lumen intellectuale bonum dicitur, quod est super omne lumen bonum sicut radius fontanus et supermanans luminis effusio, omnem supermundanam et circamundanam et mundanam mentem ex plenitudine ipsius illuminans, et intellectuales ipsarum totas virtutes renovans, et omnes excedens eo, quod superextendatur, et omnia comprehendens eo, quod superiaceat, et simpliciter omnem illuminativae virtutis donationem sicut principaliter lucens et superlucens in se ipso, coassumens et superhabens et praehabens et intellectualia et rationalia

7) Dion., De div. nom. 4 6; PG 3,701A; Suchla 150,1–14; Simon 175,72–80

107 etiam *om. O* 120 radians: radiens *V* 122 incedens: incidens *O* 123 prime: primo *V* 136 essentialis *om. O* 141 renovans *corr. in marg. pro* recans *in textu m. post. V* | superextendatur: superextendebatur *V* 143 et superlucens *om. O*

Digitized by Google

omnia congregans et indestructibilia faciens. Et enim, sicut ignorantia divisiva est eorum, qui in errorem ducti sunt, ita intelligibilis luminis praesentia congregativa et illuminativa est eorum, qui illuminantur, et perfectiva et adhuc conversiva ad vere existens a multis opinionibus convertens et varias visiones aut, ut magis proprie dicatur, phantasias ad unam veram et mundam et uniformem congregans cognitionem et uno et unitivo lumine implens".

Et nota, quod conversio est causa subsistendi et in esse permanendi omnibus, quae convertuntur, ut supra 33[8]) allegatum est ex Boethio[9]).

Et hoc de tertio primi.

D Quantum autem ad secundum principale est notandum, quod, quia omnis conversio incipit, ubi terminatur processio, ut supra ostensum est[10]), processio autem terminatur in imperfectissimo per praemissam[11]), ideo necessarium est omnem conversionem incipere ab imperfectissimo et ascendere ad perfectissimum. Et per consequens prima, quae subsistunt per conversionem, sunt imperfectissima, ultima autem perfectissima, media vero secundum consonantiam cum extremis. Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim conversiones fiunt secundum circulum, et a quo est processus, in hoc est conversio, a perfectissimo autem est processus, conversio ergo ad perfectissimum. Et si ad quod processus ultimum, ab hoc primo conversio, processus autem ad extremum, quod imperfectissimum, et conversio, quae ab imperfectissimo. Prima quidem igitur in his, quae secundum conversionem, quae imperfectissima, ultima autem, quae perfectissima.

Probatio elementi talis est: Quorumcumque tenditio essentialis incipit a fine processus, illorum prima sunt imperfectiora secundis et secunda his, quae deinceps, ultima autem perfectissima; sed omnium secundum conversionem subsistentium tenditio essentialis incipit a fine processus: ergo omnium secundum conversionem etc.

Maior apparet per praemissam[12]).

Minor probatur sic: Quorumcumque est operatio circularis, illorum tenditio essentialis incipit in fine processus per 33 in commento[13]); sed omnium secundum conversionem subsistentium est operatio circularis per 33[14]): ergo eorum essentialis tenditio incipit in fine processus. Istius rationis deductionem totam ponit in littera, et patet.

8) supra, prop. 33 F; Mojsisch 218,148–175
9) Boeth., Philos. cons. IV m.6; Bieler 85,34–48; III m.2; Bieler 40,34–41,38
10) supra, prop. 37 B
11) supra, prop. 36 E–F
12) cf. Procl., Elem. theol. 36; Vansteenkiste 280; Boese 22,1–3
13) cf. Procl., Elem. theol. 33 comm.; Vansteenkiste 279; Boese 21
14) cf. Procl., Elem. theol. 33; Vansteenkiste 279; Boese 21,1–2

Digitized by Google

PROPOSITIO 38
OMNE PROCEDENS AB ALIQUIBUS PLURIBUS CAUSIS, PER QUOT PROCEDIT, PER TOT CONVERTITUR; ET OMNIS CONVERSIO PER IPSA, PER QUAE ET PROCESSUS

Habita comparatione et procedentium et conversorum secundum processionem et conversionem, nunc auctor ostendit unam generalem omnium eorum, quae convertuntur, condicionem dicens: OMNE etc.

Ad cuius evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de duplici processione, secundo de primae processionis diversificatione, tertio ex hoc procedendi a pluribus causis possibilitatis assignatione.

A Quantum ad primum sciendum, quod, quia conversio fit secundum modum processionis, ideo necessarium est videre, per quot causas aliquod procedens procedat. Procedens enim dicitur procedere ab aliqua sua causa vel secundum intentionis receptionem vel secundum intentionis receptae contractionem.

Primo enim modo quodlibet intra quemcumque ordinem solum immediate procedit ab eo, quod est prime et principaliter ipsius ordinis, tum quia omne tale producens necessario est extra ipsum ordinem – quod enim in omni multitudine idem est, non habet processum ab uno, quod est intra multitudinem, per 21 in commento[1]), – tum etiam quia, si ab aliquo intra ordinem procederet, cum una et eadem intentio sit in toto ordine, illud esset causa sui ipsius, quod est impossibile.

Secundo autem modo, scilicet quoad intentionis receptae contractionem, procedit unumquodque intra ordinem a tot, quot sibi in eodem ordine superlocantur, quia tali modo quodlibet superlocatum est sibi sublocato vel sublocatis in eodem ordine concausa, a quo modo solum primum intra ordinem est exemptum, et de tali modo causandi intelligitur commentum 21[2]), ubi dicitur: "Aliud quidem alterius causa, quae sub eadem colligatione". Et isto modo unumquodque per tot procedit, quot sibi superlocantur intra ipsum ordinem.

Et hoc de primo primi.

B De secundo sciendum, quod primus modus diversificatur secundum unitatem vel pluralitatem intentionis vel intentionum, in qua vel ex quibus ordinata subsistunt. Si enim habent tantum unam intentionem, procedunt etiam tantum ab una

1) cf. Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 273–274; Boese 14,9–10
2) Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 273–274; Boese 15,18–19

20 etiam *om. V*   21 est: esset *V*   24 quot: quod *V*   32 vel *om. O*

Digitized by Google

causa, sicut ipsae unitates solum quoad receptionem intentionis suae procedunt a prime uno. Quoad contractionem autem eiusdem intentionis receptae unaquaeque unitas a tot procedit, quot sibi superlocantur, sola prima, ut dictum est[3]), exempta. Si autem habet plures, tunc a tot causis et per tot ordines procedit, quot habet intentiones.

Verbi gratia, secundus intellectus in ordine intellectualium habet duplicem processionem. Unam videlicet, qua recipit intentionem intellectualitatis, quae est communis sibi et toti ordini suo, cuius pars est. Et ista processione solum procedit a prime intellectu. Aliam autem habet processionem quoad eiusdem intentionis receptae contractionem, qua scilicet contrahitur ad gradum sibi secundum propriam naturam debitum. Et sic etiam procedit a primo intellectu intra suum ordinem. Sed quia talis intellectus, scilicet secundus intra ordinem intellectualem, licet habeat unam intentionem, scilicet intellectualitatem, primo et per se sibi inexistentem, habet tamen cum hoc alias quattuor intentiones, videlicet vitae, entis, infinitatis et unitatis, secundum eas non procedit a iam dictis causis, scilicet prime intellectu et primo intellectu intra ordinem, sed ab unitatibus, quibus inexistunt tales intentiones prime, et ab omnibus ordinibus sibi superlocatis, mediantibus quibus in ipsum tales intentiones descendunt.

Et hoc de secundo primi.

C Quantum ad tertium notandum, quod non est inconveniens, ut supra ostensum est[4]) et inferius apparebit, immo necessarium, unum effectum ab aliquibus pluribus causis subordinatis procedere, »nec una istarum in causando eandem rem superfluit. Et si poneretur una earum deficere a causando, sic tamen, quod maneret causalitas alterius, illa, cuius causalitas remaneret, realiter eandem rem produceret«[5]), sicut apparet in praedicto exemplo[6]), ubi intellectus secundus in ordine se toto procedit a causis ibidem expressis, sed a qualibet suo modo.

Et hoc de tertio primi.

Quantum ad propositum tria faciam, quia primo ostendam conversionem correspondentem contractioni, secundo conversionem correspondentem intentionis acceptioni, tertio ostendam omnem conversionem solum quietari in assecutione prime boni.

D De primo sciendum, quod omne, quod convertitur ad aliud, est partiale, hoc est non habens superplenitudinem intentionis, in qua subsistit, et sic participans per 24[7]). Omne autem tale est imperfectum in se, perfectum autem ab alio, sicut etiam et ipsa antarkes dicuntur et sunt imperfecta respectu prime boni per

[3]) supra, prop. 38 A
[4]) supra, prop. 38 B
[5]) Theodor. de Vrib., De orig. rer. praed. 5 36; Sturlese 192, 366–369
[6]) supra, prop. 38 B
[7]) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

36 est *add.* vel *V* 39 intellectualium: intellectuum *O* 41 procedit: *corr. ex* procedat *V* 48 eas *coni.*: quas *codd.* 49 quibus: qui *O* 53 notandum *om. sed* notandum est *suppl. in marg. m. post V*

Digitized by Google

10[8]), quod praecedit omnia qualitercumque bono participantia per 8[9]), et sic necessario convertitur ad illud, a quo perficitur.

Omnis enim procedens habet duplicem perfectionem secundum Eustratium super I *Ethicorum* cap. 4[10]), primam videlicet et secundam. Prima est substantia et principium esse rei quoad excessum eius ex sua causa, secunda est secundum regressum eius ad suam causam. Et prima est propter secundam, quia propter regressum habent egressum.

Verum tale partiale vel est primum intra ordinem vel non; et si non sit primum, immediate convertitur ad illud, a quo immediate procedit, per contractionem, ut dictum est. Dicitur autem hoc immediatum, quia infimum superioris copulatur supremo inferioris. Copulatio autem fit per similitudinem[11]). Similitudo autem, et sicut est causa processus per 29[12]), ita est causa conversionis per 32[13]). Haec enim est lex divinitatis, infima per media in superiora reducere secundum Dionysium[14]); et sic per immediatum convertitur ad mediatum et sic deinceps usque ad primum intra ordinem.

Et hoc de primo secundi.

E Si autem est primum intra ordinem, hoc est dupliciter: vel in primo ordine, scilicet uniali, vel in aliis sequentibus. Si primo modo, sic convertitur solum ad prime bonum, a quo solo procedit. Si secundo modo, sic secundum intentionem, in qua primo et per se subsistit, convertitur in suum prime reducens secum et in se omnia sibi sublocata, et consequenter per omnes ordines intermedios in eorum principia, et quae sunt intra ordines et principia, quae sunt extra eos.

Et hoc de secundo secundi.

F Ex praemissis evidenter apparet, quod nullius rei conversivae desiderium quietatur nisi in summo et prime bono. Hoc enim habet in se superplenitudinem omnis boni. Et sic movet in se desiderium omnis rei.

Cum enim sit triplex motus angelorum et animarum, scilicet circularis, rectus et obliquus, secundum Dionysium 4 cap. *De divinis nominibus*[15]), immo necessarium est omnium procedentium per essentiam esse motum circularem et rectum, circularem, inquam, non qui sit egressus eius a se ipso ad exteriora et reditus ad se ipsum, sed qui sit egressus eius a sua per se causa et reditus in eandem, sic enim omne procedens et conversum circularem habet operationem per 33[16]), iste

8) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1
9) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2
10) cf. Eustr., In Eth. Nic. comm. VI 3; Heylbut 288,18–29; Cod. Vat. Lat. 2171, 104ra
11) cf. Procl., Elem. theol. 147 comm.; Vansteenkiste 508; Boese 73,5
12) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2
13) cf. Procl., Elem. theol. 32; Vansteenkiste 278; Boese 21,1–2
14) cf. Dion., De div. nom. 4 12; PG 3,709C; Suchla 158,5–6; Simon 218,71–72
15) cf. Dion., De div. nom. 4 8–9, PG 3,704D–705B; Suchla 153,4–16; Simon 197,71–204,82
16) cf. Procl., Elem. theol. 33; Vansteenkiste 279; Boese 21,1–2

71 enim *add. V* 86 ad: a *V* 90 extra eos *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 93 quietatur: quietat *O* 99 egressus eius: eius egressus *O*

Digitized by Google

autem motus principaliter et naturaliter est propter boni et pulchri assecutionem et in assecuto desiderii quietationem. Nullum autem bonum aut pulchrum simpliciter quietat desiderium nisi prime bonum et pulchrum, quod est ultimus finis omnium, ad quod simpliciter omnia convertuntur, secundum illud Dionysii ubi supra K[17]): "Et moveri quidem divinae mentes" etc.; et infra L[18]): "Et simpliciter omne existens ex pulchro et bono et in pulchro et bono est et ad pulchrum et bonum convertitur". Et infra[19]): "Aut, ut comprehendens dicam" etc. Ad idem respicit quod dicit infra R in fine[20]): "Nunc igitur rursum" etc.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Quomodo enim per similitudinem utraque fiunt, quod quidem immediate ab aliquo prodiit, et conversum est immediate ad ipsum: similitudo enim immediata erat. Quod autem indiget mediatione in procedendo, indiget etiam mediatione secundum conversionem, oportet enim ad idem utrumque fieri. Quare ad medium convertetur primo, deinde ad melius medio. Per quot ergo esse, per tot et bene esse singulis et e converso.

Hic probatur prima pars elementi sic: Quaecumque duo fiunt per similitudinem, illorum unum fit per illa, per quae et aliud; sed tam processio quam conversio fiunt per similitudinem per 29[21]): ergo omnis conversio etc.

Ex quo sequitur, quod, cuiuscumque similitudo est immediata, illud, sicut procedit ab aliquo immediate, ita convertitur et immediate, et cuius similitudo est mediata, illud, sicut indiget mediatione in procedendo, ita et indiget mediatione in conversione, quia, quorum utrumque fit ad idem, illorum, si unum est mediatum vel immediatum, et reliquum. Sed tam processus quam conversio sunt ad idem: ergo etc. Quare indigens mediatione in procedendo, prius convertitur ad immediatum, deinde ad melius eo.

Per quot ergo etc.: Infert primam partem elementi cum sua probatione. In omnibus processibus et conversionibus procedens et conversum per tot habet bene esse, per quot habet esse. Ergo omne procedens ab aliquibus pluribus causis, per quot procedit, per tot convertitur, et e converso.

17) Dion., De div. nom. 4 8, PG 3,704D; Suchla 153,4; Simon 197,71
18) Dion., De div. nom. 4 10, PG 3,705C; Suchla 154,20–22; Simon 208,59–60
19) Dion., De div. nom. 4 10, PG 3,705C; Suchla 155,3; Simon 208,62
20) Dion., De div. nom 4 16; PG 3, 713B; Suchla 161,11; Simon 229,65
21) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2

106 et in pulchro et bono: in pulchriori bono *O*   122 in ... mediatione *om. O*   130 aliquibus: aliquo *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 39
OMNE ENS AUT SUBSTANTIALITER CONVERTITUR SOLUM AUT VITALITER AUT ETIAM COGNITIVE

Ostensa generali condicione omnium eorum, quae convertuntur, nunc auctor specificat modos conversionum ipsorum entium dicens: OMNE etc.

Ad cuius evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de ente et eius divisione in generali, secundo de ente, ut includit vitam et cognitionem, in speciali, tertio de ente, ut excludit utrumque sive absolute sive in habitudine potentiali.

De primo sciendum, quod ens in eo, quod huiusmodi, est prius vita seu vivo et A
cognitione sive cognitivo, cum ab eo ad ista non convertatur subsistendi consequentia, et per consequens est eis simplicius. Omne autem simplex secundum substantiam aut est melius aut deterius compositis, ut infra ostendetur[1]). Et ex hoc in rerum natura seu universitate invenitur duplex ens: unum, quod est melius vita et cognitione; aliud, quod est deterius utrisque. Et dico de ente, quod est in rerum natura, non de eo, quod habet solum esse in anima secundum Aristotelem[2]).

Et hoc de primo.

Circa secundum sciendum, quod ens melius compositis, prout est simpliciter B
separatum, scilicet enter seu existenter ens, quod est immune a materia et eius condicionibus utpote ens secundum speciem, est prius, simplicius et absolutius et nobilius et vita seu vivente et cognitione seu cognitivo »abstrahens ab utroque non cum exclusione eorum, sed, ut ita dicam, cum quadam collectione et apprehensione eorum in sui superexcedenti actualitate«[3]), ut ostensum est ex Avencebrol[4]) super 18[5]), »quo perfectiones inferiorum in eo ut superiori colliguntur et modo simplici uniuntur«[6]).

Sicut autem se habet ens ad vitam et cognitionem, sic se habet vita ad cognitionem, et sic in ipso enter ente est non vivens excedens vita et sine mente seu intellectu existens, excellens cognitio, sicut et in ipsis unitatibus est non existens

1) infra, prop. 59; cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2

2) cf. Arist., Metaph. X 2, 1053b20–22; Averr., Metaph. X comm. 6; Venetiis 1562, 255vL; supra, prop. 1 D; Sturlese 77,215–219

3) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2,4; Pagnoni-Sturlese 295,84–86

4) cf. Avenc., Fons vitae III 23; Baeumker 133,7–12

5) supra, prop. 18 E; Sturlese 54,378–381 n. 58

6) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.2,4; Pagnoni-Sturlese 295,87–88

6 scilicet *om. V* 10 in eo *om. V*

Digitized by Google

substantiae excessus, et sic de aliis in ordine causali inferioribus, qui in suis superioribus et sic actualioribus continentur.

Et hoc de secundo.

C Ens vero in rebus materialibus, licet sit prius et simplicius vivo et cognitivo, tamen est deterius eis et ignobilius, sive sit absolutum – hoc est sine ordine ad vitam et cognitionem, ut est entitas quorundam simplicium et mixtorum – sive habeat habitudinem ad vitam et cognitionem sicut semen viri, vel ad alterum tantum ut semen plantarum. Omne autem tale ens habet se ad vitam et cognitionem cum quadam exclusione, et sic constituuntur in inferioribus distincti gradus in esse, vivere et cognosci.

Et hoc de supposito.

Quantum ad propositum tria faciam, quia primo dicam de eo, quod est ratio conversionis in generali, secundo de triplici modo conversionis in speciali, tertio de conversione totali et partiali.

D Quantum ad primum sciendum, quod, sicut in moventibus necesse est esse aliquod primum movens, quod per virtutem et similitudinem suam sit in omnibus secundis moventibus et motis et in ultimis, quae sunt mota tantum, ita est in motu desiderii, quod necesse est esse bonum unum, quod principium omnis boni est et quod per similitudinem sui boni in omni bono movet et in desiderio et appetitu est sicut in moto tantum, scilicet cuius motus, secundum quod motus actus moventis est, est in eo, quod movetur ab ipso, secundum autem, quod in moto est et est actus moti, sic actus ille est amor naturalis.

Iste amor a quibusdam[7] sic describitur, "quod est naturalis motus omnium rerum, quae in motu sunt, finis quietaque statio, ultra quem nullus creaturae progreditur motus". Est enim "conexio ac vinculum, quo omnium rerum universitas ineffabili amicitia insolubilique unitate copulatur". "Omnibus igitur", ut dicit Dionysius 4 cap. *De divinis nominibus*[8], "est pulchrum et bonum desiderabile, amabile et diligibile; et propter ipsum et ipsius gratia et minora meliora convertendo se ad ea amant, et communicative coordinata amant coordinata, et meliora minora processive, et ipsa singula se ipsa contentive; et omnia pulchrum et bonum desiderantia faciunt et volunt omnia, quaecumque faciunt et volunt. Confidet autem et hoc dicere verus sermo, quod et ipse omnium causa propter bonitatis excessum omnia amat, cuncta facit, cuncta perficit, cuncta continet, cuncta convertit. Et est divinus amor bonus boni propter bonum; ipse enim bonum operans existentium amor in bono secundum excessum praeexistens non dimisit sine germine in se ipso manere; movet autem ipsum ad operandum secundum omnium generativum excessum".

[7]) Honor. August., Clavis phys. 67; Lucentini 46,4–47,16

[8]) Dion., De div. nom. 4 10, PG 3,708A; Suchla 155,8–20; Simon 211,74–213,77

41 faciam: dicam *V* 49 scilicet *om. O* 50 est *om. O* 53 quietaque *Honor. (supra, prop. 31 D; Mojsisch 202,95)* quietus et *codd.* | creaturae: *malim* naturae (*supra, prop. 31 D; Mojsisch 202,95*) 58 communicative: communitatem *V* 59 processive *Dion.* (*supra, prop. 15 A; Sturlese 16,42-46 n.3*) provisive *codd.*

Digitized by Google

Et bene infra loquens de nomine dilectionis et amoris dicit[9]): "Et est hoc (scilicet nomen) virtutis unitivae et coniunctivae et indifferenter concretivae in pulchro et bono propter pulchrum et bonum praeexistentis, ex pulchro et bono propter pulchrum et bonum tributae, et continentis quidem coordinata secundum communicativam alternam habitudinem, moventis autem prima ad subiectorum providentiam, et collocantis minus habentia in superioribus conversione. Est autem et exstasim faciens divinus amor, non dimittens sui ipsorum esse amatores, sed amandorum. Et monstrant quidem superiora, providentia facta minus habentium, et coordinata sibi invicem continentiae, et subiecta divinioris amoris conversione ad prima". Et infra[10]: "Amorem, sive divinum sive angelicum sive intellectualem sive animalem sive naturalem dicamus, unitivam quandam et concretivam intelligemus virtutem; superiora quidem moventem ad providentiam minus habentium; coordinata autem rursus ad communicativam alternam habitudinem, et in extremis subiecta ad meliorum et suppositorum conversionem".

Ex praemissis evidenter apparet, quod amor est ratio conversionis et est omnibus insertus naturaliter, sicut etiam super 31 ostensum est[11]).

Et hoc de primo.

Circa secundum sciendum, quod omnem formam sequitur aliqua inclinatio E
et, cum sit triplex forma, naturalis videlicet, vitalis et cognitiva, necessarium est esse triplicem inclinationem, naturalem videlicet, quae etiam 'substantialis' dicitur, vitalem et cognitivam. Inclinatio autem semper ad perfectionem eius, cuius est, inclinat.

Et quia prima perfectio istius, quod habet formam naturalem, est esse, ideo appetitus cuiuslibet rei naturalis est ad suum esse habendum, si careat, vel conservandum, si habeat.

Secunda autem perfectio est vivere, quod etiam est esse viventibus, et ideo appetitu vitali "omne animal naturaliter tueri salutem laborat, mortem vero perniciemque devitat" secundum Boethium[12]).

Tertia vero perfectio ex forma cognitiva est cognoscere, et haec est vel sensitiva vel rationalis vel intellectualis.

Ex praemissis apparet, quod in entibus est triplex appetitus et per consequens triplex conversio: substantialis, vitalis et cognitiva.

Et haec sufficiant de secundo.

Verum, quia omnis appetitus inquantum huiusmodi est imperfecti, quod, quia F
non potest esse primum, reducitur ad perfectum ut ad causam, et invenimus, quod bonum uniuscuiusque citra prime bonum est imperfectum, ut etiam patuit

9) Dion., De div. nom. 4 12–13, PG 3, 709D–712A; Suchla 158,13–159,3; Simon 218,68–219,66

10) Dion., De div. nom. 4 14, PG 3,713A; Suchla 160,14–18; Simon 225,74–76

11) supra, prop. 31 D; Mojsisch 202–203

12) Boeth., Philos. cons. III 11; Bieler 57,43–45

69 praeexistentis (existentis *m. post. V*) ... (70) bonum *om. V sed suppl. in marg. sup. m. post. V* 71 communicativam: communicationem *O* 78 intelligemus: intellectus *O*

Digitized by Google

de antarkes per 10[13]), quia est potentialitate permixtum, oportet omnia reduci ad prime bonum, quod est omnino non iam perfectum, sed etiam superperfectum, ut prius dictum est[14]).

Boni autem inquantum huiusmodi essentialis actus est bonificare. Unde etiam omne, quod est, inquantum est, est bonum per participationem et similitudinem prime boni et, cum imperfecta similitudo sit causa appetitus perfectionis et motus ad ipsam secundum Boethium in *Hebdomadibus*[15]), sequitur, quod omnia ex hoc ipso, quod a prime bono sunt, desiderant ipsum, et intentione huius appetitus inexistentis omnibus operibus suis, ut prius ex Dionysio dictum est[16]), moventur omnia ad ipsum prime bonum, quod movet omnia sicut desideratum et amatum immobile manens[17]), nec alicui alii bono convenit perfectus modus movendi, nisi ipsi prime bono, quod simpliciter omnia desiderant.

Invenimus autem gradus in moventibus desiderium. Licet enim omne amabile moveat, tamen per se amabile plus movet amabili per accidens. Item inter se amabilia plus movet intellectuale, et inter intellectualia plus movet separatum quam abstractum.

Sed quia nec intellectualis hypostasis, nec vita subsistens, nec enter ens, nec antoinfinitum, immo nec bonum simplex, quod est contractum, est prima causa omnis boni, quia omnium participative dictorum prima causa est id, quod essentialiter dicitur, et huius prima causa, quod principaliformiter est tale, ut inferius apparebit[18]), et ideo solum tale est summum bonum habens in se unite omnes omnium bonitates, et hoc in summo incomprehensibilis excellentiae. Et quia est omne bonum, ideo manet immobile non habens extra se aliquod bonum, quod desideret, omnis enim motus ab aliquo desiderio est. Inquantum vero est prime bonum vincens vehementia suae amabilitatis omne desiderium, sic movet efficaciter, non solum sufficienter, quia motus causatur ex victoria moventis super mobile. Inquantum autem est superperfectum et nihil aliud quam bonum per 8[19]), sic excludit a desiderio omnem detentionem. Inquantum vero est bonum universale superintellectuale, quod expandit se per omnem vultum naturae, sic movet universaliter omnia et quodlibet immediate, licet diversimode, quia cognoscentia cognitive, vitalia vitaliter, existentia substantialiter. Inquantum vero movet per impressionem suae similitudinis, sic non movet violenter nec cum labore, sed naturaliter et cum delectatione ita, quod unicuique rei talis motus est delectabilissimus sicut et desideratissimus. Inquantum autem est bonum, non solum secundum essentiam, sed secundum causam, sic movet sine dilatione deliberationis

[13]) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8
[14]) supra, prop. 10 F; Pagnoni-Sturlese 183–184
[15]) cf. Boeth., Quomodo subst.; Stewart-Rand 44–50
[16]) supra, prop. 39 D n. 8
[17]) supra, prop. 35 E
[18]) infra, prop. 56 D; 65 D
[19]) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,2

121 id: illud *V* 126 desideret: consideret *V* 131 superintellectuale: sive intellectuale *O*

Digitized by Google

semper et continue, est enim agens motum et finis motus, et sic in ipsum fit conversio omnium totalis.

De partiali vero conversione est sciendum, quod, sicut prime bonum, quod est primum simpliciter omnium principium, instituit principia secundaria sub se, in quibus et per quae determinat suam causalitatem, et sicut dedit eis esse principia, licet sub se primo principio, ita etiam dedit eis esse fines, licet sub fine omnium suis intentionibus contentorum. Et ideo, sicut primum simpliciter movet omnia totaliter, ita quodlibet istorum movet quaedam partialiter, ut ad ipsum sicut ad finem proprium convertantur.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Aut enim esse solum a causa habet, aut vivere cum esse, aut et cognitivam inde suscipit potentiam. Qua quidem igitur est solum, substantialem facit conversionem; qua autem et vivit, et vitalem; qua autem et cognoscit, et cognitivam. Ut enim processit, sic et convertitur, et mensurae conversioni determinatae sunt mensuris secundum processionem. Et appetitus igitur his quidem est secundum esse solum, et idoneitas existens ad partecipationem causarum; his autem secundum vitam, motus existens ad meliora; his vero secundum cognitionem, sensus existens bonitatis causarum.

Probatio elementi talis est: Omne, quod procedit, sicut procedit, sic et convertitur; sed omne ens aut habet procedendo solum esse a causa, aut vivere cum esse, aut cum his suscipit a causa cognitivam potentiam: ergo omne ens, qua habet solum esse, facit conversionem substantialem; qua autem et est et vivit, substantialem et vitalem; qua autem et cognoscit cum his substantialem, vitalem et cognitivam facit conversionem.

Ut enim, probat maiorem. Cuicumque mensurae seu modi determinantur secundum processionem, hoc necessario, sicut procedit, sic et modificatur in se; sed conversioni determinatae sunt mensurae mensuris secundum processum: ergo omne, quod convertitur, sicut procedit, sic et convertitur.

Istius rationis ponit tantum minorem.

Et appetitus etc., probat minorem principalis rationis. Omni rei inexistit appetitus ad suam causam secundum eum modum, quo habet esse a causa; sed in quibusdam entibus solum est appetitus secundum esse ipsum et idoneitas seu habilitas, quae est ad participationem causarum, in quibusdam autem est existens motus seu tenditio ad meliora secundum vitam, in quibusdam vero est sensus seu perceptio bonitatis causarum secundum potentiam cognitivam: ergo quaedam habent esse solum a causa, quaedam vivere cum esse, quaedam cum his potentiam cognitivam.

149 solum *om. O* | a *add.* sua *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 40

OMNIA, QUAE A SE IPSIS PROCEDUNT, PRAECEDUNT EA, QUAE AB ALIIS CAUSIS SUBSISTUNT, HABENTIA ESSENTIAM ANTIPOSTATON

Postquam ostensae sunt condiciones procedentium processu causali, nunc auctor ostendit condiciones procedentium processu originali dicens: OMNIA etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, et quod supponitur, et quod proponitur. Circa suppositum tria faciam, quia primo ostendam duplicem esse processionem, secundo unius earum subdivisionem, tertio procedentium a se ipsis enumerationem et rationis differentiae in modo procedendi assignationem.

A De primo sciendum, quod rerum quaedam sunt absolutae, quaedam respectivae. Et sumo hic respectivum generalius relativo, secundum quod ens relativum sive relatio determinatur ad unum decem generum rerum praedicamentalium, respectivum autem in pluribus aliis invenitur, quae etiam extra genus sunt.

Differt autem haec rerum divisio ab aliis ipsarum rerum divisionibus, ubi dividuntur vel per partes vel modos vel per proprietates. Differt, inquam, secundum propriam dividentium rationem in eo, quod illae, scilicet absolutae, sumuntur secundum rationem essendi, haec autem, scilicet respectivae, secundum rationem se habendi, quia illae sumuntur secundum aliquid intrinsecum rebus, haec autem secundum aliquid extrinsecum, quod est terminus talis habitudinis, et hoc vel positive ut in respectivo vel remotive sive negative ut in absoluto.

Dico autem 'remotive' vel potius 'negative' et non privative, quia in privativo supponitur respectus et terminus in generali, et privatur in speciali; in negativo autem removetur etiam in generali.

Ex his duabus differentiis sequitur tertia, scilicet quod non oportet respectivum semper super absolutum aliquam rem sive realiter differentem dispositionem addere; id ipsum enim secundum omnem realem modum in quibusdam est absolutum et respectivum. Dico autem 'rem sive realem dispositionem' quamcumque rem vel modum rei secundum propriam rationem essendi ratam in natura. In aliis autem fit talis superadditio, ut patet.

Ex praemissis sequitur quartum, quod, licet ratio absoluti et respectivi inquantum huiusmodi differant, tamen id, quod sunt vere et realiter, de se invicem praedicantur; alia autem non sic.

2 praecedunt: procedunt *O*   7 quod *om. V*   12 relativo: relato *O* | quod *add.* est *O* | relativum: relatum *O*   14 extra: ex *O*   16 vel *om. V*   18 scilicet *om. V*   19 ille: illi *V*   30 autem *add.* scilicet absolutis *m. post. V*   31 ratio absoluti: absoluti ratio *V*

Digitized by Google

Ex his autem duobus, scilicet absoluto et respectivo, accipiuntur duo modi procedendi in rerum universitate, scilicet ad extra et ad intra, id est absoluti ab absoluto vel respectivi a respectivo, quos scilicet modos procedendi voco causalem et originalem, sicut apparuit super 29[1]).

Invenimus enim respectum quandoque esse rationem principiandi ipsi naturae, et hoc in processu causali, quandoque autem e converso naturam esse rationem principiandi ipsi respectivo, scilicet in originali. Cuius differentiae ratio est, quia causare vel causari non est nisi eductio vel exitus rei de potentia ad actum, ista autem non competunt nisi alicui naturae, ut dictum est super 29[2]).

Si autem e converso respectus sive ens respectivum sit principians, essentia autem vel natura sit ratio principiandi, talis processio non est causalis, tum quia non est ibi eductio vel exitus de potentia ad actum, qui solum competit absolutis, quorum quodlibet est ens et aliquid – respectus autem non est ens quid, sed ad aliquid, et sic etiam modus eius principiandi non erit quid, sed ad aliquid, et sic non erit causalis –, tum etiam quia causalis semper tendit in diversitatem naturae, principians enim et principiatum causaliter in natura semper distinguuntur, originalis vero est intra eandem naturam, cum originans et originatum conveniant et sint idem seu unum in eo, quod est ratio procedendi, quod ad praesens suppono esse naturam, et sic differant respective, non autem substantive, ut supra dictum est.

Sic ergo apparet, quomodo istae duae processiones differunt et in principiantibus et in rationibus principiandi.

Et hoc de primo.

De secundo notandum, quod processus originalis est duplex, quia vel modo B
naturae vel modo inclinationis intellectualis: primus vocatur generatio, secundus spiratio.

Generatio autem sic describitur, quod est »emanatio respectivi a respectivo modo naturae salvans distinctionem respectivam in identitate substantiva«. Et ista descriptio satis apparet ex praemissis, quantum sufficit ad propositum; inferius enim latius ostendetur[3]).

Aliter autem describitur a Damasceno I libro 8 cap.[4]) non sic generaliter, sed prout est solum in prime bono, et hoc sic: "Generatio sine principio est et aeterna, naturae opus existens et ex substantia eius producens, ut versionem, qui generatur, non sustineat, et ut non Deus primus et Deus posterior sit et adiectionem sustineat". Et excludit haec descriptio a generatione divina omnes imperfectiones generationis naturalis, quae, cum sit terminus motus, necessario habet tempus

[1]) supra, prop. 29 A; Mojsisch 183
[2]) supra, prop. 29 A; Mojsisch 183
[3]) infra, prop. 42 F
[4]) Ioann. Damasc., De fide ortod. I 8; PG 94,813; Buytaert 32,77–80

35 id: hoc *V* 36 scilicet modos procedendi *om. O* 38 invenimus: invenio *V* | enim *add.* vero *V* 43 principians *add.* ens *V* 52 sic *om. O* 67 Deus ... et *om. V* | et ... (68) sustineat *om. O*

Digitized by Google

ante se, et sic habet principium durationis. Sed prime boni generatio, cum non sit nisi substantiae patris communicatio sine omni motu et mutatione, necessario est patri coaeterna, aliter pater mutaretur secundum substantiam suam. Et contra hoc dicit sine principio, scilicet durationis, licet habeat principium, a quo sit.

Item generatio naturalis ad genitum terminatur et desinit, sed divina generatio et semper perfecta est quantum ad genitum, et semper est, inquantum est quid divinum, Deo enim non conveniunt differentiae temporis, scilicet fuisse vel futurum esse. Et ideo dicitur aeterna.

Item generatio naturalis est mutatio, quia est ex materia; generatio autem divina, cum sit immutabilis non est mutatio, cum sit sine materia. Unde patet, quod hoc nomen generatio, sicut et multa alia, si transumitur in Deum a creaturis, hoc est ratione suae speciei, quae est perfectionis, et non ratione sui generis, quod est mutatio, quae est imperfectionis. Unde etiam in creaturis, quanto generatio est formalior et spiritualior, tanto etiam minus habet de ratione mutationis et plus de ratione operationis, sicut intellectus noster verbum suum ex se gignit operando potius quam mutando.

Et ideo dicit opus, quia secundum Aristotelem X *Ethicorum*[5]) operatio est perfecti, motus autem vel mutatio imperfecti. Quod autem dicit naturae, est commune etiam generationi naturali, quia, secundum Aristotelem V *Metaphysicae*[6]), "natura est, ex qua pullulans pullulat", sed excludit processionem, quae est secundum inclinationem intellectualem, scilicet modo voluntatis, cuius secundum rationem intelligendi principium non est natura immediate, sed aliquid consequens naturam, ut inferius apparebit[7]). Dicitur etiam generatio opus naturae, non sicut naturae operantis seu generantis, cum natura divina non sit secundum se ipsam suppositum, sed subsistat in suppositis, – suppositorum vero solum est generare –, sed dicitur opus naturae, quia est modo naturae et sicut opus eius, quo sive cuius virtute suppositum operatur, quod scilicet suppositum est respectivum.

Quaedam etiam est imperfecta generatio naturalis, qualis est generatio elementorum ex se invicem, ubi generans nihil producit ex substantia sua, sed formam suam inducit in aliena materia. Est etiam quaedam generatio minus proprie dicta, qua creata ex nobis a Deo in similitudine suae naturae dicuntur ab eo esse genita. Et contra utrumque horum dicit et ex substantia etc., quia filius Dei nec est ex nihilo nec ex materia, sed ex substantia Patris.

Probat etiam Aristoteles in libro *De caelo et mundo*[8]), quod omne genitum

5) cf. Arist., Eth. Nic. X 4; 1174a12–b5
6) Arist., Metaph. V 4, 1014b17–18; t. comm. 5
7) infra, prop. 50 D
8) Arist., De cael. I 12, 282b4

80 non est *om. V* 94 secundum *add.* speciem *V* 97 eius: est *O* | quod: quasi *V* 102 ab eo *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

corrumpitur, et suae probationes tantum procedunt de genito ex potentia materiae, ex qua ipsum habet potentiam ad quandoque non esse, et ideo non potest habere potentiam ad semper esse. Illud autem genitum, quod non procedit de non esse ad novum esse, sed accipit aeternum esse idem, quod est in generante, non est vertibile in non ens, ut apparebit de omni antipostaton per 48[9]). Et ideo dicit *ut versionem* etc.

In omni etiam naturali generatione, etiam si genitum est coaeternum generanti, tamen ad minus ordine naturae est posterius ipso, quod in divina generatione non est, ubi nihil est prius et posterius, ut inferius ostendetur. Et ideo dicit: *et ut non Deus primus* etc.

Ad divisionem etiam suppositorum in omni generatione naturali sequitur etiam divisio naturae, per quam ipsa sibi adicitur secundum collectionem naturalem, pater enim et filius in humanis sunt duo homines. Non sic autem est in generatione divina, ubi est una natura in generante et genito. Et ideo dicit: *et adiectionem sustineat,* scilicet Deus primus Dei posterioris: tunc enim essent duo di.

Ex praemissis apparet, quid sit generatio, quae est processio originalis. Spiratio vero est »emanatio respectivi a respectivis unitis in eo, quod est ratio spirandi modo inclinationis intellectualis, salvans distinctionem respectivam in identitate substantiva«. Istius descriptionis declaratio sicut et generationis inferius diffusius apparebit[10]).

Et hoc de secundo primi.

Verum, quae sint a se ipsis procedentia, considerandum, quod sola antiposta- C
ton, id est per se subsistentia, sunt huiusmodi, et hoc sive stent seu subsistant in una intentione tantum sive in pluribus. Et si in una tantum, talia subsistunt se totis et totaliter. Et hoc est dupliciter, quia vel secundum se et a se simpliciter et absolute, vel ut simpliciter et absolute.

Primi modi est prime bonum et unum cui, quia absolute nulli nisi sibi ipsi nititur, propriissime competit per se subsistentia.

Secundi modi sunt bonitates et unitates, quae subsistunt se totis et totaliter, sed nec simpliciter, quia sunt contractae ad quoddam bonum et unum. Et quia dependent a prime bono efficienter, ideo etiam non subsistunt per se absolute, sed in respectu. Unde et de per se subsistentia simpliciter primi, scilicet prime unius, sic dicit Boethius libro *De Trinitate*[11]): "Quia non est hoc atque hoc, sed tantum hoc vere est id, quod est, et est pulcherrimum fortissimumque, quia nulli innititur".

Subsistentium vero in pluribus intentionibus quaedam per se subsistunt se totis, quaedam vero non se totis.

9) cf. Procl., Elem. theol. 48; Vansteenkiste 283; Boese 27,1

10) infra, prop. 42 F

11) Boeth., De Trin. 2; Stewart-Rand 10,37–40

112 etiam: enim *O* | coaeternum: eternum *V* 113 ordine: ordinem *V* 124 substantiva: substantiam *V* 129 et: etiam *V* 131 vel ... absolute *om. O*

Digitized by Google

Primi modi sunt ea, quae sunt res secundum speciem, in quibus principia formalia remanent in natura et proprietate principiorum, qualia sunt infinitates, enter entia, vitae et intellectuales hypostases.

Secundi modi sunt animae et totales et partiales, quae non sunt sic simpliciter impartiales ut praedicta, sed mediae inter partibilia et impartibilia, et ideo etiam non se totis sunt per se subsistentes, ut inferius apparebit[12]).

Sane, ut ad praesens de per se subsistentibus in una intentione solum agatur, sciendum, quod talia dicuntur primo et principaliter procedere a se ipsis, quia se totis et totaliter. Hoc tamen habet maximam differentiam, quia in prime bono est processus originalis sui a se ipso quoad distinctum esse respectivum personale ita, quod propter duos processus originales, scilicet modo naturae et modo inclinationis intellectualis, sunt ibi tria supposita distincta in esse respectivo, scilicet Pater et Filius et Spiritus sanctus. Sic enim secundum Dionysium *De divinis nominibus* 2 cap. M[13]) "ea, quae sunt supersubstantialis Dei fecunditatis, non convertuntur ad invicem; solus autem fons supersubstantialis deitatis est Pater, neque Filius est Pater, neque Pater est Filius, custodientibus hymnis propria religiose unicuique thearchicarum personarum". In bonitatibus vero est tantum unum suppositum absolutum, intra quod sunt isti duo processus originales in distincto esse respectivo tantum sine personali distinctione.

Quod, ut evidentius appareat, sciendum, quod, ut recitat Augustinus VII libro *Confessionum* cap. 8[14]), "Tu domine" et infra[15]) "procurasti mihi per quendam hominem immanissimo typho turgidum quosdam Platonicorum libros ex Graeca lingua in Latinam versos, et ibi legi non quidem his verbis, sed hoc idem multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod in principio erat Verbum" et cetera per totum usque ibi: "et tenebrae eam non comprehenderunt". Et infra[16]): "Verbum Deus est lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum". Et infra[17]): "Item ibi legi, quia Verbum, Deus non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est". Et infra[18]): "Indagavi quippe in illis litteris varie dictum et multis modis, quod sit Filius in forma Patris non rapinam arbitratus esse aequalis Deo, quia naturaliter id ipsum est". Et infra[19]): "Quod enim ante omnia tempora et super omnia tempora

[12]) infra, prop. 190 F
[13]) Dion., De div. nom. 2 5, PG 3,641D; Suchla 128,8–13; Simon 66,82–67,64
[14]) Aug., Conf. VII 8,n.12; Verheijen 100,36
[15]) Aug., Conf. VII 9,n.13; Verheijen 101,4–8, 11–12
[16]) Aug., Conf. VII 9,n.13; Verheijen 101,14–15
[17]) Aug., Conf. VII 9,n.14; Verheijen 101,20–22
[18]) Aug., Conf. VII 9,n.14; Verheijen 101,23–102,25
[19]) Aug., Conf. VII 9,n.14; Verheijen 101,32–34

150 talia sicut etiam per se subsistunt se totis et totaliter *add. in marg. m. post. V* 168 illuminat *om. sed suppl. in marg. m. post. O*

Digitized by Google

incommutabiliter manet unigenitus Filius tuus coaeternus tibi", subaudi, Domine pater etc., et infra[20]): "est ibi".

Item idem Augustinus IX *De civitate Dei* cap.* [21]).

Plato[22]) ponit in prime bono paternum intellectum formantem ex se verbum, quod est ratio omnium faciendorum, imago, Filius et ars Patris et mundus archetypus, hoc est principalis mundi typus.

Et dictum Platonis potest sic ostendi: nullum producens cognitive et specialiter, ubi cognitio et essentia est idem simpliciter, tendit in extra causali emanatione, nisi prius natura formet seu producat in se et ex se rationem operis et speciem originali emanatione. Haec enim, scilicet originalis emanatio, est causa fluxus causalis. Sed prime bonum est sic producens simpliciter omnia. Ergo prius natura format seu producit in se et ex se rationem operis et speciem originali emanatione, quae est sicut proles ipsius cognoscentis per omnia sibi similis, inquantum est producens. Maior apparet in artificialibus et in intellectualibus. In artificialibus enim est domus ex domo, sanitas ex sanitate. In intellectualibus vero invenitur transfusio interior, et maxime in intellectualibus hypostasibus. Et si in eorum essentia non inveniatur pars et pars, tamen in quolibet eorum inveniuntur respectus originis, qui sunt respectus naturae, inquantum quilibet eorum est conversus in se ipsum, et ex hoc procedens a se ipso, ut ipse auctor ponit de omnibus antarkes[23]). Scitur autem, quod ratio et species operis sic genita seu formata non procedit in opus a producente nisi spiritu producentis vehente, quam etiam necesse est esse simplicem, et eiusdem naturae sive essentiae cum producente per essentiam. Cum ergo ita sit in omni producente per essentiam, et specialiter in primordialibus producentibus, scilicet in unitatibus, quod ibi est generans et genitum, quod est ratio operis et ars generantis et species a primo generante et genito procedens, quam necesse est connaturalem et consubstantialem esse formae quam defert; non enim deferret species formam primi formantis, nisi a primo formante procederet, nec iterum deferret formam, cui connaturalis non esset; cum igitur ita sit in omni producente per essentiam, ergo et in prime bono.

Et praeterea, quia »generatio communicatio naturae est, illi maxime conveniet, quod est maxime communicabile; sed prime bonum est maxime communicabile seu communicativum sui; ergo sibi maxime conveniet generatio. Et hoc est, quod dicit Dionysius 4 cap. *De divinis nominibus*[24]), exstasis amoris summi boni non sinit ipsum sine germine esse; germinare autem generare est«[25]).

»Si forte diceretur, quod prime bonum germinat sive generat aequivoce, in

[20]) Aug., Conf. VII 9,n.14; Verheijen 101,36
[21]) cf. Aug., De civ. Dei IX 29; Dombart-Kalb 306,95–99
[22]) cf. Plat., Tim. 41a3–d3; Waszink 35,7–36,13
[23]) supra, prop. 9 D; Pagnoni-Sturlese 172
[24]) cf. Dion., De div. nom. 4 13, PG 3,712A–B; Suchla 159,9–14; Simon 219,69–72; supra prop. 1 C; Sturlese 76,192–200
[25]) cf. Alb., Summa theol. I 7 30 1; Siedler 227,21–29

196 in *om. V* 208 diceretur: diceres *O*

Digitized by Google

diversitate scilicet formae et naturae«[26]), contra: tum quia »optimae naturae communicabili optima attribuitur communicatio, hoc autem est per generationem univocam«[27]), tum etiam quia aequivocum non potest esse nisi primum. Oportet igitur quod prime bono, quod causa omnis generationis est exemplariter, quod etiam imitatur omne perfectum per 25[28]), attribuatur generatio univoca.

Hoc expresse vult Dionysius Platonicus 2 cap. *De divinis nominibus*[29]), ubi dicit: "Pater quidem est fontana deitatis, Filius autem et Spiritus sanctus deigenae deitatis, si ita oportet dicere, pullulationes divinae naturae et sicut flores et supersubstantialia lumina". Et infra[30]): "Omnis paternitas divina et filiatio data est et nobis et supercaelestibus virtutibus ex patriarchia ab omnibus segregata et filiarchia: ex qua, et di et deorum filii, patres et deiformes fiunt, et nominantur mentes, spiritualiter videlicet tali paternitate et filiatione perfecta, hoc est incorporaliter, immaterialiter, intelligibiliter, thearchico spiritu supercollocato, et Patre et Filio ab omni paternitate et filiatione divina excedendo supereminenter exaltatis. Haec Dionysius.

Hermes etiam Trismegistus[31]) in prima regula theologica idem videtur intendere secundum expositionem commenti, licet improprie loquatur, cum unitas magis dicat esse absolutum quam respectivum. Dicit enim sic: "Deus est monas monadem gignens et in se suum reflectens ardorem".

Sybilla etiam Erictea in libro, qui intitulatur *Vasilographus*[32]), id est imperialis scriptura, frequenter vocat summum Deum "trinodum numen" propter trinitatem personarum, ubi etiam dicit Patrem et prolem, sicut apparet, et vocat prolem Deum sicut et Patrem.

Item Didimus[33]) rex ad Alexandrum Magnum: "Verbum Deus est: hoc mundum causavit, hoc regit et alit omnia, hoc diligimus, ex hoc spiritum trahimus, siquidem Deus spiritus est". Hoc Didimus.

Nec valet instantia, qua posset dici, quod bonum, si est ipsum se ipsum producens, non est unum. Verum est respective, sed est unum substantive; respectus autem nihil addit super id, cuius est. Et praeterea, si distinctio respectiva adimeret unum in prime bono, ergo et in bonitatibus, quarum quaelibet est unum et bonum per essentiam secundum auctorem[34]). Si forte diceres: In unitatibus est talis distinctio intra idem suppositum, quod per se subsistit, et sic est in eis minor

26) cf. Alb., Summa theol. I 7 30 1; Siedler 227,30–31
27) cf. Alb., Summa theol. I 7 30 1; Siedler 227,36–37
28) cf. Procl., Elem. theol. 25; Vansteenkiste 275; Boese 17,1–2
29) Dion., De div. nom. 2 7, PG 3,645B; Suchla 132,1–4; Simon 82,76–77
30) Dion., De div. nom. 2 7, PG 3,645C; Suchla 132,6–13; Simon 82,79–83,70
31) Liber XXIV philosophorum I; Baeumker 208,8–9; Hudry 5,1–2
32) cf. Liber Vasilographus; Holder-Egger 164
33) Alexandri et Dindimi Collatio, PL 201,1371A
34) supra, prop. 7 B; Pagnoni-Sturlese 145,248–147,305

212 est *add.* et *V* 214 2: 4 *V* 217 lumina: luminis *V* | et *coni.: om. codd.* 228 id est imperialis scriptura *om. O* 240 minor *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

distinctio quam in prime uno, quod natura non patitur; respondeo, quod hoc non est ratione simplicitatis in unitatibus, sed ratione contractionis et dependentiae ab alio, scilicet a prime bono. Ex hoc enim, quod natura seu essentia cuiuslibet earum est producta, necessario est suppositata, et sic intra idem suppositum absolutum est interior emanatio originalis respectivorum. Non sic autem est de natura prime boni: haec enim non est ab alia, cum sit simpliciter prima, et sic non est suppositata ratione dependentiae, sed nec secundum se inquantum huiusmodi suppositatur ex actu, videlicet sui ipsius, sed potius eius subsistentia reducitur in subsistentias divinarum personarum, in quibus subsistit tamquam natura in suppositis. In quorum suppositorum quolibet invenitur completa ratio et vera suppositi, sed non in essentia inquantum essentia.

Distinguuntur autem huiusmodi hypostases in natura prime boni secundum respectus originis, ex quibus constituuntur dictae hypostases, ut inferius apparebit[35]. Et sic manifestum est, quod ratio unius suppositi absoluti in unitatibus est ex hoc, quia dependent ab alio. Ratio autem trium suppositorum respectivorum tantum et non alicuius absoluti in prime bono est pro tanto, quia essentia, ut dictum est, »non est aliqua hypostasis nec hypostatice subsistit per modum suppositi sicut prima substantia, sed magis sicut natura per modum secundae substantiae secundum proprietatem sui generis subsistit in tribus suppositis respectivis«[36].

Et hoc de tertio primi.

Circa propositum tria faciam, quia primo ostendam multiplicem processionis acceptionem et hic intentae expressionem, secundo ostendam procedentium a se ipsis ad alia, quae ab aliis causis procedunt, processionem, tertio per se subsistentium propriam rationem.

De primo sciendum, quod processio est quaedam prioritas, et ideo multipliciter dicitur sicut et prioritas, scilicet loco, ut illud sit prius, quod est propinquius alicui principio terminante secundum locum, et tempore sive in animatis sive in inanimatis, et secundum naturae ordinem, et quod est nobilius, et est via essendi, et quod est ex se vel ab alio, sicut ostensum est super 27[37]. Et sic aliquid dicitur aliud praecedere loco, tempore, naturae ordine, nobilitate, via essendi, et quod est ex se sive per se. In proposito autem processio accipitur aliquo quattuor ultimorum modorum sive aliquo ex eis, non primo vel secundo. D

Et hoc de primo secundi.

Quantum ad secundum sciendum, quod omnia qualitercumque bono participantia praecedit, quod prime bonum, et quod nihil aliud est quam bonum per 8[38], et quia omne producens producit similia ad se ipsum ante dissimilia per E

35) infra, prop. 42 E

36) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.3.3., 9; Mojsisch 58,78–81

37) supra, prop. 27 G; Mojsisch 167,232–254

38) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–2

245 est: et *V* 257 hypostatice: ypostate *V* 259 suppositis *add.* terminis *V* 264 ad: ab *O* 267 sit: sicut *V* 272 quattuor *om.* *O* 277 similia: similius *V*

Digitized by Google

28[39]), ideo necessarium est primo a prime bono producta esse ipsi prime bono simillima et sic perfectissima per 36[40]). Talia autem sunt procedentia a se ipsis. Ergo omnia procedentia a se ipsis praecedunt omnia, quae procedunt ab aliis causis, cum sint meliora eis per 9[41]).

Et hoc de secundo secundi.

F De tertio hoc solum pro nunc sciendum, quia inferius prolixius declarabitur, quod procedere a se ipsis inter omnes res a prime bono productas principaliter convenit ipsis antarkes, quorum essentia, quia est bonitas seu bonum hoc tantum, ideo antipostaton, nulli sicut fulcienti innititur nec alicui ipsam actuanti substernitur, sed existens actus quidam simplicissimus post simpliciter simplex, scilicet prime bonum, per se subsistit. Hoc enim interpretatur antipostaton, id est per se subsistens. Et per consequens auctor ponit tale per se subsistens solum procedere a se ipso, ubi, ut supra dictum est[42]), intra idem suppositum est generans et genitum et utriusque amor seu nexus.

Et hoc de tertio secundi.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim omne antarkes aut secundum substantiam aut secundum operationem melius est eo, quod in aliam causam reducitur; quod autem se ipsum producit, sibi ipsi exhibitivum ipsius esse existens, est antarkes secundum substantiam, quod autem ab alio solum producitur, non antarkes; bono autem congeneum quod antarkes, quae autem magis congenea et similiora subiectis ante dissimiliora subsistunt a causa; quae ergo a se ipsis producuntur et antipostata sunt, seniora sunt his, quae ab altero solo prodierunt. Aut enim nihil erit antipostaton, aut bonum est tale, aut primo ex bono substituta. Sed si quidem nihil est antipostaton, in nullo antarkes erit secundum veritatem. Neque enim in bono, melius enim antarkia unum, cum sit illud et per se bonum, sed non habens bonum; neque in his, quae post bonum: omnia enim erunt indigentia alio, quod ante ipsum solum. Si autem bonum antipostaton ipsum se ipsum producens, non unum erit. Necesse ergo antipostaton esse post primum, et palam quod ante ea, quae ab alia causa procedunt; principalius enim illis et bono magis congeneum, ut ostensum est.

Probatio elementi talis est: Omnia se ipsis sibi ipsis exhibitiva ipsius boni praecedunt omnia, quae ab alia causa procedunt; sed omnia, quae a se ipsis subsistunt et habentia essentiam antipostaton, sunt huiusmodi: ergo etc.

39) cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1
40) cf. Procl., Elem. theol. 36; Vansteenkiste 280; Boese 22,1–3
41) cf. Procl., Elem. theol. 9; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–3
42) supra 40 C

280 praecedunt: procedunt *O*   293 Et ... elementi: Et de toto elemento *V*   301 bono: bona *V*   303 antarkia: antarkea *V*

Digitized by Google

Maior probatur sic: Omnia antarkes praecedunt omnia, quae ab alia causa procedunt; sed omnia se ipsis sibi ipsis exhibitiva ipsius boni sunt antarkes: ergo etc. Et nota, quod ibi ponitur esse pro subsistere.

Bono autem. Hic probatur maior prosyllogismi sic: Omnia prime bono congenea et similiora subsistunt ante dissimiliora seu praecedunt minus congenea; sed omne, quod est antarkes, est magis congeneum prime bono eis, quae non sunt antarkes: ergo omne antarkes etc.

Quae ergo. Hic infert principalem conclusionem dicens: omnia ergo. Et dicit *seniora*, id est praecedentiae honore.

Aut enim. Hic ostendit antipostaton vel seniora, id est segregata, esse, et quae sint, super quo fundatur totus processus probationum. Et arguit sic: Omne affirmativum aut est aliquid aut nihil; sed omne antipostaton est affirmativum: ergo etc. Si est aliquid, aut est prime bonum aut prima bona ex prime bono substituta, aut aliquid, quod est infra ea; sed non est nec prime bonum nec aliquid infra ordinem bonitatum: ergo si antipostata sunt aliquid, erunt ea, quae prima ex prime bono substituta sunt.

Sed si quidem. Hic probat antipostaton esse sic: Si non est antipostaton, non erit antarkes in aliquo secundum veritatem; sed antarkes est, ut apparet per 9[43]): ergo et antipostaton.

Probatio consequentiae: Omne per se non subsistens est indigens, et per consequens non antarkes; sed secundum adversarium nullum est per se subsistens: ergo et antarkes in nullo erit secundum veritatem. Neque enim in bono, quia prime unum, quod est prime bonum seu per se bonum non habens bonum ab alio, est melius antarkes per 10[44]). Neque in his, quae post bonum, quia omnia talia erunt indigentia et sic sibi ipsis non sufficientia.

Quod ante ipsum solum: vult dicere, quod hic solum est antarkes, quod potest per se subsistere, et exponatur sic: Sed ipsum solum est antarkes, quod, subaudi, subsistit per se.

Si autem. Hic ostendit quae sunt antipostaton, et nititur probare primo, quod prime unum non sit huiusmodi tali ratione: Nullum ipsum se ipsum producens erit unum prime; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo nullum etc. Istud est reprobatum supra in declaratione[45]), nisi forte auctor velit dicere, quod, sicut prime bonum est melius sibi sufficentibus, scilicet antarkes, ita etiam sit melius per se subsistentibus, scilicet antipostaton.

Necesse. Concludit antipostaton esse post primum simpliciter et ante ea, quae procedunt ab alia causa. Et sic unitates intra ordinem unialem sunt antipostaton,

[43]) cf. Procl., Elem. theol. 9; Vansteenkiste 268; Boese 7,1–3

[44]) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1

[45]) supra, prop. 40 F

312 se ipsis: se ipsa *O* | exhibitiva: exhibitam *V* 313 ibi ponitur: imponitur *O* 316 sunt: est *O* 317 etc. *om. V* 320 vel ... segregata *om. V* 321 sint: sicut *O* 336 ante *coni.*: autem *codd.* 345 esse: est *O*

Digitized by Google

id est per se subsistentes, quae etiam sunt omnibus productis principaliores et prime bono magis congeneae. Et notandum, quod auctor non negat antipostaton produci a prime bono efficienter, quod est omnium entium causa et principium per 12[46]), sed dicit ea procedere a se ipsis interiori, formali et originali emanatione, secundum quam dicuntur esse exhibitiva sibi ipsis eius, quod bonum, licet habeant super se bonum, a quo se repleverunt, per 9 in commento[47]), quo etiam deteriora sunt per 10[48]).

Est etiam sciendum, quod, sicut dictum est super 9[49]), unitates sunt et dicuntur antarkes quantum ad id, cui primo et principaliter convenit ratio nominis, ita etiam dicuntur et sunt antipostaton, licet etiam secundario conveniat omnibus separatis, sicut inferius apparebit[50]).

46) cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
47) cf. Procl., Elem. theol. 9 comm.; Vansteenkiste 268; Boese 7–8
48) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1
49) supra, prop. 9 E; Pagnoni-Sturlese 173–174
50) infra, prop. 44 D–E

361 exibitiva: exibitam *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 41
OMNE QUIDEM, QUOD EST IN ALIO, AB ALIO SOLUM PRODUCITUR; QUOD AUTEM IN SE IPSO EST, ANTIPOSTATON EST

Ostenso, quod per se subsistentia praecedunt omnia, quae ab aliis causis procedunt, nunc auctor ostendit, quae sunt solum procedentia ab aliis et quae a se ipsis dicens: OMNE QUIDEM etc.

Ad evidentiam istius elementi, quod habet duas partes, duo faciam, quia primo dicam de his, quae sunt in alio, secundo de his, quae sunt in se ipsis. Circa primum adhuc duo declarabo, suppositum videlicet et propositum. Quantum ad suppositum tria faciam, quia primo dicam, quid importetur per li 'esse in' in generali, secundo de modis 'essendi in' in speciali, tertio de 'li esse in alio' sub ratione formali.

De primo sciendum, quod tria importantur per naturam istius prepositivae A
particulae 'in', secundum quod tria in ipsa attendimus, scilicet significatum suum, et modum significandi suum essentialem, qui ponit ipsam in specie partis secundum grammaticos[1]), et tertium, scilicet proprietatem, quae accidit ex primis duobus.

Primum istorum consistit in eo, quod significat quandam intraneitatem sive quandam intraneam praesentiam alicuius in aliquo. Secundum attenditur in eo, quod est commune omnibus praepositionibus, scilicet quod important quasdam circumstantias et habitudines rerum secundum rationem alicuius causae vel principii. Tertium autem, quod ex dictis duobus oritur, est, quod omnes praepositiones transitivae sunt.

Transitio autem, quia semper attenditur inter a se invicem distincta, et hoc sive respective tantum et non absolute sive etiam absolute – et si hoc secundo modo, hoc est dupliciter, quia vel sunt distincta intentione et non re, vel re et intentione –, manifestum est, quod omne, quod dicitur esse in alio, est distinctum ab eo, idem enim non est in se ipso. Propter secundum autem habet habitudinem alicuius principii vel causae respectu eius, in quo est, alias enim non magis esset in illo quam in alio. Propter primum autem praedictorum, scilicet propter naturam significati huius particulae 'in', habet, quod omne existens in alio est intraneum

[1]) cf. Petr. Hel., Summa super Prisc. De dict.; Reilly, 181,39–182,40; 182,50–51

13 ratione: ordine *V* 14 per naturam *om.* *V*

Digitized by Google

sibi aliquo modo. Sic ergo illud, quod est in alio, habet distinctionem ad id, in quo est, et rationem alicuius esse vel principii et intraneitatem ad ipsum.

Et hoc de primo.

B Sunt autem octo 'modi essendi in' secundum Aristotelem[2]) vel novem secundum Boethium[3]), qui comprehenduntur per hos versus

"insunt pars, totum, species, genus et calor igni,
rex in regno, res in fine locoque locatum".

Quintus autem a Boethio[4]) dividitur in duos secundum duplicem formam, substantialem et accidentalem.

Et hoc de secundo.

C Verum, quia esse in opponitur ad per se esse, sciendum, quod entium universitas distinguitur in substantias et accidentia. Substantia autem secundum generalem sui rationem est ens per se, accidens autem est ens per aliud seu secundum aliud vel in alio.

»Potest autem iam dicta differentia duobus modis intelligi. Uno modo, ut sit sensus substantiam esse ens per se seu secundum se, inquantum substantia se ipsa subsistit et stat in esse naturae nec aliquo alio fulcitur; accidens autem dicitur ens per aliud seu secundum aliud vel in alio, quia sustentatur et fulcitur in esse per substantiam«[5]).

»Sed iste modus differentiae nec re nec intellectu est primus, quo differunt substantia et accidens inquantum entia. Subsistere enim per se et non fulciri aliquo alio et fulciri et sustentari aliquo alio modo sunt quidam modi substantiae et accidentis posteriores essentiis eorum et quantum ad modum intelligendi et quantum ad modum significandi. Nec est haec differentia universalis quoad substantias: neque enim forma materialis nec materia nec partes in toto, cum sint substantiae, sunt per se et subsistunt in esse secundum se«[6]).

»Est igitur alius modus intelligendi dictam differentiam substantiae et accidentis, qua dicitur, quod substantia est ens per se seu secundum se, accidens autem ens per aliud seu secundum aliud vel in alio«[7]).

»Hic autem modus differendi, ut sit primus et universalis, attenditur in essentiis eorum, substantiae scilicet et accidentis, universalis, inquam, non quod quantum ad unam partem differentiae competat omnibus substantiis, scilicet per se seu secundum se esse secundum rationem suae essentiae et propriae quiditatis, secundum autem aliam partem differentiae competat omnibus accidentibus, scilicet

2) cf. Arist., Cat. 2, 1a20–b9
3) Petr. Hisp., Summul. log. 3,n.2; De Rijk 28,13n.; cf. Boeth., In Cat. Arist. I; PL 64,172B–C
4) cf. Boeth., In Cat. Arist. I; PL 64,172C–173C
5) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 9 2; Pagnoni-Sturlese 65,9–65,13
6) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 9 3; Pagnoni-Sturlese 65,14–65,21
7) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 9 4; Pagnoni-Sturlese 65,22–65,24

38 calor *Petr. Hisp. (supra, prop. 19B; Sturlese 59,60-61 n.10)* color *codd.* 43 esse *corr. ex* omne *m. post. V* 60 autem *add.* est *O*

Digitized by Google

secundum aliud et per aliud esse simpliciter secundum rationem suae essentiae et quiditatis«[8]).

»Prima ergo ratio dividendi ens secundum hoc est vel habere essentiam per se et secundum se et secundum rationem suae propriae et intraneae quiditatis vel habere essentiam per aliud et secundum aliud et non secundum rationem intraneae quiditatis, sed magis, ut ita dicam, extraneae«[9]).

Ex praemissis evidenter apparet, quod subsistere per se et non fulciri aliquo alio, et esse in alio sive fulciri et sustentari aliquo alio sunt modi substantiae ita, quod omnis forma formans habet subsistentiam per se, informans autem habet esse in alio, quae etiam, ut sit in genere dicere, est duplicis maneriei: quaedam enim est corporalis, quaedam non, seu incorporalis.

Dico autem 'corporales', quae educuntur de potentia materiae per agens physicum. Et haec adhuc sunt in duplici differentia, quia vel sunt formae animatorum vel inanimatorum, et haec sunt generum diversorum, quia vel elementorum vel mixtorum; et si elementorum, hoc est vel catholicorum, id est universalium, vel eorum, qui communiter vocantur elementa, non inquantum sunt partes mundi, sed mixti. Quarum primae, scilicet formae elementorum, quae sunt partes mixtorum, sunt omnino materiales per caelum ad esse deductae et simplici materiae unitae, propter quod etiam secundum se totas non habent contrarium; secundae autem, licet sint materiales, tamen insunt ei, quod ex elementorum consistit permixtione. Istae autem formae in hoc conveniunt, quod in materia secundum esse possibile incohatae et ad esse perfectum per agens deductae nec esse nec virtutem nec operationem nec permanentiam habent nisi in materia, et sine ipsa non incipiunt, nec sunt nec operantur neque permanentiam aliquam habent. Differunt autem, quia secundum se totis cadunt ab esse, primae autem non.

Formae autem animatorum corporales etiam sunt in duplici differentia, quia vel vegetabilium vel sensibilium.

Primae autem »uno gradu a materia ascendunt et motori primo appropinquant: talium enim generatio est ex se invicem eo, quod ad unum ordinantur, et postquam generatum esse acceperint, ordinantur partes earum ad unum, ex quo etiam primo formantur«[10]) quasi subiective, quod est radix. Et in talibus principium generationis unius est ex alio, et etiam partes decisae non sunt eiusdem rationis cum toto propter ordinem earum ad unum e converso formis mixtorum. Et istae formae »elevantur super materiam corpoream in quattuor«[11]): tum quia non dant esse tantum, sed etiam vivere, tum quia operantur multa, tum quia eas in nutriendo consequitur locus sensum, tum etiam quia ex uno influunt omnibus partibus. »Ex primo horum quattuor concluditur huiusmodi formam non esse

[8]) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 9 5; Pagnoni-Sturlese 65,25–65,31
[9]) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 9 6; Pagnoni-Sturlese 65,36–65,40
[10]) cf. Alb., De nat. et orig. an. 1 3; Geyer 7,56–61
[11]) cf. Alb., De nat. et orig. an. 1 3; Geyer 8,12–13

81 elementorum *add.* et *O* | catholicorum: bacholicorum *O* 90 differunt: differant *V*

Digitized by Google

corporalem simpliciter«[12]), cum operetur secundum vitae potentiam. »Ex secundo hoc, quod non potest vocari natura, quae non est nisi ad unum«[13]). »Ex tertio, quod non est omnino immersa materiae corporis et victa ab ea, cum extendat partes suas non in locum elementi praedominantis, sed sursum, ut dictum est. Ex quarto habet, quod in aliqua similitudine est ad motorem primum, qui refert totum suum universum ad unum«[14]), et quia semen est potentia planta, ideo anima vegetabilis de materia educitur per virtutem formantem et materiae secundum se totum immergitur, et quod non operatur nisi aliquo instrumento materiali et naturali. Ex primo horum trium est obligata materiae; ex secundo non concipit formam sine materia; ex tertio habet, quod est virtus operans in corpore et cum corpore.

Secundae vero formae, scilicet sensibilium, adhuc amplius elevantur super id, cui insunt et in quo operantur sicut in organo, in quo dominatur elementum, tamen suscipiunt sensibilia sine omni materia, sicut cera suscipit formam sigilli. Ex quo evidenter apparet formam sensibilem, scilicet animam sensibilem, nec esse formam corporalem sive corpoream simpliciter, nec esse aliquid, quod consequens est harmonicam dispositionem corporis, sed multam cum movente intellectu habere propinquitatem et affinitatem, licet cum ipso in forma non conveniat. Et sic etiam organum eius et specialiter eius formae, quae habet simplicius naturam sensitivi, puta visus, non habet se ad sensibilia omnino sicut materia, quia sensibile est in ipso secundum esse spirituale, tum quia subito et in non tempore perceptibili fit in eo, tum etiam quia non afficitur qualitate vel figura ipsius.

Et sic apparet, qualiter sensibilis anima et insit corpori et elevetur super ipsum et sit quodammodo incorporalis.

Super quam sunt formae simpliciter incorporales, et hae iterum sunt in duplici manerie, quia vel partiales vel totales. Partialis autem est anima rationalis, quae inquantum huiusmodi non est actus alicuius corporis neque forma corporalis nec operans in corpore, sed solum inquantum est vegetativa, sic est proprie actus corporis et operans in corpore, secundum autem eam partem, qua est sensitiva, medium tenet gradum, et sic partim simpliciter elevatur super corpus, partim autem immergitur quodammodo, et partim medio modo se habet, ut inferius apparebit[15]). Totalis autem, quae etiam nobilis anima dicitur, secundum se totam est elevata super corpus subiectum, licet etiam secundum se totam sit in corpore, quamvis secundum aliam et aliam rationem. Et ista tenet ultimum seu supremum gradum formarum informantium.

Ex praemissis apparet, qualiter formae informantes habeant esse in.

Verum, quia in formis formantibus quibusdam, non inquantum sunt forman-

12) cf. Alb., De nat. et orig. an. 1 3; Geyer 8,53–54
13) cf. Alb., De nat. et orig. an. 1 3; Geyer 8,65–67
14) cf. Alb., De nat. et orig. an. 1 3; Geyer 8,71–79
15) infra, prop.193 E; Sturlese 138–142

106 extendat: extendant *V* 107 quod: quia *O* 123 se *om.* *O* 125 ipsius: eius *V* 128 hae *coni.*: haec *codd.* 140 quibusdam: quodam *V*

Digitized by Google

tes, sed formatae, compositis videlicet ex diversis intentionibus pluribus vel paucioribus, quales sunt omnes res supra animas totales et citra bonitates existentes, quaedam habent rationem subiectorum, quaedam autem formarum, ideo etiam tales quasi formae insunt suis subiectis, cum quibus tamen non ponunt in numerum essentiarum sicut informantes praedictae, sed compositum ex eis est ut res una, quae est ens ut simpliciter et secundum speciem. In talibus enim rebus intentio universalior non valens in se et secundum se subsistere substernitur intentioni contractiori eam informanti et determinanti.

Et hoc de tertio primi.

Quantum autem ad propositum primae partis tria faciam, quia primo ostendam omne ens in alio, cum quo ponit in numerum, necessario requirere aliam causam ad sui institutionem, secundo ostendam idem consimiliter, quod etiam existens in alio non ponens in numerum cum eo habet sui per aliam causam productionem, quam vocamus determinationem, tertio, occasione praemissorum ostendam determinantis et determinati triplicem rationem.

De primo sciendum, quod omne existens in alio, si ponat in numerum cum eo, in quo est, habet dependentiam essentialem ad illud, in quo est, quae dependentia est eius intrinseca essentialis habitudo, sine qua nec esse nec intelligi potest inquantum huiusmodi. Dico autem hanc dependentiam directam, quae attenditur secundum aliquem modum principiandi. Substratum igitur taliter dependenti est ens potentia inquantum huiusmodi. Sed quia nihil idem secundum idem educit se de potentia ad actum nec etiam ipse actus, utpote dependens et sic quid incompletum secundum se, stans in ratione potentiae respectu determinantis determinat se ipsum ad informandum ens potentiale, ideo necesse est utrumque habere habitudinem potentialis ad aliquod principium activum causale, quod determinet ea ad tale esse compositi, et per consequens omne, quod est in alio inquantum huiusmodi, procedit seu producitur solum ab alio. D

Et hoc de primo secundi.

Consimiliter autem licet modo opposito omne in alio existens, cum quo non ponit in numerum, habet intrinsecam et essentialem habitudinem ad id, in quo est, scilicet substratum, quod tamen habet rationem actualis principii respectu inexistentis, quod inquantum huiusmodi est potentiale e converso ad principia in numerum ponentia. Substratum enim ab actualiori et altiori principio producitur, et ex hoc est actualius et, cum non possit per se subsistere ratione distantiae sui et dissimilitudinis ad principium productivum, ideo ipsum eius principium per sibi immediate subordinatum causale principium determinat suum proprium et immediatum effectum ad talem gradum essendi, in quo possibile est ipsum stare. Et ex hoc et substratum et ei inexistens ab alia causa a se producitur, cum ipsum sibi ipsi non possit esse causa determinationis, ut statim apparebit. E

Et hoc de secundo secundi.

143 etiam: autem *V* 146 in talibus: intelligentibus *V* 148 determinanti: determinati *V* 150 autem ad propositum: ad propositum autem *V* 164 informandum: formandum *V* 178 substratum: abstractum *V*

Digitized by Google

F Modus autem determinationis talis est et specialiter in formis formantibus.

»Cum enim omne universale seu determinabile, sive sit universale praedicationis vel logicum sive separationis, scilicet universale mathematicum, habeat contrahi per aliquod determinans sui generis, necessarium est ipsam intentionem determinabilem determinari aliqua intentione, quae sit suae maneriei, sicut videmus in linea praedicamentali, quod genus non dividitur nec determinatur per quascumque differentias, sed proprias sui generis«[16]).

»Item secundo determinabile non determinatur per differentias remotas, sed propinquas: sicut animatum non determinatur per rationale et irrationale, sed per sensibile et insensibile, ita etiam ipsa intentio determinabilis determinatur necessario per proximam, non remotam«[17]).

»Item tertio determinans et determinabile coincidunt in identitatem essentiae, ut animal rationale, quae sunt unum per essentiam, secundum id, quod sunt secundum rem, licet, inquantum sunt res secundae intentionis secundum considerationem logici, sint unum quasi compositum ex materia et forma secundum Porphyrium«[18]), quod Plato[19]) vocat "synolon", id est simul totum. Sic etiam intentio determinabilis et determinans, quantum ad id, quod sunt secundum rem, sunt una simplex essentia, licet differant secundum id, quod sunt secundum intentionem, ut verbi gratia sic intentio entitatis determinabilis non determinabitur nisi intentione, et hoc propinqua, scilicet vitae, ita, quod vita, quae determinat cum ente determinato, est una res et simplex essentia, et sic de aliis.

Et hoc de tertio.

Circa secundam partem elementi duo declarabo, scilicet in se ipsis existentium rationem et eorum a se ipsis, sicut convenit, antipostaton processionem.

Quantum ad primum tria faciam, quia primo ponam existentium in se ipsis multiplicem condicionem, secundo existentis in se ipso descriptionem, tertio existentium in se ipsis gradualem expressionem.

G De primo sciendum, quod, quia ens in se ipso existens opponitur ad ens in alio, ideo necessarium est omne in se ipso ens inquantum huiusmodi esse independens et ab omni habitudine ad aliud absolutum. Dico autem 'aliud', sive sit potentiale sive actuale. Et sic stans se ipso per essentiam figit se ipsum formaliter in esse, et sic est impartibile et simplex, ut postea apparebit[20]).

Et hoc de primo.

H Ex praemissis sequitur, quod existens in se ipso est res independens habens a se ipsa et in se ipsa intentionem propriae bonitatis. Dico autem 'independens',

[16]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.4.2.2.,5; Pagnoni-Sturlese 301,42–45

[17]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.4.2.2.,6; Pagnoni-Sturlese 301,49–51

[18]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 1.4.2.2.,7; Pagnoni-Sturlese 301,52–60; Porphyr., Isag.; Busse 11,12–17; Minio-Paluello-Dod 18,9–15

[19]) cf. Arist., Metaph. III 1, 995b35; III 4, 999b24; Theodor. de Vrib., De quid. 5 3; Cavigioli-Imbach 105,35–36

[20]) infra, prop. 47 A–C; cf. Procl., Elem. theol. 47; Vansteenkiste 283; Boese 27,1

190 etiam: et *O* 196 sic: sicut *V* 206 secundo ... descriptionem *om. V* 208 quod *om. O*

Digitized by Google

cum sit sui ipsius et non alterius, et sic libera stans se ipsa et contenta se ipsa. Aliae autem differentiae eadem ratione hic ponuntur, qua et in descriptione antarkes habita super 9[21]).

Et hoc de secundo.

I De tertio sciendum, quod esse in se ipso post prime bonum primo et principaliter convenit ipsis bonitatibus, deinde omnibus rebus quasi secundario, secundum tamen diversos gradus, quae sunt citra bonitates usque ad animas totales et usque ad superiorem partem animae partialis. Haec enim omnia dicuntur esse aliqualiter entia in se ipsis, ut iam supra ostensum est[22]), quia super corpora simpliciter elevantur, et sic stant se ipsis figentia se ipsa aliqualiter in esse suo, ut inferius apparebit.

Et hoc de tertio.

Quantum ad propositum secundae partis, ex supra dictis apparet evidenter; tria faciam, quia primo dicam de li 'esse in se ipso secundum se ipsum' et per se ipsum propria significatione, secundo de per se subsistente multiplici condicione, tertio dicam de propositi intentione.

K Quantum ad primum, quia de eo, quod in se ipso est, satis iam dictum est, quomodo convenit principaliter post prime bonum ipsis bonitatibus et secundario quibusdam aliis, secundum se ipsum autem existens secundum auctorem super II libro *Parmenidis*[23]) "primis speciebus" attribuitur. Unde per hoc, scilicet 'secundum se', tangitur differentia inter species causas existentes et immateriales et perpetuas, et species "participatas". In qualibet enim rerum individuarum ponuntur duae maneries specierum, scilicet imparticipatarum, quae sunt exaltatae et secundum se existentes et causae multitudinis, colligationis et unitionis; et aliae species sunt participatae et communicatae, verbi gratia de homine intellectuali et aeterno et participato, qui aliqualiter est corruptibilis et aliqualiter non, quia manet ex permanentia suorum individuorum et corrumpitur secundum esse, quod habet in eis. Haec auctor.

Eustratius vero super I *Ethicorum* 4 cap.[24]) sic dicit praemisso duplici universali: "Qui circa Platonem sunt rationes quasdam inducentes enypostatas, id est per se subsistentes, divinas intellectuales, ad quas dicebant omnia materialia esse et fieri, quas et species et ideas vocabant, et tota et universalia, praesubsistentes quidem his, quae in corporibus sunt speciebus, separatas autem ab his omnibus in Conditoris mente existentes, altera quaedam secundum ipsas in materia figurantes". Haec ille.

21) supra, prop. 9; Pagnoni-Sturlese 173–174

22) supra, prop. 41 C

23) cf. Procl., Expos. in Parm. Platonis II; Cousin 730,28–34; Steel 91,3–8

24) Eustr., In Eth. Nic. comm. I 7; Heylbut 40,22–27; Mercken 69,89–95

222 tamen *om.* *V* | bonitates: bonitas *O* 228 ex ... evidenter *om.* *V* 234 autem: aut *V* 238 specierum: species *V* 245 enypostatas: antipostatas *V* 247 et *add.* sunt *O* 248 in *om.* *V*

Digitized by Google

Ex dictis apparet dictorum terminorum propria significatio, et quod sunt idem re et ratione.

Et hoc de primo.

L Tale autem in se ipso et secundum se ipsum existens idem est, quod per se subsistens, non substans, praesubsistens, non insistens nec alicui innitens. Unde etiam secundum auctorem ubi iam supra sic describitur[25]): "Idea est causa conditiva et intellectualis omnium eorum, quae secundum naturam efficiuntur, immobilis ante mota, simplex ante composita, separabilis ante consistentes a materia inseparabiles".

Et secundum Eustratium ubi supra[26]): "Ideae seu species dicebantur exempla praeiacere Conditori ut aspicientes ad ipsa velut praecentralia aeque figurabilia praeparet materialia", et sic erant "rationes conditrices et velut notiones et speculationes ... ut principaliter entia et subsistentia et operativa et intellectualia et eorum, quae in materia archetypa". Haec ille.

Et hoc de secundo.

M Tertium ex supra dictis apparet evidenter, scilicet omne in se ipso ens esse antipostaton, quia per se subsistens et sic a se ipso procedens formali defluxu intraneo, ut supra dictum est. Et inferius de tali emanatione plenior et planior erit sermo.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Nam in alio quidem ens, eo subiecto indigens, sui ipsius generativum numquam erit. Quod enim generare se ipsum natum, fundamento altero non indiget, contentum a se ipso et salvatum in se ipso extra subiectum. Quod autem in se manere et locari potest, sui ipsius productivum est, ipsum se ipsum producens et sui ipsius contentivum existens, et ita in se ipso ens ut in causa causatum. Non enim ut in loco neque ut in subiecto: et enim locus ab eo, quod in loco alius est, et subiectum ab eo, quod in subiecto est. Hoc autem sibi ipsi idem. Antipostaton ergo idem, et sicut in causa quod a causa, ita in se ipso est.

Nam etc. Probatio primae partis talis est: Nullum indigens subiecto est generativum sui ipsius; sed omne, quod est in alio, est indigens subiecto: ergo nullum etc. Ergo per oppositum omne, quod est in alio, producitur ab alio.

Minor apparet. Maior probatur per oppositum sic: Omne natum se ipsum generare non indiget altero fundamento, contentum a se ipso et salvatum in se

[25]) Procl., Expos. in Parm. Platonis II; Cousin 732,1–6; Steel 92,39–42

[26]) Eustr., In Eth. Nic. comm. I 7; Heylbut 41,16–22; Mercken 70,30–71,36

251 sunt *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 266 ex supra dictis ... scilicet *om. O* | evidenter *ex corr.* V | esse: est *V* 273 indiget: indigent *V*

Digitized by Google

ipso extra subiectum; sed nullum indigens subiecto est non indigens altero: ergo etc.

Quod autem etc. Hic probat secundam partem elementi tali ratione: Omne contentivum sui ipsius existens in se ipso manere potens est antipostaton et per consequens productivum seu generativum sui ipsius; sed omne, quod in se ipso est, est huiusmodi: ergo etc.

Minor probatur: Quidquid immanet sibi ipsi ut causatum in causa, est contentivum sui ipsius potens manere in se ipso; sed omne, quod in se ipso, est huiusmodi: ergo etc.

Probatio minoris prosyllogismi: Omne, quod est in se ipso, vel immanet sibi ipsi ut locatum in loco, vel ut forma in subiecto, vel ut causatum in causa, ut sufficiat ad praesens; sed nullum, quod est in se ipso, immanet sibi ipsi, cum sit idem sibi ipsi, ut locatum in loco, vel ut forma in subiecto, cum ista sint diversa a se invicem: ergo omne, quod est in se ipso, immanet sibi ipsi ut causatum in causa. Sed cum omne, quod sibi ipsi est idem, sit etiam antipostaton idem, sequitur, quod etiam antipostaton sit in se ipso sicut causatum in causa.

294 prosyllogismi: per syllogismi *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 42
OMNE ANTIPOSTATON AD SE IPSUM CONVERSIVUM EST

Postquam ostensum est, quod omne antipostaton et est in se ipso et generativum sui ipsius, nunc auctor ostendit ipsum esse conversivum ad se ipsum dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, et quod supponitur et quod proponitur. Circa suppositum tria faciam, quia primo ponam istorum terminorum, essentiae, subsistentiae et usyae et usyosis, triplicem expositionem, secundo movebo contra quamlibet expositionem dubitationem, tertio subiungam dubitationum amotionem.

A Quantum ad primum sciendum, quod »secundum Praepositinum alia est substantia subiecta, et alia est substantia subiecti. Substantia subiecta est prima substantia, quae est subiectum, "quae scilicet primo et principaliter et maxime dicitur substare", ut dicit Aristoteles in *Praedicamentis*[1]). "Substantia subiecti substantialis proprietas est eiusdem substantiae. Haec est proprietas secundae substantiae, cui substat prima"[2]). Et haec est triplex, scilicet generalis, specialis et individualis: generalis, quae tantum genus est, qua scilicet Sortes est substantia; specialis, quae tantum species est, qua Sortes est homo; individualis, quae nec genus nec speciem constituit, sed tantum individuum, ut qua Sortes est Sortes, et hoc ficto nomine dicitur Sorteitas. Et pro his dicit[3]) in Graeco quattuor esse nomina: usya, quae generalis est substantia subiecti; usyosis, quae specialis est substantia subiecti; prosopon, quae individualis est substantia subiecti; hypostasis, quae est substantia subiecta«[4]).

Alii dicunt »quod usya in Graeco sive essentia in Latino est idem, quod prima forma simpliciter faciens esse et non faciens esse hoc. Dicit enim Boethius in libro *De hebdomadibus*[5]), "quod omne, quod est, ab alio habet, quod est, et ab alio, quod hoc est". Usyosim autem sive subsistentiam dixerunt esse formam generalem vel specialem, qua id, quod est, est hoc, ut animalitate animal est, et humanitate homo est. Et hi dixerunt, quod subsistentia sive usyosis dicitur esse id, quod est sive subiectum, prout sua substantiali vel speciali forma est "quid non indigens

[1]) Arist., Cat. 5, 2a11–13
[2]) Arist., Cat. 5, 2a14–17
[3]) scil. Praepositinus
[4]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 331,18–36
[5]) cf. Boeth., Quomodo subst.; Stewart-Rand 42,1–2

11 Praepositinum: Propositinum *O* 20 Sorteitas: Socratitas *V* 21–22 usyosis ... subiecti *om. O* 24 usya: usia *V* 25 dicit enim: enim dicit *V* 26 usyosim: usiosim *V*

Digitized by Google

accidentibus, ut sit"[6])«[7]). »Substantiam vero dicunt, quod est subiectum, quam Graeci hypostasim vocant, quod interpretatur suppositum eo, quod ut res naturae sub communi natura posita est. Et, sicut dicit Avicenna[8]), "ens est in se completum et alteri occasio existendi in eo", substat enim accidentibus«[9]). »Prosopon autem sive persona proprie dicta est homo larvatus; et sic dicunt personam significare hypostasim discretam proprietate dignitatis alicuius ab aliis hypostasibus sive individuis«[10]).

»Item alii dicunt aliter distinguentes ista quattuor. Dixerunt enim, quod essentia sive usya significat ens nec distinguibile nec distinctum ex se vel ab alio. Subsistentia sive usyosis significat ens ex se nec distinguibile nec distinctum, sed ex alio distinguibile. Substantia vero sive hypostasis significat ens ex se distinguibile et distinctum«[11]).

Et hoc de primo.

De secundo sciendum, quod prima distinctio non videtur esse applicabilis ad B
entia simpliciter, »cum ibi nec sit genus nec species nec individuum proprie loquendo«[12]).

»Item nec secunda substantia, tum quia subsistere vel substare dicitur de rebus, in quibus est aliquid vel aliqua, quae sunt in subiecto ut accidentia, quibus carent omnia simplicia et divina«[13]); »tum quia subsistere, quod est incompositae subsistentiae vel substantiae, notat respectum ad superius, quod in emanatione originali non invenitur, ibi enim non est superius vel inferius«[14]); »tum etiam quia, si hypostasis est substantia, ergo numeratis hypostasibus numeraretur substantia, quod non est verum in Deo«[15]).

»Similiter obicitur contra tertiam, quia in divinis et in simplicibus nihil est in potentia, ergo nihil est ibi distinguibile vel distinctum«[16]). »Adhuc contra omnes simul instatur, quia dicit Boethius *Super Praedicamenta*[17]), quod "usya materia est, usyosis forma, hypostasis autem compositum"«[18]).

Et hoc de secundo.

Circa tertium notandum, »quod distinctio horum nominum quolibet dicto C

[6]) cf. Boeth., Contra Eut. 3; Stewart-Rand 88,45–46
[7]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 331,40–51
[8]) cf. Avic., Metaph. II 1; Van Riet 67,41–43
[9]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 332,2–8
[10]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 332,12–24
[11]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 332,61–67
[12]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 331,37–39
[13]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 331,35–40
[14]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 331,41–44
[15]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 332,50–60
[16]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 332,80–82
[17]) cf. Boeth., In Cat. Arist. I; PL 64 181–202, ex Summa fr. Alex. I, n.396; Quaracchi 1924, 584–585
[18]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,6–9

40 usyosis: usiosis *V*

Digitized by Google

modo etiam in divinis satis bene potest fieri. Et ideo istorum quattuor nominum acceptio est ipsius esse divini consideratio secundum nostrum intellectum«[19]) seu nostrum modum intelligendi.

»Natura enim divina sicut et omnis alia natura communicabilis aut accipitur in se, hoc est in sua simplicitate, aut accipitur, prout est in habente eam. Et intellectus hoc, quo rem accipit, significat per dictionem. Regulariter enim verum est, quod hoc, quod contingit intelligi, hoc modo, quo contingit intelligi, contingit significari. Unde si primo modo intelligatur, Latine significatur nomine essentiae, quod Graece usyae«[20]).

»Si autem in habente intelligatur, cum habens determinatum sit, hoc contingit dupliciter. Aut enim significatur ut determinatum sub natura communi indifferenti, quam non numerant supposita nec numeratur in illis, sed indifferens et indifferenti simplicitate est in eis una secundum rem, et sic significatur nomine subsistentiae sive usyosis Graece. Unde Boethius in libro *De duabus naturis in una persona Christi*[21]) dicit, "quod subsistit et non indiget alio, hoc est accidente, ut sit". Et hoc est secundum compositionem vocabuli. Sistit enim, quod in se ipso stat proprio termino, et etiam alia sistit, ne ulterius fluant. Quod autem fluit ad aliud, ut sit, non sistit, ut accidens, subsistit vero, quod stans sub aliquo sistit in illo. Et hoc proprie subsistens est, et modus existentiae suae "subsistentia" vocatur proprie«[22]).

»Si autem intelligatur esse divinum in habente, prout distinguibile est et determinabile ex aptitudine supposita proprietate communiter accepta, tunc significatur Latine nomine substantiae, quae est subiectum. Per hoc enim quod, ut dicit Avicenna[23]), est "occasio alteri existendi in ipso", translatum in divinam praedicationem significat ens completum in se determinabile proprietate. Et hoc vocatur 'substantia' Latine, Graece hypostasis, quorum neutrum dicit proprietatem aliquam singulariter designatam. Si vero accipiatur hoc ut actu distinctum incommunicabile proprietate, tunc significatur Latine nomine 'personae' et Graece nomine 'prosopon'. Et haec est causa, quare persona et distinguitur et numeratur in tribus, actu enim distinguens facit numerum in divinis«[24]), ut inferius apparebit[25]).

»Hypostasis autem sive substantia determinabilis quidem est proprietate et sic numerabilis; sed quia non est actu determinata, ideo non numeratur secundum Latinos, praecipue prout dicit "substantiam subiecti" communi proprietate, prout substantia dicitur ens in se ipso non indigens alio, ut sit. Et ideo dicitur Pater sub-

19) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,37–40
20) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,40–48
21) Boeth., Contra Eut. 3; Stewart-Rand 88,45–46
22) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,49–64
23) Avic., Metaph. II 1; Van Riet 67,42–43
24) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,65–80
25) infra, prop. 126 A

73 usyosis: usiosis *V* 75 et *om. V* 86 designatam: designata *O* 88 haec: hoc *codd.*

Digitized by Google

stantia, Filius substantia, Spiritus sanctus substantia, et hi tres una substantia. Et si obicitur, quod Graeci dicunt tres substantias sive hypostases, dicendum, quod Graeci accipiunt hypostasim ut distinctam, non ut distinguibile tantum, unde accipiunt hypostasim pro persona«[26]).

His praemissis facile est respondere obiectis.

Et primo dicendum ad hoc, quod dicitur contra Praepositinum, »quod ipse noluit, quod genus et species et individuum proprie esset in divinis. Scivit enim, quod universale et particulare propter indifferentiam maximae simplicitatis in divinis esse non posset. Sed quia in universali est unum, quod est nobilitatis ratione, cuius dicit 'generale' esse in omnibus suis suppositis, 'speciale' autem dicit esse in eo, quod specie differt ab alio, sicut Pater specie proprietatis differt a Filio, 'individuum' autem dicit, quod est in uno solo, quae, licet secundum rem non differunt in divinis, differunt tamen modo significandi«[27]). Aliud autem, quod est ignobilitatis, in universali abiecit, quia per hoc innititur alii ut subiecto, scilicet quod est de multis.

Quod autem dicitur primo contra secundam distinctionem, sciendum, quod ibi accipitur subsistere translative, prout determinabile est proprietate, cuius esse non sistit, quia proprietas substantia est in divinis, sed suppositum sive subsistens habet eam in se, sicut determinatum habet determinans, nec etiam subnotat inferioritatem ad aliquid superius secundum rem, sed solum secundum modum significandi tantum. Et etiam substantia una est trium personarum, prout dicitur subsistens nullo indigens ad hoc, quod sit. Prout autem dicitur »substare proprietati determinanti, sic trahitur ad standum pro persona, et sic dicuntur tres hypostases et tres substantiae«[28]).

Quod etiam obicitur contra tertiam distinctionem, sciendum, quod per primum, »quod dicunt "nec distinguibile" etc. , significant primum simpliciter, quod nullo sibi adveniente distinguitur vel numeratur«[29]). Per secundum intelligunt secundam substantiam. Tertium patet ex praemissis, scilicet de prosopon sive persona. Unde licet in divinis nihil sit realiter in potentia, tamen secundum nostrum modum intelligendi quaedam proprietates nominum secundum modum significandi dicunt distinguibile, non distinctum; dicunt enim suppositum non cointellecta proprietate distinguente, et talis est hypostasis; persona autem est distinctum. »Et quod dicitur de Boethio[30]), sciendum, quod aliter determinavit ibi de his nominibus, aliter autem in libro *De duabus naturis in una persona Christi*«[31]).

Et hoc de tertio primi.

Quantum autem ad propositum tria faciam, quia primo ponam conversivi pro-

[26]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,81–92
[27]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 333,94–334,11
[28]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 334,53–56
[29]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 334,59–61
[30]) cf. Boeth., Contra Eut. 3; Stewart-Rand 84–90
[31]) cf. Alb., Summa theol. I 10 43 1; Siedler 335,68–70

100 ad hoc quod: ad quod hoc *V*

Digitized by Google

priam rationem, secundo ostendam ex hoc respectivi originis multiplicem condicionem, tertio ex hoc concludam respectivorum duplicem originationem et eorum ad invicem differentiae assignationem.

D De primo sciendum quod, sicut apparet super 15[32]), omne, quod ad se ipsum conversivum est, necesse est esse actum simplicem, in se ipso existentem, et sic primaria operatione in se ipsum tendere. Quandocumque autem aliquid idem et simplex se toto realiter super se ipsum reflectitur, oportet in huiusmodi re inveniri aliquem modum, qui nec esset nec intelligeretur in ipsa circumscripta tali reflexione. Hunc autem modum necesse est esse aliquid habitudinale, alioquin essent ibi duo distincti modi reales essentiales absoluti, et per consequens duae essentiae in re simplici super se ipsam per essentiam reflexa sive conversa. Quod est impossibile. Hoc etiam contingit ex ipso moto et proprietate reflexionis, in qua necessario attenditur ratio alicuius habitudinis, et hoc non qualitercumque vel ad quodcumque, sed ad se ipsum. Hoc enim insinuat etiam nomen reflexionis.

Igitur necesse est in una simplici natura secundum hoc inveniri diversos respectus, qualis est natura prime boni, quod etiam est simpliciter simplex, ut de ea sola ad praesens agatur.

Modus autem habitudinis secundum rationem talis reflexionis est per modum cognitionis et appetitus cognitionis, inquantum et appetitus non cuiuscumque, sed intellectualis, nec hoc iterum qualitercumque, sed modo essentiali, ita videlicet, ut id, quod reflectitur eo modo super se ipsum, sit vel intellectus, et hoc sive secundum causam sive per essentiam, vel ad minus anima totalis.

Omnis enim alia reflexio super se est vel partis super partem, quod est contra commentum 15[33]), vel eiusdem secundum unam accidentalem formam super se ipsum secundum aliam formam accidentalem, aliam, inquam, vel simpliciter vel secundum modum, quo differt universale et particulare. Talis autem reflexio, quae dicta est, convenit ei soli, quod simplex essentia est, se toto ens, se toto sibi toti copulata ita, quod ambo sint unum per commentum 15[34]). Sicut enim vivum est, quod in se habet principium sui motus et se ipsum movet, sic proprie vita est, quod in se ipsum conversivum est modo essentiali et se ipsum operatione, quae est essentia sua, penetrat, et sic sibi toti praesens est et sic quodammodo sibi ipsi ratio essendi est, formaliter enim sua essentialitate in esse constituitur, et eo est formaliter, quo in se convertitur.

Ex praemissis apparet, quod in omni super se ipsum conversivo oportet inveniri respectus quosdam originis, qui eo dicuntur originis, quia secundum eos et per eos fit originatio unius ex alio intra eandem naturam, ut supra dictum est et inferius apparebit.

32) supra, prop. 15 B; Sturlese 16–18
33) cf. Procl., Elem. theol. 15 comm.; Vansteenkiste 271; Boese 11
34) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11

131 respectivi *om. sed suppl. in marg. m. post. O* 133 differentiae *om. O* 134 15: 25 *O*
142 etiam: est *O* 151 sit *add.* ut *V* | vel *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 159 in se *om. V*

Digitized by Google

Et hoc de primo secundi.

Verum, ut ex praemissis habetur, duplex est respectus, quia vel intrinsecus inexistens vel extrinsecus assistens rei respectivae, ut supra dictum est[35]. E

Primus est duplex, quia vel ad intra eandem naturam vel essentiam vel ad extra. Primus est respectus originis, cuius, ut sufficiat ad praesens, septem sunt condiciones.

Prima, ut sit idem secundum rem suo fundamento, tum quia solum distinguitur penes modum se habendi per declarationem 40[36], tum quia penes extrinseca, non intrinseca, tum etiam quia talis respectus est intrinsecus inexistens, ut dictum est[37], ubi non differt fundamentum et subiectum.

Secunda condicio est, quod designat essentiam essentialiter, tum quia non ut accidens, nec ut proprium, tum etiam propter omnimodam et absolutam identitate in essendo.

Tertia condicio, quod est principium intraneae emanationis; principium, dico, non 'quo', scilicet quod est ratio emanationis activae et passivae, scilicet essentia vel natura, sed principium 'quod', scilicet paternitas, filiatio et spiratio, tum quia essentia non est generans, sed ratio generandi et similiter de spiratione –, ergo respectivum generat, puta pater et respectivum generatur, puta filius – tum etiam quia in hoc differt a causali emanatione, ut dictum est[38].

Quarta condicio est, quod cum suo correspectivo est intra eandam naturam, tum quia natura sive essentia est ratio generandi et spirandi active et passive – ergo generans et genitum et spirans et spiratum sunt unum in natura et essentia –, tum quia generatum non est quid, sed aliquid, tum quia est ad intra.

Quinta, quod determinat essentiam ex se nec distinguibilem nec distinctam ad suppositum, tum quia suppositum est respectivum, non absolutum, licet dicat essentiam cum respectu, tum etiam quia essentiae secundum se non competit subsistere hypostatice.

Sexta, quod constituit personam, tum quia determinat ad suppositum, tum etiam quia est originans et originatum, quod est suppositi.

Septima, quod distinguit in esse respectivo, non absoluto, tum quia personae divinae sunt unum absolute, tum etiam quia solus respectus multiplicat Trinitatem.

Et hoc de secundo.

Quantum ad tertium sciendum, quod respectus originis in procedentibus a se ipsis fundantur super actiones et passiones, ut sic loquar, secundum quas est processio ad intra. Huiusmodi autem processiones sunt duae tantum, ut supra dictum est[39], quarum una accipitur secundum actionem intellectus sive modo naturae, quod idem est, puta generatio, alia autem secundum actionem voluntatis sive inclinationis intellectualis, scilicet spiratio. F

[35] supra, prop. 40 A
[36] supra, prop. 40 C
[37] supra, prop. 40 A
[38] supra, prop. 29 A; Mojsisch 183–184
[39] supra, prop. 29 B; Mojsisch 184

Digitized by Google

Generatio autem, ut supra 40 dictum est[40]), est "emanatio sive originatio respectivi a respectivo modo naturae salvans distinctionem respectivam in identitate substantiva". Ubi sciendum, quod, quia actiones et universaliter operationes sunt suppositorum, ideo naturae seu essentiae divinae, ut de ea ad praesens sola agatur, nullus actus notionalis attribuitur.

Dicitur autem 'notionalis', qui ducit in notitiam personae; natura enim divina in eo, quod natura, non est aliqua hypostasis nec hypostatice subsistit per modum suppositi sive primae substantiae, cum nec constituatur ab alia nec a se ipsa in esse suppositali secundum se, ex actu videlicet formali suae substantiae, ut secundum hoc personaliter subsistat, sed tota eius subsistentia reducitur in subsistentias suppositorum, in quibus subsistit et in quae non aliquo absoluto, sed respectibus originis determinatur, ut iam dictum est.

Ipsa ergo natura divina in primo supposito respectivo, scilicet Patre, quod est principium non de principio, paternitate determinata est ipsi respectivo, scilicet Patri, ratio seu principium sive potentia tendendi in se ipsum non ut in obiectum, sed ut in principium. Dico autem Patrem tendere in seipsum, quia per se subsistens et sic independens. Omne autem tale habet necessariam et per se habitudinem tendendi in se ipsum.

Dico autem non ut in obiectum, obiectum enim habet rationem termini seu finis et qui numquam est rei exsecutivus inquantum solum finis, et sic tali tenditione nihil constitueretur. Tendit ergo in se ipsum ut in principium, et sic ex tali fecunditate divinae naturae exprimit seu dicit se ipsum in altero. Talis autem expressio dicitur emanatio, quae, sicut et omnis principiatio est in principiante, ut a quo, et in originato sive principiato, ut quod tali emanatione constituitur sive originatur, et ideo, circumscriptis terminis, non est nisi ens in anima, sicut et omnis habitudo. Et quia "nihil constituit seu gignit se ipsum, ut sit"[41]), ideo etiam necesse est talem emanationem secundum modum nostrum intelligendi quasi egredi ab aliquo et terminari in aliquod distinctum. Et quia Pater est quidem respectivum generans, ideo necessarium est ut generatum sit respectivum, scilicet Filius. Inter istos duos terminos respective distinctos est ipsa emanatio. Ideo bene dicitur esse respectivi a respectivo.

Dicitur autem modo naturae; hoc enim commune est in generatione omnium viventium, et sic etiam differt a spiratione, ut inferius apparebit.

Dicitur etiam salvans etc., quia necesse est originans et originatum distingui, alias enim non esset origo unius ab alio, quae quia est intra idem simplex, ideo etiam sunt unum in natura et essentia, et sic substantive idem.

Spiratio vero est "emanatio respectivi a respectivis unitis in eo, quod est ratio spirandi modo inclinationis intellectualis, salvans distinctionem respectivam in identitate substantiva".

[40]) supra, prop. 40 B

[41]) cf. Aug., De Trin. I 1,n.1; Mountain-Glorie 28,35–36; supra, prop. 7 E; Pagnoni-Sturlese 152 n.59

224 in se ipsum *om. O* 226 et *om. V*

Digitized by Google

In ista descriptione, sicut et in praemissa, emanatio ponitur pro genere. Et quia impossibile est in quocumque fingere emanationem ad intra nisi respectivam, quae etiam quia necessario una existens terminatur ad unum, ideo etiam hoc dicitur respectivi.

Verum, quia impossibile est ab uno producente simplicissimo et perfectissimo modo naturae procedere nisi unum, cum natura solum sit ad unum, ideo necessarium est ipsam spirationem reduci in modum oppositum ipsi naturae, cum omnis distinctio fiat per oppositum. Nihil autem opponitur ipsi naturae sic sumptae nisi inclinatio intellectualis secundum Aristotelem II *Physicorum*[42]), ubi distinguit naturam a voluntate dicens ea esse duo principia. Voluntas autem est inclinatio intellectualis. Consequens igitur est ipsam spirationem esse per modum inclinationis intellectualis, immo ipsa est quaedam inclinatio secundum intellectum. Omne autem procedens secundum inclinationem intellectualem necessario procedit a duobus, cum impossibile sit ipsam inclinationem fundari nisi in ea natura, in qua fundatur aliquis respectus intrinsecus realis essentialis, secundum cuius rationem talis natura inclinatione sua tendit in alterum, inclinatio enim non est sui ipsius, sed alicuius in alterum. Oportet igitur ipsam inclinationem esse alicuius non absoluti, cum absolutum inquantum huiusmodi non inclinetur, sed respectivum. Et cum non inclinetur in se, sed in alterum, non est autem ibi alterum nisi respectivum, non absolutum, et sic inclinatio est duorum respectivorum. Et cum spiratio, ut iam dictum est, sit secundum inclinationem intellectualem, ideo bene dictum est in descriptione a duobus respectivis, scilicet Patre et Filio.

Sed quia impossibile est duo originantia concurrere ad unum originatum simplicissimum, nisi unum et idem sit eis ratio originandi, ideo convenienter additum est unitis in eo, quod est ratio spirandi, scilicet essentia divina. Et hoc respiciendo iam sunt unum principium et non duo, licet sint duo personaliter distincta.

Sed quia ista originatio condistinguitur contra eam, quae est modo naturae, ideo subiungitur modo inclinationis intellectualis.

Quae autem sequuntur, eadem ratione ponuntur in spiratione sicut in descriptione generationis.

Ex his autem consequens est, quod originatum prima emanatione dicitur et est filius, non autem procedens secunda emanatione dicitur filius, procedit enim primum modo naturae, non autem secundum.

Et quia omnis filius est proles, sed non e converso, ideo videndum est, quid concurrat ad rationem prolis. Quorum primum est, quod sit genita, et hoc a vivente et ex substantia gignentis et in similitudinem speciei, et hoc in intellectuali natura, cuius signum est, quod genitum a bruto non dicitur proles, sed fructus eius, unde, si homo aliquid non capax rationis generaret, non diceretur proprie proles eius.

[42]) cf. Arist., Phys. II 5, 196b7–22

277 autem *om.* *V* 281 vivente: iuventute *V*

Digitized by Google

Et sic proles est genitum a vivente ex ipsius substantia in similitudinem speciei in intellectuali natura. Et quia omnes istae condiciones conveniunt respectivo a respectivo modo naturae emanante, ideo proprie dicitur eius proles.

Verum, quia non omnis proles est filius, cum etiam femella, quae est mas occasionatus, sit proles, non filius, tum quia non est in sexu perfecto, tum etiam quia non est per se intenta a generante immediate, respectivum autem emanans a respectivo modo naturae est perfectissimum, non occasionatum, ergo propriissime dicitur esse filius. Non sic vero emanans a duobus, tum quia procedit non modo naturae, sed per inclinationem intellectualem, tum etiam quia procedit a genito et ideo non dicitur nec filius nec genitum, sed procedens, quia talis emanatio non habet proprium nomen sibi impositum.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim a se ipso procedit, et conversionem faciet ad se ipsum. A quo enim processus est singulis, ad hoc et quae processui coordinata conversio est. Si enim procedit a se ipso solum, non convertatur autem procedens in se ipsum, numquam proprium bonum appetet et quod potest sibi ipsi exhibere. Potest autem omnis causa ei, quod ab ipsa dare, cum substantia quam dat, et id quod bene substantiae, quam dat coniugum; quare et ipsum sibi. Hoc autem proprium antipostaton bonum. Hoc autem non appetet non conversum ad se ipsum; non appetens autem non utique obtinebit, et non obtinens imperfectum erit et non antarkes. Sed si quidem alii, convenit et antipostaton antarkes et perfectum esse. Et obtinebit ergo proprium bonum et appetet et ad se ipsum convertetur.

Probatio elementi talis est: Omne procedens est conversivum ad illud, a quo procedit; sed omne antipostaton procedit a se ipso: ergo omne antipostaton etc.

Deinde ibi: *Si enim procedit,* quia posset aliquis dicere: Concedo, quod procedit a se ipso, sed non convertitur ad se ipsum, contra hoc arguit sic: Nullum procedens solum a se ipso appetet proprium bonum, quod potest sibi ipsi exhibere; sed omne antipostaton est procedens solum a se ipso: ergo nullum etc.

Potest autem: declarat maiorem. Sicut se habet causa ad causatum, sic producens se ipsum ad se ipsum; sed omnis causa potest dare suo causato, cum substantia quam dat, et id quod bene coniugum, scilicet substantiae, dare: ergo et ipsum producens se ipsum potest dare sibi ipsi suum proprium bonum; sed bonum essentiale est proprium omni antipostaton: ergo etc.

Deinde ibi: *non appetens,* deducit rationem sic: Nullum non appetens proprium bonum obtinebit ipsum; sed sicut iam ex diversis conclusum est, nullum antipostaton est appetens proprium bonum: ergo nullum antipostaton obtinebit proprium bonum. Omne autem non obtinens proprium bonum erit imperfectum et

301 appetet: appetit *V* 305 erit *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 308 est *om. O*

Digitized by Google

non antarkes, quod est sibi sufficiens per 9 in commento[43]); sed omne antipostaton est huiusmodi ex hypothesi: ergo omne antipostaton erit imperfectum et non antarkes. Cuius oppositum est ostensum in commento 40[44]). Et declaratur sic: Si illud, de quo minus videtur, est antarkes et perfectum, et illud, de quo magis; sed minus videtur, quod alia ab antipostaton sicut antarkes et perfecta: ergo multo magis ipsum antipostaton est antarkes et habet perfectum esse; ergo et obtinebit proprium bonum et appetet, ut obtineat, et per consequens convertetur ad se ipsum.

[43]) cf. Procl., Elem. theol. 9 comm.; Vansteenkiste 268; Boese 7–8
[44]) cf. Procl., Elem. theol. 40 comm.; Vansteenkiste 281; Boese 24

327 et ... (328) antarkes *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 43
OMNE, QUOD AD SE IPSUM CONVERSIVUM EST, ANTIPOSTATICUM EST

Postquam ostensum est omne antipostaton esse conversivum ad se ipsum, nunc auctor ostendit eius conversam (scilicet propositionem) dicens: OMNE etc.

Ad cuius evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam conversivorum ad se ipsa duplicem modum et condicionem, secundo ex hoc ostendam conversivorum ad se ipsa propriam acceptionem, tertio eorundem subdvisionem.

A Circa primum considerandum, quod, quia omne conversivum ad se ipsum est incorporeum per 15[1]) habens substantiam separabilem ab omni corpore per 16[2]), omne autem tale est intellectualis naturae, ideo necesse est conversivum ad se ipsum esse naturae intellectualis.

Natura autem intellectualis est duplex, quia vel vere accidens secundum esse naturae, habens tamen modum et proprietatem substantiae, et sic per se subsistentis, vel est vere substantia secundum esse naturae. Et hoc dupliciter, quia vel habet respectum essentialem ad corpus, sicut est omne se ipsum movens primo, quod etiam ad se ipsum conversivum est per 17[3]), vel non habet respectum essentialem ad corpus. Et hoc dupliciter: vel circumscripta omni alia re simpliciter et absolute, vel in ordine ad rem aliam.

Ad quorum evidentiam est sciendum, quod in parte intellectiva quarundam rerum, de quarum numero est anima partialis, est duplex intellectus, agens videlicet et possibilis, quorum licet uterque sit separatus et immixtus, tamen primus est "substantia actu ens"[4]), secundus vero etiam »factus in actu, cum ipsius sit omnia fieri, est vere accidens ipsius animae secundum esse naturae, secundum quod multi opinantur – quod dico propter Averroem[5]), qui ponit ipsam substantiam separatam –, licet quandoque habeat modum et proprietatem substantiae«[6]).

Omne enim ens conceptionale inquantum huiusmodi induit modum per se standi, ex quo oritur modus substantiae, qui in eo intellectu, de quo agitur, dupli-

1) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11,1
2) cf. Procl., Elem. theol. 16; Vansteenkiste 271; Boese 11,1–2
3) cf. Procl., Elem. theol. 17; Vansteenkiste 272; Boese 12,1
4) Arist., De an. III 5, 430a18; Gauthier 218
5) cf. Averr., De an. III comm. 18; Crawford 439,73–74; cf. Theodor. de Vrib., De int. III 10 2; Mojsisch 185,70–89
6) cf. Theodor. de Vrib., De int. III 8 1; Mojsisch 183,3–5

14 accidens: actus *V* 16 vere: naturae *O*

Digitized by Google

citer invenitur. »Uno modo ratione separationis, quia, quantum ad modum, quo intelligit, est quid separatum, quia intelligit rem ut simpliciter, non hanc vel hanc rem individuam, sicut suo modo substantia se habet, quod est quoddam ens secundum se et absolutum, non eo ens, quod sit modus vel dispositio alicuis, quod competit accidenti«[7]).

»Alio modo habet intellectus possibilis modum substantiae ratione operationis, quia, sicut substantia constituit rem ex suis principiis secundum esse naturae, sic intellectus intelligit rem in suis principiis et sic conceptionaliter ipsam constituit determinando sibi sua principia, ex quibus talis res constat non iam naturaliter, sed etiam conceptionaliter, et hoc potissime intelligendo proprium obiectum suum, quod est quiditas rei. Et sic intellectus habet modum substantiae istis duobus modis«[8]), licet secundum esse naturae secundum quosdam sit accidens, ut dictum est.

Non sic autem intellectus agens, qui secundum esse naturae est substantia actu ens stans per essentiam suam, nihil intelligens extra se, quod non est intelligendum, quod sit substantia distincta contra substantiam animae partialis, sed quod sit quasi suprema et nobilior portio ipsius, non iam insignita imagine trinitatis, sed imago ipsius.

Ex praemissis apparet, quod conversivorum ad se ipsa quaedam habent modum et proprietatem substantiae, quaedam autem sunt vere substantiae sive cum respectu essentiali ad corpus, ut animae totales, sive sine tali respectu, et hoc vel circumscripta omni alia re simpliciter et absolute, sicut sunt intellectuales hypostases, vel in ordine ad rem aliam, aliam, dico secundum modum, non aliam secundum substantiam, sicut est intellectus agens.

Et hoc de primo.

Quantum ad secundum sciendum, quod aliter est conversivus ad se ipsum B
intellectus possibilis, et aliter intellectus agens et ceteri supra distincti.

Intellectus enim possibilis non intelligit se per essentiam, et sic non convertitur ad se essentialiter, quia ad hoc, quod intelligat, oportet, quod ipsum intelligibile sit non solum intellectum in se, si etiam fuerit tale, id est si fuerit intellectus in actu vel intellectum in actu a quocumque alio, sed oportet, ut fiat intellectum sibi. Hoc autem non potest fieri, nisi fiat ens per intentionem et intentionaliter, quod est ens per conceptionem, quantumcumque etiam ipsum sit in se ens intentionale.

Quod patet primo ex eo, quod intellectus est forma in alio, qua semper tenditur in aliud ut aliud, sive dicatur, quod operatio intelligibilis habet modum actionis vel ab alio, sive etiam dicatur, quod habet modum passivum respectu sui ob-

[7]) cf. Theodor. de Vrib., De int. III 8 6; Mojsisch 183,30–184,34

[8]) cf. Theodor. de Vrib., De int. III 8 7; Mojsisch 184,35–41

41 sit *om. O* 43 actu *add.* eius *V* 44 nihil: vel *V* 46 et *add.* non *O* 50 essentiali ... tali *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

iecti. Hae enim sunt definitiones activi et passivi V *Metaphysicae*[9]). Igitur oportet semper distare formam, qua tenditur in aliud, ab eo, in quod tenditur; idem enim per formam in se non tendit in se ipsum. Item ad hoc, quod aliquid intelligatur, oportet ipsum uniri intellectui, et ut intellectus ipsum recipiat. »Omne autem, quod recipitur in alio, est ibi per modum recipientis. Quicquid etiam est in intellectu, non est ibi nisi conceptive, et hoc est esse intentionaliter et non essentialiter«[10]). Uniuscuiusque autem rei, etiam si sit iam concepta, differt conceptio ab ipsa, et hoc est esse per intentionem etiam ipsam intentionem. »Igitur intellectus possibilis se ipsum non intelligit nisi per sui intentionem, et ita intelligit se per speciem et non per essentiam. Unde Aristoteles dicit in III *De anima*[11]), quod intelligit se sicut alia. Cuius ratio est, tum quia non intelligit se nisi per actum suum obiective, quem constat non esse nisi speciem intelligibilem, et ita exponit[12]) Averroes«[13]); tum quia est in potentia ad hoc, quod intelligat se; tum etiam quia, sicut respectu aliorum fit in actu per speciem intelligibilem, quae est intentio rei intellectae, ita etiam fit in actu respectu sui per sui ipsius intentionem, et sic etiam non convertitur in se per essentiam, sed per intentionem, et sic gignit sui ipsius intelligentiam, quam et consequitur inclinatio sive voluntas. Unde Augustinus XIV *De Trinitate* cap. 21[14]) loquens de mente dicit sic: "Quando ad se ipsam cogitatione convertitur, ipsa fit trinitas, in qua iam et verbum possit intelligi. Formatur quippe ex ipsa cogitatione voluntate utrumque iungente. Ibi ergo magis agnoscenda est imago, quam quaerimus". Haec Augustinus.

Ubi tamen notandum, quod huiusmodi respectus, scilicet verbi seu intellectus et voluntatis in comparatione ad ipsam mentem, secundum quod super se ipsam reflectitur quoad operationes suas »in manifesta cogitativa, de qua Augustinus hic loquitur«[15]), si, inquam, sic considerantur, idem est iudicium de eis secundum hunc modum sicut in comparatione ad res extra eo, quod intelligit intellectus se sicut alia, quia videlicet intelligit se per actum suum et etiam per intentionem a se abstractam, ut iam supra dictum est, sicut fit intelligendo alia a se. Et in hoc est relatio realis inter intellectum et rem intellectam et voluntatem et volitum eo, quod per aliam formam est intelligens et per aliam est intellecta, sicut cum intelligit alia a se, eodem modo se habet de voluntate et volito. Quamvis autem huiusmodi habitudo intellectus et intellecti et voluntatis et voliti sit realis eo, quod in essentia intellectus sit habere habitudinem ad intelligibile et per consequens voluntatis ad volitum, non tamen est huiusmodi respectus respectus originis, sed

[9]) cf. Arist., Metaph. V 15, 1021a14–16
[10]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 3.1.,6; Mojsisch 69,36–38
[11]) Arist., De an. III 4, 430a2–3
[12]) cf. Averr., De an. III comm. 15; Crawford 434,6–20
[13]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.1.1.3.4.,2; Mojsisch 20,68–21,77
[14]) cf. Aug., De Trin. XIV 10,n.13; Mountain-Glorie 441,25–29; ap. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.2.2.3.,1; Mojsisch 49,10–13
[15]) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.2.2.3.,2; Mojsisch 49,18

78 esse: est *O* 92 intellectus: intelligit *O* 95 et volitum: volitum *O*

Digitized by Google

solum sicut ad obiectum, quod terminat huiusmodi operationes, nisi large sumendo originem, prout secundum quendam ordinem se habent ad invicem natura mentis et huiusmodi respectus. Et sic verbum quasi partum per inquisitionem potest dici proles concepta, scilicet imperfecta notitia, et per consequens procedens amor sive appetitus imperfectus, deinde autem dicitur genita, scilicet perfecta notitia, et copulans utrumque, parentem scilicet et prolem, perfectus amor.

Aliter autem se habet intellectus agens: est enim substantia vere secundum esse naturae, in quo idem est intelligens, intellectum et ratio intelligendi, et per consequens intelligendo se per essentiam intellectualiter et essentialiter convertitur ad se ipsum. Cum enim sit intellectus in actu per essentiam, habet in se rationem intelligentis, quamvis sua essentia actu intelligatur non solum in ratione obiecti quasi terminans in se motum intelligentiae, qua intelligit se, sicut dictum est iam de intellectu possibili, verum etiam per modum principii, quo ab ipsa oritur talis intelligentia gignens in se sui ipsius intelligentiam non diversitate essentiae, sed sub distinctione respectiva. Et secundum hoc ratione intelligentis et ratione talis originis activae dicitur ab Augustino[16]) memoria, et ipsum, quod per respectum originis passivae sic gignitur, dicitur intelligentia.

Et quia talis intellectus, de quo agitur, in eo, quod intelligit se, intimam et actualem sui ipsius complacentiam habet et amorem, sequitur processio voluntatis ab utroque, non per gignitionem, ut voluntas sit proles sicut ipsa intelligentia, sed, sicut dictum est, per processionem. Omnis enim respectus formatus, ut sit proles, non habet fundamentum primum et immediatum nisi absolutam essentiam, et ideo voluntas, cuius fundamentum est eadem essentia non absolute, sed sub ratione alicuius respectus, non habet rationem prolis, sed tantum procedentis, »nec etiam huiusmodi processio voluntatis fit in diversitate essentiae, sed solum per originem respectivam, quo omnia haec tria, scilicet memoria, intelligentia, et voluntas sunt unum per essentiam sive una essentia, una mens, una vita, et quidquid essentialiter de ipsis praedicatur, de singulis eorum praedicatur et de omnibus singulis non in plurali, sed in singulari praedicatur. Solum autem in hoc differunt, "quod ad invicem referuntur", ut manifeste dicit Augustinus X *De Trinitate* cap. 27[17])«[18]).

Ex praemissis apparet, quod conversivorum ad se ipsa quaedam convertuntur intentionaliter, quaedam essentialiter.

Et hoc de secundo.

Quantum ad tertium sciendum, quod conversivorum ad se ipsa essentialiter C quaedam habent respectum essentialem ad corpora, puta animae totales, et ista secundum triplicem operationem habent triplicem ad se ipsa conversionem, habent enim operationem animealem, intelligibilem et divinam, ut inferius appa-

16) cf. Aug., De Trin. X 11,n.18; Mountain-Glorie 330,29–331,63

17) Aug., De Trin. X 11,n.18; Mountain-Glorie 331,40

18) cf. Theodor. de Vrib., De vis beat. 1.2.1.3.,3; Mojsisch 45,21–27

126 intelligentia: intellectiva *codd.* 129 singulis: simul *O*

Digitized by Google

rebit[19]. Quaedam autem sunt a tali respectu absoluta, et hoc dupliciter, ut prius dictum est[20], quia vel circumscripta omni alia re simpliciter et absolute vel in ordine ad rem aliam.

Si hoc secundo modo, sic est primus gradus respectivorum ad se ipsa per essentiam, scilicet intellectus agentis, de quo iam supra dictum est[21]. Si primo modo, hoc dupliciter, quia vel convertuntur ad se ipsa se totis totaliter vel se totis et non totaliter. Si hoc secundo modo, sic sunt quattuor gradus conversivorum, quia vel eorum, quae convertuntur intellectualiter, vel vitaliter, vel enter, vel virtualiter seu infinitaliter, secundum quattuor ordines rerum separatarum, scilicet intellectum substantialium, vitarum, entium et infinitorum. Si primo modo, hoc dupliciter, quia vel simpliciter vel contracte. Si primo modo, sic est prime unum et prime bonum. Si secundo modo, sic sunt unitates et bonitates, quae convertuntur ad se ipsas se totis, quia sunt entia secundum speciem et totaliter, quia solum stant in una intentione, scilicet unius et boni, licet sint contractae, non sic autem stantia in pluribus intentionibus, ut patet.

Et hoc de tertio.

Quantum ad propositum tria faciam, quia primo dicam de antipostatis in generali, secundo in speciali, tertio ex praemissis subiungam intentionem elementi in natura totali.

D Quantum ad primum sciendum, quod antipostaton est res stans seu subsistens se ipsa sive per essentiam suam, quae principaliter est forma, quam principaliter significat definitio in habentibus definitionem. Quaecumque igitur habent formam in materia fundatam, huiusmodi non sunt stantia per essentiam suam, immo eorum essentiae, id est formae, innituntur fundamento materiae. Et per consequens illae res sunt stantes per essentiam suam, quae sunt formae tantum a foris manendo dictae, et sic separatae ab omni motu et materia.

Sed, cum haec praepositio 'per' denotet causam, illud dicitur per se stare sive subsistere, quod non habet causam essendi aliam nisi se ipsum. Est autem duplex causa essendi, scilicet forma, per quam aliquid actu est, et agens, quod facit actu esse. Si igitur dicatur stans per se ipsum, quod non dependet ab agente superiori, sic stare per se ipsum convenit solum prime bono et uni, ut inferius apparebit. Si autem dicatur per se stans illud, quod non formatur per aliquid aliud, sed ipsummet est sibi forma, sic esse stans per se ipsum convenit omnibus rebus immaterialibus. Substantia enim composita ex materia et forma non est stans per se ipsam nisi ratione partium.

Sic igitur patet, quod esse antipostaton sive per se stans solum convenit rebus separatis a motu et materia secundum esse et secundum considerationem.

Et hoc de primo secundi.

19) infra, prop. 201 E–F; Sturlese 233–235
20) supra, prop. 43 A
21) supra, prop. 43 B

153 patet: apparet *O* 168 dependet: pendet *V*

Digitized by Google

Quantum ad secundum sciendum, quod rerum sic separatarum quaedam E
stant in una intentione tantum. Et hoc dupliciter, sive simpliciter, ut prime unum, sive contracte, ut bonitates. Et istae cum prime uno proprie et principaliter dicuntur antipostaton sicut stantes se ipsis totis et totaliter sub absoluta formali independentia ad omnem aliam intentionem.

Quaedam vero stant in pluribus intentionibus. Et hoc dupliciter, quia vel habent respectum ad corpus vel non. Si primo modo, sic sunt animae totales, quae secundum diversos respectus sunt separatae et sic per se stantes et coniunctae, et sic habent esse in alio. Si secundo modo, hoc adhuc dupliciter, quia vel circumscripta omni alia re extra essentiam suam vel in ordine ad rem aliam, cum qua est idem in substantia. Si hoc secundo modo, sic est noster intellectus agens et per se stans, inquantum est separatus, et non per se stans, inquantum est pars animae partialis. Si primo modo, sic sunt quattuor ordines antipostaton, scilicet intellectuum, vitarum, entium et infinitorum.

Et hoc de secundo secundi.

Ex praemissis colligitur, quod ista sunt eiusdem ordinis et habitudinis, et sic F
convertuntur ad invicem, scilicet esse conversivum ad se ipsum et esse antipostaticum sive per se subsistens.

Tripliciter autem convertitur aliquid ad se ipsum, scilicet per intentionem, per sui ipsius motionem et essentialem cognitionem.

Primum, licet sit accidens secundum esse naturae, ut quidam[22]) volunt, et sic sit in alio, tamen secundum esse conceptionale habet modum substantiae et per se subsistentis, ut supra dictum est[23]).

Secundum vero, scilicet anima totalis, et est in alio, quod animat, scilicet corpore subiecto, et est nihilominus per se subsistens ratione separationis suae per declarationem 16[24]).

Tertium autem secundum se totum et absolute est per se subsistens, et hoc sive totaliter primo et principaliter sive secundario, in quo tamen sunt diversi modi per se subsistendi, scilicet vel intellectualiter vel vitaliter vel enter sive substantialiter vel virtualiter sive infinitaliter.

Quod vero est se toto et totaliter primo et principaliter per se subsistens, est duplex, quia vel est vere et simpliciter unum vel quoddam unum. Quorum licet utrumque sistat se ipsum formaliter et sic nulli innitatur nec localiter nec subiective, tamen simpliciter unum quidem "non est hoc atque hoc, vere est id, quod est et est pulcherrimum fortissimumque, quia nulli nititur" secundum Boethium *De Trinitate*[25]), et hoc simpliciter et absolute. Ea vero, quae sunt una et sic intra ordi-

22) supra, prop. 43 A n.8
23) supra, prop. 43 A
24) supra, prop. 16 E; Sturlese 29,183–196
25) Boeth., De Trin. 2; Stewart-Rand 10,37–40

179 principaliter *add.* et *O* 204 totaliter *add.* vel enter sive substantialiter *V* | primo: prime *V*

Digitized by Google

nem unialem conclusa, licet sistant se ipsa formaliter, ut dictum est, tamen dependent a prime uno efficienter.

Ex praedictis apparet, quod omne, quod primaria sua habitudine est tendens in se ipsum, necessario stat se ipso formaliter. Talis autem in se ipsum tenditio seu reflexio, cum sit solum per modum cognitionis et appetitus, necessario condicionabitur modo et proprietate rei reflexivae, et ideo, sicut conversio diversificatur, sic etiam per se subsistentia diversificantur ita, quod infimum gradum intra ad se ipsa conversiva et sic antipostatica tenet intellectus possibilis, secundum anima totalis, tertium intellectus agens, quartum intellectuales hypostases, quintum vitae, sextum entia, septimum infinitates, octavum unitates, nonum prime unum.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim conversivum est ad se ipsum secundum naturam, et est perfectum conversione ad se ipsum, et substantiam utique a se ipso habebit; ad quod enim, quae secundum naturam conversio, ab hoc et processus, qui secundum substantiam singulis. Si igitur sibi ipsi bene esse exhibet, et esse utique sibi exhibebit et erit sui ipsius hypostasi dominans. Ergo antipostatum est quod ad se ipsum potest se convertere.

Hic probatur elementum sic: Omne habens essentiam suam a se ipso est antipostaton; sed omne ad se ipsum conversivum ens perfectum in conversione est huiusmodi: ergo etc.

Ubi sciendum, quod illud dicitur perfectum in conversione, quod convertitur ad se ipsum per essentiam, non per intentionem, et quod se toto convertitur sive totaliter sive non, tamen conversivum per essentiam se toto et totaliter forte hic intenditur.

Ad quod enim. Hic probatur minor sic: Omne conversivum habet essentiam suam ab eo, ad quod convertitur; sed omne perfectum in conversione conversivum est ad se ipsum: ergo etc.

Maior apparet per 31[26]) et 34[27]).

Si igitur. Alia ratio ad principale: Omne, quod exhibet sibi ipsi id, quod bene, etiam exhibet sibi ipsi propriam essentiam per 31 in commento[28]); sed omne conversivum ad se ipsum est huiusmodi: ergo etc. Omne autem habens esse a se ipso dominatur hypostasi sui ipsius, et per consequens est antipostaton: ergo omne conversivum etc.

[26]) cf. Procl., Elem. theol. 31; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2
[27]) cf. Procl., Elem. theol. 34; Vansteenkiste 279; Boese 21,1–2
[28]) cf. Procl., Elem. theol. 31 comm.; Vansteenkiste 278; Boese 20

219 sic ... diversificatur *om.* O

Digitized by Google

PROPOSITIO 44
OMNE, QUOD SECUNDUM OPERATIONEM AD SE IPSUM EST CONVERSIVUM, ET SECUNDUM SUBSTANTIAM CONVERSIVUM EST AD SE IPSUM

Ostenso, quod omne conversivum ad se ipsum sit antipostaton, nunc ostendit, quod conversivum ad se ipsum per operationem etiam convertatur secundum substantiam.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum.

Quantum ad primum primo ponam substantiae, virtutis seu potentiae et operationis distinctionem, secundo operationis descriptionem, tertio ipsius divisionem.

De primo sciendum, quod substantia seu essentia suppositata est illud, quod agit; »substantiae enim est proprium agere et pati vel universaliter operari«[1]), et »operationes sunt suppositorum«[2]). Sed quia »unaquaeque res est propter suam propriam operationem, ideo sola rei substantia seu essentia, si secundum se et absolute accipiatur, scilicet quantum ad solum esse, non sufficit intentioni naturae, nisi ipsa essentia sit operatio«[3]), sicut statim apparebit. »Absoluta enim essentia secundum se non habet rationem boni nec est de reali ordine universi, inquantum est unum totum perfectum specie et partibus, de cuius ordinis ratione est, ut una res fluat in aliam aliqua virtute activa«[4]). Talis autem fluxus fit per operationem fluentis. Et sic habemus substantiam et operationem. A

Verum, quia nihil operatur, nisi quod habet posse seu virtutem, quae etiam est ultimum potentiae ad operandum, ideo cum substantia, quae operatur, et operatione, qua operatur, requiritur potentia, quae est ratio operandi. Aliqua autem substantia et sua potentia realiter differunt eo, quod respectus sive ordo ad operandum inest tali substantiae non per suam essentiam, sed per inhaerentem dispositionem, puta in igne, in quo invenitur aliquod principium secundum formam aliud a substantia ignis, scilicet calor, cui inest ipse respectus seu ordo ad operandum. Et per consequens, quia potentia differt realiter ab essentia seu substantia, ideo etiam operatio differt realiter ab utroque. In quibusdam vero illud, quo elicitur ipsa operatio, scilicet potentia, est ipsa rei essentia, cum insit secundum ratio-

[1]) cf. Arist., De gen. et corr. I 6, 322b22
[2]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 75 3; Steffan 238,20–23
[3]) cf. Theodor. de Vrib., De int. I 1 1; Mojsisch 137,3–7; Arist., De cael. II 3, 286a8–9
[4]) cf. Theodor. de Vrib., De int. I 10 3; Mojsisch 143,22–25

15 est *om.* *V*

Digitized by Google

nem essentiae. Et sic est idem essentiae re absoluta, et per consequens necessarium est ipsam operationem esse idem re absoluta utrisque, scilicet tam potentiae quam essentiae, ut ostensum est super 27[5]).

Et hoc de primo.

B Quantum ad secundum, quid scilicet sit operatio, sciendum. Ubi primum occurrit ipsam esse actum, cum sit perfectio et complementum operantis. Unaquaeque enim res est propter suam propriam operationem, quia propria operatio habet rationem boni et finis, sine quo omnis res esset frustra, cum essentia rei, ut dictum est[6]), non sufficiat intentioni naturae, cum ad hoc res intendatur, ut se exserat in aliud, quantum potest. Hoc autem non fit nisi per operationem. Ergo, cum habeat rationem boni et finis, ipsa erit actus quidam, et hic non qualiscumque, sed intraneus operanti, et hoc »quantum ad eas res, quae sunt perfectae et secundum se et per se intentae in natura. Hoc autem dico ad excludendum instrumenta naturae vel artis, quae sunt simpliciter propter aliud, quae etiam sunt nihilominus propter suam operationem, sed transeuntem in extra. Dictarum igitur rerum perfectarum absolutae, id est intraneae, perfectiones sunt fines et actus earum, concernendo tamen substantiam uniuscuiusque earum, ut sit sensus: homo est propter ratiocinari, id est homo est propter hoc, ut sit utens ratione«[7]).

Est autem duplex actus, secundum quod est duplex forma. Forma enim vel est actus vel id, quo res est secundum actum, quia est quoddam genus formarum, quae habent rationem principii entis constituti ex ipsa aliqua tali forma et subiecto, et hoc sive substantialiter sive accidentaliter.

Alius autem modus formarum invenitur, quarum ratio consistit in eo, quod sunt entium quaedam perfectiones; in his enim et supponitur ens et secundum esse substantiale et secundum esse aliquod accidentale et circa idem ipsum ens natura declarat aliquam talem perfectionem, puta lumen, quo natura perficit diaphanum, et similia.

Primus modus formarum pertinet ad actum primum. Secundus autem est de genere actus secundi, qui non est nisi complementum rei et eius perfectio, ut dictum est. Manifestum est autem propriam rei operationem sive in naturalibus sive in supernaturalibus esse de genere actus secundi. Supponit enim in naturalibus ens praedicto modo constitutum et secundum esse substantiale et secundum esse accidentale, cum non respiciat subiectam substantiam, nec ei insit nisi mediantibus dispositionibus accidentalibus, quas oportet pervenire in subiecto, quibus dispositionibus constituatur subiectum in genere alicuius entis, puta calefactio praesupponit calorem in calefactivo. Eodem modo est in supernaturalibus, licet

5) supra, prop. 27 D–E; Mojsisch 164–165

6) supra, prop. 44 A

7) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 2.3,5; Mojsisch 66,40–47

38 ipsam: ipsum *V*   48 fines: finis *O*   58 aliquod: substantiale *del. et in marg. suppl.* aliquod *O*

Digitized by Google

sit absoluta indifferentia operationis, potentiae et essentiae, ut supra dictum est[8]).

Ex quibus omnibus apparet, quod operatio est actus secundus rei existentis in actu secundum quod huiusmodi. Quod non solum verum est in naturalibus, ubi ista tria differunt, substantia, potentia et operatio, verum etiam in supernaturalibus, ubi sunt idem re absoluta, licet differant respective.

Et hoc de secundo. C

De tertio sciendum, quod secundum Aristotelem[9]) duplex est operatio: quaedam quidem est transiens in aliquid extrinsecum, alia est immanens. Primum genus operationis est commune viventibus et non viventibus; secundum vero est proprium viventium. Et huiusmodi subdivisionem quoad animam partialem ponit auctor libro *De fato et providentia* cap. 6[10]), ubi primo ponit operationes vitae irrationalis, sensitivae et appetitivae virtutis; unde in fine dicit: "Hae quidem species vitae, irrationales omnes entes eam, quae secundum naturam operationem habent corpore". Et statim subiungit[11]) de rationali vita dicens: "Ad ipsam autem iam rationale aspiciens animam, vitae illius vitam tertiam, certam et plenam, etiam insidentem inferioribus vitis et corrigentem aut deficiens ipsarum secundum cognitionem". Et infra[12]): Aut "omnes irrationales motus reprehendens, cognitivos et appetitivos, et absolvens se ipsam ab his tamquam alienis entibus", et infra[13]): "Manifestum, quod secundum hanc operationem elongat se ipsam evidenter a sensibus, contra quos sententiat, et a delectationibus illis et tristitiis sequestratur".

Deinde statim subinfert de intellectu dicens[14]): "Post hanc autem video alterum et meliorem ea, quae in nobis rationali anima, motum, quiescientibus iam inferioribus et nullum tumultum, velut in multis consuevit, exhibentibus, secundum quam conversa est ad se ipsam, et videt sui ipsius substantiam et virtutes, quae in ipsa, et harmonicas rationes, ex quibus consistit, et multas vitas, quarum est complementum, et rememinit se ipsam entem mundum rationalem, imaginem quidem eorum, quae ante ipsam, a quibus egressa est, exemplar autem eorum, quae post ipsam, quibus superstat".

Postea inducit operationem intelligentialem dicens[15]): "Post has ambas operationes rationales, ut dictum est, huiusmodi animae ad ipsam iam summam recurrens ipsius intelligentiam, per quam videt quidem sorores ipsius in mundo animas, caelumque et totam generationem secundum patris voluntatem sortitas,

[8]) supra, prop. 44 A
[9]) cf. Arist., Eth. Nic. X 4, 1175a12
[10]) cf. Procl., De prov. 6,n.16; Boese 124,17–19
[11]) cf. Procl., De prov. 6,n.17; Boese 124,1–3
[12]) cf. Procl., De prov. 6,n.17; Boese 124,12–14
[13]) cf. Procl., De prov. 6,n.17; Boese 124,22–24
[14]) cf. Procl., De prov. 6,n.18; Boese 124,1–126,8
[15]) cf. Procl., De prov. 6,n.19; Boese 126,1–10

70 sit absoluta: absoluta sit *O* | absoluta *add.* intentio *O* 78 quidem: quid *O* | aliquid: aliquod *O* 102 videt: videlicet *V*

Digitized by Google

quarum et ipsa pars quaedam ens, illarum speculationem desiderat; videt autem supra omnes animas intellectuales substantias et ordines; supra omnem animam enim residet intellectus deiformis, qui et animae dat intellectualem inhabitum; videt autem rursum et ante haec eas, quae supra intellectum deorum ipsorum monades, a quibus intellectuales multitudines suscipiunt uniones".

Et infra in principio 7 cap.[16]): "Summatim ergo dicamus, quod rationalis anima et intellectualis secundum naturam qualitercumque mota fit extra sensus, quare necessarium ipsi et substantiam habere separabilem ab ambobus".

Ex praemissis manifestum est, quod est triplex operatio animae partialis, scilicet irrationalis, rationalis et intelligentialis, quarum prima est duplex, scilicet sensitiva et appetitiva. Item secunda est duplex, scilicet rationalis et intellectualis. Et sic sunt quinque operationes animae partialis, scilicet sensitiva, appetitiva, rationalis, intellectualis et intellectivalis.

Notandum etiam, quod super omnes istas operationes, ut sit in genere dicere, sunt operationes vitales, entiales, infinitales, uniales et operatio prime unius.

Apparet etiam ex praehabitis, secundum quas operationes aliquid sit conversivum ad se ipsum, quia secundum solas animeales, intellectuales et eas, quae sunt supra intellectuales.

Et hoc de primo principali.

Quantum ad secundum tria faciam, quia primo dicam de substantiae diversa acceptione, secundo de unius membri subdivisione, tertio ex hoc subiungam de propositi intentione.

D De primo sciendum, quod secundum Aristotelem V *Metaphysicae*[17]), nomen substantiae dicitur secundum duos modos generales. Quorum unus est, quod ultimum subiectum, quod de nullo alio dicitur, sicut accidens de subiecto, in quo est, vocatur substantia, sive hoc sit illud primum substans, gratia cuius substat omne, quod substat, sicut est materia, quae est prima in compositione et ultima in resolutione, sive hoc subiectum sit illud, quod per materiam substat secundis substantiis et accidentibus, sicut est individuum sive et prima substantia, sive hoc sit tantum substans intentionibus secundis, sicut est secunda substantia.

Secundus modus est, quod hoc, quo hoc aliquid est, dicitur id, quod est substantia, sicut est forma, sive sit separabilis, ut anima partialis, sive non, ut aliae formae.

Inter praedictos modos substantiae forma primo et principaliter est substantia, non dicta a substando, sed a subsistendo, et hoc sive det alii, scilicet composito, puta individuo, subsistere, sive etiam per se subsistat separata existens, et hoc sive sit particularis sive singularis, particularis ut angeli, singularis ut vere separata.

16) cf. Procl., De prov. 7,n.20; Boese 128,1–4
17) cf. Arist., Metaph. V 8, 1017b 10–27

105 animam enim: enim animam *V* 106 inhabitum: habitum *V* 124 subdivisione: divisione *V* 130 ultima: ultimum *V* 134 hoc: illud *V* | id: illud *V* 140 particularis ... separata: ut vere separata, particularis ut angeli *O*

Digitized by Google

Et hoc de primo.

De secundo advertendum verbum Averrois, qui dicit sic super XII *Metaphysicae*[18]): "Et sciendum, quod substantiae sunt duobus modis: modus unus, in quo est impossibile est fugere accidentia, et alius sine aliquo accidente; primus et sensibile, secundus vero intelligibile", et loquitur ibi de substantiis separatis. E

Et ut dictum istud declaretur, sciendum et resumendum prius allegata, »quod unaquaeque res est propter suam propriam operationem«[19]). »Propria enim rei operatio est ipsius perfectio secundum rationem finis, sub cuius ordine natura entium substantias constituit. Sicut igitur unaquaeque res, si destitueretur a propria operatione sua, quae est finis eius, frustra esset in natura, sic etiam, si aliquid esset impertinens ad huiusmodi finem, esset frustra. Natura autem nihil frustra facit, sicut non deficit in necessariis, secundum Aristotelem in II *Caeli et mundi*[20]), quia natura nihil facit praeter naturam«[21]).

»His suppositis manifestum est, quod in substantiis sive essentis, quae per suam essentiam natae sunt attingere proprios fines, quales sunt noster intellectus agens, qui "in sua substantia est actio" secundum aliam translationem in III *De anima*[22]), et entia eo superiora, praeter talium entium essentias nulla extranea natura, quae sit accidens, in essentiis eorum invenitur; tum quia sunt simplices et intellectus in actu per essentiam, accidens autem est dispositio habentis partes; tum etiam quia frustra esset accidens in eis, cum per essentiam suam suos fines attingant«[23]), et tales substantias Averroes[24]) dixit esse "sine accidente".

»Sunt autem aliae substantiae, quae per suam essentiam proprias suas operationes exercere non possunt, et ideo necessario indigent aliquibus extraneis dispositonibus accidentalibus ab ipsis suis essentiis, quibus exerceant suas operationes in attingendo suas finales perfectiones«[25]), quales vocat ipse Averroes[26]) "sensibiles", puta substantiae corporales, tales enim per aliquam alterationem et universaliter motivam transmutationem in se ipsis adipiscuntur perfectionem sui finis, et sic indigent principiis talium motionum, quae per se et immediate sunt qualitates, ut satis apparet.

Et hoc de secundo.

Circa tertium sciendum, quod in tota rerum universitate nihil esse potest, nisi possibilitatem essendi vel de se ipso habeat vel aliunde acceperit, quod enim esse F

18) Averr., Metaph. XII comm. 25; Venetiis 1562, 310rB; cf. Theodor. de Vrib., De orig. 1 14; Sturlese 141,153–142,157
19) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 8; Pagnoni-Sturlese 63,89
20) Arist., De cael. II 11, 291b13–14
21) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 8; Pagnoni-Sturlese 63,90–96
22) Arist., De an. III 5, 430a18; t. comm. 19
23) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 8 2; Pagnoni-Sturlese 63,98–64,104
24) supra, prop. 44 n.18
25) cf. Theodor. de Vrib., De accid. 8 3; Pagnoni-Sturlese 64,105–108
26) supra, prop. 44 n.18

159 autem: vero *O* | partes: partem *V* 165 vocat: notat *O* 172 vel *om.* *O* | enim esse: esse enim *O*

Digitized by Google

non potest, omnino non est. Ut igitur aliquid existat, oportet, ut ab essendi potentia esse accipiat omne, quod in rerum universitate subsistit. Intellectus autem per essentiam subsistit a se ipso, sicut et omne antipostaton per 40[27], ergo non requirit aliam causam, a qua formaliter subsistat, nisi propriam essentiam. »Intellectualitas enim modo sibi proprio, id est intellectualiter, habet rationem et habitudinem principii formalis respectu essentiae intellectus, et hoc non est nisi ipsum intellectum intellectualiter tendere in semet ipsum et per hoc constitui et salvari substantiam eius et se ipsum intelligere per essentiam«[28], quia »quidquid intellectus est et existit, est et existit intellectualiter in sua substantia, alias non esset intellectus per essentiam. Sed cum sit quid separatum et immixtum carens partibus et quacumque extranea natura, ut supra dictum est[29], operatur per essentiam suam et eius operatio ex parte sui est essentia sua. Sive igitur operetur tendens in aliquid quasi principiative, operatur intellectualiter ex parte sui, sive etiam operetur quasi passive, in capiendo videlicet essentiam suam et fixionem eius in esse, totum hoc fit intellectualiter ex parte sui intelligendo se ipsum per essentiam«[30].

Cum igitur in tali intellectu, qui est intellectus per essentiam, cuiusmodi sunt omnia simpliciter conversiva ad se ipsa essentialiter – quod dico propter animam totalem, quae, cum sit se ipsam movens primo, etiam convertitur ad se ipsam per 17[31], et hoc animealiter – non sit distinguere inter substantiam, virtutem et operationem, si convertitur ad se ipsum per operationem, etiam conversivus est ad se ipsum per substantiam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim operatione quidem possit converti ad se ipsum, substantia autem inconversibile existeret, melius utique esset secundum operationem quam secundum substantiam, hac quidem conversiva ente, hac autem inconvertibili. Nam sui ipsius ens melius quam alterius solum, et quod sui ipsius salvativum est perfectius est, quam quod ab alio salvatur. Si ergo aliquid secundum operationem, quae a substantia est, ad se ipsum conversivum, et substantiam conversivam sortitum est, ut non operatio ad se ipsum solum, sed et ipsius sit a se ipso contineri et perfici.

27) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24
28) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.1.3.,2; Mojsisch 26,12–16
29) supra, prop. 44 A
30) cf. Theodor. de Vrib., De vis. beat. 1.1.3.,3; Mojsisch 26,17–24
31) cf. Procl., Elem. theol. 17; Vansteenkiste 272; Boese 12,1

185 principiative: principative *O* 191 etiam: et *O* 197 inconversibile: inconvertibile *V* 199 inconvertibili: inconversibili *O* 203 sit: sic *V*

Digitized by Google

Si enim. Hic probatur elementum sic: Omne producens sui ipsius substantiam continens et perficiens se ipsum, se ipso etiam secundum substantiam est conversivum ad se ipsum; sed omne, quod secundum operationem, quae est a substantia, est conversivum ad se ipsum, est huiusmodi: ergo etc.

Istam rationem innuit circa finem commenti, sed in ista parte deducit oppositum ipsius elementi ad impossibile sic: Omne conversivum secundum operationem ad se ipsum et non secundum substantiam melius est secundum operationem quam secundum substantiam; sed secundum adversarium omne conversivum secundum operationem ad se ipsum est non conversivum ad se ipsum secundum substantiam: ergo omne tale est melius etc. Quod est impossibile.

Maior probatur. *Nam sui ipsius.* Omne sui ipsius ens melius est eo, quod est alterius solum; item omne sui ipsius salvativum perfectius est eo, quod ab alio solum salvatur; sed omne conversivum, qua conversivum est ad se ipsum, est sui ipsius ens et salvativum sui ipsius: ergo omne conversivum secundum operationem ad se ipsum et inconvertibile secundum substantiam, melius et perfectius est secundum operationem quam secundum substantiam. Quod est impossibile. Fluens enim et dependens ab aliquo numquam est melius et perfectius eo, a quo fluit et dependet, sed vel est aequale vel deterius; sed operatio secundum modum nostrum intelligendi fluit et dependet a substantia: ergo non est melior substantia, sed vel aequalis, si est substantialis seu essentialis, vel deterior, si elicitur mediante aliquo accidente, cum talis etiam sit accidens.

Si ergo. Hic innuit rationem primo adductam.

218 et perfectius est: est et perfectius *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 45
OMNE ANTIPOSTATICUM INGENERABILE EST

Positis et ostensis tribus condicionibus ipsius antipostaton nunc ostendit quartam dicens: OMNE etc.

Quia suppositum ex praecedentibus notum est, ideo circa propositum tria faciam, quia primo ponam ingenerabilis distinctionem, secundo ingenerabilitatis triplicem rationem, tertio subiungam ex praemissis propositi intentionem.

A De primo sciendum, quod secundum Aristotelem I *Caeli et mundi*[1]), »res dicitur ingenerabilis sive non generata multis modis, qui tamen omnes in communi reducuntur ad duos. Aut enim dicitur ingenerabilis non vere aut vere. Et si quidem dicitur ingenerabilis non vere, tunc aut dicitur ingenerabilis a privatione viae generationis et motus aut a privatione debiti temporis ad generationem, licet actus generatorum non privetur ab eo ipso«[2]).

Si primo modo, sic tactus et motus et ipsa generatio dicuntur ingenerabilia a privatione viae generationis et motus. »Nullum enim horum ingreditur in esse per tactum et alterationem et motum et generationem, sicut ingrediuntur ea in esse, quae per se et proprie generantur. Sub isto autem modo cadunt tres modi speciales. Via enim, quae est alteratio et motus in esse, privatur ab his quae necessario consequuntur ad generationem«[3]), sicut animal et substantia ad generationem hominis. »Privatur etiam secundo ab his, quae per accidens sunt in generato et praecipue a relativis«[4]), sicut ad generationem Socratis generari dicitur filius. Tertio modo privatur ab his, quae simpliciter sunt per accidens, sicut album, musicum, quorum nullum generatur per se. »Omnia tamen haec aliquo modo generata sunt, quia accipiunt esse post non esse et ideo non vere dicuntur esse ingenerabilia«[5]).

»Secundo autem modo dicitur res ingenerabilis non vere, quando privatur ab ea tempus generationis et non potentia vel actus potentiae. Possibile enim est, ut generetur talis res, antequam generaretur, licet numquam fiat absque generatione. Et hic modus etiam sub se continet tres modos particulares. Id enim, quod possibile est generari, aut numquam generabitur, licet habeat potentiam, aut

[1]) cf. Arist., De cael. I 4, 280b6–14
[2]) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 84,51–58
[3]) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 84,60–67
[4]) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 84,70–71
[5]) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 84,74–76

10 aut ... vere *om. V sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

generabitur, sed non suo tempore, possibile enim, si non fiat, non accidit impossibile, et ideo multa sunt possibilia, quae tamen numquam fient«[6]). Et sic habemus unum modum.

»Si autem generabitur non in tempore suo, aut est difficilis generationis et prolongat tempus, aut est facilis generationis et anticipat tempus propter aliquam causam«[7]). Et sic habemus sex modos ingenerabilis non vere.

"Si autem dicitur res ingenerabilis vere, tunc est talis res, in qua privatur potentia et virtus ad generationem, et hoc est, quando impossibile est rem cadere sub generatione eo, quod non est in ea virtus et potentia aliqua, ut generetur, et de illa re non potest dici, quod quandoque sit et quandoque non sit, sicut dicitur de generatis. Et hic modus etiam duplicatur. Illud enim, quod non subicitur generationi propter hoc, quod privatur ab eo virtus generationis, aliquando habet id a necessitate sui esse, sicut sunt necessaria, quae perpetua sunt in eo, quod sunt necessaria, aut habet hoc ab impossibilitate ad esse, sicut sunt impossibilia, sicut diametron esse symmetron costae est ingenerabile. Primum est semper, secundum vero numquam. Generabilia autem aliquando sunt, aliquando non sunt. Et sic in universo habemus octo modos ingenerabilis«[8]).

Et hoc de primo.

De secundo sciendum, quod ingenerabilitatis alicuius assignatur a philosophis B
triplex ratio aut una ex eis.

Prima, quod vel sit unum vel unitas vel unitum ex principiis formalibus, ita tamen, quod ipsa principia remaneant in ratione et natura propria non distracta in ulteriores naturas, secundum declarationem 3[9]) et 4, et sic relinquunt constitutum ab ipsis in omnimoda impartibilitate, invariabilitate et per consequens in immobilitate, sive sit ens simpliciter secundum speciem, sive sit contractum ad proprietatem particularis, qualia sunt anima totalis et partialis, ut inferius apparebit[10]), sive etiam sint distracta ipsa principia in ulteriores naturas, id est individuales, dummodo constitutum constet ex tota sua materia sub una forma simpliciter contenta. Omne, inquam, tale, habet rationem ingenerabilitatis, cum vel sint prima principia, sicut est prime unum et unitates et sic ingenerabilia et ingenita, vel in talibus, puta in entibus secundum speciem, puta simplicibus, sit idem esse et posse, vel etiam, si talia differant in quibusdam, tamen nulla potentia eorum est extra ipsa, quae non sit terminata ad unitatem formae, puta in corpore caelesti, tale autem non est potentia alterum. Cum ergo omne tale et solum tale, quod est potentia alterum, sit generabile, sequitur ipsum caelum esse ingenerabile.

6) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 84,78–85,12
7) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 85,15–17
8) cf. Alb., De cael. I 4 4; Hoßfeld 85,18–36
9) supra, prop. 3 E, Sturlese 97–98; 4 B, Sturlese 107–108
10) infra, prop. 46 B

32 fient: fierent *O* 52 distracta: distincta *V* 53 4: 14 *V* 54 invariabilitate: rationabilitate *O* 57 distracta: distincta *V*, *add.* et *O* | id est: et *V* 59 rationem: generationem *O* 61 in *om.* *O*

Digitized by Google

Secunda est, quod sit penitus immune a materia, quae est subiectum omnis generationis, unde Aristoteles in VIII *Metaphysicae*[11]) dicit, quod in quibus non est "materia, neque sensibilis neque intelligibilis" sive imaginabilis, "unumquodque statim est unum et ens, sicut ea, quae non sunt in genere". Omne autem tale est »simplex et non potest esse nisi ens in actu; non enim potest procedere de potentia in actum, cum sic procedens concernat variationem, sive talis variatio sit secundum aliquas formas accidentales, a quibus est immune, sive sit in modo substantiali sive essentiali, qualis est exitus alicuius essentiae de potentia ad actum ita, ut potentia transeat in actum«[12]). Talis enim transitus solis formis materialibus inexistit.

Tertia vero ratio est, quod sit conversivum ad se ipsum et sic producens se ipsum et perfectum se ipso formaliter, et per consequens est ingenerabile, quia nullum generabile generat se ipsum, cum sit imperfectum quia ens in potentia, et sic requirit agens, quod reducat ipsum de potentia ad actum.

Et hoc de secundo.

C Circa tertium est sciendum, quod, sicut ex praemissis elicitur, generatio, prout hic accipitur, est via ex imperfecto ad contrarium perfectum, et sic est exitus de potentia ad actum, quo res tendit ad suum complementum, ubi subiectum secundum diversos gradus magis et magis participat de perfectione ultimi actus et completi, sic tamen, quod ex actu et potentia non fiat compositio, sed quod ex potentia fiat actus. Haec enim, scilicet potentia et actus, non diversificant speciem seu essentiam formae, cum generans non largiatur generato multitudinem, sed perfectionem.

Talis autem exitus est impossibilis in antipostatico. Tum quia est procedens a se ipso per 40[13]), qui processus non competit exeunti de potentia in actum, cum sit solum emanatio originalis respectivi a respectivo sub unius naturae identitate, per declarationem ibidem[14]); exire autem de potentia in actum pertinet ad processum causalem, ubi agens educit diversum in natura ad actum; in originatione igitur respectivorum non est processus de potentia ad actum. Tum etiam ex eo, quia est ens in se ipso et non in alio, cum ut communiter sit ens secundum speciem paucis exceptis, ut supra ostensum est[15]). Nullum autem tale exit de potentia ad actum, sed unumquodque talium vel est actu vel nihil per essentiam suam. »Non enim constituuntur ex principiis individualibus per ens physicum, cuius actio non terminatur nisi ex principiis individualibus et ex composito ad aliquod compositum, quod est individuum habens partes. Tale etiam agens physicum non agit nisi per alterationem et transmutationem praesuppositis in esse principiis et substantia alterabili et trasmutabili. Igitur huiusmodi res in se ipsis existentes et

11) cf. Arist., Metaph. VIII 6, 1045a36–b1;1045b5–6; t. comm. 16
12) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.1,10; Pagnoni-Sturlese 305,78–85
13) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24,1–3
14) supra, prop. 40 A
15) supra, prop. 40 A

95 et: etiam *O* 101 esse: omne *V*

Digitized by Google

per se ipsas subsistentes, utpote entia secundum speciem, non producuntur in esse a tali principio physico, sed procedunt in esse et a se ipsis formaliter et causaliter sive efficienter ab altiori principio, quod est agens per essentiam, non per alterationem, sed per simplicem cuiuscumque essentiae ab eo emanantis productionem secundum se totam simul«[16]).

Igitur ens secundum speciem et in se ipso et per se subsistens ratione suae productionis non potest esse nisi ens actu, et sic non procedit de potentia ad actum, et per consequens est ingenerabile.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim generabile, qua quidem generabile, imperfectum erit secundum se ipsum et indigens perfectione ab alio; qua autem se ipsum producit, perfectum est ut antarkes. Omne enim generabile perficitur ab alio exhibente ei non enti generationem; et enim generatio est via ex imperfecto ad contrarium perfectum. Si autem se ipsum aliquid producit, perfectum est semper, semper suae causae coexistens, magis autem inexistens ad perfectivum substantiae.

Probatio elementi talis est: Omne perfectum, qua perfectum, est ingenerabile; sed omne antipostaton est perfectum: ergo etc.

Maior declaratur in opposito sic: Omne generabile, qua est generabile, est imperfectum secundum se ipsum indigens perfectione ab alio; sed nullum perfectum est imperfectum secundum se ipsum, etc.: ergo nullum perfectum qua perfectum est generabile.

Qua autem. Hic ponit minorem cum sua probatione sic: Omne se ipsum producens est perfectum ut antarkes; sed omne antipostaton est huiusmodi, per 40[17]): ergo etc., et per consequens ingenerabile.

Omne enim. Hic probatur, quod ad perfectum esse et producere se ipsum sequatur esse ingenerabile sic: Omne generabile perficitur ab alio, quod exhibet ei non enti generationem. Ista patet per descriptionem generationis, quia generatio est via sive exitus ex imperfecto ad contrarium perfectum, quod Aristoteles[18]) dicit aliis verbis: Generatio est progressus de non esse ad esse, nihil autem educit se ipsum de imperfecto ad perfectum, oppositum enim implicat contradictionem. Cum ergo requirat agens, quod ipsum educat, sequitur ipsum aliquando esse

16) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.1,9; Pagnoni-Sturlese 305,67–77

17) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24,1–3

18) supra, prop. 45 n.5

104 a ... esse *om. V sed suppl. in marg. m. post. V* 114 qua: quo *V* 116 generatio est: est generatio *V* 119 talis est: est talis *V* 126 ut: aut *V* 129 perficitur: perficiatur *O* 131 quod: quia *V*

Digitized by Google

imperfectum, aliquando perfectum, et per consequens aliquando coexistere suae causae, aliquando non. Et sic apparet maior.

Si ergo perfectum ens et se ipsum producens est generabile, igitur perfectum, qua perfectum, erit non perfectum, et producens se ipsum erit non producens se ipsum: quod contradicit.

Si autem. Hic ex opposito generabilis ostendit antipostaton esse ingenerabile sic: Omne producens se ipsum ens semper perfectum et semper coexistens suae causae, immo, ut verius dicatur, semper inexistens ad perfectivum suae substantiae, est ingenerabile; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

140 ingenerabile: generabile *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 46
OMNE ANTIPOSTATON INCORRUPTIBILE EST

Ostenso, quod antipostaton sit ingenerabile, nunc ostendit, quod sit incorruptibile dicens: OMNE etc.

Ad cuius evidentiam tria ostendam: primo ponam incorruptibilis distinctionem, secundo incorruptibilis propriam rationem, tertio subiungam ex praemissis propositi intentionem.

A

De primo sciendum, quod incorruptibile dicitur aut secundum actum aut secundum potentiam; et si dicitur secundum actum, aut dicitur a privatione causarum corruptionis aut a privatione actus corporalis aut a privatione virtutis et potentiae ad corruptionem. Et primis quidem duobus modis dicitur incorruptibile non vere, tertio autem modo dicitur vere.

Unus ergo et primus modus incorruptibilis est, quando res est aliqua quandoque existens secundum actum, et postea est non existens secundum actum, sicut sunt tactus et cetera relativa et ea, quae non per se corrumpuntur. Tactus enim et huiusmodi quandoque extranei sunt et quandoque non ex natura absque hoc, quod proprie causis corruptionis subiciantur; et hoc verum est de tactu activi et passivi, cum agunt et patiuntur ad invicem, et etiam de sensu tactus, prout ipse est secundum actum. Sic ad sensibile refertur et quodam alio corrupto detrahetur secundum actum, et non per se subicitur causis corruptionis. Continebit ergo iste modus tres sub se superius enumeratos, et in isto modo idem subiecto est corruptibile et incorruptibile, licet differant secundum rationem, sicut apparet ex praemissis.

Secundo autem modo dicitur incorruptibile a privatione actus corruptionis secundum actum. Et hoc est duplex, quando res aliqua quidem est, quae est nunc secundum actum, et est in ea virtus sive potentia corruptionis, sed aut nunc non est corrupta vel in futurum per aliquod tempus non erit corrupta, et ideo secundum id, quod in futuro aliquo corrumpetur, potest dici cadens sub corruptione, inquantum autem tempore debito non corrumpetur, dicitur incorruptibilis. Et iste modus usitatur in his, quae in sua virtute indicant tempus aliquod corruptionis, et postea ultra illud tempus durant per aliquam causam extrinsecam, sicut frequenter fit in aegritudinibus et caecitatibus hominum.

Verius autem modus est eius, quod est incorruptibile, ut dicatur a privatione potentiae corruptionis, sicut est res, quae nunc secundum actum existit et in omni postremo futuro permanebit in esse eo, quod non est in ea potentia et virtus ad

14 non *om. V* 15 extranei: extracti *O* 21 et incorruptibile *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

corruptionem, per quam corruptionem verum sit de ea dicere, quod ipsa sit nunc existens et fiat per corruptionem postea non existens. Et talia sunt necessaria in esse, quae dicuntur ingenerabilia per hoc, quod non habent non esse ante esse et per hoc, quod non habent non esse post esse secundum actum.

Incorruptibile autem dictum secundum potentiam dicitur secundum alium modum, qui est duplex, scilicet a privatione temporis debiti et a privatione facilitatis corruptionis. Dicitur enim aliquando incorruptibile, quod non corrumpitur adhuc, cum tempus est, tamen possibile est, ut sit non existens per corruptionem in futuro. Et dicitur iterum secundum alium modum, quod non corrumpitur, quando res aliqua non cadit sub corruptione velociter, sicut res, quae non est facilis corruptionis.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod tres sunt causae incorruptibilitatis, ut sit in genere dicere, scilicet impossibilitas inexistendi, ad cuius oppositum est sua essentia. Omne enim, quod habet essentia aliqua ex se, necessario semper habet, nec potest hoc incipere, quia tunc non haberet illud ex se, sed ab alio, quod daret ei esse talis naturae post non esse, nec etiam potest ab illo deficere, quia ipsum sibi ipsi est causa eius, quod habet a se. Et ideo, cum ipsum a se non removetur, manet semper sibi causa eius, quod habet a se, et per consequens manet illud, quod est quasi effectus. Et omne tale est necessarium, quod impossibile est aliter se habere, et sic incorruptibile, cum non habeat se aliter postea quam nunc.

Secunda causa est immaterialitas, et hoc aut simpliciter aut a materia, quae est subiectum contradictionis.

Si primo modo, hoc dupliciter. Aut est simpliciter separatum non habens aliquem respectum ad quodcumque materiale qualitercumque acceptum, et omne tale est aeternum, et ex hoc totum simul, cui nihil accrescere vel decrescere potest, et sic incorruptibile. Aut est habens respectum ad corpus. Et hoc dupliciter, vel immediate vel mediate. Primo modo sunt animae totales, quae habent substantiam in aeternitate et operationem animealem in tempore. Si mediate, hoc est adhuc dupliciter, quia aut mediante eo, cuius est pars nobilior, qualis est intellectus agens, qui mediante anima partiali unitur corpori, aut mediante eo, cuius est actus, puta intellectus possibilis, qui, licet in se sit separatus et immixtus, tamen unitur phantasmati, quod communicat corpori, et per consequens ratione phantasmatis, super quod defertur, dicitur "corruptibilis" a quibusdam[1]).

Si autem est immaterialitas sive immunitas a materia, quae est subiectum contradictionis, sic caelum est incorruptibile, cum corruptio sit casus ab esse in non esse. Ab eo enim, a quo incipit generatio, puta a non esse, ad hoc terminatur corruptio, et ab eo incipit corruptio, in quod terminatur generatio, scilicet in esse secundum actum. Hinc est, quod generatio et corruptio unius ordinis sunt et

1) Arist., De an. III 5, 430a24–25

35 quod: quia *V* 52 ideo ... (53) et *om.* *O* 56 secunda: sed *O* 58 dupliciter: tripliciter *O*

Digitized by Google

reducuntur ad idem genus, tum quia in utraque requiritur unum et idem subiectum ipsius transmutationis, tum etiam quia motus et mutationes sunt de genere terminorum.

Ex hoc ulterius patet, quod secundum naturam eorumdem principiorum insunt generatio et corruptio, cum principiata conveniant in genere propter convenientiam principiorum. Cum ergo materia proprie accepta solum inveniatur in his, quorum est transmutatio ad invicem, sequitur materiam talem non esse in corpore caelesti. Et hoc est, quod dicit Commentator[2]) super illud Aristotelis VIII *Metaphysicae*[3]): "In naturalibus vero et sempiternis alia ratio; forsan enim quaedam non habent materiam, aut non talem, sed solum secundum locum mobilem": "Et intendit corpora caelestia. Et cum dixit, 'rectum est, ut quaedam non habeant materiam', non intendit quaedam corporum caelestium, omnia enim non habent materiam, sed intendit elementa, quae sunt aeterna secundum totum et generabilia et corruptibilia secundum partem, ut declaratum est in naturalibus. Materia enim in rei veritate, cuius esse in potentia, non invenitur nisi in substantiis generabilibus et corruptibilibus. Substantiae vero aeternae, quia in eis non est potentia ad corruptionem, non est in eis materia, sed materia eorum est aliquod existens in actu, et ideo dignius habent hoc nomen subiectum, quam hoc nomen materia". Haec Averroes.

Et ideo "corruptibile et incorruptibile" propter diversitatem principiorum differunt plus quam genere, secundum Aristotelem X *Metaphysicae* circa finem[4]).

Tertia causa est inseparabilitas a suo per se principio productivo. Et talis condicionis est omnis substantia stans per essentiam suam, quae procedit a se ipsa formaliter, et per consequens est incorruptibilis. Si enim corrumperetur, oporteret, quod separaretur a sua causa formali; sed sua forma est eius essentia: ergo separaretur a sua essentia. Quod est impossibile: ergo omnis talis est incorruptibilis.

Notandum tamen, quod ista causa videtur coincidere cum prima, ut apparet diligentius intuenti.

Et hoc de secundo.

De tertio advertendum, quod omne antipostaton, cum non innitatur materiae, C
sed sit ens in se ipso et actus tantum et quid separatum et immune ab omni materia et ab omni privatione, necessario est incorruptibile. Sicut enim potentia dicit ordinem quantum ad processum ad esse, sic privatio quantum ad recessum et casum ab esse supposita eadem essentia formae in utroque, quod vel procedit ad esse vel cadit ab esse. Et sic in corruptione essentia derelinquitur ab esse sicut a perfectione et complemento suo, et per consequens cadit in non esse, non purum nihil, sed in non esse actu. Quae omnia sunt impossibila in per se subsistente, quod est actus tantum et producens se ipsum et per consequens non cadit ab esse

2) Averr., Metaph. VIII comm. 12; Venetiis 1562, 220rE–F

3) Arist., Metaph. VIII 4, 1044b6–8; Geyer 402,83–84

4) Arist., Metaph. X 10, 1059a9; Geyer 458,87

84 rectum: ratum *V* 97 est *om. O* 106 processum: recessum *V*

Digitized by Google

nec dereliquintur a producente sicut nec a se ipso, cum ipsum sibi ipsi sit dans esse formaliter, et sic erit incorruptibile.

Et per hoc etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim corrumperetur, derelinquet se ipsum et erit extra se ipsum. Sed hoc est impossibile: unum enim ens, simul et causa est et causatum. Omne autem, quod corrumpitur, remotum a sua causa corrumpitur, in qua, si adhaeret continenti ipsum et salvanti, unumquodque continetur et salvatur. Numquam autem derelinquit causam, quod antipostaton tamquam se ipsum non derelinques: causa enim est ipsum sibi ipsi. Incorruptibile ergo est antipostaton omne.

Probatio elementi talis est: Omne unum et idem re absoluta existens simul producens et productum est incorruptibile; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

Maior manifesta est in emanatione originali; in causali vero non esset vera, immo nec possibilis, cum causa et causatum differant re absoluta: nihil enim est causans se ipsum, "sed causa est, ad cuius esse sequitur aliud"[5], ubi semper causans est melius causato per 7[6]. Minor apparet per 40 in declaratione[7].

Potest tamen aliter formari ratio per deductionem ad impossibile sic: Omne, quod corrumpitur, remotum a sua causa corrumpitur. Ista patet, quia unumquodque continetur et salvatur, quamdiu adhaeret continenti et salvanti ipsum; sed secundum adversarium omne antipostaton corrumpitur: ergo omne antipostaton removetur a sua causa. Sed hoc est impossibile, quia si corrumperetur, derelinqueret se ipsum et erit extra se ipsum, quod est impossibile. Ipsum enim existens unum in substantia et causa simul et causatum non derelinquet se ipsum nec erit extra se ipsum. Et tunc formatur ratio sic: Omne non derelinquens suam causam est incorruptibile; sed omne antipostaton est non derelinquens suam causam, tamquam se ipsum non derelinquens, quia ipsum est sibi ipsi causa: ergo omne antipostaton est incorruptibile.

[5] cf. Alb., Metaph. VIII 1 1; Geyer 389,31–32; Boeth., De diff. top. III; PL 64,1198B
[6] cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
[7] supra, prop. 40 A

113 per hoc etiam: sic *V* 115 derelinquet: derelinquit *O* 116 causa *om. V* 131 et *om. codd.*

Digitized by Google

PROPOSITIO 47
OMNE ANTIPOSTATON IMPARTIBILE EST ET SIMPLEX

Ostensis condicionibus antipostaton, quae sequuntur necessitatem naturae seu essentiae ipsorum, nunc ostendit, qualis sit ipsorum essentia et natura dicens: OMNE etc.

Circa istius elementi evidentiam tria faciam, quia primo ponam impartibilis et simplicis convenientiae et differentiae assignationem, secundo impartibilitatis propriam rationem, tertio ex hoc simplicitatis in omnibus talibus illationem.

Quantum ad primum sciendum, quod impartibile et simplex idem sunt subiecto, sicut unitas, punctum, nunc et similia, quorum quodlibet est impartibile et simplex. Et ita convertuntur secundum subiectum, omne enim impartibile est simplex et e converso. Differunt autem ratione. Nam impartibile dicitur aliquid per negationem divisionis, quia non est in multa divisibilem; simplex autem dicitur per negationem compositionis, quia scilicet non est compositum ex multis nec componibile. Et sic punctum sicut impartibile describitur ab Euclide sic: "Punctus est, cuius pars non est"[1]), et sic non describitur ratione positiva, sed magis per privationem, quae est negatio in subiecto. Et eodem modo omnia simplicia non nisi per privationem describuntur secundum absolutam suae substantiae considerationem. Unde et unitas sive unum ex indivisione rationem capit et similia, et est ratio, quia ipsum est simplex, in quo quid et quiditas sunt unum, unde per definitionem in diversa positive distrahi non potest. In ordine tamen ad alia secundum rationem causae vel causati vel aliquo alio respectu, potest eorum ratio descriptiva positive assignari, in sua autem substantia absolute ea considerando describuntur per privationem non aliquorum, quae intra substantiam eorum contineantur, sed per remotionem extraneorum modorum et dispositionum. Et sic punctus per remotionem partium describitur, in sua autem substantia est aliquid positive. Unde Aristoteles dicit in *Posterioribus*[2]), quod "punctus est substantia posita" in continuo.

Simplex autem non describitur per privationem divisionis, sicut impartibile, sed magis per privationem compositionis et omnis componibilitatis, et quod nullo modo contingit compositioni: hoc enim vere et summe simplex est.

Dico autem 'compositionem', quae est uniens multa in unum sive unitione naturae, ut essentialia, sive per modum aggregationis ad unum, sicut acciden-

[1]) Euclid., Elem. I def. 1; Heiberg-Stamatis 3; Venetiis 1509; Busard 31,3
[2]) Arist., Anal. post. I 27, 87a36

9 et: est *V* 27 posita: positiva *V*

Digitized by Google

tia uniuntur in uno subiecto. 'Componibilitatem' autem dico, sicut componentia aliquid non sunt tantum id, quod sunt, sed coniuncta sibi habent habitudinem, qua se habent ad invicem, ut potentia et actus et omnia componentia ad compositum, ut stantia et determinata sub forma compositi. Dico etiam 'contingens compositioni', quod non est nisi compositi, sicut universale praedicabile de sibi subiectis: hoc enim, quia non praedicatur per verbum substantivum, quod est nota compositionis, nisi inquantum est totum esse, oportet, quod dicat formam, quae non contingit nisi compositioni, aliter enim non diceret totum esse compositi.

Et hoc de primo.

B Circa secundum sciendum, quod, quia impartibile est, quod non est natum habere partes, ideo videndum est de partibus per se, quae sunt multiplices. Quaedam enim sunt quantitativae, quaedam qualitativae. Quantitativae sive quantitate continua vel discreta: »continua sive in permanentibus vel successivis; in permanentibus, puta corpus seu dimensiones, spatia, locus; in successivis, puta motus et tempus«[3]; discreta, ut numerus et ordo. Si vero sunt partes qualitativae, hoc est vel qualitate accidentali vel substantiali. Si accidentali, et hoc sive vitali sive non vitali. Si substantiali, hoc est dupliciter, quia vel sunt partes integrales vel potentiales vel essentiales. Si integrales, et hoc vel in homogeneis vel in heterogeneis; si potentiales, et hoc sive vitales vel germinales, sive sensibiles sive intelligibiles, sive universaliter dicendo appetitivae, motivae et cognitivae. Si essentiales, tunc vel ponunt in numerum, vel non. Primo modo sicut materia et forma, anima et corpus. Si non ponunt in numerum, hoc est dupliciter, quia vel remanent in natura et ratione principiorum, vel non, hoc est determinantur in ulteriores naturas. Si hoc secundo modo, hoc est dupliciter, quia vel semper fuerunt individualia ante sui determinationem ad esse in actu vel entia secundum speciem. Si primo modo, sic sunt animae sensitivae. Si secundo modo, hoc est dupliciter, quia vel determinantur in tres modos, puta intellectivum, sensitivum et vegetativum in anima partiali, qui modi sic se habent, quod quilibet eorum dicit totam essentiam animae, licet non secundum omnem modum, vel determinantur tantum in duos modos, puta intellectivum et vegetativum, sicut in anima totali, et sic omnis anima, tam totalis quam partialis, est media impartibilium et specierum circa corpus partitarum, ut infra declarabitur[4].

Si vero principia remanent in natura et ratione principiorum, sic constituunt entia secundum speciem, quae simpliciter sunt impartibilia. Dico autem 'secundum speciem' non »per abstractionem, quae est opus rationis abstrahentis universale a particularibus«, sed »per separationem, quae est opus naturae, et sic constituit rem extra animam«[5]. Et sic apparet, quod propria ratio impartibilitatis est

[3] cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 2 3; Rehn 253,5–7

[4] cf. Procl., Elem. theol. 190; Vansteenkiste 524; Boese 92,1–2

[5] cf. Theodor. de Vrib., De anim. 36 1; Sturlese 42,62–69

36 ut: et *O* 71 animam: naturam *V*

Digitized by Google

esse ens secundum speciem, licet etiam anima sive totalis sive partialis sit impartibilis, ut dictum est.

Et hoc de secundo.

Circa tertium notandum, quod simplicitas et compositio quantum ad primam C
nominis impositionem proprie competunt substantiae corporali. Simplex enim et compositum dicuntur proportionaliter sicut unum et multa, quia simplicitas est unitas quaedam, compositum autem quodammodo multitudo. Unitas vero et multitudo causantur secundum Aristotelem[6]) ex indivisione vel divisione continui: Dicitur enim aliquid unum, quod est indivisum in se et divisum ab aliis; multum autem est hoc et hoc et non hoc, et per consequens divisum in se. Secundum hoc etiam proprie simplex est indivisum seu incompositum in se, et divisum seu incomponibile alteris; compositum autem divisum in se et coniunctum ex aliis.

Ubi tamen considerandum, quod istorum duorum, quae sunt de ratione simplicitatis, scilicet esse indivisum sive incompositum in se et divisum sive incomponibile alteris, primum magis materialiter cadit in dicta descriptione, secundum autem magis formaliter complet rationem simplicitatis, supposito tamen primo. Magis enim hoc pertinet ad ipsius perfectionem eo, quod removet a simplici naturam dependentiae ab alio et per consequens naturam partis, et consequenter plus removet in naturam compositionis et reponit ipsum in natura entis, quod est quoddam totum et ens perfectum. »Totum enim et perfectum idem«[7]). Et licet secundum hoc de omni substantia incorporea possit vere negari compositio et simplicitas, secundum quod proprie competunt corporali substantiae, cum corporea et incorporea sint aequivoca propter suorum principiorum diversitatem, et per consequens omnia, quae eis insunt, etiam sunt aequivoca, quia reducuntur in diversa principia.

»Est autem lex aequivocorum, quod quidquid vere et proprie dicitur de uno, vere et proprie negatur de reliquo. Tamen propter defectum et varietatem vocabulorum loquendo de substantiis incorporeis retinetur nomen simplicitatis ad removendum eos modos compositionis, qui inveniuntur in substantiis corporeis inquantum huiusmodi, a quibus immunes sunt substantiae incorporeae. Et propter hoc ad removendum huiusmodi compositiones usus loquendi retinuit in eis nomen simplicitatis«[8]). Quae tamen in eis differt secundum accessum vel recessum a simpliciter simplici, quod est prime unum, post quod sunt unitates, deinde infinitates, consequenter entia, vitae et intellectus substantiales sive intellectuales hypostases, ultimo animae. Et sic recessus a prime simplici est quasi casus in minorem vel maiorem compositionem secundum minorem vel maiorem distantiam.

Ex praemissis etiam apparet, quod antipostaton vel non habet intentionum pluralitatem, vel, si habet, tunc aut remanent in natura et ratione principiorum

[6]) cf. Arist., Metaph. X 3, 1054a20–23
[7]) Arist., Phys. III 6, 207a13–14
[8]) cf. Theodor. de Vrib., De cog. ent. 65 4; Steffan 227,17–30

84 simplicitatis: simplicis *O* 94 sint: sicut *O*

Digitized by Google

aut distrahuntur solum in diversos modos qualitativos, et per consequens est impartibile et simplex, licet quodlibet suo modo.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim partibile est antipostaticum ens, instituet partibile se ipsum, et totum ipsum vertetur ad se ipsum, et omne in omni se ipso erit. Hoc autem impossibile. Impartibile ergo antipostaton. At vero et simplex. Si enim compositum, hoc quidem deterius erit in ipso, hoc autem melius, et quod melius ex deteriori erit, et quod deterius ex meliori, si totum a toto se ipso procedit. Adhuc autem non antarkes, cum sit indigens suis elementis, ex quibus subsistit. Simplex ergo est omne quodcumque antipostaticum fuerit.

Hic ponitur probatio primae partis elementi sic: Omne instituens se ipsum et se toto ad se totum conversum et omne in omni se ipso existens est impartibile; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

Maior probatur per ad impossibile. Ponatur, quod antipostaton sit partibile, sic nullum partibile est instituens se ipsum, nec convertitur se toto ad se totum, nec est totum in se toto; sed secundum adversarium omne antipostaton est partibile: ergo nullum antipostaton est instituens se ipsum, nec convertitur se toto ad se totum, nec est totum in se toto. Sed hoc est impossibile: primum per 40[9]), secundum per 15[10]) et 42[11]), tertium per 41[12]) et 15[13]).

Ad evidentiam istius rationis sciendum, quod, sicut supra ostensum est[14]), hic accipitur aliquid per se stans non ratione partis, ut scilicet una pars stet per aliam, sicut accidit in rebus materialibus, sed ratione totius, ut scilicet totum stet per se totum. Unumquodque enim convertitur ad id, per quod stat, sicut productum ad producens, et oportet, quod sit in eo sicut in suo fundamento. Si igitur aliquid partibile sit stans per se ipsum, oportebit, quod quaelibet eius pars stet per quamlibet, et quaelibet fundetur in qualibet. Quod est impossibile, quia sic sequeretur quod una et eadem pars eius esset producens et producta insimul respectu eiusdem, quod est impossibile.

At vero. Hic probatur secunda pars elementi. Primo sic: Omne procedens se toto a se toto est simplex; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

9) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24,1–3
10) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11,1
11) cf. Procl., Elem. theol. 42; Vansteenkiste 282; Boese 25,1
12) cf. Procl., Elem. theol. 41; Vansteenkiste 281; Boese 25,1–2
13) cf. Procl., Elem. theol. 15; Vansteenkiste 271; Boese 11,1
14) supra, prop. 47 B

115 et ... ipsum *om. V* 128 partibile: impartibile *V*

Digitized by Google

Sed dicet adversarius, quod potest esse compositum. Contra: in omni composito ex pluribus partibus necesse est ponere quendam ordinem partium, ut scilicet una pars eius sit melior, alia vilior. Multa enim ad constituendum aliquod unum ordine quodam conveniunt, sicut et ab uno ordine quodam multitudo progreditur per 21[15]). Unde videmus, quod in constitutione corporis naturalis forma est praestantior materia, et in compositione corporis mixti unum elementum praedominatur, et in compositione partium animalis unum membrum est principalius alio. Si igitur aliquod compositum ex pluribus partibus sit stans per se ipsum, oportebit, quod quaelibet eius pars sit stans ex qualibet, et ita pars melior dependebit ex viliori et e converso, et maxime ex eo, si totum a toto se ipso procedit. Et potest breviter sic formari ratio: In nullo procedente se toto a se toto hic est melius, hic deterius componentium, quia sic illud, quod est melius, erit ex deteriori, quod est impossibile per 7[16]), et e converso, quod est impossibile per 40[17]); sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

Adhuc autem: Secunda ratio: omne antarkes est simplex; sed omne antipostaton est antarkes per 40 in commento[18]): ergo etc.

Maior probatur: Omne sibi sufficiens et nullo indigens est simplex, omne enim compositum est indigens suis elementis seu partibus, ex quibus subsistit; sed omne antarkes est huiusmodi per 9 in commento[19]): ergo etc.

Nota, quod compositum, cui partes habentes se in habitudine causae materialis praestant subsistentiam, necessario est indigens.

15) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273; Boese 14–15
16) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
17) cf. Procl., Elem. theol. 40; Vansteenkiste 281; Boese 24,1–3
18) cf. Procl., Elem. theol. 40 comm.; Vansteenkiste 281; Boese 24–25
19) cf. Procl., Elem. theol. 9 comm.; Vansteenkiste 268; Boese 7–8

147 unde *add.* melius *V* 148 in *om.* *V* 151 dependebit: expendebit *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 48
OMNE ANTIPOSTATON INDISSOLUBILE ET INDISPERGIBILE EST

Postquam ostensum est, qualis sit ipsorum antipostaton existentia, nunc ostendit, qualis sit ipsorum permanentia dicens: OMNE etc.

Ad cuius evidentiam tria faciam. Primo enim ponam dissolubilis et indissolubilis propriam intentionem, secundo dispergibilis et indispergibilis duplicem expositionem, tertio praemissorum ad propositum applicationem.

A Quantum ad primum sciendum, quod dissolubile aptum natum est dissolvi in ea, ex quibus coniunctum est ita, quod ipsa, quae prius coniuncta erant per habitudinem eorum ad invicem, modo sint separata sive ex naturae necessitate propter improportionem eorum ad invicem sive ex aliqua violentia.

Separatio autem aliquando importat actum. Et sic dicuntur separata, quae numquam fuerunt coniuncta, et sic accipitur in substantiis separatis. Aliquando vero separatio importat terminum actus separationis eorum, quae prius fuerunt unita sive per compositionem sive per unius super aliud delationem, et sic separatio importat privationem, de qua considerandum.

Sunt enim quaedam formae delatae super aliud, habentes privationem oppositam secundum subiectum et formam, quales sunt omnes formae, quae educuntur de potentia materiae sive sint formae elementorum, puta forma aeris, cum ex aere generatur ignis, est opposita forma et privatio in materia sive mixtorum sive complexionatorum, et hoc sive viventium sive sentientium. Omnes enim tales formae habent privationem oppositam secundum subiectum et formam, quia totum, quod fit actu, fuit prius in potentia; compositum autem fit actu; ergo et quantum ad materiam et formam prius fuit in potentia.

Alia est forma habens privationem secundum subiectum et non secundum se ipsum, qualis est anima partialis: non enim educitur de potentia materiae, sed corpore organizato secundum Aristotelem[1]) infunditur, propter quod etiam non tota immergitur, sed partim est separata, partim coniuncta.

Primae formae per separationem cadunt ab esse. Tum quia, sicut educuntur per generationem de potentia materiae, ita per corruptionem reducuntur in potentiam ipsius materiae. Tum quia non procedunt ad esse nisi secundum determinatam periodum motus caelestis, et sic habent esse divisibile et per consequens cadunt ab esse per privationem periodi. Tum etiam, quia nullam operationem

[1]) cf. Arist., De gen. anim. II 3; 736b21–28; Alb., De animal. XVI 1 22; Stadler 1096,16–42

19 forma: formae *V* 27 organizato: organizatio *O* 30 de potentia materiae: materiae de potentia *O*

Digitized by Google

habent sine corpore, et sic non sunt separabiles a corpore, quia tunc, si separarentur, essent frustra in rerum natura, cum nullam haberent operationem.

Non sic autem se habet forma, quae est anima partialis. Tum quia non educitur de potentia subiecti. Tum quia solum corpus procedit ad ultimam dispositionem, quae est necessitas ad receptionem ipsius animae ab extrinseco secundum Aristotelem[2]). Tum etiam quia in corpore existens habet operationem sine corpore et per consequens substantiam secundum aliquid sui extra corpus, secundum illud auctoris libro *De fato et providentia* 6 cap.[3]) in principio, ubi allegat Aristotelem dicentem "omnem animam habentem operationem corpore nihil indigentem, et substantiam alteram sortitam esse talem, extra corpus et separabilem. Et hoc necessario. Si enim, operatione sine corpore ente, substantiam ferentes in corpus ordinemus, melior operatio erit quam substantia, nihil ipsa indigens deteriorum ut habeat secundum naturam radicata in illo. Sed hoc impossibile. Necesse ergo separabiliter a corpore operantem et esse a corpore ipsam separabilem".

Ad praemissorum autem maiorem notitiam considerandum, quod »omne compositum ex contrariis per mixtionem vel complexionem habet talem componentium condicionem, quod miscibilia vel complexionalia magis formalia non ita praedominantur aliis magis materialibus et passivis, quin potius mixtione vel compositione, non solum quando sunt in fieri, sed etiam quando sunt in facto esse et sub forma mixtionis vel complexionis, ipsa, quae dicta sunt magis formalia et activa, sustineant a magis materialibus et passivis ex aliquali, ut ita loquar, reactione nonnullam physicam repugnantiam miscibilium vel complexionalium, per quam destruitur proportio eorum ad invicem, in qua consistebat eorum subsistentia«[4]), et per consequens necessario ab invicem dissolvuntur.

Est autem ipsorum complexionatorum, ut de ipsis ad praesens solum fiat sermo, quadruplex proportio sive harmonia, quarum quacumque destructa ipsa necessario dissolvuntur.

Una est materiae ad formam et e converso per essentialem respectum eorum ad invicem. »Omnis enim respectus naturae, qui attenditur inter aliquas res, fundatur super proportione earum ad invicem«[5]).

»Recessus igitur a proportione determinata est recessus a respectu, recessus autem a respectu est recessus a natura et substantia rei, cui respectus est essentialis«[6]).

Utrumque namque eorum est in potentia suo respectu ad actum, qui est de essentia eorum, scilicet tam materiae quam formae, »immo, ut expressius dicatur,

[2]) cf. Arist., De gen. anim. II 3; 736b21–28; Alb., De animal. XVI 1 22; Stadler 1096,16–42
[3]) Procl., De prov. 6 n.15; Boese 122,3–10
[4]) cf. Theodor. de Vrib., De dot. corp. glor. 7 2; Sturlese 274,55–61
[5]) cf. Theodor. de Vrib., De luce 7 3; Rehn 13,48–50
[6]) cf. Theodor. de Vrib., De luce 7 3; Rehn 13,54–55

46 habeat *B*: hac *V O* 50 talem: causalem *O* 52 praedominantur: praedicantur *V* 69 dicatur: dicam *V*

Digitized by Google

ipse talis respectus in actu est essentia eorum. Et quia utrumque est per se respectivum, ideo tanta est mutua dependentia eorum ad invicem, quod uno eorum cadente ab ea proportione, super qua fundatur talis respectus, necessarium est et deficere a respectu, et deficiente eo a respectu, necessarium est ipsum cadere ab essentia sua eo, quod secundum rationem talis essentiae inest talis respectus, et cadente uno eorum talium, scilicet correspectivorum a tali respectu per consequens cadit ab esse. Et haec est ratio, quod propria forma est in propria materia, eo quod unum sunt ordine, qui competit eis per se secundum essentialem modum eorum«[7]).

Alia est proportio membrorum consimilium partium ad invicem, quae sunt radix et fundamentum talis substantiae, immo primo et principaliter sunt substantia talis individui, puta caro et os.

Tertia proportio est membrorum officialium ad invicem, puta cordis, capitis et hepatis, secundum rationem influentiae unius in aliud, quae etiam sunt partes principales ipsius individui, quibus ablatis vel a proportione recedentibus ipsum individuum necessario dissolvetur.

Quarta proportio est ipsius totius substantiae individui complexionati animati ad determinatam periodum circuli caelestis determinantis unamquamque rem generalem ad esse et conservantis in esse et abicientis ab esse. Et quia omnes istas proportiones requirit ipsum animatum complexionatum, ideo quacumque sublata necesse est ipsum dissolvi.

Ex praemissis habemus duplex genus formarum scilicet habentium privationem secundum subiectum et formam, et habentium privationem secundum subiectum, quod est quadruplicis proportionis, et non secundum formam. Est autem et tertium genus formarum non habens privationem nec secundum subiectum, cum non sit compositum ex contrariis, nec secundum formam, ut anima totalis; et talis secundum naturam nullo modo est separabilis ab unione sui corporis subiecti, inquantum ipsum semper movet, et sic etiam nec est ab esse solubilis, licet, inquantum est intellectualis et divina, sit separabilis.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod dispergibile aptum natum est dispergi. Dispersio autem unumquodque facit exire a substantia, per commentum 13[8]). Exitus vero talis vel est progressus ab esse in actu in non esse actu, vel ab entitate simpliciter in simpliciter non ens sive nihil. Primus istorum exituum solum competit compositis entibus et individuis, secundus autem, qui etiam proprie videtur importari nomine dispersionis, quae est recessus ab unitate et per consequens ab entitate – »omne enim quod est, ideo est, quia unum est«[9]) –, importat annihilationem, quam etiam annihilationem quidam admiserunt in formis entibus in alio et receptis a materia mediantibus dimensionibus interminatis, quarum quaelibet etiam

[7]) cf. Theodor. de Vrib., De luce 7 4; Rehn 14,69–80

[8]) cf. Procl., Elem. theol. 13 comm.; Vansteenkiste 270; Boese 10,6

[9]) cf. Boeth., Philos. cons. III 11; Bieler 57,25–26 et 35–36; Domin. Gundiss., De unitate; Correns 3,8–9

Digitized by Google

propter hoc dividitur divisione sui subiecti recipiens quodammodo magis et minus et partem et partem. Alii vero dicebant, quod, sicut artificium est opus intellectus artificis, per quam operationem forma artis, quae est in intellectu eadem in essentia, differens secundum esse, inducitur in materia, et ideo, corrupto artificiato, manet forma artis secundum esse, quod habet in intellectu, licet corrupta sit secundum esse, quod habuit in materias; sic secundum Philosophum[10] "opus naturae est opus intelligentiae" moventis naturam, per quod opus intelligentiae formam sui intellectus eandem secundum essentiam secundum diversum esse inducit in materia naturali. Et ideo de ista essentia corrupta secundum esse materiale non omnino fit nihil, sed manet secundum esse, quod habet in intelligentia, cum forma inquantum huiusmodi nihil sit nisi lumen intelligentiae participatum et obumbratum.

Sic ergo, ut dicunt, manet forma secundum generalem hypostasim omnium formarum. Nihilominus tamen manet et secundum propriam quidditatem, quia, cum omnis forma naturalis sit educta de potentia, ipsa est in potentia duplici in materia, scilicet proxima, cuius designatio est genus proximum, et etiam est in potentia remota in materia remota, cuius potentiae designatio est genus remotum. Et cum sic res producuntur in esse, non fit forma de nihilo, ita, cum resolvuntur entia, non cedit forma in nihil, sed manet in potentia, quae est aliquid formae. Et pro tanto dicit Boethius[11], quod formae in materia secundum se ipsas et secundum id, quod sunt, formae non sunt, sed formarum imagines; separatae vero secundum se ipsas formae sunt.

Ex praemissis etiam habetur, quod nulla forma substantialis cadit ab essentia in purum non ens, licet quaedam cadant ab esse, ut dictum est, et per consequens nulla est proprie dispergibilis.

Et hoc quoad secundum.

Quantum ad tertium est sciendum, quod, cum omne antipostaton secundum C
se et absolute consideratum sit impartibile et »simplex per praemissa et ex hoc carens principiis secundum naturam distinctis in toto simul et carens partibus substantiae suae, quae sunt post totum, scilicet partes individui, per consequens inquantum huiusmodi non est aliud nisi ens secundum naturam et rationem speciei«[12]. »Tale autem ens impossibile est per suam essentiam aliquando esse in actu, aliquando in potentia sive secundum exitum de potentia in actum«[13], cum sit ingenerabile per 45[14], sive secundum recessum ab actu per dissolutionem, cum sit incorruptibile per 46[15]. Unumquodque enim talium est ens in actu et

[10]) cf. Auctor. Arist. 1,n.282; Hamesse 139,86; supra, prop. 34 D, n. 88 A
[11]) Boeth., De Trin. 2; Stewart-Rand 12,51–54
[12]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.1.,7; Pagnoni-Sturlese 304,56–59
[13]) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.1.,8; Pagnoni-Sturlese 304,60–62
[14]) cf. Procl., Elem. theol. 45; Vansteenkiste 283; Boese 26,1
[15]) cf. Procl., Elem. theol. 46; Vansteenkiste 283; Boese 27,1

110 et partem *om. V* 118 secundum ... secundum *om. V* 128 formae: forma *V* 135 est *om. O* 136 et *om. O*

Digitized by Google

instituens se per suam essentiam formaliter et originaliter. Igitur, si est procedens ab alio causaliter, non procedit nisi ab agente per essentiam, quod agit per simplicem cuiuscumque essentiae ab ipso emanationem secundum totum, et sic in instanti, et sic »ratione suae productionis passivae non potest esse nisi ens in actu, et ratione suae simplicitatis non potest procedere de potentia in actum nec recedere ab actu in potentiam nisi per sui variationem, cui non potest ipsum simplex subiacere, sive sit variatio secundum aliquas formas accidentales«, a quibus immune est antipostaton, cum sit intellectus per essentiam, ut patet super 44[16]), »sive sit variatio in modo substantiali vel essentiali«[17]). Omnis enim talis variatio in essentia simplicitatis mutat et aufert essentiam, quae prius fuit. Et sic de ratione omnis antipostaton est, ut sit ens actu tantum.

Sicut igitur impossibile est antipostaton cadere ab actu per dissolutionem, et per consequens est indissolubile, ita impossibile est, immo multo fortius, ipsum cadere in non ens simpliciter. Tum quia talis annullatio non est sine transmutatione: quamvis enim processus a nihilo ad ens non sit transmutatio, casus tamen ab ente est transmutatio, quia est quaedam entis essentialis variatio; si ergo antipostaton ponatur cadere ab entitate in nihil sive non ens simpliciter, tale non ens esset privatio talis entis: ergo haberet subiectum commune, quia privatio est negatio in subiecto; in omni enim transmutatione necesse est esse omne subiectum commune, deferens totam transmutationem. Tum quia antipostaton est ens secundum speciem et sic invariabile, ut dictum est. Tum etiam quia est absolute et simpliciter necessarium, et sic impossibile est ipsum secundum rationem propriae essentiae aliter se habere, et per consequens est indissolubile et indispergibile.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim dissolubile et dispergibile est, aut compositum est aut in alio subsistit. Aut enim dissolubile est in ea, ex quibus est, et semper componitur ex illis, in quae dissolvitur; aut subiecto indigens et derelinquens subiectum vergit in non ens. Si autem simplex fuerit et in se ipso, indissolubile erit et indispergibile.

Probatio elementi quoad utramque partem talis est: Omne simplex et ens in se ipso est indissolubile et indispergibile; sed omne antipostaton est simplex per praemissam[18]) et in se ipso per 41[19]): ergo etc.

Maior probatur per oppositum sic: Omne dissolubile et dispergibile aut est compositum aut subsistit in alio; sed nullum simplex et ens in se ipso est composi-

16) supra, prop. 44 F
17) cf. Theodor. de Vrib., Quaest. utrum in Deo 2.1.,10; Pagnoni-Sturlese 305,79–83
18) cf. Procl., Elem theol. 47; Vansteenkiste 283; Boese 27,1
19) cf. Procl., Elem. theol. 41; Vansteenkiste 281; Boese 25

177 compositum ... (178) est *om. O*

Digitized by Google

tum vel subsistit in alio. Ergo nullum simplex et ens in se ipso est dissolubile aut dispergibile.

Maior istius rationis quoad primam partem probatur sic: Omne resolubile in ea, ex quibus est, est compositum; sed omne dissolubile est huiusmodi: ergo etc.

Quoad alteram partem ostenditur sic: Omne indigens subiecto derelinquens subiectum ex aliqua improportione vergit in non ens; sed omne dispergibile est huiusmodi: ergo omne dispergibile vergit in non ens.

Si autem. Hic resumit minorem principalis rationis, ut concludat.

183 improportione: proportione *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 49
OMNE ANTIPOSTATON PERPETUUM EST

Postquam ostensum est de ipsorum antipostaton subsistentia et permanentia, hic prosequitur de eorum secundum mensuram durationis indeficientia dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam tria faciam, quia primo ponam perpetuitatis descriptionem, secundo ipsius perpetuitatis divisionem, tertio ex hoc propositi intentionem.

A De primo sciendum, quod secundum quosdam talis differentia est horum nominum, aeternitas, sempiternitas, perpetuitas, quia dicit Boethius libro *De Trinitate*[1]), quod "nunc nostrum quasi currens tempus facit et sempiternitatem, divinum vero nunc permanens neque movens sese atque consistens aeternitatem facit; cui nomini si adicias 'semper', facies eius, quod est nunc iugem indefessumque ac per hoc perpetuum cursum, quod est sempiternitas". Quod secundum Commentatorem[2]) intelligendum est, non quod li 'semper' additum divino nunc faciat sempiternitatem, sed quod, cum loquendo de temporalibus nominibus aeternitatis improprie dictae de temporalibus addimus 'semper', quod est distributivum temporis, tunc constituitur sempiternitas. Unde hoc, quod exponit Richardus in libro *De Trinitate*[3]) dicens: "Aliud videtur sonare aeternum, aliud sempiternum. Sempiternum namque videtur, quod caret initio et fine; aeternum vero, quod caret principio et fine et omni mutabilitate; et quamvis forsitan neutrum sine altero inveniatur, recte tamen inter nominum significationes distinguitur". Et sic videntur re esse unum secundum Richardum, quamvis secundum positionem philosophorum ponentium aeternum realiter differunt, qualiter loquitur Boethius.

Perpetuitas secundum dictum Commentatorem differt ab utroque. Dicit enim sic[4]): "Cursus perpetuitas cum collatione morarum, quibus fit motus, est vero nomine sempiternitas. Differt tamen a perpetuitate, quoniam hoc nomine 'perpetuitas' intelligitur sine collatione collectio; hoc vero nomine 'sempiternitas', cum collectione collatio. Aeternitatis autem nomine neutrum". Et vocat 'collationem morarum' distributionem temporis in suas partes; 'collectionem' vero vocat unionem ipsarum in uno totali continuo tempore. Per quem modum dicit Dionysius 8

[1]) Boeth., De Trin. 4; Stewart-Rand 20,72–22,77
[2]) cf. Gisleb. Pictav., In lib. de Trin. I 4 76; Häring 130,46
[3]) Richard. de S. Vict., De Trin. II 4; Ribaillier 111,4–9
[4]) Gisleb. Pictav., In lib. de Trin. I 4 86; Häring 132,14–18

10 libro De trinitate: De trinitate libro *O* 17 distributivum *add.* semper *O*

Digitized by Google

cap. *De divinis nominibus*[5]), quod Deus "temporis circumvolutiones distinguit processibus, congregat autem restitutionibus".

Et haec pro nunc sufficiant ex aliorum opinione.

Potest tamen ipsa perpetuitas breviter sic describi, quod est »duratio entis indeficiens secundum extensionem in praeteritum, praesens et futurum, negative vel positive«.

In ista descriptione duratio ponitur pro genere. Est enim in plus quam perpetuitas et dicit quandam rei mensuram »quantum ad aliquem essendi modum, secundum quod in ipso modo quantum ad modum significandi importatur aliqua ratio seu proprietas quantitatis molis vel virtutis, ut in nomine virtutis intelligatur quantitas intensive et quantitate molis intelligatur quantitas extensive«[6]).

»Verum contingit aliquid dupliciter mensurari: vel per intrinsecum rei mensurabilis, ut numerus per unitatem, sive huiusmodi mensurans sit minimum secundum rem sive secundum positionem; vel per extrinsecum aliquid a sua substantia, sicut motus mensuratur tempore, et talis mensura est mensura durationis entibus«[7]). Ubi tamen notandum, quod »duratio rei cuiuscumque potest intelligi dupliciter: uno modo secundum illud, quod est secundum rem in ipso durabili«[8]), et sic »non est nisi essentia rei secundum permanentiam eius in esse, quae omnia, scilicet essentia, permanentia et esse, sunt unum et idem essentialiter. Res enim quaecumque et est et permanet per suam essentiam«[9]).

»Alio autem modo intelligitur duratio, secundum quod habet rationem mensurae«[10]), et sic »est aliquid ratione determinatum circa rem opere intellectus, qua res fit in notitia nostra secundum rationem subsistentiae et permanentiae eius in esse«[11]). Et sic ponitur in dicta descriptione duratio entis.

Dico etiam indeficiens, ex modo videlicet et proprietate substantialis perfectionis entis sive variabilis sive invariabilis, excludentis terminum finalem, intra quem non concluditur, ut aliquando in futurum possit non esse.

Item dico secundum extensionem etc.: Omnis »enim duratio, secundum suum modum significandi in intellectu suo importat praesens, praeteritum et futurum. Dicimus enim durare aliquam rem, secundum quod aliquo modo se habet secundum haec tria vel secundum aliquod vel aliqua eorum«[12]).

Ultimo dico vel negative vel positive quia quaedam entia habent se secundum haec tria, praeteritum, praesens et futurum, dupliciter. »Uno modo, ut sua duratio seu mensura durationis eorum circa iam dicta eminenter, immo

5) Dion., De div. nom. 8 3, PG 3,892D; Suchla 202,13–14; Simon 369,71
6) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 1 1; Rehn 215,22–26
7) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 1 2; Rehn 216,33–38
8) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 1; Rehn 225,6–8
9) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 2; Rehn 225,10–12
10) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 1; Rehn 225,8–9
11) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 3; Rehn 225,13–15
12) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 5; Rehn 226,22–25

33 circumvolutiones: revolutiones *O*   36 breviter *om. V*

Digitized by Google

superexcedenter modo simplici in se praehabeat, non sicut inveniuntur in quibusdam entibus sparsa et suis proprietatibus naturalibus divisa, sed indistincte secundum rationem prioris et posterioris. Et sic omne ens ut simpliciter et secundum speciem et maxime prime bonum incomparabiliter eminentius se habent ad tria praedicta, ea scilicet modo simplici non secundum extensionem concludendo intra se sua simplici et superexcessiva praesentialitate, qua non solum huiusmodi res sibi ipsis sunt praesentes, sed etiam omnia et praeterita, praesentia et futura sint eis praesentia praesentialitate superexcedente praesentialitatem, qua aliae res inferioris ordinis dicuntur praesentialiter existere«[13]); et talium entium duratio est interminabilis cum negatione extensionis in praeteritum, praesens et futurum.

»Alio modo se habent aliqua entia ad haec tria eo modo, quo nec ipsa talium entium praesentialitas continet ista tria, immo nec huiusmodi entia respiciunt sua praesentialitate praeteritum et futurum per privationem, sed magis respiciunt ea directe, et secundum rationem positionis seu positive habent respectum ad praeteritum et futurum, quo ipsa talium entium praesentialitas ex sua proprietate et modo significandi in intellectu suo, sicut et re ipsa positive important praeteritum et futurum eo, quod huiusmodi ens, quodcumque sit, non est totum simul in esse, sed aliquid substantiae seu essentiae est praeteritum, aliquid futurum est«[14]), et sic concernit temporalem extensionem. Et talia sunt, quaecumque habent esse in fieri interminabiliter, ut inferius apparebit[15]).

Et hoc de primo.

B Circa secundum, quod etiam aliqualiter ex praemissis elicitur, sciendum quod, sicut infra in commento 55[16]) habebitur, duplex est perpetuitas, aeternalis videlicet et temporalis. Quarum prima est stans seu immobilis perpetuitas habens esse collectum et temporis differentias indistinctas, existens tota secundum se ipsam. Alia vero, puta temporalis perpetuitas, est fiens per continuam replicationem actus super potentiam et profusa et expansa secundum temporalem estensionem, in qua aliud est realiter erat, est, et erit, scilicet praeteritum, praesens et futurum, et etiam existit ex partibus, quarum unaquaeque seorsum est secundum prius et posterius.

Prima perpetuitas, aeternalis videlicet, est mensura entium immobilium et intrasmutabilium, quae sunt entia simplicia et semper in actu. Secunda vero, scilicet perpetuitas temporalis, est mensura motus caeli, qui in essentia sua est quaedam variatio habens prius et posterius.

Et hoc de secundo.

C Quantum ad tertium, quod etiam ex praedictis apparet, breviter sciendum, quod omne antipostaton, cum sit stans per essentiam suam et in se ipso et impar-

13) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 7; Rehn 226,30–41
14) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 3 13; Rehn 227,72–80
15) infra, prop. 55 comm.
16) cf. Procl., Elem. theol. 55 comm.; Vansteenkiste 286; Boese 30,16–17

72 superexcessiva: superextensiva *V* 73 sunt: sint *V* 93 super: seu *V* 97 videlicet est: est videlicet *V*

Digitized by Google

tibile et simplex, eius etiam mensura durationis erit duratio simplex et collecta secundum esse et tota secundum se ipsam. Et talis est perpetuitas aeternalis, et per consequens omne antipostaton est perpetuum.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Duo sunt modi, secundum quos necesse est aliquid non perpetuum esse, scilicet qui a compositione, et qui ab entibus in alio. Quod autem antipostaton neque compositum est, sed simplex; neque in alio, sed in se ipso. Perpetuum ergo est.

Probatio talis est: Omne simplex et ens in se ipso est perpetuum; sed omne antipostaton est huiusmodi: ergo etc.

Maior probatur per oppositum sic: Ubicumque in quocumque sunt isti duo modi, scilicet qui a compositione vel qui ab entibus in alio vel alter eorum, illud necesse est non esse perpetuum, et hoc vel propter dissolutionem eius in ea, ex quibus componitur, vel per dispersionem entis in alio destructo eo, cui innititur. Sed per oppositum isti modi excluduntur ab antipostaton.

110 entibus: exitibus *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 50
OMNE QUOD TEMPORE MENSURATUR AUT SECUNDUM SUBIECTUM AUT SECUNDUM OPERATIONEM, GENERATIO EST HAC, QUA MENSURATUR SECUNDUM TEMPUS

Postquam ostensae sunt condiciones immobilium et quantum ad existentiam, permanentiam et durationis indeficientiam quoad perpetuitatem aeternalem, nunc auctor transfert se ad ea, quae concernunt variationem, et ex hoc habent mensuram temporalem dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo faciam, declarando videlicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam temporis triplicem acceptionem, secundo temporis proprie accepti constitutionem et definitionem, tertio mensuratorum ab utroque tempore condicionem.

A De primo sciendum, quod »tempus dicitur tripliciter. Dicitur enim tempus nunc, quod est aliquid temporis, licet non sit aliquod tempus, sicut dicit Richardus[1]) quod omne, quod coepit, “coepit ex tempore”, quia coepit ex eo, quod est aliquid temporis«[2]).

»Secundo dicitur tempus transitus de nunc in nunc sine continuante medio«[3]). Quod autem necessarium sit ponere tale tempus, apparet. Tum ex eo, quod “dicit Augustinus[4]), quod Deus movet creaturam spiritualem, puta angelos, per tempus; sed creatura spiritualis non movetur nisi secundum simplices transmutationes, quae sunt affectiones et conceptiones, in quibus nihil est continuans”[5]), sed vicissitudo: »vices autem affectionum vel conceptionum non sunt simul, sed sicut in numero unitas est post unitatem«[6]), et per consequens tempus erit discretum, quod tales transmutationes simplices mensurat. Tum quia »motus sive transmutatio intelligentis unum post aliud perfecte est in quolibet intelligibili et non in aliquo uno secundum quid, et secundum quid in altero; ergo, cum talis transmutatio sit discretorum, etiam tempus mensurans ipsam discretorum erit, et sic non est nisi nunc post nunc«[7]). Tum etiam ex eo, quia talis transmutatio est actus perfectus, licet una sit una vice post aliam, et sic habe-

1) cf. Richard. de S. Vict., De Trin. I 6; Ribaillier 91,7–8; II 9; Ribaillier 115,6–7
2) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,74–79
3) Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,79–80
4) cf. Aug., De Gen. ad litt. VIII 20, n.39; Zycha 259,6–8
5) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 137,89–94
6) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,4
7) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,23–28

Digitized by Google

bit numerum pro mensura[8]). »Numerus autem dicitur nutus memeris, hoc est divisionis; cum enim numerans innuit ad unum et nutum facit ad alterum, non est aliquid in medio, in quo partim nutum faciat ad unum et partim ad alterum. Talis ergo actus et nutus discretorum est, et tamen tempore mensuratur. Cum igitur mensura et mensuratum sint proportionalia, oportet, quod tempus eius discretum sit et non continuum«[9]).

»Tertio modo dicitur tempus mensurans transitum a primo nunc usque ad ultimum cum continuante«[10]). Cum ergo tempus primo modo acceptum non sit aliquod tempus proprie loquendo, relinquitur, quod sunt duo tempora, scilicet continuum et discretum. Ad cuius tamen temporis, scilicet discreti, evidentiam ampliorem notandum quod, quia, ut supra dictum est, »invenimus nonnullam transmutationem seu variationem in angelis et animabus partialibus separatis, non quidem in essentiis suis, quia incorporales sunt, sed secundum aliquas transmutationes accidentalium dispositionum, puta cognitionem et affectum, et si quae sunt huiusmodi, ideo conveniens est secundum proprietates huiusmodi transmutationum eis attribuere aliquam mensuram alterius generis«[11]) a tempore continuo.

»Manifestum est enim primo, quod huiusmodi transmutationes spiritualium substantiarum et ipsae dispositiones seu formae, secundum quas fiunt tales transmutationes, aequivocationem habent cum rebus omnium generum praedicabilium, secundum quod inveniuntur in corporalibus, nisi forte secundum logicam considerationem reducantur ad unum genus propter divisionem substantiae in corpoream et in incorpoream; similiter, si dicamus potentiam seu impotentiam ipsam, habitus, passiones et similia ordinari in genere qualitatis, numerum quoque repertum in eis pertinere ad genus quantitatis, quae dividitur in continuam et discretam«[12]).

»Manifestum est, quod etiam differentia talium spiritualium transmutationum, ut ita dicam, cadit non modo a perfectione cuiuscumque substantiae, verum etiam a ratione et proprietate motus. Quamvis utrobique attendatur transmutatio seu variatio, partes tamen huiusmodi spiritualis transmutationis seu formae et dispositiones, per quas fit variatio, quamvis sibi invicem succedere possint et succedant, essentia tamen uniuscuiusque earum non attenditur in aliquem fluxum continuum, sed unaquaeque earum habet suam simplicem essentiam totam simul. Unde sicut ipsa talis substantia spiritualis est simplex in eo, quod omnis natura continui ab ea remota est, sic et quaelibet forma, secundum quam attenditur talis substantiae transmutatio, simplex est et tota simul, et remota ab omni fluxu successivo in sua essentia. Sicut enim in corporalibus quantitas, divisibilitas, continui-

[8]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,30–33
[9]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,41–50
[10]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 138,83–85
[11]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 39; Rehn 223,271–277
[12]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 39; Rehn 223,279–288

43 incorporales: incorruptibiles *O*   62 essentia: esse *V*

Digitized by Google

tas mobilis est causa harum proprietatum in motu et in re eius generis, quae est motus, secundum Philosophum in VI *Physicorum*[13])«[14]) et auctorem in *Elementatione physica*[15]), »sic simplicitas esse spiritualis est causa simplicitatis indivisibilitatis et incontinuitatis dictarum dispositionum seu formarum, secundum quas spiritualis substantia transmutatur«[16]), et per consequens requirunt alterius generis mensuram ab ea mensura, quae mensurat motum, scilicet tempus discretum.

Et hoc de primo.

B De secundo notandum, quod plura requiruntur ad constitutionem temporis continui. »Primaria enim et simpliciter prima causa ipsius temporis, sed remota et non immediata est motus caeli, in quem omnes motus et mobilium proprietates et passiones reducuntur sicut in primam et per se causam in genere mobilium et motorum physice«[17]). Unde auctor 12 definitione II partis *Elementationis physicae*[18]) respiciens istam causam dicit »tempus esse numerum motionis caelestium corporum«. »Huic autem causae agenti quantum ad propositum subiectum est nostrum phantasticum, quod sic ex influentia talis motus afficitur, quo sentimus nos esse in quodam esse divisibili, ex quo mox prorumpit ipsum phantasticum nostrum et signat duos terminos huiusmodi divisibilis esse, unum videlicet eius esse, in quo fuimus, alium autem eius esse, in quo sumus; inter quae esse cadit distantia quantum ad transitum de uno ad aliud et per consequens etiam cadit secundum acceptionem animae. Et haec est causa propinquior in constitutione temporis«[19]).

»Post hanc autem propria et immediata causa et complens constitutionem temporis secundum substantiam eius est superveniens ratio, quae secundum dictos duos terminos divisibilis esse signat duo instantia seu nunc vel etiam plura secundum plures terminos esse divisibilis saepe dicti, inter quos inicit quandam durationis extensionem, quam dicimus tempus continuum«[20]).

»Secundum haec igitur, quae dicta sunt, manifestum est, quod tempus continuum secundum suam substantiam in triplicem causam reducimus quoad rationem suae originis et constitutionis in esse, scilicet in motum caeli sicut in primam causam et in actum phantastici nostri, quo percepimus nos esse in quodam esse divisibili, et ipsam rationem signantem diversa instantia et determinantem inter

13) cf. Arist., Phys. VI 4, 234b10–20
14) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 40; Rehn 223,289–224,302
15) cf. Procl., Elem. phys. I 11; Boese 36,1–16
16) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 40; Rehn 224,302–304
17) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 11; Rehn 264,11–14
18) cf. Procl., Elem. phys. II def. 13; Boese 49,3
19) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 11; Rehn 264,15–22
20) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 12; Rehn 264,23–27

69 nota quod auctor iste Proclus edidit Elementationem physicam *add. in marg. m. post.* *V*
76 nota quae concurrunt ad costitutionem temporis quia tria *add. in marg. m. post.* *V*
77 sed: scilicet *V* 83 afficitur: efficitur *O*

Digitized by Google

ea quandam durationis extensionem, secundum quam iam possumus numerare motum secundum suas partes et ipsius quantitatem«[21]).

Ultimo autem et »intellectus speculativus determinat quiditatem temporis quoad eius propriam definitionem dicens quod "tempus est numerus motus secundum prius et posterius«[22]). Quae definitio est de ea manerie definitionum, quae sunt proprietatum et per se passionum. In quarum definitionibus cadunt propria subiecta, quorum etiam sunt huiusmodi passiones per se quantum ad secundum modum dicendi per se in *Analyticis* Aristotelis[23]). In huiusmodi autem definitionibus ipsa passio solet aliquo generali nomine designari loco generis, subiectum autem ponitur loco differentiae, et ulterius ad designandum causam passionis in subiecto ponuntur ad complementum talis definitionis principia subiecti seu partes seu aliquae passiones naturales vel etiam adventitiae subiecti.

Secundum hoc in proposito in definitione temporis numerus ponitur loco generis, motus autem loco differentiae, prius autem et posterius loco ultimarum differentiarum, secundum quae attenditur causa passionis, id est temporis, in subiecto quod est motus. Et ideo tempus non dicitur simpliciter numerus, sed numerus numeratus secundum prius et posterius«[24]) Quae »in proposito non important ordinem partium mobilis sive spatii, in quo fit motus, sed important quendam ordinem in duratione secundum accessionem et recessionem partium variationis in motu«[25]).

»Cum igitur variationis nihil inveniatur actu in esse, sed solum in potentia, scilicet mutatum esse continuans priorem partem variationis posteriori, manifestum est quod nec prior pars nec posterior secundum id, quod sunt, nec inquantum prior et posterior sunt nisi per acceptionem et determinationem animae. Ex quo enim secundum id, quod sunt, non inveniuntur in actu, ergo nec inquantum prior et posterior. Esse enim superius est ad esse prius et posterius«[26]) .

Et hoc de secundo.

Quantum ad tertium sciendum, quod illud dicitur tempore mensurari, quod C
quamcumque variationem concernit sive in esse sive in operari. Quae autem sint concernentia variationem secundum esse, infra dicetur[27]). Concernentia vero variationem in operari sunt duplicia, scilicet spiritualia et corporalia. Et sic ea, quae mensurantur tempore, sunt etiam duplicia, quia vel sunt simplices transmutationes substantiae spiritualis vel sunt motus, qui est actus entis imperfecti, quod est naturae corporalis. Primae mensurantur tempore discreto, scilicet transmutationes simplices; motus autem tempore continuo mensuratur.

21) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 1 3; Rehn 264,28–34
22) Arist., Phys. IV 11, 219b1–2
23) cf. Arist., Anal. post. I 4, 73b3–5
24) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 2; Rehn 265,36–51
25) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 3 3; Rehn 256,34–36
26) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 3 4; Rehn 256,37–257,43
27) infra, prop. 50 F

133 mensurantur: mensurant *O*

Digitized by Google

Quod ut magis appareat, considerandum modum et proprietatem substantialis perfectionis »talis substantiae spiritualis, qualis est angelus et anima partialis; qui modus sive proprietas est, ut non sit ens simplex, id est solum habens esse specificum, sed unaquaeque earum est in natura speciei determinata in individuum ita, ut non solum sit ens simpliciter, sed hoc ens, id est individuum«[28]) .

»Ex hoc sequitur etiam, quod in huiusmodi individuali substantia spirituali invenitur variabilitas secundum aliquas dispositiones accidentales, quamvis simplices, secundum quas tamen non subicitur motui proprie loquendo de motu et per consequens nec situi. Hoc enim per se convenit substantiae, quae est individuum, ut scilicet disponatur et varietur secundum aliquas dispositiones accidentales, quia haec est intentio naturae in constituendo individuum secundum propriam rationem individui«[29]).

»Ex his etiam tertio notandum, quomodo terminos habet vel habere potest, terminos, inquam, sui durationis inter initium et finem, et ipsa, inquam, transmutatio in se, videlicet quantum ad suam durationem, et quaelibet formarum quoad suam propriam durationem in simplici sua essentia absque successione et fluxu«[30]).

»Ex quibus etiam satis colligitur talis transmutationis praesentialis existentia. Non solum enim huiusmodi existentia attenditur in eo in indivisibili mutato esse, quo fit transitus ab una dispositione in aliam, sed potius saepe dicta transmutatio realem existentiam habet in existentia praesentiali cuiuslibet formarum seu dispositionum, secundum quas fit talis transmutatio«[31]). »Omnibus igitur dictis quattuor condicionibus ad rationem mensurae concurrentibus pensatis necessarium est huiusmodi spiritualis substantiae transmutationi assignare mensuram«[32]), non ut simpliciter, sed ut hanc, »id est secundum quandam suae existentiae praesentialitatem connotantem respectum et in praeteritum et in futurum, quo videlicet aliqua entium secundum decursum rerum aliquando sunt sibi praesentialiter coexistentia, aliquando praeterita, aliquando futura; et eius cognitio non solum praesentium est ut praesentium, sed etiam extenditur in ea, quae praeterierunt, et in ea, quae futura sunt, non solum inquantum praeterita et futura simpliciter secundum decursum naturae, sed etiam, quae suae praesentiali existentiae praeterita sunt vel futura«[33]). Ista tamen mensura erit alterius generis a mensura mensurante motum, sicut et ipsa transmutatio alterius generis est a motu.

»Et cum proprium nomen eius non habeamus ex impositione theologizantium, descriptive circumloquendo vocemus ipsum "tempus constans ex indivisibilibus", ut dicatur t e m p u s, quia ex numerus alicuius transmutationis secundum

[28]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 13; Rehn 219,147–151
[29]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 15; Rehn 220,158–165
[30]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 46; Rehn 224,315–319
[31]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 47; Rehn 224,320–325
[32]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 48; Rehn 225,326–328
[33]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 17; Rehn 220,176–183

136 talis *om. V*   165 quae *om. O*

Digitized by Google

prius et posterius ad similitudinem temporis, quod est numerus motus, constans autem ex indivisibilibus, quoniam quaelibet dispositionem seu formarum, secundum quas fit transmutatio, simplex est et indivisibilis in sua essentia et tota simul secundum actum praesentialis existentiae. Quae tamen praesentialis existentia, quasi extenditur secundum durationem inter duos terminos vel veros vel imaginatos, secundum quam extensionem durationis una dispositio vel forma amplius vel minus dicitur permanere quam alia«[34]).

Est autem alterius generis mensura rerum, »quarum esse in transmutatione et successione consistit, habentium nihilominus continuationem ad invicem in suis partibus sibi invicem succedentibus, sicut est motus cum suis speciebus. Manifestum est enim, quod attendendo quattuor supra dictas condiciones circa motum, quod necessarium est ei attribuere aliud genus mensurae a tempore discreto«[35]).

»In substantia enim seu essentia sua deficit a perfectione cuiuscumque generis entium, sed quaedam participatio est naturae eius generis, in quo est motus. Unde fere per solam reductionem est in genere eius naturae, in qua est motus, puta secundum locum, secundum qualitatem, secundum quantitatem«[36]). »Qualiter autem in ipso est variatio, patet, cum ipse sit ipsa variatio seu transmutatio, secundum quam est ipse motus, sed aliud secundum ipsum variatur«[37]). »Qualiter etiam quaelibet partium eius inter terminos initialem et finalem concluditur, quoad tertiam condicionem praemissam, non oportet circa hoc immorari«[38]). »Patet etiam quartum, quod praesentialis existentia non est secundum modum, quo vere est ens successivum, cuius partes non simul coexistunt, sed transeundo sibi invicem succedunt«[39]).

»Huiusmodi igitur rei, scilicet motus, mensuram dicimus tempus, quod etiam definitio indicat, quoniam tempus est, ut supra dictum est[40]), "numerus motus secundum prius et posterius"«[41]).

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo ponam generationis diversam acceptionem, secundo generationis hic intentae descriptionem, tertio subiungam ex praemissis propositi intentionem.

De primo sciendum, quod generatio dicitur multipliciter. D

Uno modo »generatio est emanatio sive originatio respectivi a respectivo modo naturae salvans distinctionem respectivam in identitate substantiva«, ut

[34]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 48; Rehn 225,328–338
[35]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 33; Rehn 222,248–252
[36]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 34; Rehn 222,253–257
[37]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 35; Rehn 223,258–260
[38]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 36; Rehn 223,261–263
[39]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 37; Rehn 223,264–266
[40]) supra prop. 50 B; Arist., Phys. IV 11, 219b1–2
[41]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 38; Rehn 223,267–269

175 extenditur: attenditur *O* 188 quam: quod *V* 191 est *add.* nisi *V* 203 substantiva *del. sed suppl. in marg. m. post. O*

Digitized by Google

declaratum est super 42[42]. Et sic accipitur in commento 41, ubi dicitur[43]: "Quod enim generare se ipsum natum" etc. Et iste modus est duplex, quia vel est distinctorum suppositorum intra eandem naturam, sicut in prime bono, vel distinctorum respectivorum intra eandem naturam determinatam ad esse suppositale, sicut in aliis antipostatis.

Secundo modo generatio est simplex naturae a natura sub unius intentionis identitate per essentiam emanatio, et hoc sive active sive passive. Et sic accipitur in commento 29[44], ubi dicitur: "Si enim processus in substitutione salvat identitatem geniti ad id, quod genuit", et in aliis multis locis.

Tertio modo "generatio est via ex imperfecto ad contrarium perfectum". Et sic accipitur in commento 45[45]. Iste autem modus subdividitur, quia vel est secundum transmutationem in dispositionibus transmutantibus nomen et definitionem, et haec dicitur generatio simplex vel simpliciter, vel est secundum transmutationem in dispositionibus extrinsecis a quiditatibus substantiarum existentium per se, quae nec nomen nec definitionem transmutant, et talis dicitur generatio secundum quid.

Quarto modo dicitur generatio quaecumque rei variatio sive in esse sive in operari, et sic accipitur in proposito.

Et hoc de primo.

E Talis autem generatio potest sic describi, quod est »entis successivi habentis esse in non esse variatio tempore mensurata«.

Dico autem entis successivi sive essentia eius non attendatur in aliquem fluxum continuum, sicut est in transmutationibus simplicibus spiritualium substantiarum, ut dictum est supra[46], sive attendatur secundum fluxum continuum, sicut est in motu proprie dicto.

Dico etiam habentis esse in non esse propter replicationem actus super potentiam, et hoc iterum continue vel discrete. Quid autem dicat variatio, satis apparet ex praemissis.

Et hoc de secundo.

F De tertio sciendum, quod »omne variatum et variabile cum differentia reali partium temporis inquantum huiusmodi est ut non ens, ut patet de motu et partibus eius. Omne enim, quod variatur vel variabile est, variatur et variabile est ut nunc. Variabilitas enim per se et secundum propriam rationem cadit ab esse ut simpliciter et est ut nunc«[47] et ut non ens, scilicet non stans in uno immobiliter, sed fiens, et per consequens generatio: ergo, omne quod variatur, ex ea parte, qua variatur, mensuratur tempore, et est generatio.

[42] supra, prop. 42 F
[43] cf. Procl., Elem. theol. 41 comm.; Vansteenkiste 281; Boese 25,4
[44] cf. Procl., Elem. theol. 29 comm.; Vansteenkiste 278; Boese 19,5–20,6
[45] cf. Procl., Elem. theol. 45 comm.; Vansteenkiste 283; Boese 26,5–6
[46] supra, prop. 50 A
[47] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 18; Rehn 232,141–145

204 41: 24 *O*

Digitized by Google

Dico autem cum differentia reali partium temporis: Sunt enim aliquae res, quae se habent ad istas partes eo modo, quo ipsa talium rerum praesentialitas continet in se dictas partes, scilicet praeteritum, praesens et futurum, eminenter et superexcedenter modo simplici et indistincte secundum rationem prioris et posterioris.

Sunt et aliae, quae respiciunt sua praesentialitate praeteritum, praesens et futurum solum secundum abnegationem et privationem ita, quod ex proprietate suae praesentialitatis excludunt a se tam praeteritum quam futurum, et sunt totae simul existentes et secundum substantiam absolute sumptam et secundum durationis suae mensuram, quae secundum hoc etiam tota et semper praesens est.

Sunt vero et aliae res, quae sua praesentialitate respiciunt directe et secundum rationem positionis habent respectum ad praeteritum et futurum, quo ipsa talium entium praesentialitas ex sua proprietate et modo significandi in intellectu suo sicut re ipsa positive importat praeteritum et futurum, et ex hoc cum differentia reali eo, quod huiusmodi res, quaecumque sint, non sunt totae simul in esse, sed aliquid substantiae seu essentiae est praeteritum, aliquid est futurum. Tales sunt quaecumque reales transmutationes inquantum huiusmodi. Talium entium durationem seu durationis mensuram dicimus tempus, et hoc vel proprie, inquantum est mensura motus constans ex divisibilibus partibus, vel similitudinarie, inquantum est mensura secundum indivisibiles et simplices passiones, quarum passionum unaquaeque simplex et tota simul duratio seu mensura durationis attenditur, ut dictum est.

Et sic apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim a tempore mensuratur, conveniet utique secundum tempus esse aut operari, et ipsum erat et ipsum erit differentia ab invicem. Si enim idem secundum numerum erat, nihil a tempore patitur succedente semper et habente semper aliud, quod prius et posterius. Si igitur aliud ipsum erat et aliud ipsum erit, genitum ergo est et numquam ens, sed tempori similabitur, sub quo mensuratur, in generari ens et non stans in eodem esse, sed semper suscipiens esse aliud et aliud; sicut et ipsum nunc secundum tempus aliud semper et aliud propter fluxum temporis. Non simul ergo totum est, in dispersione temporalis extensionis ens et coextensum. Hoc autem est non esse in esse habere. Quod enim fit, quo fit, non est. Generatio ergo est sic ens.

Probatio elementi talis est: Omne concernens variationem cum differentia reali partium temporis est generatio hac, qua est huiusmodi; sed omne, quod a tempore mensuratur aut secundum substantiam aut secundum operationem, est huiusmodi: ergo omne etc.

248 importat: important *V* 268 tempori: ipsi *O* 270 et aliud *om. V sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

Istius rationis primo declarat minorem dicens, quia si (aliquid subaudi) mensuratur a tempore, certe ipsi convenient secundum tempus aut esse aut operari, et praeteritum et futurum erunt differentia ab invicem.

Si enim: Quia prima pars plana est, ideo hic ostendit ultimam partem minoris deducendo eam ad impossibile sic. Ubicumque differentiae temporis sunt idem per essentiam sine diversitate eius, quod est prius et posterius, ibi mensuratum nihil patitur a tempore; sed omne, quod a tempore mensuratur, secundum hypothesim adversarii est huiusmodi: ergo nullum mensuratum a tempore patitur a tempore, quod est impossibile, ergo et illud, ex quo sequitur. Igitur per oppositum omne, quod a tempore mensuratur, concernit differentias temporis realiter distinctas succedente semper et habente aliud semper, quod prius et posterius.

Si igitur: Hic innuit maiorem cum sua probatione tali: Omne non stans in eodem esse, sed suscipiens semper aliud et aliud esse, est non ens, sed generatio, qua est huiusmodi; sed omne concernens variationem cum differentia reali partium temporis est huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis probat minorem sic: Sicut se habet ipsum tempus quoad nunc ipsius, quod est continuans partes eius, sic se habet omne non stans in eodem esse ad esse. Ratio similitudinis, quia utrumque est in quodam fluxu; sed omne tempus est suscipiens aliud et aliud nunc continuans partes temporis: ergo omne non stans in eodem esse habet semper aliud et aliud esse.

Deinde ibi: *Non simul*, probat maiorem sic: Omne, quod non est totum simul, sed ens et coextensum in dispersione temporalis extensionis, est generatio hac, qua est huiusmodi; sed omne non stans in eodem esse, sed suscipiens semper aliud et aliud esse, est huiusmodi; hoc enim est habere non esse in esse, quia quod fit in eo, quod fit, non est. Ergo omne non stans etc.

277 dicens: sic *V* 278 convenient: corruerent *O* 283 sed ... (285) tempore ***om.** V* ***sed suppl. in marg. m. post.** V* 284 hypostesim: hypostasim *V*

PROPOSITIO 51
OMNE ANTIPOSTATON EXEMPTUM EST AB HIS, QUAE A TEMPORE MENSURANTUR SECUNDUM SUBSTANTIAM

Ostensa condicione eorum, quae a tempore mensurantur, nunc auctor ostendit antipostaton esse exemptum ab his, quae a tempore mensurantur secundum substantiam dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam tria faciam, quia primo resumam quandam rerum distinctionem, secundo ostendam ex hoc eorum, quae a tempore mensurantur secundum substantiam, condicionem, tertio ex praemissis subiungam antipostaton a talibus exemptionem.

Quantum ad primum rememorandum aliquid eorum, quae supra dicta sunt[1]), scilicet de differentia essentiae, substantiae et individui. Ratio enim essentiae in eo, quod essentia, si propriissime loquamur, consistit in eo, quod vel res, quae dicitur essentia simpliciter, non habeat suae constitutionis principia, qualis est omnis unitas et praecipue prime unum, vel, si requirit principia intrinseca propria et formalia suae constitutionis, quod talia principia remaneant in ratione et natura principiorum et sic constituant ens ut simpliciter, scilicet secundum speciem. A

Dico autem e n s s e c u n d u m s p e c i e m, quod est res rata in natura stans se ipso per essentiam »sine proprietate vel substantiae vel individui, licet non sine proprietate singularis«[2]), et per consequens est separatum non solum ab omnibus partibus, sed etiam ab his, quae sunt quasi primi modi substantiales rei, scilicet potentia et actus proprie loquendo. Et tales res sunt omnes essentiae citra ordinem unitatum usque ad animam totalem constitutae.

»Ratio autem substantiae inquantum substantia consideratur in hoc, quod essentia iam contrahitur vel contracta est ad esse in potentia vel in actu; ad quod requiritur, ut concurrant ea, quae necessaria sunt ad hoc, quod substantia consistat in actu et habeat actualem subsistentiam«[3]). Et talia sunt principia compositionis. »In quo statim notari potest, quod res secundum substantiam et substantialiter variari potest«[4]) secundum processum vel de imperfecto ad perfectum vel de perfecto ad imperfectum »manente essentia eadem et invariata. Sed quia sub-

[1]) supra, prop. 44 D; prop. 50 C

[2]) cf. Theodor. de Vrib., De int. II 33 4; Mojsisch 171,14–16

[3]) cf. Theodor. de Vrib., De magis et minus 11 3; Steffan 55,58–61

[4]) cf. Theodor. de Vrib., De magis et minus 11 3; Steffan 55,61–62

4 auctor ostendit: ostendit auctor *O*   8 mensurantur: mensurant *O*

Digitized by Google

stantia in eo, quod huiusmodi, adhuc stat in sua generalitate, ideo contrahitur ulterius ad individua«[5]).

»Circa quae considerandum est, quod ratio individui in eo, quod individuum, consistit in habendo partes, non iam solum compositionis, sicut substantia, sed posteriores toto«[6]). »Et istae partes sunt duobus modis. Vel istae, in quibus consistit substantia individui«, sive sint homogeneae, sicut caro et os, »sive heterogeneae, ut caput, cor et similes, vel quae faciunt ad perfectionem substantiae talis individui, sicut manus et pes«[7]) .

Et hoc de primo.

B Verum, cum individuum, in quod determinata est natura speciei, ut supra dictum est[8]), sit ens hoc »sive aliquid subsistens in partibus suis, secundum quas insunt aliquae dispositiones accidentales, quibus elicit suas proprias operationes, quae sunt ut nunc, manifestum est omnem substantiam individuam variari vel saltem variabilem esse secundum praedictas suas operationes«[9]). Omne autem tale, ut prius ostensum est[10]), est ut non ens, cum in esse habeat non esse, et per consequens generatio.

»Istis tamen ad complementum considerationis addatur hoc, videlicet quod in substantia individuali invenitur aliquis respectus substantialis ad quamcumque talium dispositionum accidentialium variabilium in existentia. Dico autem respectum substantialem, qui non ponit in numerum cum suo fundamento«[11]).

»Cum igitur iste respectus substantialis sit ipsa substantia individualis et ut hic et ut nunc ratione sui termini, quem respicit, qui est aliqua dispositio suae formae vel operatio, quae est ut nunc ratione suae variabilitatis, ut dictum est, necessarium est ipsam talem individuam substantiam esse ut nunc. Et secundum respectum saepe dictum, qui est ipsa substantia individua, respicit in praeteritum, praesens et futurum, inquantum talis substantia variatur vel variabilis est in praeterito, praesenti et futuro. Quamvis autem respectus ratione termini, qui est variabilitas, inveniatur ut hic et nunc, habet tamen hoc originaliter ex proprietate sui fundamenti, immo habet hoc ex sui ipsius natura, qua respectus est concernens utrumque terminum hinc inde, scilicet suum fundamentum ex parte una et saepe dictam variabilitatem ex parte altera. Et sic talis substantia individua invenitur ut nunc subsistere et in sua substantia non permanet continue, sed est fluens in suo esse continue ex praeterito per praesens in futurum«[12]).

5) cf. Theodor. de Vrib., De magis et minus 11 3–4; Steffan 55,63–65
6) cf. Theodor. de Vrib., De magis et minus 11 4; Steffan 55,66–67
7) cf. Theodor. de Vrib., De magis et minus 11 5–6; Steffan 56,69–76
8) supra, prop. 50 C
9) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 18; Rehn 232,139–141
10) supra, prop. 50 C
11) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 21; Rehn 232,155–160
12) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 22; Rehn 233,168–183

42 suas: sua *O* 49 existentia: existentiam *V* 56 inquantum: in quam *O* 63 continue: continuo *O*

Digitized by Google

Quod ex statim dicendis patere potest. »Secundum enim ea, quae dicta sunt circa substantiam individuam, attenduntur sex termini, quibus uti possumus in loquendo, vel saltem appropriate, quantum ad modum intelligendi et significandi distincti«[13].

»Attendimus enim in ipso individuo primo id, quod est secundum essentiam, secundo id, quod est secundum substantiam, tertio id, quod est secundum permanentiam eius, quae importat quandam fixionem et indeficentiam substantiae eius. Quarto attendimus esse eius, quod est quidam actus existentiae eius concernens et connotans talis substantiae variabilitatem. Quinto invenimus durationem eius, quae proprie loquendo importat quandam extensionem ipsius esse inter duos terminos vel veros vel imaginatos, sicut se habet duratio rei generabilis et corruptibilis, quae continetur tempore et ex parte sui initii et ex parte sui finis. Circa quam durationem sexto ordine attenditur magnum et parvum«[14], quibus rem talem contingit mensurari.

»Substantia igitur individua« secundum essentiam seu naturam suae speciei abstrahit ab omni variatione, immo etiam secundum substantiam, licet varietur tendens ad suum complementum vel recedens ab eo secundum processum de potentia ad actum vel casum ab actu in potentiam, nihilominus tamen, quando actu est secundum modum substantiae, »est permanens tota simul, et nihil sui fuit in praeterito, quod nunc non sit praesens et sic invenitur in futuro«[15]. »Secundum esse autem, quod est actus entis«, quod, licet importet id, quod substantiale est, tamen etiam importat id, quod est per se concretum substantiae et »secundum saepe dictum respectum connotat variabilitatem quandam, quo ipsum tale esse extenditur a praeterito per praesens in futurum. Et secundum hoc talis substantia individua non invenitur in esse indivisibili«[16], immo ratione connotati, quod adest et abest, est fluens quasi et semper aliud et aliud secundum ipsam extensionem. »Talis autem extensio secundum esse, ut dictum est, considerata inter duos terminos vel veros vel imaginatos est talis substantiae individuae duratio, quae in aliquibus est longior vel brevior«[17], scilicet ipsum tempus.

Substantia autem inquantum huiusmodi mensuratur nunc temporis, quod etiam permanet idem in toto tempore. Cum igitur talis substantia individua varietur secundum esse et secundum operari, ipsa mensuratur a tempore, non solum secundum operationem, sed etiam secundum substantiam.

Et hoc de secundo.

Quantum ad tertium est sciendum, quod omne antipostaton aut est simplici- C
ter abstrahens ab omni proprietate individuali, qualia sunt omnia ab animabus

[13] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 23; Rehn 233,184–187
[14] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 24; Rehn 233,188–196
[15] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 25; Rehn 233,198–200
[16] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 26; Rehn 233,201–234,204
[17] cf. Theodor. de Vrib., De mens. 4 26; Rehn 234,204–207

78 igitur: ergo *V* 81 casum: casu *O* 84 substantiale ... (85) quod *om.* *O* 88 indivisibili: individuali *V* 91 duratio: determinatio *O*

Digitized by Google

totalibus exclusive usque ad prime bonum inclusive, licet non a proprietate singulari, et per consequens sunt entia secundum speciem abstrahentia etiam a proprietate substantiae inquantum huiusmodi, quae concernit iam principia compositionis, quorum unum est ens potentia, aliud ens actu, et ex hoc sunt essentiae in eo, quod huiusmodi, ut supra dictum est[18]), aut, si est contractum ad individuum, hoc non est ratione sui ipsius secundum se et absolute, sed ratione eius, cui unitum est sive in uno esse, sicut anima totalis individuatur ex eo, quod unita est corpori caelesti, sive in una substantia, sicut intellectus noster agens individuatur ex residua portione animae partialis. Utrumque tamen, et anima totalis et intellectus agens secundum se in propria natura accepta, abstrahunt ab omni proprietate individuali, tum quia non subsistunt in partibus, tum quia non subiciuntur accidentibus, tum etiam quia se ipsis per essentiam operantur per 44[19]).

Ex quibus apparet, quod, cum omne antipostaton sit invariabile et per consequens ingenerabile in se, ipsum est exemptum seu liberum et secundum eminentiam propriae essentiae superlocatum omnibus, quae mensurantur a tempore secundum substantiam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim ingenerabile est quod antipostaton, non utique a tempore secundum esse mensurabitur. Generatio enim est penes naturam, quae mensuratur a tempore. Nihil ergo antipostatorum in tempore subsistit.

Probatio elementi talis est. Nullum ingenerabile mensurabitur secundum esse substantiae suae a tempore, quia generatio est iuxta naturam eius rei, quae a tempore mensuratur; sed omne antipostaton est ingenerabile per 45[20]): ergo nullum antipostaton mensurabitur etc. Ergo antipostaton exemptum est etc.

18) supra, prop. 51 A
18) supra, prop. 44 F
20) cf. Procl., Elem. theol. 45; Vansteenkiste 283; Boese 26

107 individuatur: individua *O* 124 mensurabitur: mensuratur *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 52

OMNE AETERNUM TOTUM SIMUL EST, SIVE SUBSTANTIAM HABEAT SOLUM AETERNAM TOTAM SIMUL PRAESENTEM IPSAM HABENS, ET NON HOC QUIDEM IPSIUS SUBSISTENS IAM, HOC AUTEM IN POSTERUM SUBSTITUTURUM, QUOD NONDUM EST, SED QUANTUMCUMQUE ESSE POTEST, TANTUM IAM TOTUM POSSIDENS SINE DEMINUTIONE ET SINE ORDINE, SIVE OPERATIONEM CUM SUBSTANTIA, ET HANC SIMUL TOTAM HABENS ET IN EADEM MENSURA PERFECTIONIS STANTEM, ET VELUT FIXAM SECUNDUM UNUM ET EUNDEM TERMINUM IMMOBILITER ET INTRANSMUTABILITER

Ostenso, quae subiciantur tempori et quae non, nunc ostendit auctor condicionem aeternorum dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de aeternitatis descriptione, secundo de aeterni secundum opinionem aliorum divisione, tertio de ipsius aeterni secundum Platonicos propria acceptione.

Quantum ad primum sciendum, quod aeternitas secundum quid nominis A idem est, quod extraterminitas et intra et extra. Et sic »nomen aeternitatis componitur ab 'ex' vel 'extra' et 'terminus', quia extra terminationem est positum, qua scilicet terminetur intra, scilicet pars ad partem, sicut praeteritum terminatur ad praesens, et futurum incipit a praesenti, et sic praesens est communis terminus, ad quem copulatur praeteritum et futurum, et terminum extra, ad quem totum vel ante vel post copuletur«[1]).

Talis autem interminabilitas indeficientiam natura essendi importat: dicitur enim aeternum quasi semper ens. »Sed quia, ut dicit Aristoteles VIII *Physicorum*[2]), in omni motu est quaedam corruptio et generatio, inquantum aliquid esse incipit et aliquid esse desinit, necesse est, quod in quolibet motu sit quaedam deficientia. Vera igitur aeternitas est cum indeficientia essendi et immobilitatem importat«[3]), et consequenter est absque priori et posteriori.

1) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 2; Siedler 126,11–19
2) cf. Arist., Phys. VIII, 3 254a,11–12
3) cf. Thom., De caus. exp. 2; Saffrey 12,1–6

6 sed: secundum *O* | quantumcumque: quodcumque *O* 24 et *add.* etiam *V*
27 VIII: VI *codd.*

Digitized by Google

Verum, quia quid rei ipsius aeternitatis est duplex, vel quod dicit essentiam aeternitatis secundum se, inquantum est mensura, vel quod dicit ipsam aeternitatem, prout est idem aeterno, ideo secundum primam acceptionem datur ipsius talis descriptio a Dionysio 10 cap. *De divinis nominibus*[4]), ubi dicit, "quod proprietas sive propria acceptio aeternitatis est antiquum et invariabile et totum secundum totum metiri". In qua descriptione "antiquum" ponitur pro duratione sine initio: ex hoc etiam scitur ipsam aeternitatem non habere finem, quia, quod est sine principio, non potest habere finem; "invariabile", per successionem et quamcumque variationem; "totum", id est secundum omne quod est; "metiri secundum totum", id est secundum unam et simplicem et ut simpliciter durationis mensuram.

Secunda ad idem datur ab Isaac libro *De definitionibus*[5]), ubi dicit: "Aeternitas est spatium ... continuum ... non intersectum". "Spatium", id est mensura spatiosa spatiositate virtutis, quae ambit totam vitam indeficientem et partes temporis excellenter et unite in se claudit; "continuum" continuitate indeficientiae et interminabilitatis, non extensione quantitativa; "non intersectum" distinctionem partium diversarum inter se, sed cum totali simultate.

Tertia descriptio ad idem datur a Richardo libro *De Trinitate*[6]), ubi dicit: »"Quid est aeternitas, nisi diuturnitas sine initio et sine fine carens omni mutabilitate?" Quod consonat ei, quod dicit Gilbertus Porretanus[7]), qui dicit, "quod aeternitatis nomine intelligitur una singularis et individua et simplex et solitaria mora, in qua neque collatio neque collectio est". Quod explanans dicit[8]): "Hoc nomine, quod est perpetuitas sive aeviternitas, sine collatione collectio est; hoc vero nomine, quod est sempiternitas, cum collectione collatio intelligitur; nomine autem aeternitatis neutrum, hoc est neque collatio neque collectio"«[9]).

Circa quae sciendum, quod hoc, quod Richardus dicit "diuturnitas", Gilbertus dicit "mora una et singularis et simplex", »hoc est unius indivisibilis et singularis secundum substantiam esse, virtutem et operationem, et simplicis, hoc est sine omnibus partibus componentibus et sine motus dividentis ipsum variatione«[10]). »Et tale unum singulare et simplex et indivisibile et indeficiens non potest esse nisi mora vel diuturnitas unica, singularis, simplex et invariabilis sive incommutabilis. "Una", quia pluralitatem partium non habet, "singularis", quia non coniecta sive copulata alicui pluralitati substantiae, esse, virtutis et operationis«[11]), "quia

[4]) Dion., De div. nom. 10 3, PG 3,937C; Suchla 216,8–9; Simon 401,80–81
[5]) Isaac Isr., Lib. de defin.; Muckle 372,10–13
[6]) Richard. de S. Vict., De Trin. II 4; Ribaillier 111,9–10
[7]) Gisleb. Pictav., In lib. de Trin. I 4 82; Häring 131,89–91
[8]) Gisleb. Pictav., In lib. de Trin. I 4 86; Häring 132,16–19
[9]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 2; Siedler 125,35–45
[10]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2; Siedler 125,85–89
[11]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 2; Siedler 125,91–126,5

44 ab *om.* *O* 45 continuum *add.* non *O* 52 consonat: sonat *O* | et *om.* *O* 64 coniecta: coniuncta *edd.*

Digitized by Google

secundum se penitus indivisibilis, "sine variatione", quia nihil penitus extra se habet, quod per motum accipiat«[12]), et sic est semper praesens, stans et indeficiens.

Secundo modo sic describitur a Boethio V *De consolatione philosophiae*[13]): "Aeternitas est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio".

»In qua descriptione primum secundum intellectum est possessio non sic accepta, sicut dicit Hermes Trimegistus in libro *De causis*[14]), quod est prioris in posteriori sessio, sed secundum hoc, quod dicitur possessum, quod a se et intus est habitum«[15]). Dico autem 'a se' formaliter et 'intus' essentialiter secundum independentiam ad aliud.

Dico autem interminabilis, »quod est prima differentia esse possessi«[16]), ut ostendat ipsum non habere terminos prioris, a quo sit formaliter et finis, »in quem deficiat secundum se, et sic stat et permanet«[17]) per essentiam. Et sic »esse possessum non ab alio mutuatum oportet, quod interminabile sit, et ex parte principii, quia a se ipso est, et ex parte finis, quia sibi causa est, et ideo deficere non potest. Causa enim defectus est distare a principio; nihil autem potest distare a se ipso, et ideo, cum principium sui sit, numquam deficere potest nec cogitari potest deficere, sicut nec cogitari potest incipere eo, quod sui causa est, et quod incipit esse, ab alio incipit esse. Ad hoc ergo significandum dicit "interminabilis vitae", et non "interminatae", quia etiam si secundum actum vita causata alicuius interminata ponatur, nihilominus tamen sequitur, quod interminabilis non est«[18]).

»Vitae autem dicit«, qua vita describitur infra[19]), quod est "motus a mansiva entis hypostasi" vel, ut alii[20]) dicunt, »quod est actus ab ente quieto, quod in idem redit. Omnino enim quietum non est, nisi quod sibi causa est; et illa est vita in se ipsa, et actus eius est vigor et sic vigere in esse dicitur vita«[21]), et habet in sui ipsius mansione et quiete motum, non qui sit actus imperfecti, sed perfecti, ut supra ostensum est[22]).

»Tota vero dicit, secundum quod "totum et perfectum idem«[23]) est. Perfectum enim ex parte agentis est, propter quod motus in movente immobili actus

[12]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 2; Siedler 126,6–8
[13]) Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,8–9
[14]) potius Alb., De caus. et proc. univ. II 2 20; Fauser 114,46–48; Summa theol. I 5 23 1 1; Siedler 122,30–33
[15]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 122,41–44
[16]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 122,51
[17]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 122,54–55
[18]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 122,63–76
[19]) cf. Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 491–492; Boese 52,9
[20]) cf. Lib. de caus. 17 (18); Pattin 85,45–47
[21]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 122,77–81
[22]) supra, prop. 14 E; Sturlese 6–7
[23]) Arist., Phys. III 6, 207a13–14

83 sicut: sic *V*

Digitized by Google

perfectus est; in eo autem, quod movetur, est actus imperfectus. Et sic dicit 'tota', ut intelligatur vita secundum omnem vitae totalitatem et plenitudinem et essentialiter. Quod enim recipit ab alio vitam secundum continuam influentiam vitae, totam vitam non recipit, sed, ut ita dicam, quandam vitae partem«[24]), quia est participans vita.

»Simul autem dicit, quia talis vita non distinguitur secundum distensionem et distantiam primi, medii et ultimi ita, quod in ea sit prius et posterius. Unde Boethius[25]) se ipsum exponens dicit: "Nihil est in tempore constitutum, quod totum vitae suae spatium possit complecti, sed crastinum quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit". "Quod igitur interminabilis vitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui nec futuri aliquid absit nec aliquid praeteriti fluxerit, id aeternum iure perhibetur"[26]). Dicit ergo simul, ut talem vitae fluxum separet ab aeterno; unde cum dicitur: "Aeternitas est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio", sensus est, quod aeternum possidet vitam, quae est interminabilis tota simul et perfecta, sicut et primum movens possidet motum interminabilem, prout in ipso est totum simul et perfectum«[27]).

»Dicit autem perfectam ad excludendum recipiens vitam. Quod enim recipit vitam ab alio, recipit eam secundum deminutionem a sua plenitudine. Et ideo vita eius est imperfecta, quia imperfecti actus. Aeternum autem nihil recipit inquantum huiusmodi, quia totum actus est et secundum rationem perfecti vitam habet. Et sic apparet intellectus descriptionis vitae inductae«[28]).

Et hoc de primo.

B Circa secundum sciendum quod, ut communiter dicitur, »aeternum dicitur duobus modis, per essentiam et per partecipationem. Per essentiam solus Deus aeternus est, et sibi proprium est esse aeternum, et hoc nomen est incommunicabile aliis«[29]); unde Richardus *De Trinitate*[30]) sic concludit: "Itaque, quod increatum est, non solum initio caret, verum etiam sine fine et omni mutabilitate manet. Carere autem initio et fine et omni mutabilitate dat aeternum esse. Igitur quod est increatum, convincitur esse et aeternum. E converso autem, quidquid est aeternum, constat esse increatum. Nam quod aeternum est, ab aeterno fuit, et eo ipso creari non potuit. Colligitur igitur huiusmodi rationibus, quia si non est increatus nisi unus, nec est aeternus nisi unus. Et aeque e converso, si non est aeternus nisi unus, nec increatus nisi unus".

»Participative autem dicitur aeternum omne, quod aeternitatis aliquam pro-

[24]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 1 1; Siedler 123,7–16
[25]) Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,12–14
[26]) Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,22–25
[27]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 123,20–41
[28]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 123,42–49
[29]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,8–11
[30]) Richard. de S. Vict., De Trin. II 9; Ribaillier 116,22–31

98 continuam: continua *O* 113 vitam: vita *O* 129 unus *om. V*

Digitized by Google

prietatem participat. Participare autem aliquid dicitur duobus modis, scilicet naturam aliquam communem secundum totam essentiam accipere et secundum ambitum suae potestatis ad partem suae communitatis determinare, et hoc modo species participat genus, et omne essentialiter inferius participat suum superius. Alio modo dicitur participare non naturam secundum veritatem essentiae accipere, sed naturae proprietatem et illam ad modum quendam essendi determinare. Et tale commune sic participatum a diversis nec univoce nec aequivoce dicitur de illis, sed per analogiam, sicut ens dicitur de substantia et accidentibus. Et hoc modo participantia aeternitatem per prius et posterius dicuntur aeterna«[31]).

»Sunt autem duae proprietates in aeternitate, quae maxime participantur a creaturis, scilicet incommutabilitas et carentia finis. Est enim aliquid simpliciter incommutabile substantia, esse, virtute et operatione; et hoc primo et per se est incommutabile. Et est aliquid incommutabile per substantiam, commutabile tamen virtute et operatione, ut angelus et anima beata. Et est incommutabile ab esse, commutabile tamen ad esse et commutabile motu et virtute et operatione, sicut corpora caelestia. Et ideo participatione huius proprietatis deus primo aeternus est, secundo angelus, tertio anima, quarto corpora caelestia. Ista enim non simpliciter incommutabilia sunt, sed incommutabilitatis quendam habent modum plus et minus et prius et posterius«[32]).

»Similiter est de carentia finis. Quaedam enim carent fine ita, quod non habent potentiam, qua finiantur in se nec in alio superiori, ut angelus et anima et substantia circuli caelestis et etiam substantia elementorum quantum ad materiam, quae est in eis«[33]).

»Quaedam vero ex carentia finis dicuntur aeterna eo, quod non habent potentiam in se ipsis, qua finiantur, quamvis habeant rationem in alio, propter quod sunt, qua finiri debeant et finiantur. Et hoc modo motus caelestis dicitur aeternus et generatio et corruptio in mundo«[34]). »E converso dicitur aliquid aeternum, quod habet potentiam ad finem in se ipso et non in alio, sicut simplicia dicuntur aeterna, quia superius potentius est ad tenendum ea in esse quam potentia, quae est in ipsis sic ad finitionem eorum. Et secundum quod ista participantur, sic plus et minus et prius et posterius dicuntur«[35]), quia prima hic ultimo posita sunt plus aeterna, secundis et haec tertiis.

Haec communiter dicta sunt de aeterni divisione.

Et hoc de secundo.

De tertio sciendum, quod salva gratia communiter loquentium solum ordinem C
rerum providentiae volontariae intuentium nec advertentium omnia, quae requ-

31) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,11–26
32) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,27–41
33) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,42–47
34) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,52–57
35) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,63–69

131 partecipare *(Alb., Sum. th. I 5 23 1 2 1; Siedler 128,13)*: partecipari *codd.* | aliquid dicitur: dicitur aliquid *V* 144–145 ab esse commutabile *om. O* 158 simplicia: supplicia *Alb.*

Digitized by Google

iruntur »ad determinandum rebus proprias mensuras durationis, ubi non solum accipienda est cuiuslibet rei existentia inter duos terminos, et hoc sive positive sive negative nec solum existentia secundum respectum«[36]), et hoc sive ad totum universum sive ad ipsius simpliciter primam causam, sive in comparatione ad alias res universi, attendendo eas quantum ad coexistentiam, praecessionem vel etiam successionem, sed cum his perfectio et modus essentiae seu existentiae quasi intensive accipienda, sicut supra aliqualiter tactum est, ubi de mensura motus et simplicis transmutationis dictum est[37]), »ad habendum igitur proprias rerum mensuras durationis oportet quattuor attendere circa res. Unum, videlicet motum et proprietatem suae substantialis seu essentialis perfectionis vel superperfectionis. Secundum variationem suae substantiae, et hoc vel ponendo in ea substantia vel essentia realem et veram variationem vel removendo vel abnegando ipsam ab ea. Tertium terminos, initalem videlicet et finalem, et hos similiter ponendo in ea re vel removendo ab ea re, quam contingit mensurari. Quartum praesentialitatem et modum praesentialitatis existentiae suae«[38]).

Quibus diligenter consideratis invenimus quasdam res improprie mensurari, puta prime unum, unitates, infinitates et ipsa entia, sicut patebit infra 88 elemento[39]), solam autem vitam et motum sive transmutationem esse proprie mensurabilia, ut statim infra 54 elemento ostendetur[40]).

Verum, quia vita subsistit tripliciter – aut secundum causam principaliformiter aut secundum essentiam aut secundum participationem exemplariter –, soli autem vitae, ut subsistit secundo et tertio modo, assignatur mensura aeternitatis, ut in 54 elemento ostendetur[41]), sed, ut sufficiat ad praesens, sciendum, quod omnis vita essentialiter et participative accepta est quidam motus: vivum enim differt a non vivo in habere in se principium sui motus et praecipue per se vita, quae est motus a mansiva entis hypostasi[42]).

Dico autem m o t u s, non qui sit "actus entis in potentia secundum quod huiusmodi"[43]), sed entis in actu inquantum huiusmodi, nec qui sit fluxus, sed immobilitas et status, nec qui sit partibilis et spersus sive extensus, sed totalis, nec qui sit variabilis a priori in posterius, sed sit simul.

Et sic invenimus praedicta quattuor in vitis, modum videlicet et proprietatem suae essentialis perfectionis et invariabilitatem et terminorum initialis et finalis durationis remotionem et modum praesentialitatis, quia se totis sibi et aliis sunt praesentes. Et sic proprie loquendo mensura earum erit aeternitas, quae est inter-

36) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 5; Rehn 217,87–89
37) supra, prop. 50 A
38) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 6; Rehn 218,98–105
39) infra, prop. 88 A
40) infra, prop. 54 I
41) infra, prop. 54 I
42) cf. Procl., Elem. theol. 102 comm.; Vansteenkiste 491–492; Boese 52,9
43) Arist., Phys. III 1, 200b29–31

172 seu: suae *O* 178 vel *om. V* 189 sed: quod *O*

Digitized by Google

minabilis vitae duratio tota simul, ut *duratio* accipiatur pro genere, *vitae* dicat perfectionem essentialem, *interminabilis* excludat terminorum positionem, *totalitas* partibilitatem, *simultas* variabilitatem.

Ex his etiam manifestum est, quae res universitatis rerum proprie sint aeternae, quia primo vitae et deinde omnia habentia vitam, licet participatam, interminabilem, totam simul, sicut sunt intellectuales hypostases et similia.

Et hoc de primo principali.

Quantum ad propositum tria faciam, quia primo dicam de aeterno solum quantum ad substantiam et non quantum ad operationem, secundo de aeterno et quoad substantiam, virtutem et operationem, tertio deminutionis et ordinis exclusorum expositionem.

D De primo sciendum, quod, quia aeternitas, ut dictum est[44]), inexistit quibusdam secundum essentiam, puta vitis, quibusdam vero secundum participationem, participantium vero quaedam participant ea secundum aliquid sui, quaedam secundum se tota, primum est anima totalis, quae habet substantiam solum aeternam, ut infra patebit elemento 106[45]), et non operationem, et haec animealem. Substantia enim est stans per se, ut prius dictum est[46]). Et licet non sit ens secundum speciem, inquantum unitur corpori, per quod individuatur quodammodo, ut superius habitum est, tamen, quia prius natura est ens secundum speciem quam individuum, ideo participat aeternitate secundum substantiam, inquantum est tota simul sine deminutione, cum nec incipiat nec deficiat, utpote per se stans et sibi ipsi causa et sine ordine successionis, cum sit exempta ab his, quae tempore mensurantur per 51[47]).

Et hoc de primo secundi.

E Ex praemissis statim apparet secundum, quod scilicet participantium aeternitate secundum se tota, qualia sunt intellectuales hypostates, cum sint entia secundum speciem, habent substantiam, virtutem et operationem, quae sunt in ipsis per realem indifferentiam in aeternitate, ut infra ostendetur elemento 169[48]).

Et hoc ad praesens de secundo.

F De tertio notandum, quod deminutio opponitur perfectioni sicut et deminutum perfecto. Illud ergo sine deminutione, cui nihil deest. Sed totum, quod est, complectitur in uno simplici esse sui ipsius et possidet ita, quod stat semper in eadem mensura perfectionis, cum sicut nihil accrescit sibi, ita etiam nihil decrescit.

Ordo vero dicit prius et posterius. Et ideo illud est sine ordine, quod est sine priori et posteriori et velut fixum et stans secundum unum et eundem terminum immobiliter et intransmutabiliter ita, quod impossibile est ipsum aliter se habere.

Et sic apparet intentio elementi.

[44]) supra, prop. 52 B
[45]) infra, prop. 106 F
[46]) supra, prop. 51 B
[47]) cf. Procl., Elem. theol. 51; Vansteenkiste 284; Boese 28, 4–5
[48]) infra, prop. 169 C

230 deminutum perfecto: deminuto perfectio *O* 231 ergo *add.* est *m. post. V*

Digitized by Google

COMMENTUM

Si enim aeternum est, ut nomen indicat, quod semper ens, esse autem et fieri alterum a semper ente, non oportet hoc quidem prius esse, hoc autem posterius: generatio enim erit et non ens. Ubi autem neque prius neque posterius, neque erit et erat, sed esse solum quod est, totum simul est unumquodque, quod huiusmodi est. Idem autem in operari. Ex hoc itaque manifestum est, quod eius, quod est totum esse, aeternitas est causa, si quidem omne esse aeternum aut secundum substantiam, aut secundum operationem totam simul substantiam aut operationem habet praesentem sibi.

Probatio elementis talis est. Omne semper ens est totum simul sine hoc, quod aliquid eius sit praesens et aliquid futurum sine deminutione et sine ordine et stans in eadem mensura perfectionis et sicut fixum secundum unum et eandem terminum immobiliter et intransmutabiliter; sed omne aeternum sive secundum substantiam solum sive secundum operationem cum substantia est semper ens: ergo omne aeternum est totum simul sive substantiam solam habeat aeternam sive hoc etc.

Istius rationis primo probatur minor. Et tunc ibi: *esse autem*, insinuat maiorem cum tali probatione: Omnis generatio habet esse non totum simul; sed nullum semper ens est generatio: ergo etc.

Maior apparet per 50[49]). Minor declaratur in littera, cum semper ens non habeat neque prius neque posterius neque erat neque erit, quae omnia requirit generatio. Eodem modo potest probari de operatione aeterna, quod sit tota simul. Omne enim stans in eadem mensura perfectionis etc. est totum simul; sed omnis operatio aeterna est huiusmodi: ergo etc.

Ex his concludit quoddam corollarium dicens, quod ex hoc manifestum est, quod aeternitas est causa et ratio totalitatis sive eius proprietatis, quae est esse tota. Cuius rationem innnuit talem: Quidquid competit omni aeterno ut aeternum, causatur ab aeternitate; sed omne totum simul habens substantiam sive operationem cum substantia praesentem sibi est huiusmodi: ergo etc.

[49]) cf. Procl., Elem. theol. 50; Vansteenkiste 284; Boese 28,1–3

259 totum: tota *V* 264 omne: esse *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 53
OMNIBUS AETERNIS PRAEEXISTIT AETERNITAS, ET OMNIBUS HIS, QUAE SECUNDUM TEMPUS, TEMPUS PRAESUBSISTIT

Postquam ostensae sunt condiciones aeternorum et temporalium, nunc comparantur aeterna ad aeternitatem et temporalia ad tempus, cum dicitur: OMNIBUS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo faciam secundum duas partes ipsius, quia primo ostendam aeternorum ad aeternitatem submissionem, secundo temporis ad temporalia superpositionem.

Quantum ad primum tria faciam, quia primo ponam aeternitatis distinctionem, secundo primi membri explanationem, tertio secundi membri ad propositum applicationem.

De primo sciendum, quod, ut in genere tactum est super 49[1]), aeternitas sicut A
et omnis mensura accipitur dupliciter: uno modo in eo, quod habet rationem mensurae, inquantum videlicet est quid extrinsecum ab essentia mensurati sive aeterni; alio modo accipitur secundum id, quod est secundum rem, secundum quod non est aliud ab essentia aeterni.

Et hoc de primo.

Verum, si aeternitas consideretur secundum primam iam dictam acceptionem, B
inquantum videlicet habet rationem mensurae et est quid extrinsecum ab essentia vitarum, quae primo et proprie tali mensura mensurantur, sic non est aliud quam simplex conceptus primi intellectus intra ordinem intellectuum seu intellectualium hypostasum existentis et concipientis ipsas vitas secundum modum et proprietatem essentiae eorum et invariabilitatem et interminabilitatem et praesentialitatem eorum. Sic autem eas concipere est eas quodammodo mensurare et, quia iste intellectus concipiens est summus in ordine intellectuum, ut iam dictum est[2]), ideo et suus conceptus est summus, quo concipit eas stantes se totis simul in sua et omnium rerum praesentialitate sine diminutione et sine ordine prioris et posterioris interminabiliter. Et talem conceptum sic ipsis vitis quasi extrinsecus affixum vocamus aeternitatem.

Eodem modo proportionaliter loquendo de aeternitate intellectuum dicimus ipsam esse conceptum primae animae totalis et aeternitatem animarum totalium esse conceptum animae partialis. Sed quia iste conceptus primi intellectus, ut dic-

[1]) supra, prop. 49 **B**

[2]) supra, prop. 20 G; prop. 43 A

22 simplex conceptus: conceptus simplex *V*

Digitized by Google

tum est, et primae animae totalis et etiam animae partialis originaliter et principaliformiter et causaliter inexistit prime intellectui existenti in ordine unitatum, qui intellectus etiam est summitas omnis cognitionis praeexistens et supereminens ordini vitarum, cum sit unitas, ideo ipsa aeternitas conceptus existens secundum absolutam sui considerationem, immo secundum absolutissimum esse suum, ut est in prime intellectu, scilicet unitate, praesubsistit et praexistit omnibus aeternis, scilicet tam vitis quam etiam intellectibus et animabus totalibus sive quibuscumque aeternis.

Et hoc de secundo.

C Si vero aeternitas consideretur in secunda acceptione praedicta, scilicet secundum id, quod est secundum rem, tunc non est aliud quam essentia, permanentia seu subsistentia ipsorum aeternorum participantium ipsa aeternitate.

Dico autem 'participantium', sive habeant eam per essentiam suam, hoc est secundum id, quod sunt, sicut vitae, quae tamen non habentes eam ut in se et absolute accidentaliter dicuntur ea participare, sive habeant eam non secundum id, quod sunt per essentiam, sed secundum id, quo participant, puta intellectus et animae totales. Haec enim non sunt aeterna inquantum intellectus vel animae, sed inquantum participant vita indeficienti.

Et sic aeternitas habet triplex esse. Unum, scilicet in participante, ubi contrahitur secundum modum participantis et fit alicuius, et quasi dividitur et distinguitur secundum ipsa participantia. Secundum esse habet, ut accipitur in se, circumscriptis participantibus et etiam sua prime causa, et sic habet esse absolutum et indistinctum. Tertium esse habet, ut est in sua primordiali causa, et ibi habet esse absolutissimum et eminentissimum, quod habere potest, quod etiam est ratio omnis participatae aeternitatis. Quae causa est prime vita existens in ordine unitatum. Ibi enim ipsa aeternitas unum tali unitati existens est imparticipata, et una omnium aeternorum et ante omnia aeterna, utpote sui ipsius existens et erepta a participantibus, et sic habens aeternum participans et aeternitatem participatam, quae est quid aeternum in aeternali, et aeternitatem imparticipatam. Cum ergo omne participans participato demissius sit et, participatum imparticipato per 24[3]), sequitur, quod ipsa aeternitas secundum duplex esse praeexistit omnibus aeternis.

Et hoc de primo principali.

Quantum ad secundum similiter tria faciam, quia primo ponam temporis distinctionem, secundo primi membri explanationem, tertio secundi membri ad propositum applicationem.

D De primo sciendum, quod mensura, quae est tempus, accipitur dupliciter, quia vel inquantum est mensura, prout scilicet est quid extrinsecum ab essentia temporalium; alio modo accipitur secundum id, quod est secundum rem, secundum quod non est aliud ab essentia temporalis.

[3]) Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

36 et: etiam *V* 62 quae ... imparticipatam *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 63 et *om. O*

Digitized by Google

Et hoc de primo.

E Si autem consideretur primo modo, sic non est aliud quam conceptus animae partialis secundum modum, qui dictus est super 50[4]), ita, ut praesens tempus »sit praesens contuitus vel conceptus animae de eo, quod iam est praeteritum, praesens conceptus de eo, quod abiit, futurum praesens conceptus de eo, quod nondum est«[5]). Tempus enim sic acceptum non est aliud quam numerus numeratus, quem impossibile est sine numerante esse, immo nisi in ipso numerante et ab ipso. Sed quia iste conceptus animae partialis, qua significat instantia secundum esse divisibilia, inexistit sibi per animam totalem, quae etiam secundum substantiam est aeterna, et per consequens ipse talis conceptus est in ea ut in causa, ideo et ipsum tempus, licet intemporaliter, dicitur praesubsistere omnibus temporalibus.

Et hoc de secundo.

F Si autem acceperimus ipsum tempus secundo modo, hoc est secundum rem, tunc non est aliud a motu et transmutatione seu variatione eius, in quo est. Et quia etiam talia, scilicet motus et transmutatio, habent triplex esse, scilicet in mobili, quod transmutatur, et in se circumscriptis mobili et per se sua causa, scilicet per se mobili, et etiam in ipsa sua causa, quae proprie loquendo est anima totalis nobilissimi et supremi corporis, in quam animam ut in per se mobilem omnes motus, moventia et mobilium et motuum proprietates reducuntur: non enim solum est in se ipsa per se mobilis, sed etiam exserit de se motum nobilissimum, simplicissimum, regularissimum, velocissimum et continuum, qui etiam est causa omnis motus et mutationis sive ad formam animati, ut est nutriri, augeri, et omnes motus sensitivi, sive processivi in animalibus perfectis suum quaerentibus nutrimentum. Et sic tempus acceptum secundum se absolute, et ut est in sua causa, praesubsistit omnibus temporalibus, cum sit unum et idem omnium et ante omnia.

Et per consequens habemus triplex tempus, scilicet imparticipatum, quod est causa et ratio omnis temporis, et participatum in se acceptum, et ut est in participante. Et est eadem ratio sicut de aeternitate.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim ubique ante participantia sunt participata et ante participata imparticipabilia, palam, quia aliud quidem aeternum, aliud autem quod in aeternali aeternum, aliud autem quae secundum se aeternitas, hoc quidem ut participans, hoc autem ut

[4]) supra, prop. 50 C

[5]) cf. Aug., Conf. XI 20,n.26; Verheijen 207, 5–8; Theodor de Vrib., De nat. et prop. cont. 3 40; Rehn 257,46–48

78 abiit ... quod *om.* *O* 80 ipso: ipsa *O* 92 animam: anima *codd.*

Digitized by Google

participatum, hoc autem ut imparticipabile. Et quod in tempore aliud – participans enim –, et quod in hoc tempus aliud – participatum enim –; et quod ante hoc tempus imparticipabile existens. Et horum quidem imparticipabilium utrumque ubique et in omnibus idem: participatum autem in illis solum, a quibus participatur. Multa enim aeterna et temporalia, in quibus omnibus aeternitas est secundum tempus divisum. Quae autem indivisibilis aeternitas, et quod unum tempus ante haec, et aeternitas quidem aeternitatum, tempus autem ipsorum participatorum existentes substitutores.

Probatio elementi talis est. Omnia imparticipata et participata praesubsistunt ante participantia per 24[6]); sed tam aeternitas quam etiam tempus, ut sunt in suis causis, sunt imparticipata et, ut sunt in se, participata; omnia autem aeterna et temporalia sunt participantia: ergo aeternitas praesubsistit omnibus aeternis et tempus praesubsistit his omnibus, quae sunt secundum tempus, scilicet temporalibus.

Maior ponitur ibi: *Si enim.* Minor declaratur ibi: *Palam* etc. Deinde ibi: *Et horum quidem*, probatur minor sic: in quibuscumque invenitur aliquid, quod est ubique et in omnibus idem et aliud solum in aliis, ibi est imparticipatum, participatum et participans; sed tam in aeternitate quam in tempore invenitur aliud etc.: ergo etc.

Maior apparet per 23. Minor declaratur in littera, quia multa sunt aeterna et temporalia, in quibus omnibus, utpote participantibus, aeternitas est secundum participationem et tempus divisum; sed ista aeternitas, quae est indivisibilis, et tempus, quod est unum et idem omnium, sunt ante haec, et aeternitas et tempus, sicut res sic existentes sunt causae principiantes et subsistutores, aeternitatum videlicet et ipsorum temporum participatorum per 23[7]).

546) cf. Procl., Elem. theol. 24; Vansteenkiste 275; Boese 17,10–11
547) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2

109 et quod in hoc tempus aliud participatum *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 112 participatur: participantur *V* 113-114 secundum ... aeternitas *om. O* 115 ipsorum: temporum *V* 116 talis est: est talis *V* | participata: participat *V* 118 imparticipata: participata 120 his omnibus: omnibus his *V* 122 declaratur *om. V* | deinde: demum *V* 127 23: 53 *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 54
OMNIS AETERNITAS MENSURA EST AETERNORUM ET OMNE TEMPUS TEMPORALIUM, ET HAE DUAE MENSURAE SUNT SOLUM VITAE ET MOTUS

Ostensa comparatione mensurabilium ad suas mensuras, nunc ostendit auctor numerus mensurarum dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam tria faciam secundum tres partes ipsius, quia primo ostendam aeternorum aeternitate mensurationem, secundo temporalium tempore mensurationem, tertio mensurarum praecisam assignationem.

Quantum ad primum tria faciam, quia primo ponam eorum, qui dicebant aeternum tempore mensurari, opinionem, secundo opinionis improbationem, tertio propositi explanationem.

De primo sciendum, quod quidam dicebant tempus esse mensuram adaequa- A
tam aeternorum innitentes dicto Boethii V *De consolatione philosophiae*[1]), »ubi dicit: "Vitae immobilis praesentem statum", id est aeternitatem, "infinitus ille temporalium rerum motus imitatur. Cumque eum effingere atque aequare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate praesentiae decrescit in infinitam futuri et praeteriti quantitatem; et cum totam pariter vitae suae plenitudinem tempus nequeat possidere, hoc ipso, quod aliquo modo numquam esse desinit, illud, quod explere atque exprimere non potest, aliquatenus videtur aemulari, alligans se ad qualemcumque praesentiam illius exigui momenti"; quod est aeternitas. "Et quoniam manere non potuit, in infinitum temporis iter arripuit"«[2]). Hoc Boethius.

Cum ergo utrumque, tam aeternitas quam tempus, sit infinitum ipsa videntur coaequari in ratione mensurae, et sic tempus erit mensura aeternorum.

Et hoc de primo.

De secundo notandum, »quod "tempus" secundum Tullium est "pars aeterni- B
tatis"[3]), et ideo, si etiam poneretur infinitum, non coaequaretur aeternitati«[4]). »Tempus enim ad aeternitatem se habet ut causatum ad causam et ut contentum ad continens et ut id, quod in se habet principium deficiendi, ad id, quod habet principium existendi infinite et ante et post. Et sicut stans sive ens ad motum sive generationem se habet, quod est principium eius et causa, ita se habet aeternitas ad tempus, et ideo aeternum ad tempus non potest se habere ut mensuratum ad mensuram nec sicut contentum ad continens. Et cum dicitur de aeternis, quod

[1]) Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,36–102,45; V 6; Bieler 102,47–48

[2]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 2 2 Siedler 129,84–130,5

[3]) Cic., De inv. I 26,n.39; Stroebel 34b23–25

[4]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 2; Siedler 130,32–36

Digitized by Google

sunt in omni tempore, intelligitur sicut continens omne tempus. Est enim regulariter verum, quod quotienscumque magis formale et magis spirituale dicitur inesse minus formali et minus spirituali, continentia activa est in eo, quod inest, et continentia passiva est in eo, cui inest, et sic forma dicitur esse in materia et anima in corpore eo, quod forma continet materiam et anima corpus. Et cum dicitur in talibus, quod insunt, habitudo propositionis notat penetrationem continentis in contentum, ut undique contineat«[5]).

Et sic »Boethius simpliciter dicit verum. Deficiens enim ab immobili ad mobile et a simplici ad compositum ex partibus et a simul stante et omnia sua complectente et possidente in infinitum cursum prioris in posterius tempus est, quod non aequat aeternitatem, etiam si infinitum sit. Non enim dicitur infinitum actu, sed potentia solum«[6]), et sic male fuerat allegatus.

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis etiam apparet tertium, quod aeternitas, sive accipiatur secundum id, quod est secundum rem, sic inexistit solis aeternis et est idem eis et sic "aeternitas eius rei est, quae nihil aliud est quam ipsa immutabilis ens et sine partibus", ut dicit Anselmus[7]) sive accipiatur prout est mensura, sic adaequatur aeternis, quibus solis adiacet, licet conceptione intellectus, ut supra dictum est[8]).

Et hoc de primo principali.

Circa secundum principale similiter tria faciam, quia primo ponam eorum, qui dicebant temporalia esse aeterna et sic mensurari aeternitate, positionem, secundo positionis reprobationem, tertio propositi illationem.

D De primo sciendum, quod quidam dicunt quaedam temporalia esse aeterna sive mensurari aeternitate, tum quia sunt incorruptibilia et sic indeficientia, ut corpora caelestia, tum quia immortalia secundum vitam, quae viventibus est esse, ut anima partialis, tum quia tempus dicitur aeternum, tum etiam quia mundus a quibusdam ponitur aeternus.

Et hoc de primo.

E Circa secundum sciendum, quod, sicut infra habetur elemento 106[9]), substantia corporis caelestis est aeternalis secundum se et temporalis secundum operationem, et sic est medium inter vere aeterna et vere temporalia. Anima etiam partialis, cum sit immortalis, est perpetua, cum omne, quod immortale, sit perpetuum, sicut infra habetur elemento 105[10]), et sic participans semper vita, quam habet inauferibilem, est etiam secundum hoc participans aeternitate, licet secundum esse suum sit temporalis sicut et omne individuum, ut prius ostensum est[11]).

5) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 2; Siedler 130,37–58
6) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 1 2 2 2; Siedler 130,65–72
7) Anselm., Monol. 24; Schmitt 42,13–14
8) supra, prop. 53 B
9) infra, prop. 106
10) cf. Procl., Elem. theol. 105; Vansteenkiste 493; Boese 53,11–14
11) supra, prop. 50 C

43 et *om. O* 68 105: 207 *O* 69 est *om. O*

Digitized by Google

Tempus vero, cum sit per essentiam variatio, repugnat aeternitati, quae est stans, et qualiter ab ea deficiat, ex Boethio satis patet. Idem satis patet ex Boethio de mundo[12]).

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis satis apparet tertium, scilicet quod sola temporalia mensurantur tempore, sive ponatur duplex tempus, scilicet continuum et discretum, sive tantum ponatur continuum, quod multis placet et videtur satis concordare intentioni auctoris.

Et sic dicunt quidam etiam simplices transmutationes substantiarum spiritualium tali tempore, quamvis sint indivisibiles, mensurari, secundum quod etiam quando in *Sex principiis*[13]) dividitur in quando simplex et compositum, et sic dicunt tempus esse unum, sed quando, quod ex adiacentia temporis relinquitur, diversari: »quando enim simplex est, quod relinquitur ex adiacentia simplicis nunc, quando compositum, quod relinquitur ex adiacentia temporis compositi. Unde generatio, quae est finis alterationis, est in nunc, et similiter corruptio et illuminatio, secundum quod est finis motus localis, est in nunc, et tamen transitus de nunc in nunc in tempore continuo est, non quod semper continuans sit in ipso transeunte vel transitu ita, quod sit de essentia eius, sed quia continuans est in primo, quo numeramus«, scilicet in motu caeli, »et mensuramus ipsum transitum a primo ad ultimum, et cuius temporis, sicut primi numerantis est passio«[14]).

Et hoc de secundo principali.

Quantum ad tertium principale tria faciam, quia primo ponam mensurarum multiplicem assignationem, secundo talis assignationis improbationem, tertio ex hoc propositi illationem.

G De primo notandum, quod moderni sapientes et subtiliores advertentes ea quattuor, quae ad assignandum rebus proprias mensuras requiruntur, sicut ostensum est supra 52[15]), tales, inquam, soliti sunt septem mensurarum differentias assignare. In primis dicentes primam causam mensurari superaeternitate, quia, quantum ad suae substantiae immensitatem, manifestum est eam colligere omnium generum perfectiones et sic incomprehensibiliter inter se ipsam sua immensitate intendi. Ex quo etiam sequitur substantiam eius esse remotam ab omni variatione, cum sit simpliciter incommutabilis quoad secundum. Haec etiam concluditur inter terminos initialem et finalem alicuius durationis quoad tertium. Ad quae sequitur quartum, quod praesentialitas essentiae eius omnem cuiuscumque entis durationem circumcludit et solum praesentialiter existit non concernendo nec praeteritum nec futurum, unde ipse omnibus entibus est praesens et omnia sibi praesentia, non solum secundum cognitionem, sed etiam secundum realem existentiam, cum sit causa omnium.

12) cf. Boeth., Philos. cons. V 6; Bieler 101,16–34

13) Lib. de sex princ. 4 n.41; Minio-Paluello 43,13–17

14) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 2; Siedler 139,31–43

15) supra, prop. 52 C

89 quo: quod *O* 99 eam *om. O*

Digitized by Google

Omnia autem entia separata, quae exprimunt nomine intelligentiarum, dicunt mensurari aeternitate, tum quia continent omnium generum entium perfectiones, licet longe, immo in infinitum inferiori modo et gradu quam prima causa; tum quia sunt entia secundum speciem et sic invariabilia; tum quia carent terminis initiali et finali, scilicet quantum ad durationem; tum etiam quia tota sunt simul in essendo praesentia omnibus et omnia eis in actu, licet modo suo.

Omnia vero entia spiritualia, sicut sunt angeli, daemones et animae separatae, omnia, inquam, ista dicunt mensurari aevo, tum quia quantum ad modum et proprietatem suae substantiae non sunt entia ut simpliciter, id est solum habentia esse specificum, sed unumquodque eorum est ens hoc, id est individuum, et sic multum valde deficiunt a perfectione non solum Dei, sed etiam intelligentiarum, quia non continent in se perfectiones omnium generum. Ex hoc sequitur secundo, quod sint variabilia secundum aliquas dispositiones accidentales, quamvis simplices, secundum quas tamen non subiciuntur motui physico nec situi. Ex his sequitur tertio, quod concluduntur inter terminos, saltem initialem, quamvis careant finali suae durationis. Ex praemissis habetur quartum, quod non habent durationem ut simpliciter, sed ut hanc secundum quandam suae existentiae praesentialitatem connotantem respectum et in praeteritum et in futurum, quo videlicet aliqua entia secundum discursum aliquando sunt eis praesentialiter coexistentia, aliquando praeterita et aliquando futura.

»Quarto gradu attendendo quattuor praedicta circa substantiam corporis caelestis, assignant ei mensuram inferioris ordinis, scilicet aeviternitatem«[16]). »Quantum enim ad modum et proprietatem substantiae suae est corpus, et sic cadit a perfectione substantiae spiritualis«[17]). »Est etiam secundo variabile, inquantum movetur secundum locum; ad quod etiam requiritur dispositio secundum situm«[18]). »Habet etiam tertio initium suae durationis absque tamen generatione proprie dicta, licet careat fine durationis«[19]).

»Quarto etiam eius duratio extenditur ex praeterito per praesens in futurum, secundum quod eius praesentialis existentia connotat respectum in praeterita et futura«[20]), eo, quod transit per diversa ubi secundum diversa mutata esse.

»Quinto gradu secundum ordinem entium et mensurarum dicunt substantias generabilium et corruptibilium«[21]) mensurari propria periodo considerando et substantialem earum perfectionem et variationem earum et in esse et in operari et inclusionem inter terminos initialem et finalem et modum praesentialitatis

[16]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 20; Rehn 221,194–196
[17]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 21; Rehn 221,197–198
[18]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 22; Rehn 221,199–201
[19]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 23; Rehn 221,202–203
[20]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 24; Rehn 221,206–209
[21]) cf. Theodor. de Vrib., De mens. 2 26; Rehn 221, 219–220

132 secundum: sed *V*

eorum, quia, antequam essent, nihil erat eis praesens, nec, postquam deficiunt, aliquid erit eis praesens.

Sexto gradu dicunt motum mensurari tempore, tum quia in sua substantia est quaedam participatio eius generis, in quo est motus, tum quia est variatio, tum quia quaelibet partium eius includitur inter terminos initialem et finalem, tum etiam quia partes eius non simul coexistunt, sed sibi invicem succedunt.

Septimo et ultimo gradu ponunt transmutationibus seu variationibus substantiarum spiritualium mensuram tempus discretum, tum quia quaelibet talium formarum, secundum quas est transmutatio, est simplex et indivisibilis in sua essentia et tota simul secundum actum praesentialis existentiae quoad primum et quartum, licet sit quaedam variatio quoad secundum, quae tamen praesentialis existentia secundum durationem extenditur inter duos terminos vel veros vel imaginatos, secundum quam extensionem durationis una forma amplius vel minus dicitur permanere quam alia. Et sic tales transmutationes habent aequivocationem ad res omnium generum praedicabilium, secundum quod inveniuntur in corporalibus, et per consequens assignatur eis alia mensura temporis, videlicet constans ex indivisibilibus.

Et hoc de primo.

Circa secundum advertendum, quod licet ea, quae iam dicta sunt, rationabili- H
ter dicta videantur, tamen salva gratia eorum, in veritate secundum Platonicos secundum rem non sunt nisi duae mensurae, aeternitas videlicet et tempus, et mediae mensurae non accipiuntur secundum rem, sed secundum rationem participationis proprietatum istarum duarum mensurarum. Et ideo omnis eius, quod omniquaque est aeternale secundum substantiam et operationem, et eius, quod substantiam habet in tempore, medium est quod hac quidem aeternale, hac autem tempore mensuratur, ut infra habebitur 106 elemento[22]), ubi non ponitur nisi unum medium, ut apparet, et per consequens non sunt nisi duae mensurae.

Cuius causa assignatur, quia omne mensurabile aut est ens tantum, aut generatio tantum aut ens et generatio simul. Quod autem »est ens tantum, est simplex et immobile et totum se ipsum simul in uno possidens secundum substantiam, virtutem et operationem«[23]) et per consequens ens simpliciter; »et non potest intelligi, quod huiusmodi mensura sit divisibilis«[24]) et ut nunc, sed mensura indivisibilis, quae est aeternitas. »Res autem, quae est generatio et secundum substantiam, virtutem et operationem, non potest intelligi indivisibilis secundum esse; habebit igitur mensuram divisibilem, quae est tempus. Res autem, quae est media, esse habebit aliquo modo indivisibile«[25]) et operationem divisibilem. Et sic quantum

[22]) cf. Procl., Elem. theol. 106; Vansteenkiste 493; Boese 54
[23]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 3; Siedler 140,38–41
[24]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 1; Siedler 140,41–42
[25]) cf. Alb., Summa theol. I 5 23 3 3; Siedler 130,42–47

144 deficiunt: desinunt *V* 151 tempus: temporis *V*

Digitized by Google

ad aliquid est ens, et sic mensuratur aeternitate, quantum autem ad aliquid est generatio, et sic mensuratur tempore.

Et hoc de secundo.

I De ultimo sciendum, quod ratio mensurandi in omnibus mensurabilibus, secundum quod hic de mensuris loquimur, accipitur a duobus tantum, scilicet vita et motu seu variatione. Haec enim proprie concernunt extensionem, quod satis clarum est de motu proprie dicto, sed etiam apparet considerandi descriptionem vitae prius habitam[26]), quia videlicet est motus, licet perfectus et perfecti.

Ubicumque ergo et in quibuscumque invenitur proprie vita stans se tota praesens, interminabiliter et invariabiliter, illa, cum sint entia simplicia et secundum speciem, habebunt mensuram ut simpliciter, quae est aeternitas, in qua ipsae differentiae temporis inveniuntur modo simplici, unite et indistincte secundum rationem prioris et posterioris, conclusae in simplici praesentialitate talium entium sine extensione et reali differentia. Et hoc maxime ex eo, cum talis mensura, sicut et omnis alia, quantum ad id, quod est secundum rem, non sit nisi ipsarum simplicium rerum existentia, quae est stans se ipsa tota simpliciter, impartibiliter et ingenerabiliter, et per consequens semper ens.

Ubicumque autem et in quibuscumque invenitur motus vel quaecumque variatio sive in esse sive in operari vel qualitercumque aliter, illa, cum sint entia haec et individua et per consequens fluunt et fiunt et non sunt tota simul, sed coextensa secundum differentias temporis cum earum reali ad invicem differentia. Et sic sunt partibilia, sparsa, distincta secundum rationem prioris et posterioris cum earum extensione, habentia ex hoc non esse in esse et e converso. Et sic sunt generatio.

Manifestum est igitur ex praemissis, cum omne ens mensurabile vel sit semper ens vel fiens, duas tantum mensuras esse in entibus, scilicet vitae et motus. Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Omne enim mensurans aut secundum partem mensurat aut totum simul adaptatum ei, quod mensuratur. Quod quidem igitur secundum totum mensurat aeternitas est, quod autem secundum partes tempus. Duae igitur sunt mensurae solae, haec quidem aeternorum, haec autem in tempore existentium.

Probatio elementi talis est quoad primam partem: Omne mensurans secundum totum adaptatum ei, quod mensuratur, est mensura aeternorum; sed omnis aeternitas est huiusmodi: ergo etc.

[26]) supra, prop. 52 C

181 autem *super lin. suppl.* *V* | tempore: tempori *O*   188 quia: quod *V*   199 cum: tamen *V*   200 et per: per *O*   211 tempus: temporis *V* | haec: hoc *V*

Digitized by Google

Eodem modo probatur secunda pars sic: Omne mensurans secundum partem est mensura temporalium; sed omne tempus est huiusmodi: ergo etc.

Duae igitur: concludit tertiam partem, et potest sic inferri: Omne ens mensurabile vel est simul totum vel non, scilicet vel aeternum vel temporale; sed omne aeternum mensuratur aeternitate et omne temporale tempore, ut iam ostensum est. Igitur duae solae mensurae sunt, haec quidem aeternorum, haec autem in tempore existentium.

Digitized by Google

PROPOSITIO 55
OMNE, QUOD SECUNDUM TEMPUS EXISTIT, AUT EO, QUOD SEMPER TEMPORE EST, AUT ALIQUANDO IN PARTE TEMPORIS HYPOSTASIM HABENS

Ostensis mensuris et mensurabilibus quae et quot sunt, nunc ostendit, per quid sui temporalia coniungantur aeternis dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam tria faciam, quia primo resumam temporis continui designationem, secundo ponam totalitatis eius ostensionem, tertio partium temporis enumerationem et propositi illationem.

A De primo sciendum, quod "tempus est numerus motus secundum prius et posterius"[1], »et ideo non dicitur simpliciter numerus, sed secundum prius et posterius; et propter hoc dicitur et est numerus numeratus ex duobus«[2].

»Primo, quia habet se ex additione ad numerum simpliciter, qui est numerus formalis simpliciter abstractus, qui communis est omnibus entibus numeratis. Tempus autem est numerus non qualiscumque, sed est numerus motus, non qualiscumque, sed secundum prius et posterius«[3].

»Secundo dicitur numerus numeratus ad differentiam numeri numerantis, qui est in anima. Unde per actum animae, quo numerat motum secundum prius et posterius, constituitur talis numerus secundum tempus, determinante ipsum anima circa motum«[4].

Et hoc de primo.

B Circa secundum notandum, »quod tempus, quia est numerus motus, in quolibet motu est ut in subiecto. Unusquisque enim motus potest dividi secundum partes suas priores et posteriores secundum modum supra dictum, et sic numerari numero sibi proprio, qui est tempus«[5].

Verum, »quoniam tempus secundum suam substantiam est numerus, eo ipso importat rationem et proprietatem mensurae. Dicimus enim omnem numerum numero commensuratum esse eo, quod quilibet numeri ad invicem comparati aliquo uno communi numero vel saltem unitate numerantur; et eas quantitates continuas dicimus ad invicem commensurabiles, quae se habent ad invicem sicut numerus ad numerum ex X Euclidis[6], sicut se habent bicubitum tricubitum ad

1) Arist., Phys. IV 11, 219b1–2
2) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 2 1; Rehn 265,50–52
3) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 2 2; Rehn 265,53–58
4) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 2 3; Rehn 265,59–62
5) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 1; Rehn 265,66–266,70
6) cf. Euclid., Elem. X 5; Heiberg-Stamatis 8; Venetiis 1509

Digitized by Google

invicem. Vult autem mensura esse aliquid minimum in genere rerum, quae quanta sunt sive quantitate molis sive virtutis et perfectionis«[7]).

»De commensuratis autem, quae sunt quanta quantitate virtutis«[8]), infra agetur elemento 117[9]); sed »in his, quae sunt quanta quantitate molis inquantum huiusmodi, attenditur minimum secundum rationem mensurae«[10]) dupliciter: »vel re ipsa vel secundum positionem«[11]). Secundum positionem quidem, secundum quod »quodlibet quantum aliqua sui generis parte, quae composita est, mensuratur, ut decem ulnae una ulna. Sic pars aliqua temporis posita mensurat totum, ut hora vel aliquid, quod ponitur simpliciter, mensurat totum diem et pars motus motum, pars lineae lineam«[12]).

»Alio modo in rebus quantitatem habentibus secundum quandam analogiae convenientiam ad invicem comparatis invenitur minimum rationem mensurae habens, minimum, inquam, non modo positione, sed re ipsa. Et secundum hoc attenditur minimum in tempore.

Tempus enim numerans primum motum velocissimum, et ideo simplicissimum, scilicet motum ultimae sphaerae secundum cursum aequinoctialis ab oriente in occidens«[13]), et rursus per angulum terrae in oriens, »mensurat omnes alios motus, sive sint motus aliarum inferiorum sphaerarum, sive sint motus alii in hoc inferiori mundo. Secundum motum enim sphaerae ultimae velocissimum et simplicissimum determinamus omni motui mensuram velocitatis, tarditatis, durationis et alia similia«[14]), et isti motui coaequatur tempus secundum suam perpetuitatem temporalem, et hoc tempus vocatur tempus totum.

Et hoc de secundo.

Sunt autem et alii motus communiter existentes a primo motu, motus videlicet C
octavae sphaerae et septem planetarum, qui habent reduci in ipsum primum motum sicut in sui ipsorum quasi causam et mensuram, inter quos primus est secundum cursum eclypticae super polos zodiaci e contrario ad primum motum, scilicet ab occidente per meridiem in orientem quantum ad motum difformiter. Aliquando enim in 100 annis stella, quae iam esset in principio Arietis, post 100 annos distaret a primo loco per unum gradum, aliquando in 90 annis, aliquando in 80 annis, licet in sphaerulis super capita Arietis et Librae situatis, quarum diameter est 8 graduum, 37 minutorum et 26 secundorum de gradibus caeli, hoc est in circumferentia eorum imaginando eos circulos initia Arietis et Librae zodiaci mobilis moveantur uniformiter, qui motus parvorum circulorum completur circi-

7) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 2; Rehn 266,71–79
8) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 3; Rehn 266,80–81
9) infra, prop. 117 F
10) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 4; Rehn 266, 89–90
11) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 4; Rehn 266, 90–91
12) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 4; Rehn 266,91–94
13) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 5; Rehn 266, 95–101
14) cf. Theodor. de Vrib., De nat. et prop. cont. 5 3 5; Rehn 266,101–105

40 diem: differentiae *O* 45 in tempore: tempus *O* 49 spherarum *add.* enim *O*

Digitized by Google

ter in quattuor miliabus annorum solarium. Accidit autem ex figura huius motus, ut caput Arietis et Librae zodiaci mobilis quandoque sit in aequatore diei, et quandoque sit caput septemtrionale ab aequinoctiali seu aequatore diei, et fit locus ubi eclyptica zodiaci mobilis in orbe signorum, scilicet zodiaco immobili, secat aequinoctialem gradus Librae et gradus Arietis. "Plurimum autem, quod elongatur locus sectionis a capite Arietis et Librae zodiaci immobilis, est 10 gradus et 45 minuta in parte septentrionis et tantundem in parte meridiei"[15]). Et hic motus vocatur accessionis et recessionis, per quam accedunt et recedunt aequinoctia et solstitia, et est communis octavae sphaerae et unicuique orbium planetarum. Difformitas autem velocitatis et tarditatis ipsius motus elongationis est propter diversum situm capitum Arietis et Librae in parvis circulis, ut ostendit Tebit ben khorat in *Libello motus octavae sphaerae*[16]), qui etiam in ista positione praefertur Ptolemaeo.

Et sic apparet octavam sphaeram tantum duobus motibus moveri: eo scilicet, qui dictus est, et moto diurno, scilicet nonae sphaerae.

De diversitate autem motuum ipsorum planetarum ad praesens iudicavi superfluum pertractare. Omnes autem isti motus, ut dictum est, habent reduci in primum motum, qui est primi mobilis, qui solus proprie regularis est et uniformis. Licet etiam omnes motus sphaerarum caelestium videantur parificari perpetuitati temporis, quia semper fiunt sine cessatione, tamen, ut propriissime loquamur, solus primus, ut dictum est, parificatur et adaequatur tempori, cum omnes alii periodice restituantur in comparando eos ad aliquem locum zodiaci immobilis, sicut octava sphaera circiter in quattuor miliabus annorum solarium, quamvis in isto tempore sint quattuor diversitates aequationis. Primo enim ab intersectione crescit et additur usque ad 90 gradus, hoc est quartam parvi circuli, postea decrescit et additur usque ad superiorem intersectionem, deinde crescit et minuitur usque ad aliam quartam, ultimo decrescit et minuitur usque ad finem ita, quod quaelibet diversitas habet fere 1000 annos solares. Saturnus vero complet motum elongationis in 30 annis fere; Iupiter in 12 fere; Mars in duobus fere; Sol, Venus, et Mercurius fere in uno anno; Luna in 27 diebus et 8 horis.

Et sic habemus primam diversitatem mobilium, quae subsistunt semper tempore quantum ad motus eorum, licet substantia eorum mensuretur instanti temporis, quod manet idem in toto tempore, vel, ut melius dicitur, aeternitate, sicut inferius apparebit[17]).

Sunt autem et aliae substantiae generabiles et corruptibiles, quarum esse et motus non est semper in temporis perpetuitate, sed in aliqua parte temporis, ut

[15]) Tabit ibn Qurra, Liber De motu octavae spharae n. 11; Vallicrosa 99
[16]) cf. Tabit ibn Qurra, Liber De motu octavae spharae n.12; Vallicrosa 100
[17]) infra, prop. 88 C

66 in veritate 4071 *om. sed add. in marg. m. post. V* 67 quandoque sit: sit quandoque *O*
92 minuitur: minuit *V* 95 8: 28 *O*

Digitized by Google

ex praecedentibus satis claret[18]). Et quia semper entia, scilicet aeterna, et aliquando fientia, scilicet temporalia, sunt extrema utpote disconvenientia se totis, si debent coaptari, necesse est ea per aliquod medium copulari, quod sit medium partim per abnegationem, partim per extremorum participationem, quod est semper fiens.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim processus omnes per similitudinem sunt, et ante omnino dissimilia continua primis subsistunt similia, aeternis autem coaptari, quae in parte temporis fiunt, impossibile est aeternum ut fientia ab illis entibus et ut aliquando ab illis subsistentibus distant, media autem horum et illorum sunt, quae sic quidem dissimilia illis, sic autem similia: igitur eorum, quae aliquando fiunt, et eorum, quae semper sunt, medium aut quod fit semper, aut quod aliquando non enter ens. Sed quod aliquando enter ens impossibile est esse; quod autem aliquando non enter ens est idem fienti: non ergo medium, quod aliquando ens. Relinquitur ergo, quod semper fit esse medium amborum, in generari quidem coaptatum deterioribus, eo autem, quod semper imitans aeternorum naturam. Ex his itaque manifestum est, quod est duplex perpetuitas: aeternalis quidem alia, secundum tempus autem alia, haec quidem stans perpetuitas, haec autem fiens; et haec quidem collectum habens esse et simul, haec autem profusa et expansa secundum temporalem extensionem; et haec quidem tota secundum se ipsam, haec autem ex partibus quarum unaquaeque seorsum est secundum prius et posterius.

Probatio elementi talis est: Omne mensurabile a tempore aut habet hypostasim eo, quod semper tempore est, aut eo, quod aliquando in parte temporis; sed omne, quod secundum tempus subsistit, est huiusmodi: ergo etc.

Istius rationis nihil ponitur in littera, sed investigatur medium continuans aeterna temporalibus generabilibus et corruptibilibus tali ratione. In omnibus processibus causalibus extrema necessario per medium copulantur sive coaptantur: omnes enim processus sunt per similitudinem secundorum ad prima per 29[19]), et ante omnino dissimilia subsistunt similia continua primis, quia omne producens producit similia ad se ipsum ante dissimilia per 28[20]); sed inter aeterna et temporalia est processus causalis : ergo per medium coaptantur.

Aeternis etc. Hic ostendit, quomodo aeterna et in parte temporis fientia, scilicet generabilia et corruptibilia, sunt extrema, et sic non sit ea possibile coaptari

[18]) supra, prop. 54 F
[19]) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2
[20]) cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1

112 quidem: quidam *V* 115 fienti: fiente *O* 133 coaptatur: coaptantur *V*

Digitized by Google

nisi per medium, tali ratione. Quaecumque sic distant in omnibus, illa sunt extrema et per consequens non copulantur sine medio; sed aeterna et aliquando fientia in omnibus distant: aeterna enim sunt semper entia et, quae in parte temporis fiunt, sunt aliquando fientia. Ista in omnibus discrepant, quia aliquando distat a semper et fiens ab ente, et per consequens sunt extrema et requirunt medium vel media, quae aliqualiter sint similia et aliqualiter dissimilia extremis; similia per participationem, dissimilia per abnegationem.

Igitur eorum. Hic investigat, quale sit medium sic arguens: Inter semper ens et aliquando fiens utpote extrema est medium, aut quod semper fit aut quod aliquando ens aut quod aliquando non enter ens aut quod aliquando enter ens; sed impossibile est aliquid de ultimis tribus esse medium: ergo, quod semper fit, erit medium inter semper ens et aliquando fiens.

Istius rationis primo ponitur maior. Deinde ibi: *Sed quod,* ostenditur minor et primo quoad ultimum sic, quod impossibile est esse medium: Medium praesupponit esse, sed aliquando enter ens impossibile est esse, quia sic esset corruptibile: ergo etc.

Quod autem. Ostendit idem quoad paenultimum sic: Illud non est medium, quod est idem uni extremorum; sed aliquando non enter ens est huiusmodi, est enim idem aliquando fienti: ergo etc.

Eadem probatio est de secundo, et pro tanto intermittitur.

Reliquitur. Hic ponitur conclusio ex praemissis sic: Ex quo nullum istorum est medium, ergo relinquitur per sufficientem divisionem medium extremorum, scilicet semper entis et aliquando fientis esse, quod semper fit per fieri seu generari coaptatum deterioribus, scilicet aliquando fientibus, per semper autem imitans naturam aeternorum, quae sunt semper entia.

Ex his itaque. Hic concluditur corollarium ex praemissis, scilicet quod est duplex perpetuitas, aeternalis et temporalis. Et dantur inter eas tres differentiae: prima, quod aeternalis perpetuitas est stans seu immobilis, temporalis autem fiens seu mobilis; secunda et aeternalis habet esse suum totum simul sive collectum, temporalis autem profusa et expansa est secundum temporalem extensionem; tertia differentia: et aeternalis est tota secundum se ipsam, quia est duratio ut simpliciter, temporalis autem est ex partibus, quarum unaquaeque est seorsum secundum prius et posterius, quia est duratio ut nunc.

136 sic: se *O* 144 semper fit: fit semper *V* 147 fiens *om. O* 149 medium *add.* est esse medium esse enim *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 56
OMNE, QUOD A SECUNDIS PRODUCITUR, ET A PRIORIBUS ET A CAUSALIORIBUS PRODUCITUR EMINENTIUS, A QUIBUS ET SECUNDA PRODUCEBANTUR

Postquam philosophus iste executus est proprietatem per se subsistentium quantum ad existentiam et permanentiam, nunc divertit ad exequendum proprietates in aliis existentium et per consequens ab aliis procedentium dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum videlicet et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo dicam de producentibus in generali, secundo de secundis producentibus in speciali, tertio de his, quae a secundis producuntur, in universo totali.

Quantum ad primum sciendum, quod bonum est ratio producendi omnibus A
producentibus. Hoc enim solum movet ad diffusionem boni et esse, sicut egregie divinus Dionysius loquens de primo producente dicit 4 cap. *De divinis nominibus*[1]): "Ipse, omnium causa, propter bonitatis excessum omnia amat, cuncta facit, cuncta perficit, cuncta continet, cuncta convertit. Et est divinus amor bonus boni propter bonum; ipse enim bonum operans existentium amor in bono secundum excessum praeexistens non dimisit sine germine in se ipso manere; movet autem ipsorum ad operandum secundum omnem generativum excessum". Unde infra, circa principium 5 capituli, sic dicit[2]): "Etenim bona Dei nominatio totos causae omnium processus manifestans et ad existentia et non existentia extenditur et super existentia et super non existentia est. Haec vero entis in omnia existentia extenditur". Haec Dionysius.

Sicut ergo se habet in prime producente, sic se habet in omnibus producentibus ita, quod omne producens eo, quod producit, quo est bonum. Est autem triplex bonum, ut habitum est super 8[3]), scilicet bonum secundum causam principaliformiter, bonum secundum essentiam substantialiter et bonum secundum participationem exemplariter, et per consequens erit triplex producens, scilicet prime bonum et primo bonum et nec prime nec primo bonum.

[1]) Dion., De div. nom. 4 10; PG 3,708A–B; Suchla 155,14–20; Simon 213,74–77
[2]) Dion., De div. nom. 5 1; PG 3,816B; Suchla 181,1–3; Simon 303,56–57. "Haec ... extenditur": transl. Eriugenae, Dionysiaca 323,2–3
[3]) supra, prop. 8 B; Pagnoni-Sturlese 158,42–45

10 in generali *om. O* 21 totos: totas *O*

Digitized by Google

Primum est simpliciter omnium qualitercumque existentium principium et causa per 12[4]); igitur bonum ut simpliciter est sibi ratio producendi. Dico autem "bonum simpliciter", quod nec est contractum nec qualitercumque determinatum, sed est absolutissimum et primum inter omnes intentiones formales, ut supra 7 ostensum est[5]) et postea apparebit. Et quia omne producens assimilat productum in eo, quod est sibi ratio producendi, totum ergo universum sicut a prime bono productum est bonum et per consequens unum, cum bonum sit uni idem per tertiam partem 13[6]). Ulterius autem, quoniam omnis intentio, quae convenit huiusmodi toti per se, non secundum quod contra partes distinguitur, neque quae inest solum secundum aliquam partem determinate, participatur a partibus ex toto eo, quod quantum ad hoc partes et totum sunt homogeneae, et sic se habet ratio boni in universo et partibus eius. Igitur unumquodque bonum, quod per se stat sub ordine huius totius, participat rationem boni ex eodem ipso bono simpliciter secundum dictum modum.

Ex quo ulterius sequitur, quod omne, quod aliquo modo participat intentionem boni, claudatur intra totalitatem huiusmodi universi. Posterius enim non invenitur sine priori in his, quae sunt per se. Unde nec bonum per essentiam nec participatum potest esse extra ordinem boni simpliciter, immo non solum, quod actu participat rationem boni, stat sub ordine huius totius, sed quidquid aliquo modo potest participare intentionem boni.

Dico autem de bono participante, quod est aliquid secundum speciem, quod iam olim reductum est ad hunc ordinem et universi totalitatem, ut non possit fieri additio alicuius boni secundum speciem ad istud universum inquantum bonum secundum intentionem philosophorum. Non enim esset universum, de cuius ratione, est ut comprehendat omnem modum boni possibilem secundum speciem, ut ostensum est super 5[7]).

Ex eo autem, quod intentio boni sic est determinabilis ex uno in aliud, primo consistit ratio producentis et producti; haec enim boni determinatio non est aliud nisi ipsius boni diversa in diversis participatio, sive habeant ipsum bonum essentialiter, sicut bonitates, quae dicuntur tamen participare bono, quia non habent ipsum in sua superplenitudine, qua habet prime bonum, sive participative per deficientiam ab eis, ubi est essentialiter.

B Et hoc de primo.

Verum quia contingit boni determinationem fieri dupliciter, ut sit in genere dicere, sicut ostensum est super 7[8]) diffuse, uno modo secundum rationem et habitudinem totius ad partes, et secundum hoc intentio boni, quae convenit toti universitati rerum ut simpliciter, determinate participatur in unaquaque rerum,

[4]) cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
[5]) supra, prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 142,135–143,144
[6]) supra, prop. 13 I; Pagnoni-Sturlese 221–222
[7]) supra, prop. 5 B; Sturlese 116,130–117,137
[8]) supra, prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 144,182–196

65 dicere: differentiae *V*

Digitized by Google

quae est huius universitatis pars. Et quia hoc totum est totum formale et unum per se secundum unitatem ordinis, qui attenditur secundum rationem producentis et producti, necesse est alium modum determinationis reperiri in ordine partium non modo ad totum, sed ad se invicem secundum rationem producentis et producti, ut videlicet ex bono secundum causam determinetur intentio bonitatis in bona per essentiam, et ex bono per essentiam determinetur intentio bonitatis in bona secundum participationem et ex superioribus in participantibus usque ad ultima producta.

Et sic bona per essentiam sunt producentia primo et per se et ex hoc prima seu primaria. Bona autem per participationem proprie dictam sunt producentia nec primo nec per se et sic sunt secunda seu submissa in productione et incipiunt ab immediate sublocato ordine ipsis bonitatibus et terminantur in anima totali inclusive et sic includunt virtutes, enter entia, vitas, intellectuales hypostases et animas totales, quinque videlicet ordines rerum.

Et hoc de secundo.

De tertio breviter sciendum, quod ab istis secundis producentibus producitur C
secundum Platonicos omne, quod est citra animas totales, sive sint animae partiales sive idola animarum, puta brutales, sive sensibiles et vegetabiles sive corpora caelestia sive elementa, et hoc sive catholica sive nota et ex his mixta et composita secundum omnem differentiam mixtionis et compositionis. Et sic li, "quod producitur", accipitur largius quam super 7 sit expositum[9].

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo ostendam rationem prioritatis producentium in generali, secundo dicam de prioribus et causalioribus in speciali, tertio de eminentia causalitatis priorum et causaliorum in universo totali.

De primo considerandum quod, sicut ista sunt et dicuntur simpliciter secunda D
seu secundaria in producendo active, quae scilicet sunt bona per participationem proprie dictam, ita sunt et dicuntur simpliciter priora in ipsa productione activa, quae sunt bona sive per essentiam, quae etiam infra dicuntur causae primordiales, sive secundum causam principaliformiter, quod est prime bonum et sic unicum per 22[10].

Nihilominus tamen et in secundis producentibus et in prioribus et causalioribus quaedam sunt in respectu priora et causaliora aliis sibi submissis.

Unde, licet elementum praesens de istis omnibus verificetur, tamen magis videtur intendere de simpliciter secundis et simpliciter prioribus producentibus. Unde et auctor *De causis*[11] in prima propositione libelli sui, quam extraxit ab isto elemento et sequenti, vocat priora et causaliora causas primarias dicens: "Omnis causa primaria".

[9]) supra, prop. 7 B

[10]) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2

[11]) Lib. de caus. 1; Pattin 46

94 secundaria: secundario *V*

Digitized by Google

Verum, licet de primis et secundis, inquantum sunt in processu, super 29[12]) multa dicta sunt quantum ad eorum proprietates et descriptiones, ex quibus et manifestae sunt proprietates et descriptiones prioris, tamen resumendo ibi dicta sciendum, quod, sicut primo, ita priori annexa est unitas, indivisibilitas, generalitas, nobilitas, intransmutabilitas, communitas, essentialitas et causalitas; et hoc aut simpliciter aut respective. Et sufficiant declarationes super 29[13]) positae.

Ex praemissis manifestae sunt etiam descriptiones eius, quod est prius, quia prius est, quod est principio determinato propinquius.

Item prius est, quod est uni vel unitati vicinius.

Item prius est, quod est secundum numerum indivisibilius, et quod est a divisione remotius.

Item prius est, quod est a potentia ad transmutationem absolutius.

Item prius est, quod secundum universalitatem seu naturam est communicabilius.

Vel prius est, quod est in esse et dignitate nobilius.

Item prius est, quod est naturae coniunctius.

Item prius est, quod est in actione virtuosius.

Ex his igitur proprietatibus et descriptionibus facile est videre, quomodo nomen prioritatis conveniat primae causae simpliciter, scilicet prime productivo. Ipsum enim est prius simpliciter omnibus supersubstantialitate bonitatis, principaliformitate causalitatis, superaeternitate, dignitate, cognoscibilitate, virtutis superinfinitate et speciositate. In ipso enim est omnium specierum speciositas, omnis durationis antiquitas, omnium bonorum copiositas. Ipsum est primum in superessentialitate, in intranea et extranea sive liberalissima communicabilitate, praecedens omnia amabilitate, convertens omnia in se propria bonitate. Ipsum nullius indiget et omnia egent sui, utpote quod est necesse in esse sequentium. Ipsum est simpliciter primum, quod ante omnia et ante quod nihil, principium essendi et cognoscendi simpliciter omnia.

Patent etiam ex praemissis condiciones primorum et causaliorum, scilicet primordialium causarum sive primariarum.

De istis primordialibus seu primariis causis prosequitur Alfarabius[14]) in libro, qui incipit: "Principium principiorum Deus est gloriosus". Et infra[15]), postquam ostendit in prima sapientia esse omnium rerum exempla, in quibus sicut primis exemplis sciuntur omnia sicut causata in primis causis, statim subinfert, quid sint talia exempla dicens[16]): "Sunt igitur exempla causae rerum primariae". Et

[12]) supra, prop. 29 E
[13]) supra, prop. 29 E
[14]) Lib. de caus. primis et sec. 1; De Vaux 88,1
[15]) cf. Lib. de caus. primis et sec. 2; De Vaux 91,11–15
[16]) Lib. de caus. primis et sec. 2; De Vaux 91,15–16

107 et: vel *V* | ex ... (108) descriptiones *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 108 prioris *in marg. iter. V* 122 virtuosius: virtuositatis *O* 124 prime: prima *O* 128 est *add.* enim *V* 138 exempla: exemplar *O*

Digitized by Google

infra[17]): Causa prima numquam fuit "sine prioribus rerum causis in se factis". Et parum infra[18]): "Causae primae propter infinitam super omnia diffusionem et incomprehensibilem altitudinem ineffabilis puritatis suae excellentiae nullo percipiuntur intellectu eo, quod non distant a primo, qui eas in principio formavit". Quod autem in effectibus, hoc est in processionibus earum in formas intelligibiles cognoscuntur solummodo, quia sunt, non autem, quid sunt, et sic principales causae in ea, quorum sunt causae, proveniunt, et primum, id est sapientiam, non relinquunt, et, ut ita dicam, se ipsis permanent et unde ita primas causas non tantum causari, sed per excellentiam causare dicimus. Haec Alfarabius.

Et tunc dicit[19]) eas esse factas ab una omnium causa, per quam et ex qua et in qua rerum omnium causae et causationes primitus factae sunt, cui "proxime, id est nulla creatura superiore interposita, creduntur et intelliguntur principia, unde et universitatis conditae principia praedicantur" producentis cum suis intentionibus subiecta.

Apparet etiam ex supra dictis, quod unumquodque producentium tanto est prius quanto intentio, quae sibi est ratio producendi, est universalior.

Dico autem iam 'intentio' non prout est effectus, ut iam dictum est[20]), sed prout est in ipso producente sive ipsum producens, ubi subsistit secundum causam principaliformiter; et sic prime bonum est simpliciter primum, deinde prime virtus postquam prime ens et sic de aliis.

Et hoc de primo.

Secundum etiam apparet ex praemissis. Quanto enim aliquid producens est E
universalius in producendo, tanto est actualius, cum hic sit universalitas secundum actum, ut dictum est[21]), et quanto est actualius, tanto est causalius, et sic universaliora producentia sunt priora et actualiora et causaliora.

Verum, quia intentiones aliae ab intentione boni, ut simpliciter et absolute acceptae, sunt ratio producendi ipsis bonitatibus, inquantum tamen sunt bona quaedam, et hoc cuilibet, secundum quod stat in gradu sibi debito, ideo ipsae bonitates dicuntur hic proprie loquendo priora et causaliora, cum subsistant primo in intentione boni, licet sint in aliis intentionibus, ut dictum est, prime. Inferiora autem bonitatibus non sic, cum nulla intentio eis conveniat prime, licet primo et per se, sicut apparet in ordinibus virtutum, entium et aliorum inferiorum.

Et hoc de secundo.

17) Lib. de caus. primis et sec. 2; De Vaux 92,10
18) Lib. de caus. primis et sec. 2; De Vaux 92,12–93,4
19) Lib. de caus. primis et sec. 4; De Vaux 97,19–98,1
20) supra, prop. 56 B
21) supra, prop. 1 A; Sturlese 74,97–102

143 incomprehensibilem: incomprehensibilibus *V* 145 hoc *om. O* | in *om. O* 148 permanent: permanet *O* 149 causare: creare *V* | Alfarabius *om. sed suppl. in marg. m. post. O* 152 superiore: superiorum *O* 153 producentis: producentia omnia *V* | cum *om. V* 155 quod ... (156) prius *om. V*

Digitized by Google

F Tertium etiam evidens est ex praemissis. Quanto enim alicui producenti eminentior, absolutior et universalior intentio est ratio producendi, tanto ipsum eminentius producit, non solum ea, quae immediate producit, sed etiam ea, quae a producentibus inferioribus producuntur. Et ideo eminentia consideranda est in producentibus superioribus ad secunda non solum quantum ad modum causandi, quo quidquid facit causa secunda, hoc eminentius facit prior et causalior, sed etiam quantum ad id, quod causa prior et causalior influit, quia intentio, quam causa prior et causalior influit, est eminentior ipsa intentione, quam dat secunda, quae est minus universalis et contractior. Verbi gratia, quidquid producitur ab intellectu substantiali, hoc eminentius producitur a prime intellectu et adhuc eminentius a prime vita et iterum eminentius a prime ente et iterum eminentius a prime virtute, eminentissime autem a prime bono.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim secundum totam habet substantiam ab eo, quod ante ipsum, et potentia sibi producendi inde est. Et enim potentiae productivae secundum substantiam sunt in producentibus et complent ipsorum substantiam. Si autem potentiam producendi a superiori causa sortita sunt, ab illa habent quod sunt causa, mensurata inde secundum hypostaticam potentiam. Si autem hoc, et quae ab ipso procedunt causata sunt propter id quod ante ipsum; quod enim alterum efficit causam, et alterum causatum efficit. Si autem hoc, et causatum inde efficitur tale. At vero quod eminentius inde, palam.

Si enim secundo causam producendi dedit ipsum, habet ergo prime ipsam causam et propter hoc etiam secundum generabat, potentiam huius, quod est secundo generare inde sumens. Si autem hoc quidem secundum participationem factum est productivum, hoc autem secundum traductionem et prime, eminentius est illud causa, quod et aliis tradidit generativam potentiam eius, quod consequenter.

Probatio elementi quoad primam partem talis est: Omne, quod producitur ab aliquibus habentibus substantiam a prioribus et causalioribus se, producitur etiam ab ipsis prioribus et causalioribus; sed omne, quod a secundis producitur, est huiusmodi: ergo omne etc.

Minor apparet, cum in ordine essentiali causali secunda dependeant a prioribus et causalioribus secundum substantiam.

Maior declaratur sic: Omne habens ab aliquo substantiam, habet etiam inde potentiam producendi secundum substantiam, non solum enim substantiae, sed etiam potentiae productivae essentiales, quae vocantur secundum substantiam,

175 etiam ... est: est ... etiam *O* 180 facit: facior *V* 193 ipso *add.* secundario *V* 203 se ... (204) causalioribus *om. V sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

sunt in producentibus productis et complent ipsorum substantiam per 27[22]); sed omne, quod habet substantiam ab aliquo etc.: ergo etc.

Si autem. Hic confirmatur maior principalis rationis sic: Omnia habentia potentiam producendi a superiori, scilicet priori et causaliori causa, etiam sortita sunt inde, sive ab illa, quod sunt causa, quorum sunt causa, mensurata inde secundum substantialem potentiam; sed omnia secunda producentia sunt huiusmodi, ut iam ostensum est: ergo etc. Et sic stat maior principalis.

Si autem. Hic, deducit ulterius sic: Omne, quod efficit alterum sive submissum, causam etiam efficit, quod aliud causatum inde efficitur; sed omne prius et causalius est huiusmodi: ergo quae efficiuntur a causato, etiam sunt a producente seu propter id, quod ante ipsum.

At vero. Hic probatur secunda pars elementi sic: Omne habens prime causam seu rationem causandi producit eminentius causatum, seu quod producitur, omni eo, quod est productivum secundario sive secundum participationem; sed omne, quod dedit secundo vel secundis causam producendi est huiusmodi: ergo etc.

Minor probatur sic: Omne derivans, dans seu traducens esse causam secundis, ipsum prime est hoc, quod tradit recipientibus per participationem per 18[23]); sed omne, quod dedit secundis causam producendi, est huiusmodi: ergo etc.

Si autem hoc. Innuit maiorem principalem dicens: Sed, si hoc, scilicet secundum, factum est productivum secundum participationem, hoc autem, scilicet prius et causalius, est causa secundum traductionem et prime, tunc traducens est eminentius causa, quod dedit secundis generativam potentiam eius, quod consequitur secundum.

[22]) cf. Procl., Elem. theol. 27; Vansteenkiste 277; Boese 18,1–2
[23]) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

216 huiusmodi *add.* ergo *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 57
OMNIS CAUSA ET ANTE CAUSATUM OPERATUR ET POST IPSUM PLURIUM EST SUBSTITUTIVA

Ostensa una proprietate producti in habitudine ad suas causas principales, nunc ostenditur duplex proprietas ipsarum causarum in habitudine ad sua causata, cum dicitur: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de ratione causalitatis omnis essentialis causae in generali, secundo de causa efficiente in speciali, tertio de primae causae permanentia in universo totali.

A Quantum ad primum considerandum, ut intentio auctoris subtilius declaretur, quod, quia ipsum bonum per universum diffusum est uniuscuiusque rei essentia quantum ad primam subsistendi rationem, ut supra 7 diffuse dictum est[1]), est enim, ut summatim dicatur, primum subsistendi formale principium et quantum ad suae intentionis et subsistentiae causam, quia primo subsistit ex causa universaliter prima; et quantum ad ambitum suae universalitatis, quia comprehendit omnes essendi et subsistendi modos; et quantum ad causam suae diffusionis in suis partibus eo, quod, sicut dictum est, intentio boni determinatur ex uno bono tamquam magis formali, et cui prius natura convenit, in aliud bonum minus formale, et quod est posterioris naturae, ut prius dictum est.

Ex eo autem, quod intentio boni sic est determinabilis ex uno in aliud, primo consistit ratio causae per se et essentialis. Omnis enim determinatio simplicis ex simplici non est nisi processus unius ex alio, igitur manifestum est hanc determinationem fieri secundum rationem causae et causati. Et quia processus huiusmodi attenditur in rebus secundum uniuscuiusque essentiam, necesse est huiusmodi proprietatem, causalitatis videlicet, convenire rebus simplicibus per ipsarum essentiam. Et quoniam omnis proprietas, quae invenitur in tota aliqua manerie rerum, quantum ad omnia, quae in eadem manerie sunt, inest secundum aliquid commune omnibus, quae sunt illius maneriei, oportet, quod primo inexistat ipsi maneriei per 19[2]). Adhuc autem si talis proprietas, quae inest per se et primo et secundum quod ipsum est toti maneriei, si, inquam, huiusmodi proprietas inest secundum rationem actus et formae, necesse est ipsum inesse secun-

[1]) supra, prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 143,172–178
[2]) cf. Procl., Elem. theol. 19; Vansteenkiste 272; Boese 13,1–3

7 istius: cuius *V* 14 dicatur: dicam *O* 30 19: 29 *O*

dum id, quod formalius est et prius secundum rationem actus, ut supra 7 ostensum est[3]).

Hinc est, quod, cum ipsa causalitas inveniatur in tota manerie bonorum, ipsa inerit secundum aliquid commune ipsis, quod non est aliud quam bonitas ipsa, et sic omnis causalitas inest ratione bonitatis. Et cum talis causalitas insit per se et secundum rationem actus, hinc est, quod ipsa inerit secundum id, quod est prius et secundum actum et formalius in tota manerie rerum. Prius autem secundum actum et formalius est intentio boni ut simpliciter: ergo omnis causalitas causae essentialis inest secundum intentionem boni.

Et hoc de primo.

De secundo notandum, quod causa efficiens, ut sit in genere dicere, accipitur B
tripliciter.

Uno modo secundum ordinem determinationis seu processuum et distantiae a prima causa; et sic »aliqui dividunt causas, per quas omnia a primo fluunt, in decem genera seu decem gradus, primo ponentes primum principium universaliter agens, secundo vero intelligentiam secundum omnes gradus intelligentiarum; tertio ordine ponunt animam nobilem, quae est anima caeli; quarto ordine ponunt caelum secundum omnem numerum spherarum; quinto ponunt mobile motu recto, quod est simplex elementum; sexto ponunt naturam mixtorum secundum omnem suam differentiam, sive sint animata sive inanimata; septimo ponunt propositum causans per voluntatem; octavo ponunt artem, qua cuncta aliqualiter vigere dicunt, sicut videmus apes et quaedam animalia subtilissima opera facere; nono ponunt fortunam, quam dicunt esse naturalem potentiam vel impotentiam eorum, quae ad vitam humanam pertinent, quae per fatum imprimitur generatio et adheret et per totam periodum vitae; decimo et ultimo ponunt casum, qui se habet ad naturam et periodum eius sicut fortuna ad propositum«[4]).

Et licet ista dicta videantur esse curiosa, tamen parum faciunt ad propositum. Si enim secundum veritatem respicitur ordo determinationis seu processuum et distantiae ab universaliter prima causa, quae est bonum, erit primo ipsum prime bonum, quod agit sub intentione boni simpliciter, quidquid per se tantum agit, deinde sunt bonitates, quarum causalitate determinatur causalitas prime boni, ut postea apparebit[5]), post quas sunt infinitates, enter entia, vitae, intellectuales hypostases, deinde animae totales cum suis corporibus.

Alio modo dividitur secundum quosdam causa efficiens secundum virtutem causandi, et sic dicunt eam dividi in causam primam et causam primariam et causam secundariam.

[3]) supra, prop. 7 B; Pagnoni-Sturlese 144,207–145,227

[4]) cf. Ulric. de Arg., De summo bono IV 1 6 4; Piepehoff 34,56–35,70, ex Alb., De caus. et proc. univ. I 4 6; Fauser 51,40–52,5

[5]) infra, prop. 57 G

33 id: illud *O* 40 ergo: igitur *V* 54 qua: quam *O* 55 dicunt: debent *V*

Digitized by Google

Causa enim prima est, quae simpliciter est prima ita, quod ipsa est, ut verbis eorum utar, causa et esse et causalitatis omnibus causis aliis; et istam dicunt tantum esse unam.

Causa autem primaria, ut dicunt, vocatur omnis ista causa, quae et perfectam rationem causae habet, quae ratio est, ut dicit Boethius[6]), quod ipsam sequatur aliud de necessitate et immutabiliter et rationem prioritatis habet respectu aliarum causarum ita, quod ipsa causat illis non causantibus, sed non e converso. Et sic in genere causae efficentis, ut dicunt, plures sunt causae primariae, licet non sint aeque primae, propter quod et nomen causae primariae non dicitur de eis univoce, nec tamen dicitur aequivoce, sed dicitur de eis analogice.

»Sunt autem tales causae quattuor secundum eos, scilicet causa prima et intelligentia et anima nobilis et natura, quae est forma et virtus diffusa«[7]) in omnibus caelis, per quam habent naturalem mobilitatem, ut dicunt. Et hoc est, quod dicit Aristoteles in XI *Metaphysicae*[8]), ut allegant, ubi dicit: "Deinde erunt ea (scilicet prima principia) in genere causae efficientis", quae nos hic vocamus causas primarias, anima nobilis forsan, Commentator hic dicit, quia adhuc non est perfecte declaratum, et corpus caeleste. Commentator[9]): "Quia enim sunt principia animatorum, necesse fuit, ut essent animata et intellectus. Alexander per hoc intendit primum movens, scilicet de quo praemisit, quod praeter principia naturalia est primum omnium movens omnia et desiderium, id est intelligentia, quae movet mota a primo, sicut desideratum movet desiderium".

Causae vero secundariae sunt, quae mutabiliter et contingenter causant et in causando aliud sibi praesupponunt.

Licet etiam ista sint subtilius dicta prius et secundum intentionem auctoris *De causis*[626]), tamen non sunt de absoluta consideratione istius auctoris, qui non ponit causas primarias proprie nisi ipsas bonitates propter earum simplicitatem.

Dividitur etiam causa efficiens tertio modo secundum rationem causalitatis in efficiens per se et in efficiens per accidens. Quod etiam est infinitorum modorum, infinita enim accidunt uni. Sed generaliter loquendo reducuntur ad sex modos. Unus est, quando illud, quod est movens, ponitur causa motus secundum propriam quiditatem et non inquantum movens, sive sumatur in communi sive in singulari, ut homo vel hic homo est causa statuae. Secundus modus est, cum efficiens significatur nomine accidentis, secundum cuius rationem non convenit ei ista efficientia, sive illud accidens sit genus sive species sive individuum, ut coloratum vel album vel hoc album aedificat. Tertius est, sicut id dicitur movere, quod est remo-

6) cf. Boeth., In Top. Cic. II, PL 64, 1078D; De diff. top. III; PL 64, 1198B
7) Alb., De caus. et proc. univ. II 1 2; Fauser 62,11–13
8) fortasse cf. Averr., Metaph. XII comm. 24, Venetiis 1509, 309rF–309vI
9) fortasse cf. Averr., Metaph. XII comm. 25, Venetiis 1509, 310rD, ex Ulric. De Arg., De summo bono IV 2 3 14; Pieperhoff 75,219–225
10) Lib. de caus. 1; Pattin 46,1–2

76 rationem: ratio *O* | 77 prioritatis ... (77) ipsa *om.* *O* 78 genere *add.* differentiae *V* 79 et: etiam *V* 86 adhuc: ad hoc *V* 94 prius: primis *O* 100 illud: id *V*

Digitized by Google

vens prohibens vel adhibens sensibile. Quartus modus est, quando aliquid sit praeter intentionem agentis, scilicet casu vel fortuna. Quintus est, quando etiam cum hoc est contra intentionem agentis, sicut frigus exurit flores. Sextus modus est, quando aliquid movet per formam accidentalem sibi inexistentem.

Efficiens per se est duplex, ut sit in genere dicere, agens scilicet et movens: haec enim differunt sicut superius et inferius. Omne enim movens est agens, sed non e converso, cum movens proprie acceptum coniungatur mobili ut motori, et sic praesupponit agens super se, sive sit agens simpliciter primum sive sub primo.

Et hoc de secundo.

De tertio sciendum, quod illud agens dicitur simpliciter primum, quod est causa primi effectus, qui nihil sibi praesupponit, scilicet bonum. Et cum sit primum, C est simplex, aliter enim non esset primum. Et ideo necessario agit per suam essentiam, cum sit simplex; ipsum etiam solum est agens simpliciter, quia ipsum solum a nullo est, sed a se ipso, ad ipsum vero omnia alia reducuntur. Est etiam semper actu agens, quia eius effectus, scilicet bonum, semper manet. Est etiam potens super omne, quod potest, cum nullus effectus sit aeque potens suae causae. Est etiam sola vere agens, quia nihil habet admixtum de natura passionis, cum ipsa sola a nullo recipiat: omnia autem alia necessario recipiunt ab ea hoc, quod sunt. Et ex hoc consequens est, quod ipsa sola illimitata est, omnia vero alia limitata.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum duo faciam secundum duas partes elementi.

Ad primi notitiam tria dicam, quia primo ponam li 'ante' diversam acceptionem, secundo unius membri subdivisionem, tertio ex praemissis propositi explicationem.

»De primo sciendum, quod li 'ante', licet videatur solum ordinem temporis, loci vel motus importare, tamen totiens potest accipi, quotiens et 'prius', quod D secundum Aristotelem[11]), sicut accepit a Platone, dicitur quinque modis.

Primo enim dicitur prius in singulo genere determinato, a quo sicut a principio fluit tota natura illius generis, sicut punctum dicitur prius in continuis et unitas in discretis.

Secundo modo dicitur "prius, quod propinquius est alicui principio determinato"[12]), quocumque modo illud determinetur, sive simpliciter et universaliter sit illud principium determinatum sive naturaliter sive in comparatione ad illud, quod ponitur esse principium.

Tertio modo dicitur prius, quod cognitione est prius, sive sit prius secundum intellectum sive secundum sensum.

11) cf. Arist., Metaph. V 11, 1018b9–14; Geyer 247,86–249,89
12) cf. Avic., Metaph. IV 1; Van Riet 184,11–13

110 dicere: differentiae *V* 139 illud: aliquid *V*

Digitized by Google

Quarto modo dicitur prius quoad passiones generis subiecti, sicut rectitudo lineae prior est levitate ipsius lineae.

Quinto modo dicitur prius secundum naturam, et haec natura est primum subiectum in his, in quibus est, et tale est, a quo non convertitur subsistendi consequentia[13]), sicut quaecumque contingit esse salvata sine aliis, scilicet suas essentias, et alia non contingit esse salvata sine istis.

Et hoc de primo.

E Verum, sicut secundus modus prioris subdividitur, sic et secundus modus li 'ante' subdividi potest. Subdividitur autem in quinque speciales modos.

Aliquid enim dicitur prius secundum locum, quod propinquius existit ad principium determinatum in loco, sive hoc principium sit natura determinatum sive violentia vel casu.

Secundo modo dicitur prius, quod est propinquius ad principium determinatum in tempore, et si illud principium dicatur praesens nunc, tunc aliter dicitur prius in praeterito et aliter in futuro; in praeterito enim dicitur prius, quod est remotius a nunc, in futuro vero, quod est propinquius.

Tertio modo dicitur prius secundum motum; et ibi determinatum principium est primum movens.

Quarto modo dicitur prius secundum ordinem potestatis et dignitatis, sive talia sint moralia sive naturalia sive supernaturalia.

Quinto modo dicitur prius secundum ordinem, quod est vicinius uni alicui determinato in illo ordine«[14]).

Et hoc de secundo.

F Ex praemissis apparet propositum, scilicet quod omnis causa productiva in ordine essentiali, sive sit essentialis sive substantialis sive etiam accidentalis, hoc est cui ratio agendi est ipsum accidens, ut supra 7 ostensum est[15]), operatur ante suum causatum, sive natura, tempore et dignitate, ut in substantialiter et accidentialiter causantibus, sive natura et dignitate tantum, ut in omnibus causis essentialibus: sunt enim priores causatis in essendo et causando non solum natura, sed etiam praeeminentia nobilitatis, cum omne productivum alterius melius sit quam natura eius, quod producitur, per 7[16]) et in essentialiter ordinatis causa sit natura ante causatum, licet in pluribus sit coaeva.

Exempli gratia prime bonum, quod est simpliciter prima causa, operatur ante omne suum causatum, cum eius actio sit creatio, quae nihil praesupponit, nec a parte ante nec a parte post, ut supra 4 ostensum est[17]), et, cum nihil agat vel universaliter operetur, antequam sit, ipsum prime bonum agit ante omnia sua causata

[13]) cf. Arist., Cat. 12, 14a34–35
[14]) cf. Ulric. de Arg., De summo bono IV 2 24; Cod. Vat. Lat. 1311, 45ra–b
[15]) supra, prop. 7 C; Pagnoni-Sturlese 149,382–384
[16]) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 207; Boese 6,1–2
[17]) rectius supra, prop. 3 B, Sturlese 93,53–94,92

146 primum: ipsum *V* 151 modus *add.* modis *O* 174 sit: sint *V*

Digitized by Google

ordine naturae. Et quia omne, quod a secundis seu causatis producitur, eminentius producitur a prime causa per praemissis[18]), necessarium est etiam prime bonum operari cum omni et in omni suo causato, si tale causatum fuerit etiam causa, tum quia causaliora agunt in submissis, ut dictum est, tum quia dant eis et quod sunt et per consequens agendi virtutem, tum quia datam virtutem conservant, tum quia applicant virtutes secundorum ad agendum, tum etiam quia omne inferius est quasi instrumentum superioris, quia, quanto agens est altius et actualius, tanto intimius ingreditur in effectum. Instrumentum autem non propria virtute, sed virtute principalis agentis pertingit ad effectum ipsius agentis.

Et haec sufficiant de secundo principali.

Quantum ad tertium considerandum, quod in causis exordialibus, de quibus G
in praesenti elemento principaliter intenditur, sic se habet, quod simpliciter prima operatur et substituit simpliciter omnia, cum agat sub absolutissima intentione boni, videlicet quae est simpliciter prima omnium intentionum, ut ostensum est. Aliae autem, utpote causatae a simpliciter prima deficiunt ab ipsius primae causae perfectione tam in essendo quam in agendo.

Et per consequens prime boni actio ad plura secundum distantiam se extendit, quia ad simpliciter omnia et existentia et possibilia esse, qualitercumque sint participantia bono. Actio autem aliarum causarum exordialium, cum sit secundum determinatas intentiones intra ambitum primae intentionis conclusas, ad pauciora secundum distantiam se extendit ita, quod cessante actione causatarum causarum et non valente se diffundere in longinquius actio prime boni pertingit ulterius usque ad ultimum simpliciter inclusive, quod ultimum est prope nihil, scilicet materia prima. Unumquodque enim exordialium a prime bono agit et agere incipit secundum gradum determinatae distantiae a primario boni actu ex parte una et citra ultimum simpliciter bono participans terminatur.

Quod ut magis appareat, ponamus exemplum: Prima bonitas intra ordinem bonitatum est formalior, actualior et sic causalior post prime bonum, et per consequens absolutior intentio post boni intentionem erit sibi ratio causandi et vocetur exempli gratia potentia seu virtus. Talis autem bonitas determinans et quasi informans causalitatem prime boni, ubi ipsa causalitas non valet in se ipsa subsistere, hoc est secundum gradum determinatae distantiae a primario boni actu, transcenso videlicet ordine bonitatum, quae sunt effectus simpliciter prime boni, incipit suam actionem in ordine virtutum, licet aliquale vestigium suae intentionis relinquat in sequentibus se bonitatibus. Et sic pertingit per omnia suae intentionis capacia, quae, quia est secundae universalitatis, ideo etiam non est simpliciter omnium, sed tantum determinatorum. Et ista determinatio est secundus modus producendi, scilicet universalior post primum, scilicet ipsam creationem. Et quia etiam ista determinatio inest secundum rationem actus et formae, necesse est ipsam inesse secundum id, quod formalius et prius est secundum rationem seu

[18]) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3

197 simpliciter: simplex *V* 198 causarum *add.* non *O*

Digitized by Google

intentionem actus in toto isto determinato et partiali universo, puta virtutem seu potentiam, quae est prior et formalior intentio post intentionem boni. Et sic contrahit ipsam ita, quod intentio bonitatis contracta et quasi informata potentia seu virtute est quasi subiectum ipsius potentiae determinantis universalitatem eius, sicut evidenter apparet in "materia prima, quae substantivatur per posse" ita, quod potentia est primum determinans eam tamquam eius differentia essentialis secundum Averroem[19]).

Verum, quia omnia producta seu sic determinata assimulantur producenti in eo, quod est sibi ratio producendi, necessarium est non absolutam bonitatem, sed determinatam, scilicet ipsam virtutem, esse ipsi taliter producenti rationem producendi. Sicut ergo incipit secundum gradum determinatae distantiae a prime bono, scilicet post ea, quae tantum sunt bona, ita etiam remanet causalitas eius citra ultimum, quod, quantum ad suam essentiam, est tantum bonum, ut inferius apparebit. Et sic tale bonum, quod est prime potentia seu virtus, cuius etiam determinatio vocetur potentificatio, non creat, cum agat in virtute prime boni ipsum in ipso et per ipsum producentis; ipsum, inquam, cum sit pars universi simpliciter, quod totum procedit a prime bono, in ipso, inquam, per virtutem causalem et per ipsum determinantis suam causalitatem. Et sic prime potens non agit ex nihilo a parte post, sed ex bonitate praeelaborata a prime bono. Sed quia tali determinatione facta nihilominus ipsum determinatum manet in quadam universalitate, ideo secunda bonitas intra ordinem bonitatum determinat ulteriori determinatione, et sic de aliis usque ad ultimam.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Quia enim est causa, perfectius est et potentius eo, quod post ipsum, et si hoc, plurium causa. Potentiae enim maioris est plura producere, aequalis autem aequalia et minoris minora. Et potentia quidem maiora in similibus potens, et minora potest; quae autem minora potest, non ex necessitate maiora poterit; si ergo potentior causa, plurium est productiva. Quin immo et quaecumque potest causatum, eminentius illa potest. Omne enim, quod a secundis producitur, a prioribus et a causalioribus producitur eminentius. Constituit ergo sibi omnia, quaecumque nata est producere. Si autem et ipsum prius producitur, palam utique, quia ante ipsum operatur secundum productivam ipsius operationem. Omnis ergo causa et ante causatum operatur, et cum ipso et post ipsum alia substituit. Ex his itaque manifestum, quod quorumcumque quidem causa est anima, et intellectus est causa; non autem quorum intellectus, et anima est causa; sed et ante animam operatur, et quae anima dat secundis, dat etiam intellectus eminentius,

19) non inveni

228 sed: scilicet *O* 229 scilicet: sed *O* 233 prime *om. V* 244 enim *om. V* 250 constituit: constuit *V* 251 prius *add.* aliquando producit *V* 252 ipsum *coni.*: ipsam *codd.*

Digitized by Google

et non adhuc anima operante intellectus illustrat suas dationes, quibus non dedit anima se ipsam. Nam inanimatum, secundum quod speciem habet, intellectum participat et factionis intellectus. Et quorumcumque etiam intellectus est causa, et bonum est causa, non autem e converso: etenim privationes specierum inde sunt, omnia enim inde. Intellectus autem privationis institutor non est, cum sit species.

Quia enim etc. Probatio elementi talis est: Omne perfectius et potentius, cum sit prius natura, operatur ante imperfectius et cum ipso et post ipsum plurium est substitutivum; sed omnis causa perfectior et potentior est suo producto per 7[20]), cum istud sit perfectius et potentius, quod maiori modo suscipit bonum, et tale est melius: ergo omnis causa etc.

Istius rationis primo probatur maior quoad ultimam partem sic: Sicut se habet ratio potentiae minoris ad pauciora et aequalis ad aequalia, sic se habet ratio potentiae maioris ad plura producenda. Ratio similitudinis: quia quidquid potest minus in similibus, potest et maius; sed non e converso: ergo potentia potens in maiora in similibus effectibus, qui sunt eiusdem intentionis, poterit et minora; sed non e converso, quae minora potest, ex necessitate poterit maiora. Et sic apparet maior. Sed omne perfectius et potentius est maioris potentiae minus perfecto: ergo omne perfectius et potentius post suum causatum, quod est imperfectius, est plurium substitutivum.

Quin immo. Hic probatur secunda pars maioris primae rationis sic: Omne potens eminentius, quidquid potest, aliud operatur cum ipso; sed omnis causa respectu sui causati est huiusmodi per praemissam[21]): ergo omnis causa operans cum causato constituit sibi omnia, quaecumque nata est producere.

Si autem. Hic probatur prima pars maioris principalis rationis sic: Omne producens ipsum causatum operatur ante ipsum secundum productivam ipsius operationem; sed omnis causa productiva est huiusmodi: ergo etc.

Omnis ergo. Ponitur conclusio principalis.

Ex his itaque. Hic infert corollarium ex praemissis exemplificatorium elementi dicens, quod intellectus, sive sit prime sive primo intellectus, quia est perfectior et potentior anima, sive prime sive primo referendo singula singulis, manifestum est, quod quaecumque causantur ab anima, etiam causantur ab intellectu, sed non e converso, cum ipse intellectus operetur ante animam et omne, quod anima causaliter dat secundis, ipse intellectus operans in anima et cum anima dat eminentius, quia et sub eadem et eminentiori intentione et anima non valente se ulterius sua causalitate diffundere, scilicet ea adhuc non operante, intellectus ut perfectior illustrat suas dationes et pertingit ultra in ista, scilicet in quibus anima non dedit se ipsam animando, quia inanimatum, secundum quod habet speciem, quae est totum esse individuorum, participat intellectu et operationis eius, licet non participet anima.

[20]) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
[21]) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–2

265 istud: illud *V* 283 ex *add.* ipsis *O* 291 in *om.* *O*

Digitized by Google

Eodem modo proportionaliter se habet prime bonum ad intellectum sicut intellectus ad animam, quia quaecumque causantur ab intellectu, causantur etiam a bono, sed non e converso, cum actio boni pertingat ultra causalitatem intellectus producendo privationes specierum. Et hoc intelligendum est in prime ente et per ipsum. Omnia enim sunt a bono; sed intellectus, cum sit species, non instituit privationes, cum omne agens agat sibi simile.

Digitized by Google

PROPOSITIO 58
OMNE, QUOD A PLURIBUS CAUSIS PRODUCITUR, COMPOSITIUS EST EO, QUOD A PAUCIORIBUS PRODUCITUR

Postquam ostensae sunt quaedam proprietates tam procedentium quam producentium in habitudine ad invicem, nunc ostendit auctor quasdam alias procedentium, quae ex praemissis oriuntur, et primo proprietatem procedentium a pluribus causis in habitudine ad se invicem dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo ostendam aliquod causatum produci a pluribus causis subordinatis, secundo ostendam, quod impossibile est aliquid procedere a causis infinitis, tertio concluditur ex praemissis, quod tam in producentibus quam in productis est status.

De primo sciendum, quod »non solum in diverso, verum etiam in eodem A
genere causae, puta in efficientibus subordinatis essentialiter, una et eadem res realiter producitur a pluribus causis ita, quod a qualibet earum secundum se totam producitur, licet non totaliter. Et quamvis sit eadem res realiter, tamen diversa est intentione, secundum quod in has diversas causas reducitur, ut verbi gratia homo. In omni enim re et operatione naturae causalitas prime boni est inseparabilis, immo sicut est prima, ita et simplicissima et eo efficientissima, quo formalissima, et hunc causandi modum dicimus creationem. Unaquaeque enim res, secundum quod in ipsam descendit causalitas prime boni, dicitur bona, cum bonitas sit prima et formalissima omnium intentionum«[1]), ut supra ostensum est[2]). Igitur homo dicitur bonum, secundum quod in ipsum descendit causalitas primi. Ex causalitate vero prime infiniti in ipsum descendentis est habens posse. Sed secundum quod causalitas prime entis in ipsum descendit, dicitur ens. Inquantum vero causalitas prime vitae in ipsum descendit, dicitur vivens. Et ratione descensus causalitatis prime intellectus in eum dicitur intelligens. Verum secundum quod causalitas prime animae et prime naturae ad ipsum pervenit, dicitur res naturae. »Constat autem, quod homo secundum se totum est quid bonum, potens esse, ens, vivens, intelligens et res naturae. Unde secundum se totum producitur a qualibet causarum subordinatarum, nec una istarum cau-

[1]) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 5 36; Sturlese 191,346–348
[2]) cf. supra prop. 7 A; Pagnoni-Sturlese 140,38–39

6 quae ... procedentium *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 18 causalitas: causalitatis *O*
26 vivens: ens *O*

sarum in causando hominem superfluit"[3]): Omne enim, quod a secundis producitur, et a prioribus et a causalioribus producitur eminentius per 56[4]).

Et hoc de primo.

B Verum licet una res posset a pluribus causis produci essentialiter subordinatis, tamen impossibile est aliquam rem produci a causis infinitis, tum quia impossibilis est ascensus in infinitum in causis per commentum 11[5]). Omnis enim ordo essentialis fundatur in habitudine superpositionis et suppositionis, et unus ordo est unius intentionis per commentum 21[6]). Una autem intentio inexistit omnibus eiusdem ordinis ex eo, quod est prime et principaliter secundum eundem ordinem per commentum 22[7]). »Igitur ordo essentialis dependentiae, qui attenditur in genere causarum efficientium seu producentium, est per se, inquantum videlicet causalitas alicuius primi determinatur in secundum et causalitas secundi contrahitur in tertium, et sic deinceps secundum gradum in ordine causalis processus a tertio usque ad extremum, ubi est status, secundum quem processum posteriores causae stant sub ordine primorum et totus processus sub ordine primae causae illius ordinis, sive sit totalis sive partialis secundum habitudinem dependentiae essentialis«[8]).

Et hoc de secundo.

C Ex praemissis evidenter concluditur, quod in omni ordine essentialis dependentiae, sicut necesse est esse summum, a quo incipiat totus ordo per 21[9]), sic necesse est esse ultimum seu infimum, in quo est status ipsius in deorsum, per definitionem ordinis ibidem[10]) positam.

Et hoc sufficiat de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de causa compositionis in generali, secundo distinguam modos compositionis in speciali, tertio ostendam ex his propositum in universo totali.

D De primo sciendum, quod causa compositionis extra compositum non est nisi simplex. Causa autem compositionis intra compositum est duplex, quia vel contractio vel componibilitas seu idoneitas componibilium ad invicem.

Dico autem 'contractio', quia omne recedens a simpliciter simplici cadit in compositionem minorem vel maiorem secundum gradum suae distantiae. Igitur, licet unitates sint simplices per compositionis exclusionem, quae est plurium adunatio, tamen sunt et dicuntur suis terminis seu finibus intra suas essentias limita-

3) cf. Theodor. de Vrib., De orig. 5 36; Sturlese 192,364–368
4) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–2
5) cf. Procl., Elem. theol. 11 comm.; Vansteenkiste 269; Boese 8–9
6) cf. Procl., Elem. theol. 21 comm; Vansteenkiste 273–274; Boese 14–15
7) cf. Procl., Elem. theol. 22 comm; Vansteenkiste 274–275; Boese 15–16
8) cf. Theodor. de Vrib., De anim. 4 3; Sturlese 15,88–16,95
9) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273–274; Boese 14–15
10) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273–274; Boese 14–15

46 primorum: primarum *O* 63 compositionis exclusionem: exclusionem compositionis *V*

Digitized by Google

tae et contractae minus vel plus secundum minorem vel maiorem recessum a prime uno.

Componibilium autem utrumque dependet ad alterum secundum aliquod esse, unum sicut suscipiens, alterum sicut conferens seu contrahens, et utrumque simul dependet ad formam totius. Et compositionis istorum non est causa nisi primum principium, quod secundum rationem acceptam a fine universi unumquodque producit et vocat in ordine et gradu, quo incursum et influxum habet in finem universi inducendum. Sic enim est in scientia prime boni, quae dicitur dispositio, quae concernit rationem et ordinem scibilium. Et cum componentia, secundum quod componentia sunt per se sumpta ut simplicia, nullum habeant incursum seu influxum ad finem inducendum – neutrum enim potest per se et in se subsistere, ut supra 4[11]) ostensum est et inferius apparebit –, igitur prime bonum producens simpliciter omnia et componens componibilia non producit ipsa componibilia in esse simplicis in actu, sed in esse compositi, et ideo non producit materiam simplicem sine forma nec formam informantem sine materia nec bonum extra ordinem bonitatum sine determinantibus.

Et hoc de primo.

De secundo notandum, quod est, ut sit in genere dicere, duplex compositio, E
vel componentium rem per se existentem vel per accidens.

Primo modo adhuc est duplex, quia vel contractionis vel plurium adunationis. Si contractionis, sic illud dicitur compositum, quod deficit a simpliciter simplici et illimitato et per consequens contrahitur ad hoc simplex. Et tales sunt omnes res post prime bonum, quae stant et subsistunt in una intentione bonitatis vel quae tantum procedunt a prime bono, ut materia prima. Et illa dicuntur etiam simplicia et composita in respectu.

Si plurium adunationis, hoc est tripliciter, quia vel ubi principia remanent in ratione et natura principiorum vel ubi distrahuntur in ulteriores naturas vel ubi medio modo se habet.

Si primo modo, hoc est dupliciter, quia vel talia componentia et composita constituuntur opere naturae vel intellectus. Si intellectus, sic sunt principia speciei formalia et ipsa species ex eis constituta, quae principia se habent ad invicem sicut indeterminatum sive determinabile et determinans, quae sunt genus et differentia constituentia speciem, sive definitio et definitum, quae non ponunt in numerum, nec inter se nec cum constituto ab eis. Si primo modo, id est si constituuntur opere naturae, hoc est quattuor modis, quia vel principia sunt duo tantum, sicut in primo ordine post unitates, scilicet in virtutibus, vel tria tantum, scilicet bonum, potentia et ens sicut in ordine entium, vel quattuor tantum, scilicet iam dictae tres intentiones et vita in vitis, vel quinque tantum, sicut intellectualitas cum quattuor iam dictis sicut in ordine intellectuum. In omnibus enim praemissis principia componentia remanent in natura et ratione principiorum et constituunt

[11]) supra, prop. 4 B; Sturlese 105,161–107,211

67 secundum ... (68) alterum *om O* 71 habet in: hinc *V* 92 habet: habent V

Digitized by Google

rem in esse specifico et per consequens simplicem respectu inferiorum, licet ratione adunationis pauciorum vel plurium principiorum formalium talia sint et dicantur composita respectu superiorum.

Si medio modo, hoc est ubi principia formalia constituendo res non determinantur simpliciter in ulteriores naturas nec simpliciter remanent in natura et ratione principiorum, hoc adhuc est dupliciter: vel quia prius natura sunt entia secundum speciem vel non. Si primo modo, hoc adhuc est dupliciter, quia vel constituunt rem se tota separatam a corpore et se tota coniunctam aut partim separatam et partim coniunctam. Si primo modo, sic est anima nobilis secundum omnes suas differentias, quae etiam vocatur anima totalis; si secundo modo, sic constituitur anima partialis, puta anima humana. Si vero sunt prius entia individualia ipsa principia quam secundum speciem, tunc constituitur idolum animarum secundum suas differentias, scilicet anima sensitiva, vegetativa.

Si vero principia distrahuntur simpliciter in ulteriores naturas, tunc aut constituunt corpora constantia ex tota sua materia aut non. Si primo modo, sic constituuntur corpora caelestia; si secundo modo, hoc est dupliciter, quia vel constituunt simplicia vel composita. Si simplicia, hoc est dupliciter, quia sic constituuntur quattuor elementa, scilicet catholica sive universalia et communiter dicta elementa. Qualiter autem ista differant, inferius apparebit[12]). Si composita, sic constituuntur vel mixta vel complexionata secundum suos gradus.

Si vero componentia constituunt rem per accidens, hoc est si ex rebus non habentibus ad invicem habitudinem per se fiat compositio, hoc est dupliciter; aut enim est compositio quantitativa aut qualitativa. Si primo modo, sic constituunt partes, et istae partes vel sunt homogeneae vel heterogeneae. Si homogeneae, et hoc sive in mathematicis sive in physicis. Si heterogeneae, hoc est quadrupliciter, quia ultimum unius est cum ultimo alterius, vel tactu, vel colla, vel poro, vel mixtione, unde versus:

tactu, colla, poros, inserta contigua sunt.

Si autem est compositio qualitativa, hoc est dupliciter, quia vel secundum qualitates substantiales potentiales, quae etiam dicuntur partes potentiales, sicut sunt intellectivum, sensitivum et vegetativum cum suis subdivisionibus, vel vere accidentales. Et hoc tripliciter secundum tres species reales qualitatis, quae sunt habitus et dispositio, passio vel passibilis qualitas et "forma vel circa aliquid constans figura"[13]).

De compositione vero substantiae cum aliis generibus praedicamentorum ad praesens supersedere curavi.

Et hoc de secundo.

[12]) infra, prop. 129 A
[13]) Arist., Cat. 8, 10a11–12; Minio-Paluello 27,4–5

127 constituunt: constituit *V* 132 inserta: incerta *O* 135 vere: vero *V* 137 circa *om.* V

Digitized by Google

Ex praemissis igitur apparet cuilibet considerare volenti hominem esse com- F
positissimum inter omnes res totius universi, sive accipiamus eum, ut constat ex anima et corpore, sive consideremus animam et corpus seorsum.

Si primo modo, sic est limes omnis compositionis et compositior omnibus superioribus et inferioribus. Si enim illud dicitur compositius, quod maiorem recipit compositionem, tunc homo est compositior caelo, ut componitur ex motore et mobili, et omnibus compositis in seorsum. Est et compositior omnibus in deorsum consideratis, quia animalibus perfectis et imperfectis et omnibus mixtis. De elementis et principiis eorum nullus dubitat. Si vero consideremus hominem secundum animam tantum, advertere possumus eam esse compositiorem omnibus substantiis intellectualibus, sive sit anima caeli sive intellectualis hypostasis et multo magis omnibus superlocatis secundum ordinem essentialem. Est et compositior omnibus formis in deorsum, sive sint sensitivae, sive vegetativae, sive sint dantes esse tantum secundum suos gradus. Quod autem corpus humanum sit compositius omni corpore, satis patet.

De comparatione vero aliarum rerum universi ad se invicem in maiori vel minori compositione superfluum reputo pertractare.

Ex his etiam manifestum est hominem secundum viam philosophantium produci ab omnibus causis, et a simpliciter bono et omnibus bonitatibus ad instar caeli et nihilominus ab omnibus aliis infra bonitates existentibus et etiam ab ipso caelo, et sic recipit in se causalitates omnium superiorum. Non sic autem superlocata vel sublocata homini.

Notandum tamen, quod sunt duplices causae, scilicet principales existentes extra ordinem causatorum suorum, quae etiam sunt et dicuntur imparticipatae. Sunt etiam concausae, et hae sunt duorum modorum, quia vel sunt intra ordinem cum suis causatis vel etiam intra eandem substantiam.

Quod ergo a pluribus causis principalibus procedit, est compositius compositione plurium adunationis eo, quod a paucioribus. Et quod a pluribus concausis producitur, est compositius eo, quod a paucioribus, compositione contractionis.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim omnis causa dat procedenti ab ipsa, plures quidem causae plures faciunt donationes, pauciores autem pauciores. Quare et participantium haec quidem ex pluribus erunt, haec autem ex paucioribus, quibus utraque participant, haec quidem propter processum ex pluribus causis, haec autem propter processum ex paucioribus. Quae autem ex pluribus compositiora, et quae ex paucioribus eisdem simpliciora. Omne ergo, quod a pluribus causis producitur, compositius est, quod autem a paucioribus simplicius; quibus enim alterum participat, et alterum, sed non e converso.

142 igitur *om. O* 171 etiam *om. V*

Digitized by Google

Probatio prima elementi est talis: Omnis participans plures dationes est compositius eo, quod pauciores participat; sed omne, quod a pluribus causis producitur, est participans plures dationes eo, quod a paucioribus: ergo etc.

Maior manifesta est in dationibus realibus. Minor probatur sic: Sicut se habet una causa ad unam dationem et pauciores causae ad pauciores dationes, sic plures ad plures. Ratio similitudinis: Omnis enim causa dat aliquid procedenti ab ipsa; sed omne, quod ab una causa procedit, participat unam dationem: ergo etiam omne, quod a pluribus procedit, participat plures dationes.

Quare etc. Secunda probatio elementi ex parte participantium talis est: Quaecumque duo sic se habent, quod quibuscumque participat unum, et reliquum participabit et adhuc pluribus et non e converso, tunc illud, quod participat pluribus, est compositius participante paucioribus; sed omne, quod a pluribus causis subordinatis producitur, participat omnibus illis, quibus participat illud, quod a paucioribus et adhuc pluribus: ergo omne etc.

Istius rationis primo infert minorem.

Deinde ibi: *Omne ergo.* Ponitur conclusio cum maiore.

Digitized by Google

PROPOSITIO 59
OMNE SIMPLEX SECUNDUM SUBSTANTIAM AUT EST MELIUS AUT DETERIUS COMPOSITIS

Ostensis proprietatibus et producentium et procedentium nunc auctor comparat procedentia ad invicem dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de eo, quod est simplex in generali, secundo de divisione simplicis in speciali, tertio de eo, quod est simplex secundum substantiam in universo totali.

Circa primum sciendum, quod multae sunt rationes et proprietates simplicis. A
Simplex enim est, secundum Aristotelem IX *Metaphysicae* 2 cap.[1]), in quo non est potentia omnino. Quod intelligendum est de potentia passiva: Tum quia omne illud, in quo est potentia passiva, est compositum, alias idem secundum idem esset simul in actu et potentia, quod est impossibile; tum quia in omni tali oportet esse aliquid, a quo potest fieri transmutatio in illud, igitur est hoc et hoc; tum etiam quia nihil unum et idem penitus simplex et non aliud et aliud patitur per se, ibidem secundum Aristotelem[2]).

Item simplex est, in quo non est possibilis mutatio. Et huic alludit Augustinus XI *De civitate Dei* cap. 10[3]): Omne simplex, eo quod simplex, "est incommutabile".

Item tertio simplex est, cui est idem omne, quod est. Haec est Augustini VIII *De civitate Dei* cap. 6[4]), quia omni ei, quod est in termino essentiae, est idem omne, quod est; sed omne simplex est huiusmodi, quia non est ei aliud esse, vivere et intelligere: ergo etc.

Item omne, quod simplex est, est hoc, quod habet: Augustinus XI *De civitate Dei* cap. 10[5]). Si enim est differentia habentis et habiti, est compositum.

Item "simplex est, quod non potest amittere id, quod habet, quia, si potest amittere, non est hoc, quod habet", quod est contra 4[6]). Talis autem amissio aut est annihilatio aut privatio.

[1]) cf. Arist., Metaph. IX 1, 1046a28–29; Geyer 411,80–81
[2]) cf. Arist., Metaph. XII 7, 1072a32–33; Geyer 489,87
[3]) Aug., De civ. Dei XI 10; Dombart-Kalb 330,1–2
[4]) cf. Aug., ibid., ut videtur
[5]) Aug., De civ. Dei XI 10; Dombart-Kalb 330,25–27
[6]) supra, prop. 4 B

15 illud: aliud *V* 25 simplex est: est simplex *V* 27 id ... (28) habet *post* contra 4 *O*

Digitized by Google

Item sexto simplex est id, quod est. Haec est Boethii in *De Trinitate*[7]. Cuius declaratio est, quod "tantum est hoc illud, quod est" id, quod est; simplex est huiusmodi: ergo etc.

Item simplex est, quod "esse suum et id, quod est, unum habet": Haec est eiusdem *De hebdomadibus*[8]. "Omni enim composito aliud est esse, aliud ipsum est" per 1[9], quia "diversum est esse et id, quod est, ipsum vero esse" etc., sicut invenies super 2[10].

Item simplex est, quod impossibile est esse multis modis: Haec est Aristotelis V *Metaphysicae* cap. 6[11]. Est enim aeternum et immobile, et sic non admittit violentiam nec est aliquando extra naturam.

Item nono simplex est, in cuius natura non est accidens. Haec est Avencebrol III libro cap. 19[12].

Item simplex est, in quo non quaeritur, quid aut propter quid, Aristoteles VIII *Metaphysicae*[13].

Item undecimo simplex est, quod non definitur, Averroes super VII *Metaphysicae* cap. 12[14].

Item duodecimo et ultimo "simplex" est, "quod habet tantum unam naturam": Algazel tract. IV, prop. 3[15].

Et notandum, quod hae descriptiones dantur plerumque de eo, quod est vere simplex et melius compositis.

Et hoc de primo.

B Ex praemissis possumus elicere simplicis divisiones, quarum una est, quam ponit Algazel ubi supra[16], quod "simplex secundum intellectum dividitur in id, quod aptum natum est, ut fiat ex eo compositio, et in id, quod non est aptum. Intelligimus, autem aptum componi id, ex cuius compositione provenit utilitas, quae non est in suis simplicibus". Et haec est simplicitas eius, quod ingreditur compositionem utpote materiae aut formae, quia utrumque simplex est, et maxime materia prima, sicut dicit Avencebrol libro V cap. 24[17], et est principium compositi ut pars eius.

7) Boeth., De Trin. 2, Stewart-Rand 10,38–39
8) Boeth., Quomodo subst.; Stewart-Rand 42,45–46
9) Boeth., Quomodo subst.; Stewart-Rand 42,47–48
10) Boeth., Quomodo subst.; Stewart-Rand 42,38–39
11) Arist., Metaph. V 4, 1015b14–15; Geyer 221,88
12) cf. Avenc., Fons vitae III 19, Baeumker 123,21
13) cf. Arist., Metaph. VIII 4, 1044b3
14) rectius cf. Averr., Metaph. VIII comm. 9; Venetiis 1562, 217rD; comm. 16; Venetiis 1562, 224vL
15) Algaz., Metaph. I 4; Muckle 91,32–33
16) Algaz., Metaph. I 4; Muckle 92,4–8
17) rectius cf. Avenc., Fons vitae III 2; Baeumker 76,6–7

30 quod *om.* *O* 47 item duodecimo *om.* *V* 54 autem: ait *V* | componi: compositioni *V*

Digitized by Google

Simplex primi modi, ut dictum est, est materia prima. Simplex vero secundi modi est duplex, quia aut nullo modo est componibile, nec intra essentiam suam, sive per contractionem sive per plurium adunationem, nec intra aliquam universitatem, sive universalem sive particularem, ita, quod cum alio intra ordinem componatur; aut, licet sit incomponibile per plurium adunationem, est tamen componibile sive per contractionem sive per sui cum aliis intra ordinem constitutionem.

Simplex primi iam dicti modi est simpliciter et absolute simplex, cuius simplicitas est omnimoda, in qua nulla est plica diversitatis secundum esse aliquo modo. Et hoc non convenit nisi prime bono, quod nulla plica habitudinis ad aliquid intra vel extra dependet secundum esse diversum a se ipso. Et hoc est simplex omnino et omnimode in fine simplicitatis, cuius simplicitas nulli causato convenire potest.

Est et alia simplicitas, quae non habet plicam habitudinis secundum esse ad compositiones intra, cum non constet ex diversis intentionibus, licet habeat dependentiam ad causam extra, a qua accipit id, quod est. Et hoc non est omnino simplex, sed contractum ad determinatum modum et ex hoc conclusum intra ordinem partialem, scilicet unialem, et intra totalem ordinem universi.

Et hoc de secundo.

De tertio breviter sciendum, quod, cum operatio simpliciter simplicis, scilicet C
prime boni, quod est causa et principium omnium per 12[18], prius natura incipiat agere quacumque alia causa et propter eminentiam suae potentiae superextendatur ultra operata ab aliis causis per 57[19], et hoc in tales effectus, in quos tales causae non pertingunt – actio enim earum secundum gradum debitae distantiae commensuratur potentiae earum –, necessarium est illa, ad quorum essentiam nullis secundariorum agentium actio pertingit nisi prime boni, tantum esse simplicia secundum substantiam. Si enim procedens a pluribus causis est compositum, ergo procedens ab una sola est simplex, cum solum stet in una intentione, non distractum inquantum huiusmodi datione quorumcumque determinatorum producentium.

Ex quibus apparet, quod omnia illa et illa sola sunt simplicia secundum substantiam, quae est simplicitas secundi modi iam praemissi[20], quae tantum procedunt ab omnino simplici et per consequens solum subsistunt subsistentia sibi possibili in una intentione.

Quae autem sint huiusmodi simplicia, considerandum, quod, quia omne producens producit sibi similia ad se ipsum ante dissimilia per 28[21], prime autem producens est bonum in eo, quod huiusmodi, secundum purissimum, simplicissimum et summe superperfectum modum boni et per consequens illimitatae bonitatis – dico autem 'purissimum' sine permixtione; 'simplicissimum' sine compositione –, 'summe superperfectum' sine deminutione et ex hoc 'illimitatum',

[18] cf. Procl., Elem. theol. 12; Vansteenkiste 269; Boese 9,1
[19] supra, prop. 57 G
[20] supra, prop. 59 B
[21] cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1

59 est materia: in materia *V*, materia *O* 92 per *supplevi, om. codd.* | 28 *om. O*

Digitized by Google

scilicet sine contractione, ex hoc sequitur, quod eius bonitas est universalissima secundum summum gradum separationis. Et quia eius universalitas est secundum rationem actus, sequitur tertio, quod est actualissimum sine omni admixtione potentiae passivae. Ex his omnibus quarto sequitur ipsum esse totius universitatis principium ita, quod nihil effugiat vel effugere valeat causalitatem eius. Igitur producit sibi similia ad se ipsum ante dissimilia. Nihil autem est simile bono nisi bonum; ergo primo productum erit bonum tantum et ex hoc prime bono cognatum et per consequens simplex, licet distrahatur per diversos gradus intra ordinem unialem.

Verum, quia prime bonum in istis bonis et per ipsa determinat suam causalitatem et pertingens ultra causalitatem eorum, producens et instituens plura post ipsa ipsis cessantibus agere et non valentibus se ultra extendere, necessarium est ultimum universi, scilicet materiam primam, quae est prope nihil, esse simplicem utpote a solo prime bono productam.

Et sic simplicia secundum substantiam sunt duplicia; quaedam prope prime unum, scilicet bonitates et unitates, quaedam prope nihil, scilicet distantissimum a prime bono, puta materia prima, et sic materia est simplex secundum substantiam. Et sic simplicia secundum substantiam, ubi magis proprie esset positum per essentiam, sunt extrema universi, et sic sunt quaedam una.

Tamen aliter est hoc in existentibus prope prime unum, aliter in maxime distantie. Prima enim simplicia eo, quod sunt, sunt una, quia, sicut per suam essentiam et non per aliam causam formaliter, cum sint procedentia a se ipsis per 40[22]), sunt, ita per eandem essentiam suam una sunt, licet hoc videatur convenire omnibus unis secundum Aristotelem IV *Metaphysicae* cap. ultimo[23]). Et ex hoc sequitur, quod tale simplex est sua unitas, cum non sit dispositum per unitatem et essentiam, sicut dicit Averroes[24]) ibidem, sed essentia est ipsamet unum seu unitas. Et sic cuiuslibet istorum unitas sicut et essentia est positiva.

Non sic autem est unitas materiae, quae est una per privationem omnis formae secundum Aristotelem[25]), sed secundum Platonem[26]) est quid unum et simplex per essentiam suam, non quod se ipsa subsistat sine forma, cum esse suum sit a forma.

Verum sunt, qui dicunt, quod materia »non est in essentia sua una simplex, sed est multa et plures essentialiter, alias, (ut dicunt), non posset esse subiectum generationis et corruptionis«[27]).

»Ut patet ex hoc primo, quia oportet materiam et formam sic coaptari, ut propria forma sit in propria sibi materia, et e converso propria materia subsit sibi pro-

[22]) supra, prop. 40 E
[23]) rectius cf. Arist., Metaph. VIII 6, 1045b23
[24]) rectius cf. Averr., Metaph. VIII comm. 16; Venetiis 1562, 224vM
[25]) cf. Arist., Metaph. IX 8, 1050a15–16
[26]) cf. Plat., Tim. 50a1–4; Waszink 47,17–21
[27]) cf. Theodor. de Vrib., De misc. 3 1; Wallace 32,7–9

116 tamen: tandem *V* 132 subsit: subsistit *V*

Digitized by Google

priae formae. Nullum autem simplex potest diversimode aptari. Ergo materia prima, quae successive potest esse sub diversis formis, non potest in sua essentia esse simplex«[28]).

»Praeterea, nullum simplex est subiectum transmutationis, et hoc tam quantum ad transmutationem substantialem quam quantum ad transmutationem accidentalem, quia quoad utramque harum sequitur ipsam habere partes et esse multa, vel secundum partes substantiales vel secundum eas, quae sunt post totum, et hoc quantum ad transmutationem accidentalem. Sive consideretur tale subiectum, inquantum stat sub aliquo terminorum talis transmutationis, sive accipiatur secundum se circumscripto ab eo utroque termino transmutationis, semper, inquam, sequetur ipsum habere partes et esse multa in sua essentia«[29]).

»Praeterea in omni transmutatione transit tale subiectum, quod ponitur de dispositione in dispositionem aliam et aliam, usque ad terminum trasmutationis. "Dispositio autem est habentis partes"[30]). Ergo si materia prima aliter et aliter disponitur in omni transmutatione, necessario habebit partes, et ita non erit simplex in essentia«[31]).

Sed advertendum, quod »materia habet unitatem secundum numerum, quae unitas causatur ex indivisione sui esse; indivisio enim est causa unius«[32]).

»Habet autem materia triplex esse. Unum est esse substantiae et fundamenti primi, et sic est simplex secundum substantiam, id est sine essentiali compositione, ita, quod etiam non habet primam formae incohationem in se«, quae est privatio, quia aliter omnis forma esset cum privatione et sic non habet etiam partes substantiales nec quantitativas, »et sic est ante omnes mutationem et motum, unde sub hoc esse acceptam dicit Plato in *Timaeo* II libro[33]), ipsam esse invisibilem speciem et "informem capacitatem" "inter nullam et aliquam substantiam positam", quae plene nec intelligi nec sentiri potest nisi ex his, quae in ea commutantur«[34]), et per consequens est simplex in essentia.

Aliud sive secundum esse materiae est, id est, esse potentiae, per quam subicitur motui et transmutationi, et sic unitas vel diversitas eius est secundum indivisionem vel divisionem talis esse, et sic est una materia omnium generabilium et corruptibilium habens formarum incohationes ita, quod est una per privationem omnis formae in actu, et sic etiam nihil est in ea distinctum.

Tertium est esse actuale, secundum quod est determinata sub actu formae. Et hoc est dupliciter, quia vel est forma generalis, sub qua materia existens est in potentia ad determinatam formam, et sic materiae sunt diversae secundum prius

[28]) cf. Theodor. de Vrib., De misc. 3 2; Wallace 32,10–14
[29]) cf. Theodor. de Vrib., De misc. 3 3; Wallace 32,15–23
[30]) Arist., Metaph. V 19,1022b1
[31]) cf. Theodor. de Vrib., De misc. 3 4; Wallace 33,24–28
[32]) cf. Ulr. de Arg., De summo bono IV 2 7 2; Pieperhoff 121,42–44
[33]) cf. Plat., Tim. 51a7–b1; Waszink 49,10–14
[34]) cf. Ulr. de Arg., De summo bono IV 2 7 3; Pieperhoff 121,45–42

160 sive *om. O*

Digitized by Google

et posterius et commune et determinatum et propinquum et remotum, sicut materia sub sola forma corporeitatis est in potentia ad formam elementi, et hoc sive catholici sive noti, et, si est existens sub forma elementi noti, est in potentia ad formam mixtionis et sic deinceps; vel est forma determinata in rerum natura, et sic quodlibet compositum habet suam materiam specialem sibi per dispositiones appropriatam, et unitas illius materiae est ex indivisione esse suae formae.

His consideratis, patet responsio ad obiecta; non enim loquuntur de materia secundum primum esse, sed secundum secundum et tertium, ut patet per obiecta.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria declarabo: primo, qualiter a simpliciter simplici procedatur in compositionem, secundo, qualiter a compositissimo secedatur in simplicitatis rationem, tertio ex his propositi illationem.

D De primo sciendum, quod prime bonum et prime unum prius natura producit unitates, deinde per ipsas unitates determinat suam causalitatem non valentem stare in sola bonitate potentialitate, et hoc per primam unitatem. Et sic productum concernit duas intentiones. Item determinat potentias sive virtutes entitate per secundam unitatem, et tale causatum habet tres intentiones. Et sic gradatim descenditur usque ad hominem, qui est compositissimus, ut supra praemissa ostensum est[35].

Et hoc de primo.

E Circa secundum sciendum, quod, quia causaliora incohant ante demissiora et post ipsa plurium sunt institutiva per 57[36], necessarium est inferiora correspondere superioribus in simplicitate ita, quod illud, quod est ab una causa tantum, sit simplicius eo, quod est a duabus, et hoc simplicius eo, quod a tribus, et sic deinceps. Et per consequens sicut a simpliciter simplici proceditur in compositionem minorem vel maiorem secundum maiorem vel minorem propinquitatem ad simpliciter simplex, ita a compositissimo receditur a compositione et itur in simplicitatem minorem vel maiorem secundum maiorem vel minorem propinquitatem ad maxime compositum.

Quod ut magis appareat, ponamus sub exemplo. Sint tria producentia, scilicet prime bonum, prime virtus, prime ens, et designentur per A, B, C, et sint essentialiter ordinata. Sint etiam tria producta scilicet D, E, F, et essentialiter ordinata. Et quia A incohat ante B et C et superextenditur eis, ideo pertingit sua actione tam per agentia quam etiam per omnia producta inducens omnibus similitudinem suae intentionis. B autem, utpote secundarium agens et a virtute primi, cuius effectus est deficiens per 7[37], pertingit usque ad E inclusive non determinans essentiam ipsius F. Sed C, deficiens sua virtute et ab A et B, tantum pertingit usque

[35] cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287; Boese 32,1–2
[36] cf. Procl., Elem. theol. 57; Vansteenkiste 286; Boese 31,1–2
[37] cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2

133 ad: a *V* 198 et *om.* O | designentur: designatur *O* | A *add.* bonum *sup. lin. m. post. V* | B *add.* virtus *sup. lin. m. post. V* | C *add.* ens *sup. lin. m. post. V*

Digitized by Google

ad D inclusive, ad quod etiam omnia alia superiora pertingebant. Et sic apparet ipsum D esse maxime compositum inter producta, F autem simplex, sicut etiam primum, et autem compositius ipso F et simplicius ipso D.

Et hoc de secundo.

F

Circa tertium notandum, quod, quanto aliquid est prime bono propinquius, tanto est melius, quia maiori modo suscipit bonum, et est actualius, et quanto aliquid est distantius, tanto est deterius et sic potentialius. Et sic ultimum sive distantissimus, licet sit simplex, minus participat bono omnibus superlocatis. Igitur simplicia superperfectissimo propinqua sunt meliora omnibus compositis, et quantum aliquid est minus compositum, tanto est melius compositiore usque ad hominem, qui est medium perfectorum et ingenerabilium et imperfectorum et generabilium et sic imperfectior omnibus superioribus. Simplicia vero infra hominem, quanto sunt simpliciora, tanto sunt deteriora. Et per consequens omne simplex secundum substantiam vel est melius vel deterius compositis. Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim extrema entium a paucioribus et simplicioribus producuntur, media autem a pluribus, haec quidem erunt composita, extrema autem haec quidem secundum melius simpliciora, haec autem secundum deterius. At vero quod extrema a paucioribus producuntur palam, propterea quod superiora et incohant ante demissiora et superextenduntur ultra ipsa, ad quae non procedunt illa propter inferioritatem virtutis. Propter hoc enim et extremum entium est simplicissimum sicut et primum, quia a solo primo procedit. Sed simplicitas haec quidem secundum melius omni compositione, haec autem secundum deterius. Et in omnibus eadem fit ratio.

Probatio elementi talis est: Omne extremum aut est melius aut deterius mediis sive compositis; sed omne simplex secundum substantiam est extremum: ergo etc.

Maior probatur: Omne productum a paucioribus et simplicioribus est simplicius vel secundum melius vel secundum deterius compositis. Ista apparet tum per praemissam[38], tum etiam quia superiora in ordine universi producuntur a paucioribus quam ipsa media, et sic sunt simpliciora et meliora omnibus mediis, quae sunt eis compositiora. Inferiora autem in ordine universi etiam producuntur a paucioribus, et sic sunt simpliciora mediis, tamen ex hoc non sunt eis meliora, immo deteriora; plus enim recedunt a simpliciter bono magis compositis. Et sic stat maior prosyllogismi. Sed omne extremum est huismodi: ergo omne extremum aut est melius aut deterius compositis.

[38]) cf. Procl., Elem. theol. 58; Vansteenkiste 287; Boese 32,8–10

206 etiam: et *V* 217 etiam *om. V* 219 intentio elementi: etc. V 222 haec: hoc *V* | quidem: quidam *V*

Digitized by Google

At vero. Hic probatur minor istius prosyllogismi sic: Ubicumque in quocumque ordine superius incohat ante demissiora et superextenditur ultra causalitatem eorum ad ea, ad quae demissiora non procedunt propter inferioritatem virtutis, ibi omne extremum sive superius sive inferius producitur a paucioribus et simplicioribus; sed in omnibus est huiusmodi processus: ergo omne extremum sive extrema producitur vel producuntur, a paucioribus et simplicioribus, et propter hoc etiam simpliciter extremum inferius, scilicet materia prima, cum a solo primo procedat, est simplicissimum sicut et primum. Sed simplicitas superiorum est secundum melius omni compositione, simplicitas autem inferiorum est secundum deterius omni compositione. Et in omnibus est idem modus probandi.

Digitized by Google

PROPOSITIO 60
OMNE, QUOD PLURIUM CAUSA EST, MELIUS EST HABENTE VIRTUTEM AD PAUCIORA ET PARTES PRODUCENTE, QUORUM ALTERUM TOTUM HYPOSTATICUM EST

Postquam extrema universi comparata sunt inter se et ad media, nunc comparat auctor superiora et causaliora inter se dicens: OMNE etc.

Ad cuius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo dicam de causis superioribus in generali, secundo ostendam rationem causalitatis plurium in speciali, tertio ex hoc inferam suppositum in universo totali.

De primo considerandum, quod, sicut supra praemissa[1]) ostensum est, A prime bonum est bonum in eo, quod bonum, et sic in bonitate universalissimum et ex hoc actualissimum et per consequens totius universitatis causa et principium. Et quia omne productivum melius est quam natura eius, quod producitur, per 7[2]), necessarium est omnem causam a prime bono productam et sic participantem bono vel contrahendo ipsum tantum vel distrahendo ipsum in ulteriorem intentionem deficere in dictis quattuor condicionibus ab ipso prime bono, quod praecedit omnia participantia bono per 8[3]).

Quod, ut appareat, ostendatur in bonitatibus, de quibus minus videtur. Bonitates enim, quae vere sunt et primo gradu antarkes, sunt quid deterius prime bono per 10[4]). Licet enim quaelibet earum sit bonum per essentiam, tamen nulla earum est bonum in eo, quod est huiusmodi, et per consequens nec absolute purum bonum, cum permisceantur quadam potentialitate utpote existentes partes determinati ordinis, quarum quaelibet est ens in potentia respectu totius nec consequenter aliqua earum est omnino simplex. Licet enim non componantur ex diversis intentionibus, tamen, quia sunt bonitates partiales et contractae ad esse hoc, ideo non sunt simpliciter simplices, ut supra ostensum est[5]), et sic etiam nec summe perfectae, quia sunt deminutae a superperfectione prime boni et sic etiam nec illimitatae, cum in qualibet earum boni intentio sit contracta, ut dictum est.

1) supra, prop. 59 C
2) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2
3) cf. Procl., Elem. theol. 8; Vansteenkiste 268; Boese 7,1
4) cf. Procl., Elem. theol. 10; Vansteenkiste 269; Boese 8,1
5) supra, prop. 59 C

8 elementi evidentiam: evidentiam elementi *O* 22 earum: eorum *O*

Digitized by Google

Ex his sequitur secundo, quod nulla earum est summe universalis nec etiam in intentione, in qua est prime, cum nec ipsa intentio simpliciter omnia comprehendat.

Quibus consequitur tertio, quod quasi in infinitum deficiunt ab actualitate prime boni, a quo etiam suam actualitatem participant.

Ex hoc sequitur quarto nullam earum esse principium et causam totalis universitatis, licet sint principia et causae partialium universitatum, cum unaquaeque earum claudatur intra ordinem totalis universi secundum aliquem gradum bonitatis sibi a prime bono inditum. Et per consequens non sunt causae eius bonitatis, quae est eadem per essentiam in toto universo, licet diversificetur per esse, per 21 in commento[6]. Sicut autem omnes bonitates intra antarchiam primam constitutae deficiunt a superperfectione et causalitate prime boni, ita etiam proportionaliter loquendo intelligendum est de omnibus causis infra ordinem bonitatum, cum etiam deficiant ab ipsis bonitatibus.

Et hoc de primo.

B De secundo sciendum, quod, quanto aliqua causa est prime bono propinquior, tanto est in bonitate eminentior, et sic intentione, qua est prime, potentior et universalior sive comprehensivior, et per consequens in praedictis quattuor condicionibus aliis sublocatis eminentior et sic causalior. Sicut enim bonitates, ut de eis solis ad praesens dicatur, intra antarchiam bonitatum constitutae deficiunt a superperfectione prime boni, ut dictum est, ita etiam proportionaliter loquendo in praedictis quattuor condicionibus deficiunt a superperfectione prime boni, ut dictum est, et diversificantur a se ipsis, secunda videlicet a prima, tertia a secunda et prima, et sic de aliis propter gradatam distributionem earum in intentione bonitatis secundum maiorem vel minorem absolutionem secundum minorem vel maiorem distantiam a prime bono, quia suprema est absolutissima in bonitate contracta ad ordinem, ultima autem determinatissima, mediae vero secundum consonantiam cum extremis.

Ex quibus apparet, quod prima est plurium causa quam omnes sequentes sive seorsum sive simul acceptae. Sic enim se habet proportionaliter ad sequentes, sicut prime bonum ad totum ordinem unialem. Sicut ergo prime bonum est simpliciter omnium causa et principium, ita prima bonitas est causa plurium quam sequentes, verbi gratia, prime virtus est plurium causa quam prime ens, et prime ens est plurium causa quam prime vita.

"Infinitae enim virtutis Dei distributio" secundum Dionysium 8 cap. *De divinis nominibus*[7] "ad omnia existentia vadit, et nihil est existentium, cui perfecte ablatum sit habere quandam virtutem, sed intellectualem aut rationalem aut sensibilem aut vivificam aut substantialem habet virtutem, et ipsum etiam esse, si est

6) cf. Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 273–274; Boese 14–15

7) Dion., De div. nom. 8 3; PG 3,892B ; Suchla 201,17–21; Simon 368,81–83

51 a ... (52) est *om. V* 54 secunda *add.* bonitas *sup. lin. m. post. V* | prima *add.* bonitate *sup. lin. m. post. V*

Digitized by Google

fas dicere, virtutem ad hoc, quod sit, habet a supersubstantiali virtute". Haec Dionysius.

Item idem ibidem 5 cap.[8]) loquens de participatione prime boni, sic dicit: "Et ante alias ipsius participationes esse propositum est; et est ipsum secundum se esse senius eo, quod est per se vitam esse, et eo, quod est per se sapientiam esse". Haec Dionysius.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis etiam apparet tertium, quod, sicut est in bonitatibus, ita etiam C est in omnibus causis essentialiter subordinatis ita, quod quanto aliqua est superior, tanto est potentior et causalior et sic plurium causa.

Item pluralitas causatorum attestatur maiori potentiae causarum. Quae tamen pluralitas sane intelligenda est, quia in similibus et eisdem, sive attendatur in eis habitudo superpositionis et suppositionis sicut in ordinatis essentialiter, quae habitudo necessaria est terminata in extremis, sive etiam attendatur in eis habitudo aequiparantiae sicut in ordinatis accidentaliter, ubi etiam admittitur infinitas, verbi gratia, quod potest in entia, vitas et intellectus est melius eo, quod potest tantum in vitas et intellectus, et quod potest in vitas et intellectus est potentius eo, quod tantum potest in intellectus. Non sic autem in diversis, ut illud, quod potest in plures animas, sit melius eo, quod potest in pauciores intellectus; sed est melius eo, quod potest in pauciores animas.

Et hoc de tertio.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de comparatione, secundo de totius et partium duplici acceptione, tertio ex praemissis de propositi intentione.

De primo sciendum, quod ratio causae oritur ex ratione actus sive potentiae D activae. Potentia autem activa accipitur tripliciter, vel secundum superplenitudinem vel plenitudinem vel participationem. Et si secundum potentiae superplenitudinem, hoc est dupliciter, scilicet simpliciter et absolute, vel in respectu nec simpliciter nec absolute.

Prima potentia, quae et virtus, est ipse deorum dominus, qui est "rex magnus super omnes deos"[9]). De qua virtutis superplenitudine sic dicit Dionysius 8 cap. *De divinis nominibus* B[10]): "Dicimus igitur, quod virtus est Deus, et sicut omnem virtutem in se praehabens et superhabens, et sicut omnis virtutis causa et omnia secundum virtutem indeclinabilem et incircumfinitam producens, et sicut ipsius, quod est esse virtutem aut totam aut particularem causa existens, et sicut infinitae virtutis, non tantum eo, quod omnem virtutem producit, sed et eo, quod est super omnem per se ipsam virtutem" essendo et superando etc. Haec Dionysius.

Ubi notandum, quod hic vocat "totam" et "per se ipsam virtutem" primam bonitatem intra ordinem unialem.

[8]) Dion., De div. nom. 5 5; PG 3,820A; Suchla 183,14–17; Simon 313,68–69

[9]) Ps. 94,3

[10]) Dion., De div. nom. 8 3; PG 3,889D; Suchla 201,1–6; Simon 368,71–74

73 secundum *om. O* 77 etiam apparet: apparet etiam *V*

Digitized by Google

Verum, quia potens potentiae superplenitudine est virtutis infinitae, ideo potest, quidquid est potentiae, tam secundum extensionem ad possibilia quam secundum intentionem potentiae circa possibilia ita, quod utrobique nihil sit addibile. Et ideo ad ipsum non fit comparatio sicut ad simpliciter infinitum, "finiti enim ad infinitum nulla est proportio"[11]).

Circa alia autem, in quibus est sive superplenitudo in respectu sive potentiae plenitudo et participatio, fit comparatio in maiori vel minori bonitate.

Ubi tamen sciendum, quod omnes bonitates habent potentiae plenitudinem, et tamen una est melior alia: illud enim dicitur melius, quod maiori modo suscipit bonum. Et sic, licet omnes sint tantum bonum quidem, tamen, quae potest in plura, est magis participans bonitatem ea, quae potest in pauciora. Omnia autem citra bonitates habent potentiae participationem maiorem vel minorem, secundum quod plus vel minus ipsis bonitatibus appropinquat.

Et hoc de primo secundi.

E Circa secundum breviter est sciendum, quod 'totum', ut ad praesens sufficiat, potest accipi dupliciter, vel pro una universitate aliquorum sub eadem intentione constitutorum, sicut entium, vitarum vel huiusmodi, vel pro aliqua re una singulari colligente plures intentiones in suam subsistentiam, sicut aliquis intellectus substantialis.

Si primo modo, et sit universitas entium, illud, quod producit totam illam universitatem, scilicet prime ens, est melius eo, quod tantum producit partes eius, incohans videlicet secundum gradum debitae distantiae, puta prima vita, quae incohat post prime ens et prius terminat eo, scilicet infra suam, scilicet prime entis, causalitetem, et per consequens ipsum prime ens est melius et maioris et nobilioris subsistentiae, quod exprimitur per esse hypostaticum in bonitate, quam ipsa prime vita, quae solum viventia, scilicet partes dictae universitatis producit, ut dictum est.

Si autem accipiatur totum secundo modo, scilicet pro aliqua re una singulari, puta pro intellectu substantiali, tunc, cum una et eadem res, licet se tota, quia simplex essentia, procedat a diversis causis, non tamen totaliter, id est secundum eandem intentionem, procedit ab eis. Intellectus enim substantialis producitur et a prime bono, quod est omnibus causantibus causalius prius natura eis agens sub intentione boni, item producitur a prime virtute sub intentione virtutis, et a prime ente sub intentione entis, et a prime vita sub intentione vitae, et a sua immediate causa, scilicet prime intellectu, sub intentione intellectualitatis. Et quia prime bonum existens causa simpliciter omnium agit seu producit eminentius ea, quae a secundis causis producuntur, per 56[12]), ideo intellectus totus et totaliter, id est

[11]) Arist., De cael. I 6, 274a7–8; Auctor. Arist. 3, n.22; Hamesse 161,20; Phys. VIII 1, 252a13; t. lect. 3,n.764

[12]) cf. Procl., Elem. theol. 56; Vansteenkiste 286; Boese 30,1–3

127 sit *coni.*: sic *codd.* 130 scilicet: id est *V* 138 procedit: procedat *V* 140 intentine: intentioni *V*

Digitized by Google

secundum omnes suas intentiones, quae sunt quasi partes suae formales, dependet et producitur ab ipso prime bono, et secundum quattuor tantum a prime virtute, et secundum tres tantum a prime ente, secundum duas vero a prime vita, sed secundum unam tantum a prime intellectu.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis colligitur tertium, quod producens totum est melius habente vir- F
tutem producendi aliquas partes tantum, sive accipiatur totum et partes primo modo, ut supra dictum est, sive secundo modo, ut iam expositum est, et producens plures partes est melius producente pauciores et magis hypostaticum in bonitate et propinquius prime bono.

Eadem ratio est in omnibus.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim hoc quidem pauciorum, hoc autem plurium causa, partes autem aliae ab aliis, quae quidem facit alterum et relinquum faciet, quod plurium est institutivum. Quae autem hoc producit, non omnium horum est illud productivum. Potentius ergo et magis comprehensivum. Sicut enim proveniens ad proveniens, ita producens ad producens secundum invicem accepta. Quod autem plura potest secundum maiorem potentiam, habet et totaliorem; hoc autem propinquius causae omnium; quod autem propinquius est ipsi, eminentius est bonum, siquidem hoc bonum. Quod ergo plurium causa secundum substantiam, melius existit pauciora producente.

Probatio elementi talis est: Omne potentius et magis comprehensivum est melius habente virtutem ad pauciora, quorum potentius producens totus est hypostaticum; sed omne, quod plurium causa, est huiusmodi: ergo etc.

Maior ostenditur sic: Quaecumque duo sic se habent, quod quidquid facit unum, et reliquum facit et adhuc plura, sed non e converso, ibi illud, quod facit plura in similibus, melius est habente virtutem etc.; sed omne potentius et magis comprehensivum facit, quidquid facit minus potens, et adhuc plura, sed non e converso: ergo omne potentius etc.

Deinde ibi: *Sicut enim*, probatur minor principalis rationis sic: Sicut se habet productum ad productum, sic producens ad producens secundum invicem accepta, id est referendo singula singulis; sed productum secundum se totum est potentius et magis comprehensivum se ipso secundum aliquas partes singillatim accepto: ergo et producens sive totum sive plures partes eius est potentius et magis comprehensivum producente pauciores, et sic habet maiorem potentiam et tota-

155 intentio elementi: elementum *V* 160 producit: produci *O* 162 secundum *om. V* 167 potentius producens: producens potentius *O* 168 sed *add.* potentius producens totum *O* 171 est *om. V*

Digitized by Google

liorem, et per consequens est propinquius causae omnium. Sed quod propinquius est causae omnium, est melius sive eminentius bonum quam distantius, et hoc pro tanto, si causa omnium est prime bonum. Et tunc concludit.

Digitized by Google

PROPOSITIO 61
OMNIS POTENTIA IMPARTIBILIS MANENS MAIOR EST, PARTITA VERO MINOR

Ostenso omnem causam eo esse plurium causa, quo est maioris potentiae, nunc ostenditur, quae potentia sit maior et quae minor, cum dicitur: OMNIS etc.

Ad cuius evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam potentiae distinctionem, secundo ostendam potentiae activae duplicem determinationem, tertio unuis determinantis subdistinctionem.

A

De primo sciendum, quod est quadruplex potentia, scilicet essendi, permanendi sive durandi, agendi et patiendi.

Potentia essendi est, qua res continet se in se sive sine trasmutatione et vicissitudinis obumbratione, ut in entibus secundum speciem et simpliciter, sive cum transmutatione et vicissitudinis obumbratione, ut in individuis et entibus ut nunc. Et talis potentia in nulla re est aliquid superadditum essentiae rei.

Ex ista potentia oritur secunda, quae est potentia durandi: omnis enim res tamdiu durat, quamdiu vel se ipsam continet, si ipsa est sibi ipsi causa originalis, ut apparet per 41[1]), vel ab aliquo superiori continetur, sive tale continens sit mobile, qualis est periodus, secundum quam durat esse inferiorum, sive immobile, qualia sunt causae intransmutabilium secundum essentiam, ut inferius apparebit[2]).

Tertia vero consequitur formam, saltem secundum modum nostrum intelligendi, licet sit idem per essentiam in quibusdam potentibus per declarationem 27[3]), in quibusdam vero differat.

Quarta vero potentia, scilicet passiva, consequitur materiam vel habens modum materiae, ut inferius apparebit[4]).

Et hoc de primo.

B

Verum hic solum agitur de potentia activa, quae habet duplicem determinationem, unam scilicet, secundum quod est respectu obiecti possibilis, et aliam, secundum quod est in potente. Et secundum primam determinatur maiori vel minori ambitu universalitatis, quae est separationis, non praedicationis ita, quod

1) cf. Procl., Elem. theol. 41; Vansteenkiste 281; Boese 25,1–2
2) infra, prop. 200
3) supra, prop. 27 E; Mojsisch 164–165
4) infra, prop. 208 D–E; Sturlese 307–309

10 sciendum *add.* est *V*

Digitized by Google

potentia, quae extendit se in plura similia, dicitur universalior illa, quae extendit se in pauciora. Secundum autem, quod est in potentia, sic determinatur maiori vel minori simplicitate et actualitate sive formalitate ita, quod potentia simplicioris et actualioris sive formalioris est maior ea, quae est minus simplicis, ut statim inferius apparebit.

Et hoc de secundo.

C Sed quia duplex est simplicitas per 59[5]), scilicet, quae est melior omni compositione vel deterior, ideo intelligenda est hic potentiae activae determinatio per maiorem vel minorem simplicitatem, quae importat dignitatem nobilitatis, non per eam, quae importat indignitatem vilitatis, quia, quanto talis simplicitas est maior, tanto potentia est passivior, ut ita dicam, e converso ad primam simplicitatem.

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de potentiae impartibilitate, secundo de ipsius partibilitate, tertio de eorum ad invicem comparatione in maioritate et minoritate.

D De primo sciendum, quod, cum omnis potentia activa sit quidam actus et complementum saltem secundum modum nostrum intelligendi eius, respectu cuius est, unumquodque autem existentium in actu vel est subsistens in uno principio formali, et hoc sive secundum causam sive secundum essentiam, et talia vere sunt actus simplices, sicut sunt prime unum et unitates, vel est subsistens in principiis, quod eo est in actu, quod intrinsecus actuatur ex habitudine principiorum ad invicem ita, quod secundum intimiorem habitudinem ipsorum principiorum ad invicem sequitur magis esse in actu, secundum extimorem vero minus in actu.

Verum principia in diversis diversantur: sunt enim in quibusdam principia solum per intentionem et non secundum rem distincta, in quibusdam autem distinguuntur secundum rem et intentionem.

Si primo modo, tunc talis res actuatur quantum ad aliquem modum formalem et minus formalem unius ad alterum, quicumque sit ille modus, quo se sibi invicem principia communicant et se totis se tota penetrant et influunt essentialiter, immo, ut expressius dicatur, quo semper unum, scilicet absolutius et formalius, determinatur in minus tale et fit ipsum. Et sic, licet sit ibi quaedam multitudo intentionum et per consequens quasi quaedam partibilitas, tamen est una res simplex et realiter impartibilis, et ex hoc potentia talium rerum etiam impartibilis est, licet differant in impartibilitate sicut et ipsae res, quarum sunt, differunt in simplicitate et actualitate.

Est enim inter tales res sic in principiis formalibus subsistentes nonnulla differentia actualitatis et simplicitatis, quia, quantum aliqua earum est ex paucioribus principiis talibus intentionalibus seu formalibus constituta, tanto est intimior eorum habitudo ad invicem et minor determinatio sive contractio, et per conse-

[5]) cf. Procl., Elem. theol. 59; Vansteenkiste 287,8–9; Boese 32,10–11

49 nostrum *om. V* | eius: est *O* 56 in quibusdam: quibusdam *O*

Digitized by Google

quens maior actualitas et maior potentia, et consequenter minuitur actualitas secundum maiorem recessum a simpliciter simplici et descensum in plures intentiones ita, quod inter omnes tales res, puta virtutes, quae subsistunt in duabus intentionibus, entia, quae in tribus, vitae, quae in quattuor, intellectus, quae in quinque, animae totales, quae in sex, ipsae virtutes sunt impartibilioris potentiae entibus, et haec vitis et sic de aliis adeo, quod animae totales sunt minoris potentiae, propter quod etiam concernunt essentialem respectu ad corpora, quorum sunt actus et formae non obstante earum separatione, licet potentia earum sit impartibilis "nullam habens magnitudinem", ut ostendit Aristoteles in VIII *Physicorum*[6]).

Et hoc de primo.

Si autem sunt principia secundo modo, scilicet distincta re in intentione, sicut E
materia et forma in generabilibus et motor et mobile in ingenerabilibus, tunc huiusmodi habitudo est in partibus subiecti originaliter et in potentia, sicut ipsum subiectum est ens in potentia, in forma autem seu motore est formaliter, in composito autem perfective et complective, cointellecta tamen ea habitudine, quae est materiae vel corporis subiecti ad formam, et per consequens est vera partibilitas et sic minor actualitas. Est enim ibi multitudo realiter cum minori et extimiori habitudine principiorum ad invicem, licet in tale habitudine etiam sint gradus. Principia enim caeli intimius se penetrant ad invicem quam materia et forma, unde et habitudo eorum est indissolubilis per naturam, materiae autem et formae dissolubilis. Et per consequens potentiae activae vel fundantur in taliter partibilibus, et hoc vel immediate in substantia, puta in caelo, vel mediante aliqua qualitate, quae in talibus est ratio operandi, sicut calor in igne.

Primo modo potentiae condicionantur secundum substantias, quibus insunt, et per quas eis mediantibus eliciunt suas operationes. Secundo vero modo, cum qualitates insint subiectis, in quibus exigitive praecedit quantitas, et dividantur sive sint partibiles per accidens, necessario potentiae, quae per tales quantitates insunt, erunt partibiles; sunt enim virtutes corporis corporales et sic in maiori corpore maiores et in minori minores.

Et hoc de secundo.

Ex praemissis apparet tertium. Prime enim bonum et unum, utpote simplici- F
ter simplex, est maximae potentiae, quia omnipotentiae. "Ipsa enim infinitae virtutis Dei distributio ad omnia existentia vadit, et nihil est existentium, cui perfecte ablatum sit habere quandam virtutem, sed intellectualem aut rationalem aut sensibilem aut vivificam aut substantialem habet virtutem, et ipsum etiam esse, si est fas dicere, virtutem ad hoc, quod sit, habet a supersubstantiali virtute"[7]). Haec Dionysius.

[6]) Arist., Phys. VIII 10, 267b26; Averr., Phys. VIII comm. 85, Venetiis 1562, 423vG; cf. Auctor. Arist. 2,n.225; Hamesse 158,65

[7]) Dion., De div. nom. 8 3; PG 3,892B; Suchla 201,17–21; Simon 368,81–83

92 naturam: materiam *V*

Digitized by Google

Deinde bonitates et unitates, postea ordines virtutum, entium, vitarum, intellectuum et animarum totalium sunt proportionaliter maioris vel minoris potentiae secundum intimiorem et extimiorem habitudinem principiorum formalium ad invicem et ex hoc consequentem simplicitatem, ut supra dictum est[8]). Quos ordines et animas sequuntur caeli secundum suam totalitatem; ultimo generabilia et corruptibilia.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Quae enim partitur, procedit in multitidinem. Si autem hoc, remotius fit ab uno. Si autem hoc, pauciora poterit, ab uno et continente ipsum distans et imperfecta, siquidem uniuscuiusque bonum existit secundum unionem.

Probatur elementum sic quoad secundam partem: Omne potens pauciora est minus virtute potente plura; sed omnis potentia partita est huiusmodi: ergo omnis potentia partita est minor virtute non partita.

Probatio minoris: Omne remotius ab uno potest pauciora; sed omnis potentia partita est huiusmodi, quia, qua partitur, procedit in multitudinem sive distinctorum intentione vel re et intentione, et sic recedit ab actualitate unius: ergo omnis potentia partita potest pauciora.

Maior declaratur sic: Omne distans a continente ipsum et sic imperfectum ens potest pauciora propinquiore; sed omne remotius ab uno est huiusmodi, cum bonum uniuscuiusque sit secundum unionem per 13[9]): ergo etc.

Et notandum, quod probatio primae partis apparet per oppositum istius probationis, et ideo non ponitur.

[8]) supra, prop. 61 D

[9]) cf. Procl., Elem. theol. 13; Vansteenkiste 270; Boese 10,1–2

118 enim *add.* potentia *V* 129 potest *add.* ex *V*

Digitized by Google

PROPOSITIO 62
OMNIS MULTITUDO PROPINQUIUS UNI ENS QUANTITATE QUIDEM EST REMOTIORIBUS MINOR, VIRTUTE AUTEM MAIOR

Postquam ostensum est, quae sit maior et minor potentia, nunc ostenditur ex hoc comparatio multitudinum ad invicem secundum quantitatem et potentiam, cum dicitur: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo dicam de multitudine hic intenta in generali, secundo dicam de multitudine uniali, tertio dicam de aliarum multitudinum ad prime unum secundum propinquitatem et distantiam differentia graduali.

De primo sciendum, quod, quia ex diverso processu multorum ab uno princi- A
pio causatur multitudo – processus enim disgregat a causis ea, quae producuntur, et submissiones facit secundorum ad prima per commentum 36[1]) in principio – ideo hic agitur solum de ordinata et coordinata essentialiter multitudine ex processu ab uno principio causata, sive talis multitudo sit totalis sive partialis.

Totalis sicut totum universum, de quo sic dicit auctor 3 quest. *De providentia*:[2]): "Sive enim non ad unum omnium coordinatio esset, non utique neque mundus unus esset, sive omnia eodem modo participarent ornante, non utique esset ornatorum ordo. Si igitur sunt utraque, et ordo et coordinatio, hic quidem distinguens omnia et alia faciens ante alia et alia post alia, haec autem diversa ad unum convertens bonum, omniumque necesse est providentiam esse et non omnium eandem: esse quidem propter coordinationem, non eandem autem esse propter ordinem, quoniam et primorum quidem entem necesse et secundorum esse et deinceps illis. Virtus enim omnis maiorum ens motiva ait et Plato et verax sermo et minorum et multo magis et obtentiva fortiorum existens, et debiliora utique obtinebit magis". Haec auctor.

De multitudine vero partiali et eius subdivisione dictum est super 6[3]).

Et hoc de primo.

Circa secundum sciendum, quod omnia, quae a prime uno processerunt, B
"ratione numerorum sunt formata"[4]). Ratio autem numerorum est, quod quanto aliquis est primae unitati propinquior, tanto sit secundum quotum minor,

[1]) cf. Procl., Elem. theol. 36 comm.; Vansteenkiste 280; Boese 22,4–23,5
[2]) Procl., De X dub. 3,n.18; Boese 32,6–16
[3]) supra, prop. 6 F; Pagnoni-Sturlese 135,276–280
[4]) Boeth., Instit. arithm. I 2; Friedlen 12,14–15

26 et: est *V*

Digitized by Google

potentia autem et virtute maior. Ipsa enim unitas est potentia omnis numerus, cum sit simpliciter impartibilis non valens in se nec decrescere nec augeri; quotienscumque namque ducatur in se, nihil ex se generat nisi se ipsam, et per consequens est principium totius multitudinis numeri formalis quantumcumque a se diversae. In numeris autem, qui sunt multitudines ex unitatibus profusae, inveniuntur perfecti, habundantes et deminuti. Perfecti dicuntur, qui constant ex suis partibus aliquotis ita, quod nihil sit residuum neque minus, ut senarius[5]), qui constat ex 1, 2 et 3, quae simul collecta faciunt 6. Abundans autem dicitur, cuius partes aliquotae excedunt ipsum totum, ut 12, cuius partes aliquotae sunt 1, 2, 3 et 6, quae simul collectae faciunt 16. Deminutus dicitur, cuius partes aliquotae exceduntur a toto, sicut 10, cuius partes sunt 1, 2, 5, quae collecta non faciunt nisi 8.

Sicut autem invenimus ista in ratione numerorum, ita etiam congrue dicere possumus circa multitudinem universi, cuius species sunt sicut numeri.

Prime enim unitas est sua activa potentia totum universum existens simpliciter, simplex, omnino invariabilis, super se ipsam per conversionem ducta, nihil gignens a se diversum, et per consequens est principium totius universi quantumcumque diffusi. Isti etiam unitati quanto aliqua multitudo partialis, sive ex suppositis unum ordinem costituentibus sive ex intentionibus unum suppositum principiantibus collecta, est propinquior, tanto etiam est secundum quotum minor, virtute vero maior. Est enim similitudo causa propinquitatis sicut dissimilitudo distantiae.

Est autem multitudinum partialium ex suppositis collectarum prima diversitas in hoc, quod quaedam est ex unitatibus, alia vero et unitis constans per 6[6]).

Multitudo vero constans ex unitatibus est primae unitati immediata, et sic simillima et per consequens minima quantitate, sed virtute maxima. Ista vero multitudo, cum concernat ordinem essentialem, non potest esse in paucioribus quam in tribus: in omni enim ordinem est principium, medium et finale, quia omnis ordo perficitur principio, medio et fine secundum Aristotelem II *Metaphysicae*[7]). Sed nec tria possunt ordinem essentialem integrare, cum media necessario secundum quotum sive quantitate excedant primum vel prima et excedantur ab ultimis. Eadem ratione nec quattuor nec septem sufficiunt ad ordinem integrandum. Et sic cum primus numerus potens ordinem essentialem integrare et minimus secundum quotum, sed maximus in virtute, cum sit primus inter perfectos, sit senarius, rationabile videtur primam multitudinem constare ex sex unitatibus, cum sit perfectissima, sed necessario existat minima. Hae enim, scilicet sex unitates distributae per primum, medium et ultimum secundum partes senari aliquotas, erit 1 primum, 2 medium, sed 3 ultimum, quae stant in naturali progressione numerorum incipientes ab unitate, quarum prima est sexta pars, secunda

[5]) cf. Alb., Metaph. V 4 2; Geyer 273,22–24
[6]) cf. Procl., Elem. theol. 6; Vansteenkiste 267; Boese 5,1
[7]) cf. Arist., Metaph. II 2 994a11–15

43 non *om. O* 67 hae: hic *V* 70 sexta *add.* unitas *V*

Digitized by Google

pars tertia, tertia vero secunda seu altera. Sic etiam primum istius ordinis est simplicius mediis et haec ultimis.

Ex quo consequens est, quod nulla medietatum nisi sola arithmetica, quae etiam prima et simplicior est aliis, poterit inveniri in essentialiter ordinatis. Ipsa enim neglecta identitate proportionum servat identitatem differentiarum: 2 namque ad unum sunt dupla, sed ad 3 subsesquialtera. Dupla autem proportio est prima species multiplicis, sicut sesquialtera prima superparticularis, et hic est hoc necessarium, cum prima sint absolutiora mediis, immo magis exempta ab eis quam haec ab ultimis. Et, licet sit hic proportionum inaequalitas, tamen est differentiarum identitas; sicut enim binarius excedit unitatem unitate, ita etiam exceditur a ternario unitate. Et hoc etiam est necessarium in omnibus ordinatis essentialiter, inter quae invenitur identitas unius intentionis, cum sint similia ad invicem neglecta tamen, ut dictum est, aequalitate proportionum.

Et hoc de secundo.

Circa tertium notandum, quod isti multitudini primae et propinquissimae C
prime uni, scilicet ipsarum unitatum, quae, sicut est simplicissimorum post ipsum prime unum et activissimorum, ita etiam est minima, ut conclusum est, isti, inquam, sublocatur multitudo magis distans a prime uno, et sit multitudo virtutum seu infinitatum, quam consequenter praemissis sic possumus fingere, ut radix eius sit binarius, sicut etiam multitudo tota constat ex duabus intentionibus, scilicet unitate et infinitate; haec enim, scilicet dualitas, est prima et minima compositio, ubi plura adunantur, quae possit esse in rerum natura. Cui binario subiungantur duo numeri pro medio et ultimo secundum primam intercisam progressionem, et sint quaternarius et senarius, ut scilicet prima ordinis infinitalis sint 2, media 4, extrema 6, quae simul coniuncta constituunt duodenarium, qui etiam est duplus ad senarium numerum primae multitudinis, sicut in ipsa multitudine infinitali sunt intentiones duplae ad intentionem multitudinis unialis. Quaelibet etiam pars istius secundae multitudinis cuilibet suae comparationi primae multitudinis comparata servat eandem proportionem quam et tota multitudo ad totam, scilicet duplam. Ipsae autem partes inter se seu ad se invicem collatae servant ad easdem proportiones et eandem medietatem, quas et primae multitudinis partes, licet haec differentia sit binarius; sicut enim quaternarius excedit binarium binario, ita etiam exceditur a senario. Item, sicut in prima multitudine 2 sunt dupla ad 1 et subsesquialtera ad 3, ita hic 4 sunt dupla ad 2 et subsesquialtera ad 6.

Eodem modo per omnia proportionaliter sit tertia multitudo plus distans a prime uno utraque dicta multitudine, et sit multitudo entium, cuius radix secundum numerum intentionum sit ternarius, et subiungantur sibi secundum praecedentem rationem duo numeri quoad secundam intercisam progressionem, qui erunt 6, 9, ut scilicet sint 3, 6, 9, qui coniuncti constituunt 18, qui etiam triplus est ad senarium, licet sesquialter ad duodenarium. Istae etiam partes nunc dictae multitudinis, sive comparentur partibus praedictarum multitudinum sive etiam inter se invicem, servant divinissimo ordine et easdem proportiones et eandem

71 tertia: tertio *V* 94 sint: sicut *V* 95 duodenarium: duodenarius *V*

Digitized by Google

medietatem quas et primae solum in ternarii differentia secundum suarum intentionum numerum discrepantes.

Consimiliter per omnia servata ratione praecedente invenies in tribus ordinibus sequentibus, scilicet in multitudine vitarum, intellectuum et animarum totalium, quorum radices sunt secundum numerum intentionum, vitarum videlicet quaternarius, intellectuum quinarius, animarum senarius.

Ut autem omnia praemissa plana sint, descripsi figuram ponens in inferiori linea longitudinis radices multitudinum per ordinem, in secunda vera linea posui media ordinum, in tertia vero infima seu extrema, super qua quarta linea posui ipsas multitudines secundum suas totalitates. In quibuscumque praedictis inter alia mirabilia invenies, quod eandem proportionem, quam servant radices inter se, etiam servant omnes aliae lineae longitudinis. Idem dico de prima linea latitudinis, quod eadem est proportio in aliis, quae in prima. Item, si alias lineas sive longitudinis sive latitudinis conferas primae lineae, invenies ordinatas multiplicis species. Si autem tertiam secundae et quartam tertiae sive secundum longitudinem sive secundum latitudinem compares, invenies ordinatas species superparticularis. Item quaelibet multitudo quamlibet immediate precedentem non nisi senario excedit. Alia etiam non minus miranda causa brevitatis transeo.

L	unitates	infinitates	enter entia	vitae	intellectus	animae totales	
A	differentiae	6	6	6	6	6	numerus multi-
T	6	12	18	24	30	36	tudinum
I	3	6	9	12	15	18	ultima
T	2	4	6	8	10	12	media
U	1	2	3	4	5	6	prima
D							
O	Radices					Longitudo	

Et hoc de primo principali.

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de quantitatis acceptione et eius minoritate vel maioritate, secundo de virtutis quiditate, tertio de ipsius quantitate.

D De primo breviter sciendum, quod quantitas ad praesens accipitur pro sua specie, scilicet discreta quantitate, quae est numerus, non iam formalis, sed quasi materialis, scilicet pro distinctis suppositis intra aliquem ordinem essentialem. Et per consequens illa dicuntur minora tali quantitate, quae sunt secundum quotum pauciora, et illa dicuntur maiora, quae secundum quotum sunt plura, ut satis apparet ex praecedentibus.

Et hoc de primo.

E Circa secundum sciendum, quod virtus est ultimum, quod est de potentia activa in re.

Dico autem 'ultimum' ex parte obiecti, in quod potest ipsum potens, sicut ulti-

117 videlicet: scilicet *V* 124 longitudinis: multitudinis *V* 125 in *add.* ipsa *V*

Digitized by Google

mum potentiae fortitudinis Herculis dicimus esse, quod potest vincere triginta. Et sic ultimum est in maximo, quod potest quis perficere potentia activa propter multam victoriam agentis super passivum.

Dico etiam 'de potentia activa', quia ultimum passivae potentiae non est virtus, sed debilitas: potentia enim passiva ex opposito activae definitur in minimo, quod potest in ipsam eo, quod ipsa in nihil omnino potest inquantum passiva, sed in hoc dicitur passiva, quod alia in ipsam possunt.

Ultimum ergo potentiae passivae est minimus, a quo potest pati, et per consequens ultimum habet maxime de passibilitate et indicat passibilitatem in statu, sicut virtus active est in maximo, quod etiam est status eius ita, quod non in plus, licet in omne minus posset.

Et hoc de secundo.

Quantitas autem virtutis activae, ut in praesenti virtus accipitur, non est suae F
essentiae distensio, sed mensura ad aliquod extra, scilicet ad obiectum, et hoc secundum maius, sicut dicimus maiorem esse virtutem, quae potest in plura, minorem, quae potest in pauciora.

Dico autem virtutem, ut ad praesens accipitur, non distendi, cum sit impartibilium, quae in sua essentia quantitatem non habent, sed tantum, ut dictum est, habent quantitatem relationis ad extra, et ideo simplicissima maxima sunt virtute. Tamen virtus activa corporalis quandoque in sua natura habet quantitatem per accidens ita, quod est in maiori corpore maior, in minori vero minor.

Et sic etiam apparebit intentio elementi.

COMMENTUM

Simile enim uni magis quod propinquius. Unum autem erat omnium substitutivum non pluraliter. Quod ergo similius est, plurium causa existens, si quidem illud omnium, magis unionale et impartibilius, si quidem illud unum. Ut quidem igitur uni quod minus multiplicatum, magis congeneum est, ut autem causale omnium, quod plurium est productivum; hoc autem virtuosius. Ex his itaque manifestum, quod plures quidem sunt corporeae naturae animabus, plures autem haec intellectibus; intellectus autem plures divinis. Et in omnibus est eadem ratio.

Probatio elementi talis est: Omne similius ad prime unum est quantitate sive secundum quotum minus, virtute autem maius minus similibus; sed omnis multitudo existens quid propinquius uni est quid similius ad ipsum prime unum quam multitudines remotiores: ergo omnis multitudo etc.

Unum autem: Hic probatur maior sic: Omne substitutivum plurium est minus quantitate, sed maius virtute substitutivo pauciorum; sed omne similius ad prime unum est huiusmodi: ergo etc.

174 etiam *om. V* 181 sunt: intra *O*

Maior prosyllogismi probatur: Sicut se habet prime unum ad substituendum omnia, sic se habet substitutivum plurium ad substituendum plura; sed prime unum substituit omnia simpliciter, non pluraliter seu plurificatum, sed unialiter: ergo et omne substitutivum erit substitutivum minus partibiliter remotiore et sic etiam erit unionale et impartibilius. Igitur ipsum est sicut simile uni seu magis congeneum ex eo, quod est minus multiplicatum secundum quantitatem, et etiam est magis congeneum causae omnium ex eo, quod est plurium productivum, et secundum hoc est virtuosius.

Ex his itaque. Hic infert corollarium quasi exemplificatorium elementi dicendo, quod manifestum est ex his, quae dicta sunt, quod naturae corporeae constituentes multitudinem corporum, sicut distantissime a prime uno sunt plures ipsis animabus integrantibus multitudinem animealem, ut haec animae, utpote distantiores intellectibus, qui constituunt multitudinem intellectualem, sunt plures ipsis intellectibus; sed intellectus sunt plures divinis per essentiam, scilicet unitatibus, quae constituunt supremam multitudinem immediatam iuxta prime unum. Et eadem ratio demonstrationis est in omnibus aliis multitudinibus.

Digitized by Google

PROPOSITIO 63
OMNE IMPARTICIPABILE DUPLICES INSTITUIT PARTICIPATORUM ORDINES, HUNC QUIDEM IN HIS, QUAE QUANDOQUE PARTICIPANT, HUNC AUTEM IN HIS, QUAE SEMPER ET CONNATURALITER PARTICIPANT

Ostensa differentia multitudinum ad se invicem secundum quotum et virtutem, nunc ostenditur quot multitudines instituantur a quolibet principio, cum dicitur: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum scilicet et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ostendam imparticipati et imparticipabilis differentiae assignationem, secundo prime imparticipabilis condicionem, tertio aliquorum imparticipabilium in summa expressionem.

De primo sciendum, quod imparticipatum, de quo dictum est supra 23[1]), est A
idem re cum imparticipabili, de quo nunc est sermo, sed differunt ratione. Imparticipabili enim est, quod non est aptum natum participari vel participare. Imparticipatum vero non solum negat aptitudinem participandi, sed etiam ipsum actum: omne enim imparticipatum est commune omnium participantium, et per consequens indeterminatum et liberum, non captum nec capibile ab aliquo.

Dico autem 'indeterminatum' non eo modo, quo genus est indeterminatum, determinabile tamen per determinans, puta differentiam in speciem, quae est quid determinatum, sicut etiam omne ens potentia vel minus perfectum determinatur per actum et magis perfectum. In talibus enim ratio determinationis est defectus alicuius perfectionis, quae importatur per naturas determinatas. Sed dico hic 'indeterminatum' id de numero habentium aliquem causalem ordinem ad invicem, quod est simpliciter absolutum et simpliciter virtuosius et actualius totius talis ordinis, et per hoc praehabens in se perfectiones aliorum, quae sunt post ipsum; praehabens, inquam, non secundum rationem potentiae, sed secundum rationem actus et formae. Quo fit, ut ipsum sit independens, sed alia ex ipso dependeant. Unde huiusmodi independens dicitur indeterminatum ex eo, quod universaliter et modo simplici colligit in se perfectiones omnium ab eo dependentium, quae in aliis plurificantur per modos determinatos et magis, ut ita dicam, particulatos sive contractos et permixtos potentiae.

Et hoc de primo.

Quale autem sit primum imparticipabile, quod etiam simpliciter imparticipabile solum est, audi Dionysium *De divinis nominibus* cap. 11[2]): "Dicimus et divi- B

[1]) supra, prop. 23 A–B; Pagnoni-Sturlese 112–115

[2]) Dion., De div. nom. 11 6; PG 3,953B–956B; Suchla 221,13–223,14; Simon 422,68–425,81

Digitized by Google

ne et causaliter unum omnium superprincipale et supersubstantiale principium et causam, particulariter autem datas ex deo imparticipabili provisivas virtutes, per se substantificatorem, per se vivificatorem, per se deificatorem, quibus existentia iuxta proprietatem suam participantia et vivificantia et existentia et divisa sunt et dicuntur, et alia similiter. Propter quod et primo ipsorum bonus substantificator dicitur esse, postea et totorum ipsorum, postea particularium ipsorum, postea particulariter ipsis participantium. Et quid oportet de istis dicere? Quandoquidem divinorum quidam sanctorum nostrorum magistrorum, et ipsius per se bonitatis et deitatis substantificatorem est, dicunt superbonam superdeam per se bonitatem et deitatem dicentes esse beneficum et deificum ex Deo proveniens donum et per se pulchritudinem, per se pulchrificam effusionem et totam pulchritudinem et particularem pulchritudinem et totaliter pulchra, et in parte pulchra et quaecumque alia secundum eundem dicta sunt et dicantur modum, monstrantia et providentias et bonitates et participatas ab existentibus ex Deo imparticipabili, procedentes copiosa effusione et supermanantes, et diligenter omnium causa sit super omnia, et excedat omnino supersubstantiale et super naturale existentia secundum quamcumque substantiam et naturam". Haec Dionysius.

Et hoc de secundo.

C Quantum ad tertium sciendum, quod omnis perfectio formalis, ut est indeterminatum quid et indipendens sive absolutum a quibuscumque potentibus ipsum determinare, dicitur imparticipabilis sive sit species, puta in intellectu substantiali, qui etiam plenitudo est ens specierum, sive totum, puta in vitis, sive etiam ultra species et totum, puta in entibus, infinitatibus et etiam intentiones ipsae, prout sunt in unitatibus primordialibus, sive etiam prout in prime uno, quod etiam est bonum, pulchitudo, similitudo, statio et identitas, omnia, inquam, talia et similia sunt et dicuntur imparticipabilia.

Unde auctor *De fato et providentia* 6 cap.[3]) dicit: "Supra intellectum, (subaudi, videt intelligentia) deorum ipsorum monades, a quibus intellectuales multitudines suscipiunt uniones: oportet enim supra unita locari unificas causas, et supra intellectuales factas intellectualificas, et supra omnia simpliciter participantia imparticipabiles hypostases".

Unde secundum Dionysium 4 cap. *De divinis nominibus*[4]) "hoc bonum, (subaudi, quod est super omne lumen bonum) laudatur a sanctis theologis, et sicut pulchrum et sicut pulchritudo, et sicut dilectio et sicut diligibile, et quaecumque aliae convenientes suprapulchrificae et gratiosae habitae pulchritudinis donationes. Pulchrum autem et pulchritudo non sunt dividenda in causa, quae in uno tota comprehendit. Hoc enim in existentibus in participationes et participantia dividentes pulchrum quidem causae esse dicimus, quod participat, pulchritudi-

[3]) Procl., De prov. 6,n.19; Boese 126,8–128,13

[4]) Dion., De div. nom. 4 7; PG 3,701C–704A; Suchla 150,15–151,17; Simon 180,83–187,81

37 particulariter *malim* participabiliter *(supra, prol. 4; Sturlese 10,179)* 55 quid *om. O*
57 est ens: ens est *V* 59 primordialibus: praeordinalibus *V*

Digitized by Google

nem autem participationem pulchrum facientis tota pulchra causae. Supersubstantiale vero pulchrum pulchritudo quidem dicitur propter traditam ab ipso omnibus existentibus, ut iuxta proprietatem uniscuiusque pulchritudinem et sicuti universorum consonantiae, et claritatis causa, ad similitudinem luminis cum fulgore immittens universis pulchrificas fontani radii ipsius traditiones, et sicut omnia ad se ipsum vocans, unde et pulchrum dicitur, et sicut tota in totis congregans ad idem. Pulchrum autem sicut pulcherrimum simul et super pulcherrimum et semper existens secundum eandem et similiter pulchrum, et neque factum neque destrectum neque auctum neque minoratum, neque in aliqua parte quidem pulchrum in alia autem turpe, neque aliquando quidem, aliquando autem non, neque ad hoc quidem pulchrum, ad aliud autem turpe; neque hic quidem, illic autem non; neque sicut quibusdam quidem pulchrum, quibusdam autem non pulchrum; sed sicut ipsum secundum se ipsum cum se ipso uniforme, semper existens pulchrum, et sic omnis pulchri fontanam pulchritudinem excedenter in se ipso praehabens". Haec Dionysius.

Sicut ergo pulchritudo est imparticipata, ita et similitudo, statio et identitas, de quibus inferius apparebit.

Et hoc de primo principali.

Quantum ad secundum tria faciam, quia primo dicam, quid sit participatum secundum propriam rationem, secundo ponam ipsius participati divisionem, tertio participatarum ad imparticipabilia colligationem.

D

De primo sciendum, quod participatum, sicut habetur super 23 et 24[5]), est perfectio formalis, prout capta et contracta est praesentialiter ab ipso participante, et sic recedit ab indeterminatione, secundum quam est communis omnium et independens, et sic ipsius participantis tantum, verbi gratia intellectualitas, prout est in intellectualibus hypostasibus et aliis inferioribus participantibus intellectualitate. Omnium enim talium est perfectio formalis.

Et hoc de primo.

E

De secundo notandum hoc, quod dicit auctor libro *De malorum existentia* cap. 1[6]): "Sicut in aliis, diximus, et species omnes et, quod ultra species neque post se ipsas contingentem ipsis participantem generare natae sunt substantiam; neque usque ad intransmutabile ipsis et eodem modo semper potentibus frui determinant sui ipsarum operationem; sed propter habundantiam virtutis et excellentiam bonitatis producunt quidem, et proxime ipsis partecipantes ordines, quam, qui ab ipsis observant monoydaliter, non mixti ad privationes existentes; producunt autem et ultimas hypostases suarum operationum, in quibus, quae ex causis non adhuc permanere immaculata et intransmutabilia nata sunt. Neque enim, quae quandoque ipsis participant, quandoque autem interrupta ab ea, quae inde illustratione et virtute oportebat, solum enim utique haec participarent illis, quae

[5]) supra, prop. 23–24; Pagnoni-Sturlese 112–136
[6]) Procl., De mal. subs. 1,n.7; Boese 184,3–25

77 et: ad *V* 95 24: 44 *V* | est *add.* et *V*

Digitized by Google

sunt separata a totis et exempta ab his omnibus, quae in aliis subsistunt, et participata solum. Neque quae semper obtenta illorum impressionibus subsistere non et ultimis productis, quibus le quandoque participare illis dilectum; essent enim utique omnia bona entium ultima, et quae aeternaliter entia materiae ordinem habentia, essent substantialia, sterilia itaque et debilia et omnia simpliciter, quaecumque generabilibus et corruptibilibus inferre consuevimus, illa autem utique essent, veluti his non entibus". Haec auctor.

Ex praemissis evidenter habemus, quod omne imparticipabile duplices ordines instituit participatarum, hunc quidem in quandoque participantibus, hunc autem in semper et connaturaliter participantibus. Cuius praeter praemissa ratio est, quia omne imparticipabile per 23 in commento[7]) generat possibilia participari. Omnia autem possibilia participari, cum sint effectus per se simpliciter ab ipso imparticipabili, ut a causa nullo modo impedita procedentes necessario, procedunt secundum omnem modum, quo participabilia sunt, secundum quamcumque speciem participantium ipsa, cum necessarium et per se habeant habitudinem ad unumquemque modorum, qui ipsa participare possunt eo, quod participata in eo, quod huiusmodi, non subsistant, nisi insint participantibus. Nec est ratio, quare in uno participantium subsistant et non in alio, cum frustra sit potentia et maxime secundum speciem, quae non reducitur ad actum.

Dico autem participata inquantum huiusmodi non subsistere nisi in participantibus, cum sint ipsorum participantium, in quibus et a quibus participantur et non sui ipsorum et ante participantia, et per consequens necessario diversificabuntur secundum differentiam participantium, cum unumquodque participans recipiat modo sui. "Hoc quidem", ut dicit auctor libro *De providentia* quest. 4[8]), "semper participans propter sui ipsius virtutem et participationem indeficientem habens, propter dantis infinitam operationem et propter suam mansivam et firmam ad illud habitudinem, hoc autem quandoque propter non firmam in ipso naturam transortiens et hoc etiam le quandoque participationi dans ex sua debilitate". Haec auctor.

Et hoc de secundo.

F Verum, quia processus rerum, ut dicitur libro *De fato et providentia* cap. 7[9]), "nihil relinquunt vacuum multo magis quam corporum situs, ideo extremorum sunt ubique mediationes, quae et illis exhibent colligationem ad invicem". Et sic praeter participata per motum et transmutationem participantibus acquisita, scilicet individuis, necessarium est esse alium ordinem participatorum acquisitum participantibus existentibus secundum speciem ab ipsis imparticipabilibus, quae participata, cum sint necessaria et per se etiam participabuntur semper et conna-

7) cf. Procl., Elem. theol. 23 comm.; Vansteenkiste 275; Boese 16
8) cf. Procl., De X dub. 4,n.23; Boese 38,6–11
9) Procl., De prov. 7,n.20; Boese 130,16–18

123 per: quia *V* 124 se *add.* et *V* 144 magis *malim:* minus *(supra, prop. 21 B; Pagnoni-Sturlese 81,188)*

Digitized by Google

turaliter. Haec enim sunt vere media inter imparticipabilia et aliquando participata, in eo, quod est participari convenientia cum eis, quae aliquando participantur. In eo autem, quod est semper conveniunt cum imparticipabilibus.

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Imparticipabili enim, quod semper participatur, similius est quam, quod aliquando. Antequam ergo subsistat, quod aliquando participabile subsistit et semper participabile, in participari quidem ab eo, quod post ipsum non differens, in eo autem, quod semper magis congeneum existens et similius imparticipabili. Et neque sola sunt, quae quandoque participantur; ante haec enim sunt, quae semper participantur, per quae et haec colligantur secundum quendam processum bene ordinatum imparticipabilibus; neque sola quae semper participantur. Et enim haec, potentiam habentia inextinguibilem, si quidem semper sunt, aliorum sunt delativa, quae quandoque participantur; et usque ad haec demissio.

Hic probatur elementum sic: Omne producens similia ad se ipsum ante dissimilia duplices instituit participatorum ordines, hunc quidem in his, quae quandoque participantur tamquam dissimilium, hunc autem in his, quae semper et connaturaliter participantur tamquam similium; sed omne imparticipabile est producens similia ad se ipsum ante dissimilia: ergo etc.

Istius rationis primo declaratur minor. Quod enim semper participatur, similius est imparticipabili, quam quod aliquando participatur: ergo semper participabile subsistit, antequam subsistat illud, quod est aliquando participabile, in participari conveniens cum inferiori; sed in eo, quod semper, magis est congeneum et similius imparticipabili.

Et neque solum. Hic probatur maior prosyllogismi sic: Omne producens similia ad se ipsum ante dissimilia vel instituit tantum eorum participatorum ordinem, quae aliquando participantur, vel eorum tantum, quae semper et connaturaliter participantur, vel instituit duplices ordines utrorumque, scilicet eorum simul; sed nullum producens similia ad se ipsum ante dissimilia instituit tantum vel prima vel tantum secunda participata: ergo omne producens etc.

Minor istius rationis quoad primam eius partem sic ostenditur: In omni processu bene ordinato sunt ea, quae semper, ante ea, quae aliquando, per quae et haec colligantur superioribus; sed in omnibus participatis est processus bene ordinatus ab imparticipatis: ergo in omnibus participatis ea etc.; ergo nullum producens etc.

Neque sola. Hic probatur secunda pars prosyllogismi minoris sic: Omnia habentia potentiam inextinguibilem sunt delativa eorum, quae aliquando habent

156 et: que *V* 174 probatur maior: maior probatur *O*

Digitized by Google

potentiam, usque ad quae etiam est demissio processus; sed omnia, quae semper et connaturaliter participantur, sunt huiusmodi: ergo etc.

Maior apparet, quia ea, quae sunt semper, sunt delativa eorum, quae aliquando; sed omnia habentia potentiam inextinguibilem sunt semper: ergo etc.

Ex his itaque manifestum quod, quae ab uno uniones irradiatae entibus, hae quidem semper participantur, hae autem quandoque; et intellectuales participationes sunt duplices eodem modo, et animarum animationes et aliarum specierum similiter. Et enim pulchritudo, et similitudo, et statio, et identitas imparticipata existentia a semper participantibus participantur, et ab his, quae quandoque secundario secundum eundem ordinem.

Hic infert corollarium exemplificatorium elementi dicens, quod manifestum est ex his, quod et uniones participatae, quae sunt institutae ab uno imparticipabili et irradiatae entibus participantibus, sunt duplices, quia haec, id est quaedam uniones, semper participantur, quaedam autem aliquando. Et etiam intellectuales participationes sunt duplices eodem modo et animarum animationes et similiter aliarum specierum, id est formalium perfectionum, quia pulchritudo et similitudo et statio et identitas existentia imparticipata, ut sunt indeterminata in suis causis, secundum eundem ordinem participantur etc.

191 manifestum *add.* est *O* 200 etiam *om.* *O*

Digitized by Google

PROPOSITIO 64
OMNIS PRIMORDIALIS UNITAS DUPLICEM SUBSTITUIT NUMERUM, HUNC QUIDEM PER SE PERFECTARUM HYPOSTASEON, HUNC AUTEM ILLUSTRATIONUM IN ALIIS HYPOSTASIM HABENTIUM

Postquam ostensum est imparticipabile, quod in plus se habet quam unitas primordialis, instituere duplices ordines participatorum, nunc auctor ostendit omnem primordialem unitatem subsistituere duplicem numerum sive multitudinem dicens: OMNIS etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, suppositum et propositum. Circa suppositum tria faciam, quia primo ponam unitatis diversam acceptionem, secundo unius membri subdivisionem, tertio ex hoc primordialium unitatum propriam condicionem.

De primo sciendum, quod unitas vel est res in anima vel extra animam. Primo A
modo adhuc est duplex unitas: vel quae est terminus entis, vel quae est indivisibilitas causata et abstracta ab hac unitate.

Si est terminus entis, tunc realiter est idem cum ente secundum Aristotelem[1]) differens solum ratione: forma enim, inquantum dat esse, est esse rei et, inquantum concludendo intra naturam suam totum esse terminat rem faciendo eam in se indivisam et ab aliis divisam, sic est unitas rei. Et sic irrefragabiliter probat ipse Aristoteles in IV *Metaphysicae*[2]), quod unitas nullam naturam addit super ens, tum quia est una per se generatio entis et unius, tum etiam quia, si adderet naturam super ens, oporteret, quod ista natura esset una, et hoc vel se ipsa vel alia, et sic in infinitum. Et sic addit solum modum super ens, qui modus consistit in negatione continente entitatem formae, et sic etiam informat ens et consequitur ipsum.

Si vero unitas est indivisibilitas causata et abstracta ab hac unitate, tunc non convertitur cum entitate, sed est accidens, quod sua colligatione est principium numeri connaturale ei, cum sit principium intra. Et sic addit, secundum Avicennam[3]), naturam super ens, quia non additur ei nugatorie nec per appositionem, ut animal homo, sed per denominationem, et est eiusdem naturae cum accidente rei.

Et hoc de primo.

Si vero est res extra animam, tunc habet rationem principii omnia sua princi- B

[1]) cf. Arist., Metaph. V 6, 1016b3–5

[2]) ibid.

[3]) Avic., Metaph. III 3; Van Riet 117,87

Digitized by Google

piata in se virtualiter continentis ita, quod est potentia omnia sua principiata, actu vero et operatione nullum.

Verum, quia duplex est potentia, activa scilicet et passiva, et per consequens est duplex principium, et sic duplex unitas, scilicet et quae habet rationem principii activi omnia sua principiata virtualiter in se, hoc est eminentiori modo, continentis quam sint in se ipsis, licet actu non sit aliquod principiatorum, idem enim secundum idem non est principium et principatum. Est et alia unitas, quae habet rationem principii passivi omnia sua principiata virtualiter, hoc est deteriori modo, continentis quam sint in se ipsis, et talis unitas est materia prima, continens omnes formas in potentia, quas primus motor habet in actu, ut inferius apparebit, et hoc non est plurificabilis propter suam inferioritatem.

Prima vero unitas vel est simpliciter primum omnium principium, et talis etiam non est plurificabilis per 22[4]), vel est principium alicuius determinatae universitatis, et hoc multiplicatur secundum numerum formalium intentionum in boni intentione comprehensarum, per numerum videlicet senarium, per declarationem 62[5]), ita tamen, quod omnis determinata unitas producitur ab unitate imparticipabili. Sed quia prime unum dat omnibus unitatem, ideo causalis unitas vel subsistit se ipsa vel subsistit inter aliis intentionibus formalibus non valens subsistere se ipsa. Primae sunt intra numerum unitatum, secundae vero infra in aliis ordinibus constitutae.

C Et hoc de secundo.

Ex praemissis habemus, quod primordialis unitas est, quae vel est unum secundum causam, qualis est "monas monadem gignens et se suum reflectens ardorem" secundum Hermetem[6]), et "unitas unificans universam unitatem", secundum Dionysium 1 cap. *De divinis nominibus*[7]), et eorum, quae uniuntur, unitas principii universi supersubstantialiter et superprincipale principium idem et "superdea deitas, superbona bonitas" – et infra – "superprincipatum unitas", ibidem 2 cap.[8]), "Principium principiorum deus est gloriosus et excelsus"[9]) – et infra – "Prima unitas, prima simplicitas sive pura sive simplex puritas" secundum Alfarabium *De causa causarum*[10]), vel unum secundum essentiam, quales sunt unitates, multitudinem unialem integrantes per 6[11]).

Unde auctor libro *De malorum existentia* cap. 2[12]): "Submemorandum autem, quod et dis le esse deos secundum bonum esse. Sicut enim animae ab anima le tota et ab omnino perfecto, partiales intellectus, ne utique et ex prime bono, magis autem, si fas est dicere, ex bonitate ipsa et ex bonorum omnium unitate pri-

[4]) cf. Procl., Elem. theol. 22; Vansteenkiste 274; Boese 15,1–2
[5]) supra, prop. 62 B
[6]) Liber XXIV phil. I; Baeumker 208,8–9; Hudry 5,1–2
[7]) Dion., De div. nom. 1 4; PG 3,588B; Suchla 109,13; Simon 5,76
[8]) Dion., De div. nom. 2 4; PG 3,641A; Suchla 126,15–16; Simon 58,69
[9]) Lib. de caus. primis et sec. 1; de Vaux 88,1–2
[10]) Lib. de caus. primis et sec. 2; de Vaux 88,11
[11]) cf. Procl., Elem theol. 6; Vansteenkiste 267; Boese 5,1
[12]) Procl., De mal. subs. 2,n.13; Boese 193,1–7

Digitized by Google

missimus bonorum numerus, quibus non aliud existentia et esse praeter unum et bonum". Et infra[13]): "Si enim omnibus procedentibus ex sui ipsorum principio per similitudinem est et continuus processus, ex primaque unitate procedentia primae unitates et ex uno bono bonorum multitudo". Haec auctor.

Tales enim propter suam simplicitatem et ex hac inexistentem causalitatem activam dicuntur unitates primordiales. 'Unitates', quia non stant nisi in una intentione, scilicet unitatis. 'Primordiales', quia post prime unum et cum prime uno sunt primordialia partialium universitatum, sicut prime unum est simpliciter omnium exordiale principium.

De unitate sic dicit Dionysius 5 cap. *De divinis nominibus*[14]): "In unitate omnis numerus uniformiter praeexistit et habet omnem numerum unitas in se ipsa singulariter; et omnis numerus unitur quidem in unitate; inquantum autem ab unitate procedit, intantum discernitur et in multitudinem agitur".

Super quo sic dicit Maximus in commento[15]): "In monade quidem vi et potestate sunt numeri in generibus vero et formis actu et operatione. Vis autem eorum est substantialis eorum virtus, qua aeternaliter et incommutabiliter in monade existunt. Potestas vero eorum est possibilitas eis insita, qua in genera et species possunt multiplicari et intellectibus propriis manifesti fieri, certis terminorum definitionibus, quantitatum diversitatibus, intervallis differentiarum, proportionarum proportionalitatum mirabili aequalitate et insolubili consonantia". Et subdit huiusmodi rei exemplum sic dicens: "Actus intellectus in monade numeros accipientis est motus animi purissimos in sua natura numeros absque ulla imaginatione intuentis. Opus vero, scilicet quo eosdem numeros ponit in speciem, est animi motus purissimos numeros, quos in se ipso considerat, phantasiis veluti quibusdam corporibus incrassatos memoriae commendantis ibique ordinantis, eorum rationes facilius tractantis forasque quibusdam signis corporalium sensuum significatos in aliorum notitiam tradentis. Intellectuales ergo numeri ex monade se diffundunt, ut in animo quodam modo splendescant. Deinde ex animo in rationem profluentes apertius se patefaciunt. Mox de ratione in medullam decurrentes phantasticas ex ipsius memoriae natura excipiunt apparitiones, in quibus virtutes multiplicum suarum formarum inquisitionibus suis latenter aperiunt. Deinde in sensus sive sensibiles qualitates. Postremo in figuras eo, quod diversitatem figurarum exigit diversitas specierum". Haec ille.

Praemisso exemplo concordat Alfarabius *De causa causarum* cap. 2[16]).

Et hoc de primo principali.

[13]) Procl., De mal. subs. 2,n.13; Boese 193,8–11

[14]) Dion., De div. nom. 5 6; PG 3,820D; Suchla 184,21–185,3; Simon 317,68–70

[15]) Comment., In De div. nom. 5; Cod. Paris. Lat. 17341, 249rb–va; ap. Alb., Super Dion. De div. nom. 5; Simon 318,n.19

[16]) cf. Lib. de caus. primis et sec. 2; De Vaux 93,7–94,3

76 post *add.* primus *V* 84 in *om. O* 98 medullam: memoriam *ed.* 104 et ... principali *om. O*

Digitized by Google

Circa propositum tria faciam, quia primo dicam de numero in generali, secundo de numero in speciali, tertio de conclusis in numero partiali.

D Quantum ad primum sciendum, quod secundum Aristotelem IV *Physicorum*[17]) "numerum cognoscimus divisione continui", et sic primo invenitur in quantitate. Divisio enim proprie pertinet ad quantitatem. Ab hac autem quantitate translatum est nomen numeri quantum ad illud, a quo impositum est, ad significandum divisionem cuiuscumque communis, quod quasi continuum unit divisa. Omne enim, quod in numerum ponitur, sub aliquo communi, quod secundum esse divisum est in numeratis, in numerum ponitur.

Dico autem 'sub aliquo communi', sive sit commune secundum univocam rationem, ut Sortes et Plato sunt duo homines, homo et leo duo animalia, homo et lapis duo substantiae, sive sit commune secundum rationem analogiae. Et hoc sive sit ens in anima, quale est ens in sui communitate acceptum secundum Aristotelem[18]), cuius communitas, quamvis non sit vera unitas, est tamen nonnulla, quia potest attendi secundum rationem alicuius attributionis ad aliquod unum primum, sicut substantia et accidens sunt duo entia, sive sit res rata in natura, sicut quaecumque intentio formalis perfectionem simpliciter importans, quae secundum sui communitatem analogicam, quae attenditur secundum rationem alicuius ordinis ad aliquod prime. Verbi gratia, quod attribuitur in bonitate ad prime bonum est quid unum, sed distinguitur differentia graduali secundum ordinis essentialis exigentiam per diversitatem participantium distinguentium ipsum commune per diversum esse, absolutius videlicet vel minus absolutum.

Et sic differentia in esse est causa numeri secundum Damascenum[19]), cuius interpretatio est nutus memeris, hoc est divisionis. Unde a quibusdam sic describitur: numerus est collectio discretorum habens permanentiam in partibus. Dicitur autem 'collectio distinctorum', quia distinctio fit sub aliquo communi, ut dictum est, quod colligit et unit divisa. Dicit autem 'habens' etc, ad excludendum successiva.

Et hoc de primo.

E De secundo sciendum, quod numerus, de quo hic intenditur, est collectio sive multitudo distinctorum secundum esse procedentium coelementaliter ab aliqua primordiali unitate. Dico autem collectio sive multitudo, omnis enim numerus est multitudo, licet numerus formalis sit multitudo ex unitatibus aggregata. Dico etiam distinctorum secundum esse: hoc enim exigit ratio ordinis essentialis segregantis procedentia a producentibus et distinguentis gradualiter procedentia inter se secundum maiorem vel minorem absolutionem in ipsa intentione. Dico autem procedentium coelementaliter, quia intra unum numerum essentialis ordinis conclusa sunt unius intentionis per com-

17) cf. Arist., Phys. III 6, 206b30–33; Alb., Phys. III 2 12; Hoßfeld 192,28–30

18) cf. Arist., Metaph. X 2, 1053b20–21; Averr., Metaph. X comm. 6; Venetiis 1562, 255vL

19) cf. Ioann. Damasc., Dialect. 21; Colligan 20,11–15;33; Colligan 30,33–34

136 omnis ... (137) multitudo *om. O* 142 unum mumerum: numerum unum *O*

Digitized by Google

mentum 21[20]). Dico ultimo ab aliqua etc., cum omnis ordo ab unitate incipiat per 21[21]).

Et hoc de secundo.

Verum, quia omnis primordialis unitas est habens rationem principii et per F
consequens est institutiva alicuius universitatis, et hoc sive totalis, si est prime unitas, sive partialis, si est intra ordinem unialem. Unde de prime unitate sic dicit Dionysius 13 cap. *De divinis nominibus*[22]): "Unum autem (subaudi est), quoniam omnia unitive est secundum unum unitatis excessum, et omnium est unum inegressibilis causa. Nihil enim est existentium non participans uno". Et infra[23]): Et per illud, quod est unum, omnia sunt existentia et bene post "supersubstantiale existens unum et omnem numerum terminat, et ipsum est unius numeri et omnis existentiis principium et causa et numerus et ordo". Haec Dionysius.

Sicut autem dictum est de prime unitate, quod est simpliciter omnium principium et causa, ita quaelibet primordialis unitas est principium sub principio et sicut prime unitas instituit duplices unitates, secundum quod dicit auctor libro *De providentia* quaest. 10[24]): "Duplicibus autem unitatibus sive etiam bonitatibus, quas bonum illud produxit, ens causa utrorumque et altero modo unum, his quidem antotelon, id est per se perfectis, his autem dispersis in participantibus causis". Sic etiam quaelibet primordialis unitas instituit duplicem numerum, scilicet per se perfectorum, in quibus ipsa intentio invenitur primo et per se, sicut et unitas subsistit in ipsis unitatibus et etiam numerum eorum, ubi ipsae intentiones inveniuntur secundario, "puta quod in substantiis unum et bonum; propter quae et unita est omnis substantia et boniformis est omnis deus, sed et si unitas sit, sed antotelis, id est per se perfecta, unitas est, non alterius ens, sed sui ipsius. Omnis autem intellectus et omnis anima est, participans quodam uno, quidam enim unum, quo anima et quo participat intellectus"[25]).

Eodem modo, sicut dictum est, quod unitates sunt duplices, scilicet per se perfectae et illustrationes, sic etiam est in aliis numeris substitutis ab aliis primordialibus unitatibus, de quarum quibusdem auctor sic dicit in libro preallegato[26]): "Sic enim et qui quidem unus et omnino perfectus intellectus causa omnium intellectuum; qui autem ab ipso intellectus, hi quidem antotelis, id est per se perfecti, partialiter unusquisque ens, quaecumque quidem totaliter omnino perfectus intellectus; et hic quidem secundum aliquid aliud le partiale, habens qui autem secundum aliud formatum, finiens, hic quidem in lunam, hoc autem in solem".

Et infra[27]): "Haec autem illustratio ab his in animas intellectualitas, propter quas et hae intellectuales secundum participationem entes intellectiformes et sunt, et dicuntur, et sursum tendunt ad intellectum". Heac auctor.

20) cf. Procl., Elem. theol. 21 comm.; Vansteenkiste 273–274; Boese 14,1
21) cf. Procl., Elem. theol. 21; Vansteenkiste 273–274; Boese 14–15
22) Dion., De div. nom. 13 2; PG 3,977D–980A; Suchla 227,11–13; Simon 435,68–69
23) Dion., De div. nom. 13 3; PG 3,980D; Suchla 229,3–5; Simon 444,66–68
24) Procl., De X dub. 10,n.63; Boese 102,3–7
25) Procl., De X dub. 10,n.63; Boese 104,11–16
26) Procl., De X dub. 10,n.63; Boese 104,16–22
27) Procl., De X dub. 10,n.63; Boese 104,24–26

Digitized by Google

Et postea ponit exemplum de duplicibus animabus et concludit sic[28]): "Secundum unumquamque igitur principalium hypostaseon, animam dico et intellectum et bonum, numerus ex unaquaeque, sed iste duplex, hic quidem per se perfectarum existentiarum, hic autem illustrationum in ea, quae deinceps".

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Si enim secundum demissionem est processus per convenientiam substitutis causis et ab omnimode perfectis, perfecta et per hoc media procedunt; imperfecta ordinate, quare haec quidem erunt per se perfectae hypostases, hae autem imperfectae. Et hae quidem fiunt species participantium; imperfectae enim existentes indigent subiectis ad ipsarum existentiam, hae autem sui ipsarum faciunt participantia; perfectae enim entes implent quidem sui ipsarum illam et firmant se ipsis. Indigent autem nullo inferiorum ad hypostasim sui ipsarum; hypostases quidem igitur per se perfectae propter disgregationem in multitudinem sunt minoratae a primordiali ipsarum unitate, propter existentiam autem per se perfectam assimilantur aliqualiter ad illam; inperfectae autem eo in aliis sint, distant a perfecta subsistentiae et eo, quod imperfectae ab omnia perficiente. Processus autem per similia usque ad omnino dissimilia. Duplicem ergo constituit numerum unaquaeque primordialium unitatum. Ex hoc itaque manifestum, quod unitates, quae quidem per se perfectae ab uno processerunt,quae autem illustrationes unitatum et intellectus, hae quidem sunt substantiae perfectae, hae autem illustrationes et animarum, hae quidem sunt substantiae perfectae, hae autem animatorum similantur indalmata, solum existentes animarum. Et sic neque omnis unitas Deus, sed quae per se perfecta unitas, neque omnis intellectualis proprietas est intellectus, sed quae substantialis solus; neque omnis illustratio animae est anima, sed est etiam idola animarum.

Probatio elementi talis est: Omne illud, a quo est processus secundum demissionem usque ad omnino dissimilia causis per convenientiam substitutis et ab omnimode perfectis procedentibus perfectis, per quae ut media etiam procedunt imperfecta ordinate, omne, inquam, illud substituit duplicem numerum, hunc quidem per se perfectorum hypostaseon, hunc autem illustrationum sei resplendentiarum habentium hypostasim sive subsistentiam in aliis; sed omnis primordialis unitas est huiusmodi: ergo omnis primordialis etc.

Maior apparet per 7[29]), 28[30]), 29 et 36[31]), et hoc est quod dicit, quia si processus est secundum demissionem per 7, causis substitutis per convienentia per

[28]) Procl., De X dub. 10,n. 64; Boese 104,36–39

[29]) cf. Procl., Elem. theol. 7; Vansteenkiste 267; Boese 6,1–2

[30]) cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19

[31]) cf. Procl., Elem. theol. 36; Vansteenkiste 280; Boese 22–23

211 29 *om. O*

Digitized by Google

28[32]) et 29[33]), et ab omnimode perfectis procedunt perfecta per 27[34]), et per hoc, scilicet utpote mediana, procedunt imperfecta ordinate per 36[35]). Ex his infert primordiales unitates duplices instituere numerum procedentium, quorum hae quidem sunt per se perfectae hypostases, hae autem imperfectae.

Deinde ibi: *Et hae quidem fiunt.* Hic probatur maior quoad hoc, quod imperfecta procedant per se perfecta ut per media, et innuitur talis ratio. In omnibus ordinatis essentialiter extrema procedunt mediantibus mediis; sed omnis processus, ubi ab omnimode perfectis procedunt imperfecta gradatim, est bene ordinatus essentialiter: ergo ab omnimode perfectis procedunt imperfecta ut extrema mediantibus per se perfectis sicut per media.

Circa istam rationem sic procedit ita, quod primo dat differentiam inter imperfecta et per se perfecta, et postea ostendit per se perfecta esse media et imperfecta esse extrema.

Differentiam ostendit sic: Illa differunt ab invicem, quorum quaedam sunt species, id est formae, participantium, quaedam autem faciunt seu constituunt sua essentiali determinatione participantia sui ipsorum; sed imperfecta et per se perfecta sunt huiusmodi: ergo differunt ab invicem.

Minor quoad primam partem probatur sic: Omnia, quae indigent subiectis ad ipsarum existentiam, sunt formae participantium; sed omnes hypostases imperfectae sunt huiusmodi: ergo etc.

Perfectae: hic probatur minor praemissa quoad alteram partem sic: Omnia, quae implent participantia praesentia sui ipsorum et firmant se ipsis non indigentia ullo inferiorum ad hypostasim sui ipsorum, illa faciunt seu constituunt sua essentiali determinatione sui ipsarum per se perfecta; sed omnes per se perfecte hypostases sunt huiusmodi: ergo etc.

Hypostases: hic ostenduntur per se perfectae hypostases esse media inter primordiales unitates et numerum imperfectum tali ratione: Omnia illa, quae partim sunt similia, partim dissimilia ipsis extremis, sunt media inter extrema; sed omnes per se perfectae hypostases sunt minoratae a primordiali ipsarum unitate propter disgregationem in multitudinem, in quo conveniunt cum imperfectis, sed propter existentiam per se perfectam aliqualiter assimilantur ad illam, scilicet primordialem unitatem, in quo sunt dissimiles imperfectis.

Inperfectae autem: hic ostendit imperfecta esse extrema, quia in omnibus distant a primordiali unitate; in eo enim, quod sunt in aliis, distant a per se subsistentiae et in eo, quod imperfectae, ab omnia perficiente.

Processus: hic resumitur pars maioris principalis rationis ut concludatur elementum, et patet.

Ex hoc itaque: Hic infert corollarium exemplificatorium elementi in tribus

32) cf. Procl., Elem. theol. 28; Vansteenkiste 277; Boese 19,1
33) cf. Procl., Elem. theol. 29; Vansteenkiste 278; Boese 19,1–2
34) cf. Procl., Elem. theol. 27; Vansteenkiste 277; Boese 18,1–2
35) cf. Procl., Elem. theol. 36; Vansteenkiste 280; Boese 22

250 hoc *coni.*: his *codd.*

Digitized by Google

rerum manieribus dicens: Itaque manifestum est ex his, quod a primo uno processerunt duplices unitates, et quae sunt per se perfectae et quae sunt illustrationes unitatum, et a primordiali unitate intellectus processerunt duplices intellectualitates, heae quidem per se perfectae, scilicet existentes in ordine intellectuum, haec autem illustrationes intellectuum; et a prime anima processerunt duplices animealitates, hae quidem, quae sunt substantiae per se perfecte sicut totales et partiales, hae autem solum sunt indalmata, id est imagines animarum. Et sic neque omnis unitas est deus, scilicet in ordine deorum, sed quae est per se perfecta unitas, ista est deus. Neque omnis intellectualitas, seu intellectualis proprietas, est intellectus, sicut est intellectus noster possibilis, sed qui est substantialis, est solum intellectus. Neque etiam omnis illustratio animae est vere et proprie anima, sicut in vegetabilibus et brutis, quorum animae sunt idola animarum.

Digitized by Google

PROPOSITIO 65
OMNE, QUOD QUALITERCUMQUE SUBSISTIT, AUT SECUNDUM CAUSAM PRINCIPIALIFORMITER AUT SECUNDUM ESSENTIAM AUT SECUNDUM PARTICIPATIONEM EXEMPLARITER

Ostenso triplici gradu rerum, scilicet primordialium, per se perfectorum et imperfectorum, nunc ostendit auctor omne qualitercumque subsistens habere unum de istis tribus modis subsistendi dicens: OMNE etc.

Ad istius elementi evidentiam duo declarabo, scilicet suppositum et propositum. Circa primum tria faciam, quia primo ponam omnis eius, quod qualitercumque subsistit, enumerationem per divisionem, secundo subiungam omnis subsistentiae causam et rationem, tertio subinferam ipsius subsistentiae modificationem.

A De primo considerandum quod, ut colligi potest ex prius declaratis et signatis super 40[1]) et quibusdam sequentibus, omne, quod subsistit, aut subsistit per se et in se secundum propriam essentiam, quod etiam dicitur antipostaton, aut in alio et per aliud. Et taliter subsistentia quantum ad primam partem inveniuntur proprie in separatis. Licet enim in coniunctis materiae substantia sit ens per se, et sic dicatur per se et in se subsistere, hoc tamen dicitur minus proprie, quia est partibilis et composita, sed nec omnis simplex substantia talis est, sicut apparet in materia et forma per se acceptis, quibus non competit per se subsistere.

Eorum autem, quae per essentiam subsistunt per se et in se, quaedam sunt huiusmodi se totis, quaedam non se totis. Prima sunt duorum modorum, quia vel subsistunt sine respectu ad corpora et per consequens sunt entia simpliciter et secundum speciem, vel cum tali respectu, quae etiam sunt individua. Item per se subsistentium sine respectu ad corpora et se totis quaedam sunt huiusmodi totaliter puta subsistentia in una intentione tantum, quaedam vero non totaliter, sicut subsistentia in pluribus intentionibus, in quibus tamen est magna differentia in subsistendo propter paucitatem vel pluritatem intentionum.

Item per se subsistentium se totis sine respectu praedicto et totaliter quoddam est huiusmodi simpliciter et absolute, hoc est illimitate et indeterminate seu incontracte, et tale est unum solum, quod etiam dicitur simpliciter imparticipa-

[1]) supra, prop. 40 E

8 scilicet *om. O* 10 omnis ... (11) subinferam *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 16 et: aut *V* 25 tali: reali *V*

Digitized by Google

tum seu imparticipabile per 23[2]) et 63[3]); alia vero sunt huiusmodi nec simpliciter nec absolute, cum sint quaedam una et bona, non unum simpliciter et absolute, ut inferius apparebit.

Subsistentium etiam se totis et non totaliter cum respectu ad corpora quaedam sunt res singulares, quaedam vero partes singularium rerum. Prima sunt animae totales, secunda vero intellectus agentes, qui sunt quasi supremae partes in angelis et animabus partialibus; quod dico propter unum in eis quod est simpliciter supremum.

Item eorum, quae subsistunt per se non se totis, quaedam sunt sine respectu ad corpora terrena, puta angeli, quaedam vero cum tali respectu, puta animae partiales, et talia dicuntur non se totis subsistere propter eorum partibilitatem, ut inferius apparebit.

Eorum autem, quae subsistunt in alio et per aliud, quaedam sunt formalia, quaedam materialia. Item formalium quaedam subsistunt in superioribus, quaedam in inferioribus. Primi exemplum est sicut vita est in ente, secundi exemplum sicut ens in vita; illud autem superius dicitur, vel quod est prime tale vel non prime. De subsistentibus in aliis satis dictum est super 41[4]).

Et hoc de primo.

B Verum quia prima formalissima et absolutissima ratio subsistendi est ipsa bonitas seu intentio boni, ex qua etiam ratio subsistendi primordialiter inexistit omnibus subsistentibus tam ex parte producentium quam etiam productorum ita, quod nihil subsistit in toto universo nisi virtute formalium intentionum, quae omnes intra ambitum primae et absolutissimae intentionis continentur ita tamen, quod, quanto unaquaeque secundarum intentionum deficit a primitate, formalitate et absolutione primae intentionis, tanto etiam modus eius subsistendi deficit a perfectione primi modi absolutissimi, omnem alium modum, ut dictum est, suo ambitu concludentis. Sicut ergo subsistens absolutissimo modo subsistendi vel subsistit se ipso et in se ipso sive alicuius alterius, quod fulciat ipsum indigentia, puta prime unum et per se perfecta unitas et bonitas, vel subsistit in aliis ipsam contrahentibus, sic etiam est suo modo in aliis modis subsistendi, ut apparet per praemissam[5]). Dico autem aliquid subsistere se ipso, secundum quod sistit sive taliter sive secundum propriam rationem formalem, quae sibi competit secundum se et absolute circumscripta omni habitudine et dependentia ad quodcumque aliud. Dico etiam aliquid subsistere in alio, a quo dependet vel per quod sistit.

Et hoc de secundo.

C Tamen subsistere in alio accipitur dupliciter, quia vel causaliter et effective, quod etiam magis proprie dicitur subsistere ab alio, licet etiam non multum

2) cf. Procl., Elem. theol. 23; Vansteenkiste 275; Boese 16,1–2
3) cf. Procl., Elem. theol. 63; Vansteenkiste 288; Boese 34,1–3
4) supra, prop. 41 E
5) cf. Procl., Elem. theol. 64; Vansteenkiste 289; Boese 34,1–3

40 supremum *in marg. m. post. V pro* simplicem *in textu* 48 illud: quod *V* 69 licet ... (70) alio *om. sed suppl. in marg. m. post. V*

Digitized by Google

improprie dicatur subsistere in alio, sicut omne causatum et productum manet et subsistit in sua per se causa et producente per 25[6]) et 30[7]), vel materialiter et subiective, prout formaliter innititur alii se fulcienti sicut materiali.

Et hoc de primo principali.

Circa secundum tria faciam, quia primo dicam de eo, quod subsistit principaliformiter, secundo de eo, quod subsistit essentialiter, tertio de eo, quod subsistit exemplariter.

D De primo sciendum, quod omnis perfectio formalis, ut subsistit secundum esse suum absolutissimum et omnimode perfectissimum, ubi ipsa intentio non est aliud, quam quod dicitur, illa, inquam, perfectio dicitur subsistere secundum causam principaliformiter, tum quia est ibi principalissime, quo potest esse, tum etiam quia ibi vere est forma et a formando et a foris manendo dicta. Unde etiam dicitur archetypos, scilicet principalis forma, et sic praehabet omnia, in quibus ipsa eadem intentio contracta est vel contrahibilis, nobiliori, quia absolutiori modo, quam sint in se ipsis, et sic etiam dicitur prime, sicut declaratum est super 18[8]).

Et hoc de primo.

E Verum ipsa eadem intentio in eo, quod primo et per se subsistit, secundum ipsam est essentialiter, ubi etiam, licet ipsa intentio cadat in contractionem et limitationem propter submissionem procedentium a principio productivo, tamen nihilominus subsistit in quadam sua formalitate, inquantum unicuique subsistentium primo et per se inexistit, et hoc vel non requirendo simpliciter quamcumque aliam intentionem, sicut unum in unitatibus, vel saltem non requirendo aliquam inferiorem pro fulcimento, sicut in aliis intentionibus, sed determinando superiores, si quae sunt, ad subsistendum in sua formalitate; et sic subsistit unumquodque per se perfectum in ordine suo.

Et hoc de secundo.

F Ipsa enim intentio, ut distrahitur in aliam intentionem, cui innititur, non valens in se subsistere, dicitur esse secundum participationem et exemplariter. Ibi enim est secundum esse imperfectum et quasi quaedam resplendentia et obscura imago, et sic determinatur usque ad ea, in quibus subsistit secundum ultimam resonantiam.

Et hoc est, ut summatim recolligatur, quod de prima intentione, a qua et omnis subsistentia oritur, dicit auctor libro *De providentia* cap. 10[9]): "Tripliciter enim est le unum et le bonum: aut secundum causam, puta primum, et enim

6) cf. Procl., Elem. theol. 25; Vansteenkiste 276; Boese 17

7) cf. Procl., Elem. theol. 30; Vansteenkiste 278; Boese 20,1–2

8) supra, prop. 18 F; Sturlese 55–56

9) Procl., De prov. 10,n.63; Boese 102,7–104,12

71 materialiter: universaliter *O* 75 essentialiter ... subsistit *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 102 recolligatur: recolligam *O*

Digitized by Google

bonum illud et existentium causa et bonorum omnium ut unitivum, aut secundum existentiam, puta unusquisque deus, aut secundum participationem, puta quod in subsistentiis unum et bonum, propter quae et unita est omnis substantia et boniformis est omnis deus". Haec auctor.

Huic alludit quod dicit Dionysius in *Epistula* ad Titum[10]), ubi loquitur de igneis formationibus: "Et aliter oportet eandem ignis imaginem de Deo quidem super intellectum dictam accipere, aliter autem de intelligibilibus ipsius providentiis aut rationibus, et quidem secundum causam illam aut essentiam, quaedam autem secundum participationem, et alia aliter, sicut secundum ipsa contemplatio et sapiens ordinatio constituit".

Et sic etiam apparet intentio elementi.

COMMENTUM

Aut enim in producente videtur, quod producitur ut in causa praeexistens, propterea quod omnis causa praehabet in se ipsa causatum, prime ens quod illud secundario; aut in producto producens: et enim hoc, producente participans, in se ipso ostendit secundario, quod producens existit prime; aut secundum suum ordinem unumquodque consideratur et neque in causa neque in effectu. Hoc quidem enim est meliori modo, quam sit, hoc autem deteriori modo, quam sit. Oportet autem utique esse, et quod est. Est autem secundum existentiam in suo ordine unumquodque.

Probatio elementi talis est: Omne illud, quod vel videtur seu consideratur in producente vel in producto vel secundum suum ordinem circumscriptis et producente et producto, hoc est autem secundum causam principaliter aut secundum existentiam essentialiter aut secundum partecipationem exemplariter; sed omne quod qualitercumque subsistit, est huiusmodi: ergo etc.

Maior manifesta est per praemissam.

Minor probatur quoad tres partes ipsius. Et primo sic. Omne existens prime est secundum causam principaliformiter; sed omne, quod qualitercumque subsistit, ut videtur in producente, est existens prime, omne enim praehabitum a producente est existens prime, quod ipsum productum est secundario per 18[11]): ergo etc.

Aut in producto: Hic probatur secunda pars. Omne ostendens per quandam illustrationem in se ipso secundario, quod ipsum producens existit prime, est secundum partecipationem exemplariter; sed omne, quod qualitercumque sub-

[10]) Dion., Epist. 9 2; PG 3,1108B; Heil 200,4–9; Simon 541,75–78

[11]) cf. Procl., Elem. theol. 18; Vansteenkiste 272; Boese 12,1–2

106 aut ... (108) deus *om. sed suppl. in marg. m. post. V* 119 hoc: haec *V* 122 hoc: habet *O* 124 talis est: est talis *V* 130 primo: secundo *V* 137 partecipationem: partecipatione *O*

Digitized by Google

sistit, ut videtur in producto distrahente ipsum in aliam intentionem, est huiusmodi: ergo etc.

Aut secundum suum: Hic probatur tertia pars sic. Omne existens secundum se ita, quod nec meliori modo, quam possit esse, sicut est in causato, nec deteriori, quam possit esse sicut in causato seu effectu participante, hoc est secundum existentiam essentialiter; sed omne, quod qualitercumque subsistit, ut videtur secundum suum ordinem circumscriptis et producente et producto, est huiusmodi: ergo etc. Minor ratio ponitur in littera.

141 est ... (102) esse *om. O* 145 ratio: tota *V*

Digitized by Google

Digitized by Google

INDEX AUCTORITATUM

ADAM PULCHRAE MULIERIS

Liber de intelligentiis (ed. C. Baeumker)
6 (8,6–7 17
7 (10–11) 19
7 (21–22) 17
8 (19–20) 18

ALBERTUS MAGNUS

De animalibus (ed. H. Stadler)
16 1 22 (1096,16–42) . . . . 94*[1], 95*

De caelo et mundo (ed. P. Hoßfeld)
1 4 4 (84,51–58) 80*
4 4 (84,60–67) 80*
4 4 (84,70–71) 80*
4 4 (84,74–76) 80*
4 4 (84,78–85,12) 81*
4 4 (85,15–17) 81*
4 4 (85,18–36) 81*

De causis et processu universitatis
(ed. W. Fauser)
1 4 6 (51,40–52,5) 149*
2 1 2 (62,11–13) 150*
2 20 (114,46–48) 119*

De natura et origine animae (ed. B. Geyer)
1 3 (7,56–61) 49*
3 (8,12–13) 49*
3 (8,53–54) 50*
3 (8,65–67) 50*
3 (8,71–79) 50*

Metaphysica (ed. B. Geyer)
5 4 2 (273,22–24) 182*
8 1 1 (389,31–32) 13*, 88*

Physica (ed. P. Hoßfeld)
3 2 12 (192,28–30) 96*

Summa theologiae sive de mirabili scientia Dei
(ed. D. Siedler)
1 5 23 1 1 (122,30–33) 119*
5 23 1 1 (122,41–44) 119*
5 23 1 1 (122,51) 119*
5 23 1 1 (122,54–55) 119*
5 23 1 1 (122,63–76) 119*
5 23 1 1 (122,77–81) 119*
5 23 1 1 (123,7–16) 120*
5 23 1 1 (123,20–41) 120*
5 23 1 1 (123,42–49) 120*
5 23 1 1 (125,35–45) 118*
5 23 1 1 (125,85–89) 118*
5 23 1 1 (125,91–126,5) 118*
5 23 1 1 (126,6–8) 119*
5 23 1 2 (128,8–11) 120*
5 23 1 2 (128,11–26) 121*
5 23 1 1 (126,11–19) 117*
5 23 1 2 (128,27–41) 121*
5 23 1 2 (128,42–47) 121*
5 23 1 2 (128,52–57) 121*
5 23 1 2 (128,63–69) 121*
5 23 1 2 (129,84–130,5) 129*
5 23 1 2 (130,32–36) 129*
5 23 1 2 (130,37–58) 130*
5 23 1 2 (130,65–72) 130*
5 23 3 2 (137,89–94) 104*
5 23 3 2 (138,1–4) 104*
5 23 3 2 (138,23–28) 104*
5 23 3 2 (138,30–33) 105*
5 23 3 2 (138,41–50) 105*
5 23 3 2 (138,74–79) 104*
5 23 3 2 (138,79–80) 104*
5 23 3 2 (138,83–85) 105*
5 23 3 2 (139,31–43) 131*
5 23 3 3 (140,38–41) 133*
5 23 3 3 (140,41–42) 133*
5 23 3 3 (140,42–47) 133*
7 30 1 (227,21–29) 41*
7 30 1 (227,30–31) 42*
7 30 1 (227,36–37) 42*
10 43 1 (331,18–36) 56*
10 43 1 (331,35–40) 57*
10 43 1 (331,37–39) 57*
10 43 1 (331,40–51) 57*
10 43 1 (331,41–44) 57*
10 43 1 (332,2–8) 57*

[1] Asterisco notantur auctoritates, quae ab editoribus allatae sunt.

Digitized by Google

10 43 1 (332,12–24) 57*
10 43 1 (332,50–60) 57*
10 43 1 (332,61–67) 57*
10 43 1 (332,80–82) 57*
10 43 1 (333,6–9) 57*
10 43 1 (333,37–40) 58*
10 43 1 (333,40–48) 58*
10 43 1 (333,49–64) 58*
10 43 1 (333,65–80) 58*
10 43 1 (333,81–92) 59*
10 43 1 (333,94–334,11) 59*
10 43 1 (334,53–56) 59*
10 43 1 (334,59–61) 59*
10 43 1 (335,68–70) 59*

ALEXANDER HALENSIS

Summa (Quaracchi 1924)
1 396 (584–585) 57*

ALEXANDER

Alexandri et Dindimi Collatio (PL 201)
(1371A) 42

ALGAZEL

Metaphysica (ed. J.T. Muckle)
1 4 (91,32–33) 164
4 (92,4–8) 164

ALHAZEN

Opticae thesaurus (Basileae 1572)
4 16 (112) 23
7 prooem. (231 23

ANSELMUS

Monologion (ed. F.S. Schmitt)
24 (42,13–14) 130
34 (53,19–21) 8

ARISTOTELES

Analytica posteriora (ed. W.D. Ross)
1 4 (73b3–5) 107
27 (87a36 89
28 (87a38–39) 3

Categoriae (ed. L. Minio-Paluello)
2 (1a20–b9) 48
5 (2a11–13) 56
5 (2a14–17) 56
8 (10a11–12) 160
12 (14a34–35) 152*

De anima (ed. W.D. Ross)
3 4 (430a2–3) 68
5 430a14–15) 19
5 (430a18) 19, 66, 77
5 (430a24–25) 86
tr. Guillelmi (ed. R.A. Gauthier) ... 19, 66
tr. Michaelis Scoti (ed. F.S. Crawford) 19, 77

De caelo (ed. D.J. Allan)
1 2 (268b18–20 16
4 (280b6–14) 80
6 (247a7–8) 174
12 (282b4) 38
2 3 (286a8–9) 73
11 (291b13–14) 77

De generatione animalium (ed. I. Bekker)
2 1 (734a31) 6
3 (736b21–28) 94, 95
4 (740b28) 4

De generatione et corruptione (ed. I. Bekker)
1 6 (322b22) 73*

Ethica Nicomachea (ed. L. Bywater)
1 1 (1094a1) 6
1 (1094a1–22) 6
1 (1094a3–6) 6
1 (1094a14–16) 6
6 4 (1140a13–15) 6
5 (1140a16–23) 6
10 4 (1174a12–b5) 38
10 4 (1174a12) 75
tr. Roberti Grosseteste (ed. R.-A. Gauthier) 6*

Metaphysica (ed. W. Jaeger)
1 1 (981a5–7) 6
2 2 (994a11–15) 182
3 1 (995b35) 52
4 (999b24) 52*
5 4 (1014b17–18) 38
4 (1015b14–15) 164
6 (1016b3–5) 193
8 (1017b10–27) 76
11 (1018b9–14) 151
15 (1021a14–16) 68
19 (1022b1) 167
7 7 (1032a32–b2) 8
7 (1032b21–32) 7
8 (1033b29–33) 10, 11
8 (1033b34–1034a1) 11

Digitized by Google

8 (1034a1–2) 11
8 (1034a4–5) 11
9 (1034a9–10) 10
9 (1034b16–17) 10
9 (1034b19–21) 10
8 4 (1044b3) 164
4 (1044b6–8) 87
6 (1045a36–b1) 87
6 (1045b5–6) 82
6 (1045b23) 166
9 1 (1046a28–29) 163
8 (1050a15–16) 166
10 2 (1053b20–22) 31
2 (1053b20–21) 165
3 (1054a20–23) 91
10 (1059a9) 87
12 7 (1072a26) 8
7 (1072a32–33) 163
7 (1072b3) 8
tr. media (ed. B. Geyer) 6*, 8*, 10*, 11*, 87*, 151*, 163*, 164*
tr. Michaelis Scoti (t. comm.) 38*, 82*

Physica (ed. W.D. Ross)
2 1 (193b12–18) 7
2 (194a21–22) 6
2 (194a36–b5) 7
5 (196b7–22) 63
8 (199b26–28) 6
8 (199b29–33) 7
3 1 (200b29–31) 122*
6 (206b30–33) 196
6 (207a13–14) 91*, 119*
4 11 (219b1–2) 107*, 109, 136*
6 4 (234b10–20) 106
8 1 (252a13) 174
3 (254a,11–12) 117
6–10 (258b10–267b26) 8
10 (267b26) 179
tr. Guillelmi (t. lect., ed. M. Maggiolo) 174*

AUCTORITATES ARISTOTELIS

Auctoritates Aristotelis (ed. J. Hamesse)
1 282 (139,86) 97
2 225 (158,65) 179
3 22 (161,20) 174

AUGUSTINUS

Confessiones (ed. L. Verheijen)
7 8 12 (100,36) 40
9 13 (101,4–8) 40
9 13 (101,11–12) 40
9 13 (101,14–15) 40
9 14 (101,20–22) 40
9 14 (101,23–102,25) 40
9 14 (101,32–34) 40
9 14 (101,36) 41
11 20 26 (207,5–8) 127*

De civitate Dei (ed. B. Dombart-A. Kalb)
9 29 (306,95–99) 41
11 10 (330,1–2) 163
10 (330,25–27) 163
13 16 (397,22–34) 5

De Trinitate (ed. W. J. Mountain-F. Glorie)
1 1 1 (28,35–36) 62*
10 11 18 (330,29–331,63) 69
11 18 (331,40) 69
14 10 13 (441,25–29) 68

De Genesi ad litteram (ed. J. Zycha)
8 20 39 (259,6–8) 104

AVENCEBROL

Fons vitae (ed. C. Baeumker)
2 12 (44,8–19) 7
3 2 (76,6–7) 164
18 (121,4–15) 17
19 (123,21) 164
23 (133,7–12) 31
35 (159,19–160,4) 19
55 (201,10–15) 19

AVERROES

De anima (ed. F.S. Crawford)
3 15 (434,6–20) 68
18 (439,73–74) 55

Metaphysica (Venetiis 1562)
7 6 (172rF–vG) 7
23 (173vG) 8
23 (173vH) 8
23 (173vI) 7*
23 (173vI–K) 8
23 (174rC) 7
28 (178rD) 11
28 (178rF–vG) 11
28 (178vH–I) 11
29 (179rB–C) 10
29 (179rE–F) 10
29 (179rF) 10

Digitized by Google

8 9 (217rD) 164
12 (220rE–F) 87
16 (224vL) 164
16 (224vM) 166
10 6 (255vL) 31*, 196
12 18 (305rD–E) 12
24 (309rF–309vI) 50
25 (310rB) 77
25 (310rD) 150

Physica (Venetis 1562)
8 85 (423vG) 179

AVICENNA

Metaphysica (ed. S. Van Riet)
2 1 (67,41–43) 57
1 (67,42–43) 58
3 3 (117,87) 193
4 1 (184,11–13) 151*
9 4 (481,43–484,99) 19

BIBLIA SACRA

Psalmi
94 3 173

BOETHIUS

Contra Eutychen et Nestorium (ed. H. F. Stewart – E. K. Rand)
3 (84–90) 59
3 (88,45–46) 57, 58

De differentiis topicis (PL 64)
3 (1198B) 13*, 15, 88*

De institutione arithmetica (ed. G. Friedlein)
1 2 (12,14–15) 181

De Trinitate (ed. H.F. Stewart -E.K. Rand)
2 (10,37–40) 39, 71
2 (10,38–39) 164
2 (12,51–54) 97
4 (20,72–22,77) 100

In Categorias Aristotelis (PL 64)
1 (172B–C) 48
1 (172C–173C) 48
1 (181–202) 57

In Topica Ciceronis (PL 64)
2 (1078D) 150

Philosophiae consolatio (ed. L. Bieler)
3 m.2 (40,34–41,38) 26
m.9 (51,3) 8
11 (57,25–26) 96*
11 (57,35–36) 96*
11 (57,43–45) 33
4 m.6 (85,34–38) 26
5 6 (101,8–9) 119
6 (101,12–14) 120
6 (101,16–34) 131
6 (101,22–25) 120
6 (101,36–102,45) 129
6 (102,47–48) 129

Quomodo substantiae (ed. H.F. Stewart – E.K. Rand)
(42,1–2) 56
(42,38–39) 164
(42,45–46) 164
(42,47–48) 164
(44–50) 34

CICERO

De inventione (ed. E. Stroebel)
1 26 39 (34b23–25) 129

COMMENTATOR

In librum Dionysii De divinis nominibus (cod. Paris. Lat. 17341)
5 (249rb–va) 195

DIONYSIUS PS. AREOPAGITA

De caelesti hierarchia (PG 3; ed. G. Heil; Dionysiaca)
3 3 (168A–168B; 63–132; 1071–1476) 20
13 3 (301A–B; 44,24–45,14; 948,3–952,2) 20

De divinis nominibus (PG 3; ed. B.R. Suchla; P. Simon)
1 4 (588B; 109,13; 5,76) 194
2 4 (641A; 126,15–16; 58,69) 194
5 (641D; 128,8–13; 66,82–67,64) . . 40
7 (645B; 132,1–4; 82,76–77) 42
7 (645C; 132,6–13; 82,79–83,70) . . 42
11 (649B;136,3–10; 96,59–65) 18
11 (649B–C;136,13–17; 97,57–59) . 18
4 1 (693B; 143,12–144,5; 13,73–117,76) 18
4 (697C; 147,4–8; 157,65–67) 18
4 (697C; 147,6–8; 157,65–66) 20
4 (697C; 147,11–15; 157,68–71) . . . 19
6 (701A; 150,1–14; 175,72–80) 25

Digitized by Google

6 (701A; 150,1–2; 175,72–73) 18
7 (701C–704A; 150,15–151,17; 180,83–187,81) 188
8 (704D; 153,4; 197,71) 29
8–9 (704D–705B; 153,4–16; 197,71–204,82) 29
10 (705C; 154,20–22; 208,59–60) . . 29
10 (705C; 155,3; 208,62) 29
10 (708A; 155,8–20; 211,74–213,77) 32
10 (708A–B; 155,14–20; 213,74–77) 141
12 (709C; 158,5–6; 218,71–72) 29
12–13 (709D–712A; 158,13–159,3; 218,68–219,66) 33
13 (712A–B; 159,9–14; 219,69–72) 41
14 (713A; 160,14–18; 225,74–76) . . 33
16 (713B; 161,11; 229,65) 29
5 1 (816B; 181,1–3; 303,56–57) 141
5 (820A; 183,14–17; 313,68–69) . . 173
6 (820D; 184,21–185,3; 317,68–70) 195
8 3 (889D; 201,1–6; 368,71–74) . . . 173
3 (892B; 201,17–21; 368,81–83) 172, 179
3 (892D; 202,13–14; 369,71) 101
10 3 (937C; 216,8–9; 401,80–81) 118
11 6 (953B–956B; 221,13–223,14; 422,68–425,81) 187
13 1 (977B–C; 227,2–5; 432,71–73) . . 18
2 (977D–980A; 227,11–13; 435,68–69) 197
3 (980D; 229,3–5; 444,66–68) . . . 197
tr. Eriugenae (Dionysiaca) 141

De ecclesiastica hierarchia (PG 3; ed. G. Heil; Dionysiaca)
3 15 (445B; 94,5–8; 1254,2–4) 19

Epistulae (PG 3; ed. G. Heil; ed. P. Simon)
9 2 (1108B; 200,4–9; 541,75–78) . . . 204

DOMINICUS GUNDISSALINUS

De unitate (ed. P. Correns)
(3,8–9) 96*

EUCLIDES

Elementa (ed. J.L. Heiberg – E.S. Stamatis; H.L.L. Busard)
1 def. 1 (3; 31,3) 89
10 5 (8) 136

EUSTRATIUS

In Ethicam Nicomacheam commentarius (ed. G. Heylbut; H.P.F. Mercken; VI–X cod. Vat. Lat. 2171)
1 1 (6,26–28; 9,23–26) 6
2 (19,16–19; 32,25–31) 6
7 (40,22–27; 69,89–95) 53
7 (41,16–22; 70,30–71,36) 54
6 3 (288,18–29; 104ra) 29
4 (298,21–28; 106v) 6
4 (298,21; 106v) 6
4 (302,20–21; scholion 107va) 6

GILBERTUS PICTAVIENSIS

In lib. de Trin. (ed. N. Häring)
1 4 76 (130,46) 100
4 82 (131,89–91) 118
4 86 (132,14–18) 100
4 86 (132,16–19) 118

HONORIUS AUGUSTODUNENSIS

Clavis physicae (ed. P. Lucentini)
67 (46,4–47,16) 32*

IOANNES DAMASCENUS

De fide orthodoxa (PG 94; ed. E.M. Buytaert)
18 (PG 94,813; 32,77–80) 37

Dialectica (ed. O.A. Colligan)
21 (20,11–15,33) 96
21 (30,33–34) 96

ISAAC ISRAELI

Liber de definitionibus (ed. J.T. Muckle)
(372,10–13) 118

LIBER

Liber de causis (ed. A. Pattin)
1 (46) 143
1 (46,1–2) 150
17(18)(85,45–47) 119*

Liber de causis primis et secundis (ed. R. de Vaux)
1 (88,1–2) 194
1 (88,1) 144
2 (88,11) 194
2 (91,11–15) 144
2 (91,15–16) 144

Digitized by Google

2 (92,10) 145
2 (92,12–93,4) 145
2 (93,7–94,3) 195
4 (97,19–98,1) 145

Liber de sex principiis (ed. L. Minio-Paluello)
4 41 (43,13–17) 131

Liber Vasilographus (ed. O. Holder-Egger)
(164) 42

Liber XXIV philosophorum (ed. C. Baeumker; F. Hudry)
1 (208,8–9; 5,1–2) 42, 194

NICOLAUS AMBIANENSIS

De arte seu articulis catholicae fidei (PL 210)
prol. (597C) 4
prol. (598C) 4
1 3 (599A) 4
8 (600A) 4

PETRUS HELIAE

Summa super Priscianum (ed. L. Reilly)
(181,39–182,40) 47*
(182,50–51) 47*

PETRUS HISPANUS

Summulae logicales (ed. L.M. De Rijk)
3 2 (28,13n) 48*

PLATO

Timaeus (ed. J. Burnet; J.H. Waszink)
(41a3–d3; 35,7–36,13) 41
(41a7–d2) 5
(42c4; 37,10) 9
(50a1–4; 47,17–21) 166
(51a7–b1; 49,10–14) 167

PORPHYRIUS

Isagoge (ed. A. Busse; L. Minio-Paluello-B.G. Dod)
(11,12–17; 18,9–15) 52

PROCLUS

De X dubitationibus circa providentiam (ed. H. Boese)
3 18 (32,6–16) 181
4 23 (38,6–11) 190
10 63 (102,3–7) 197
63 (102,7–104,12) 203
63 (104,11–16) 197
63 (104,16–22) 197
63 (104,24–26) 197
64 (104,36–39) 198

De malorum subsistentia (ed. H. Boese)
1 7 (184,3–25) 189
2 13 (193,1–7) 194
13 (193,8–11) 195

De providentia et fato (ed. H. Boese)
6 15 (122,3–10) 95
16 (124,17–19) 75
17 (124,1–3) 75
17 (124,12–14) 75
17 (124,22–24) 75
18 (124,1–126,8) 75
19 (126,1–10) 75
19 (126,8–128,13) 188
7 20 (128,1–4) 76
20 (130,16–18) 190

Elementatio physica (ed. H. Boese)
1 11 (36,1–16) 106
2 def. 13 (49,3) 106

Elementatio theologica (ed. C. Vansteenkiste; H. Boese)
6 (267; 5,1) 182, 194
7 (267; 6) 12
7 (267; 6,1) 168
7 (267; 6,1–2) 88, 93, 152, 155, 171, 198
8 (268; 7,1) 171
8 (268; 7,1–2) 29, 43
8 (268; 7,2) 34
9 (268; 7,1–3) 20, 44, 45
9 comm. (268; 7–8) 46, 65, 93
10 (269; 8) 34
10 (269; 8,1) 29, 45, 46, 171
11 comm. (269; 8–9) 158
12 (269; 9,1) 46, 142, 165
13 (270; 10,1–2) 180
13 comm. (270; 10,6) 96
15 (271; 11) 60
15 (271; 11,1) 66, 92
15 comm. (271; 11) 60
16 (271; 11,1–2) 66
17 (272; 12,1) 66, 80
18 (272; 12,1–2) 8, 147, 204
19 (272; 13,1–3) 148
21 (273; 14) 3

Digitized by Google

21 (273–274; 14,1) 166
21 (273–274; 14,1–3) 22
21 (273–274; 14–15) . . 93, 158, 158, 197
21 comm. (273–274; 14,1) 197
21 comm. (273–274; 14–15) 158
21 comm. (273–274; 14,9–10) 27
21 comm. (273–274; 15,18–19) 27
22 (274; 15) 3
22 (274; 15,1–2) 143, 194
22 comm. (274–275; 15–16) 158
23 (275; 16,1–2) 128, 202
23 comm.(275; 16) 190
24 (275; 16,1–2) 28, 126
24 (275; 17,10–11) 128
25 (276; 17) 203
25 (275; 17,1–2) 42
27 (277; 18,1–2) 147, 199
28 (277; 19) 199
28 (277; 19,1) 44, 139, 165, 199
29 (278; 19,1–2) . . . 29, 30, 110, 139, 199
29 comm. (278; 19,5–20,6) 92
30 (278; 20,1–2) 3
30 (278; 20,1–2) 203
31 (278; 20,1–2) 1, 72
31 comm. (278; 20) 72
32 (278; 21,1–2) 29
33 (279; 21,1–2) 26, 29
33 comm. (279; 21) 26
34 (279; 21,1–2) 72
36 (280; 22,1–3) 26, 44
36 (280; 22–23) 198
36 (280; 22) 199
36 comm. (280; 22,4–23,5) 180
40 (281; 24) 78
40 (281; 24,1–3) 82, 83, 92, 93
40 comm. (281; 24) 65
40 comm. (281; 24–25) 93
41 (281; 25) 98
41 (281; 25,1–2) 92, 177
41 comm. (281; 25,4) 110
42 (282; 25,1) 92
45 (283; 26) 116
45 (283; 26,1) 97
45 comm. (283; 26,5–6) 110
46 (283; 27,1) 97
47 (283; 27,1) 52, 98, 39
50 (284; 28,1–3) 124
51 (284; 28,4–5) 123
55 comm. (286; 30,16–17) 102
56 (286; 30,1–3) 147, 153
56 (286; 30,1–2) 155, 158
57 (286; 31,1–2) 168
58 (287; 32,8–10) 169
59 (287; 32,1–2) 31, 168
59 (287,8–9; 32,10–11) 178
63 (288; 34,1–3) 202
64 (289; 34,1–3) 202
102 comm. (491–492; 52,9) 122, 119
105 (493; 53,11–14) 130
106 (493; 54) 133
147 comm. (508; 73,5) 29
190 (524; 92,1–2) 90
194 (168; 95,1) 8
195 (170; 95,1) 9

Expositio in Parmenidem Platonis
(ed. V. Cousin; C. Steel)
2 (730,28–34; 91,3–8) 53
2 (732,1–6; 92,39–42) 54

RICHARDUS DE S. VICTORE

De Trinitate (ed. J. Ribaillier)
1 6 (91,7–8) 104
2 4 (111,4–9) 100
4 (111,9–10) 118
9 (115,6–7) 104
9 (116,22–31) 120

ROGERUS BACON

De multiplicatione specierum (ed. D. Lindberg)
2 1 (94,79–84) 23*
2 (98,53–100,70) 23*

TABIT IBN QURRA

Liber De motu octavae sphaerae
(ed. J.M. Millás Vallicrosa)
11 (99) 138
12 (100) 138

THEODORICUS DE VRIBERCH

De accidentibus (ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
8 (63,89) 77*
8 (63,90–96) 77*
8 2 (63,98–64,104) 77*
3 (64,105–108) 77*
9 2 (65,9–65,13) 48*
3 (65,14–65,21) 48*
4 (65,22–65,24) 48*
5 (65,25–65,31) 48*

Digitized by Google

6 (65,36–65,40) 48*

De animatione caeli (ed. L. Sturlese)
4 3 (15,88–16,95) 158*
36 1 (42,62–69) 90*

De cognitione entium separatorum (ed. H. Steffan)
23 1 (186,93–94) 9*
1 (187,95–97) 9*
2 (187,98–99) 9*
3 (187,100–103) 9*
4 (187,104–106) 9*
5 (187,107) 9*
24 2 (187,7–12) 9*
65 4 (227,17–30) 91*
75 3 (238,20–23) 73*

De coloribus (ed. R. Rehn)
9 4 (284) 22*

De dotibus corporum gloriosorum (ed. L. Sturlese)
7 2 (274,55–61) 95*

De intellectu et intelligibili (ed. B. Mojsisch)
1 1 1 (137,3–7) 73*
10 3 (143,22–25) 73*
2 19 2 (159,90–91) 8*
33 4 (171,14–16) 113*
3 8 1 (183,3–5) 66*
8 6 (183,30–184,34) 67*
8 7 (184,35–41) 67*
10 2 (185,70–89) 66*

De iride (ed. L. Sturlese)
1 3 5 (125–131) 22*
2 (157) 22*

De luce et eius origine (ed. R. Rehn)
7 3 (13,48–50) 95*
3 (13,54–55) 95*
4 (14,69–80) 96*
14 1 (20) 15*

De magis et minus (ed. R. Imbach – H. Steffan)
11 3 (55,58–61) 113*
3 (55,61–62) 113*
3–4 (55,63–65) 114*
4 (55,66–67) 114*
5–6 (56,69–76) 114*

De mensuris (ed. R. Rehn)
1 1 (215,22–26) 101*
2 (216,33–38) 101*
2 5 (217,87–89) 122*
6 (218,98–105) 122*
13 (219,147–151) 108*
15 (220,158–165) 108*
17 (220,176–183) 108*
20 (221,194–196) 132*
21 (221,197–198) 132*
22 (221,199–201) 132*
23 (221,202–203) 132*
24 (221,206–209) 132*
26 (221,219–220) 132*
33 (222,248–252) 109*
34 (222,253–257) 109*
35 (223,258–260) 109*
36 (223,261–263) 109*
37 (223,264–266) 109*
38 (223,267–269) 109*
39 (223,271–277) 105*
39 (223,279–288) 105*
40 (223,289–224,302) 106*
40 (224,302–304) 106*
46 (224,315–319) 108*
47 (224,320–325) 108*
48 (225,326–328) 108*
48 (225,328–338) 109*
3 1 (225,6–8) 101*
1 (225,8–9) 101*
2 (225,10–12) 101*
3 (225,13–15) 101*
5 (226,22–25) 101*
7 (226,30–41) 102*
13 (227,72–80) 102*
4 18 (232,139–141) 114*
18 (232,141–145) 110*
21 (232,155–160) 114*
22 (233,168–183) 114*
23 (233,184–187) 115*
24 (233,188–196) 115*
25 (233,198–200) 115*
26 (233,201–234,204) 115*
26 (234,204–207) 115*

De miscibilibus in mixto (ed. W.A. Wallace)
3 1 (32,7–9) 166*
2 (32,10–14) 167*
3 (32,15–23) 167*
4 (33,24–28) 167*

De natura et proprietate continuorum (ed. R. Rehn)
2 3 (253,5–7) 90*
3 3 (256,34–36) 107*

Digitized by Google

4 (256,37–257,43) 107*
4 (257,46–48) 127*
5 1 1 (264,11–14) 106*
1 1 (264,15–22) 106*
1 2 (264,23–27) 106*
1 3 (264,28–34) 106*
2 1 (265,36–51) 107*
2 1 (265,50–52) 136*
2 2 (265,53–58) 136*
2 3 (265,59–62) 136*
3 1 (265,66–266,70) 136*
3 2 (266,71–79) 137*
3 3 (266,80–81) 137*
3 4 (266,89–90) 137*
3 4 (266,90–91) 137*
3 4 (266,91–94) 137*
3 5 (266,95–101) 137*
3 5 (266,101–105) 137*

De origine rerum praedicamentalium (ed. L. Sturlese)
1 14 (141,153–142,157) 64*
5 36 (191,346–348) 158*
36 (192,364–368) 157*
36 (192,366–369) 28*

De quiditatibus entium (ed. J.D. Cavigioli – R. Imbach)
5 3 (105,35–36) 52*

De visione beatifica (ed. B. Mojsisch)
1.1.3.,2 (26,12–16) 78*
1.1.3.,3 (26,17–24) 78*
1.1.1.3.4.,2 (20,68–21,77) 68*
1.2.1.1.7.,2 (43,16–19) 24*
1.2.1.1.7.,4 (43,33–44,41) 24*
1.2.1.1.3.,3 (45,21–27) 69*
1.2.2.3.,1 (49,10–13) 68*
1.2.2.3.,2 (49,18) 68*
1.3.3.,9 (58,78–81) 43*
2.3.,5 (66,40–47) 74*
3.1.,6 (69,36–38) 68*

Quaestio utrum in Deo sit aliqua vis cognitiva inferior intellectu (ed. M.R. Pagnoni-Sturlese)
1.2,4 (295,84–86) 31*
1.2,4 (295,87–88) 31*
1.4.2.2.,5 (301,42–45) 52*
1.4.2.2.,6 (301,49–51) 52*
1.4.2.2.,7 (301,52–60) 52*
2.1.,7 (304,56–59) 97*
2.1.,8 (304,60–62) 97*
2.1.,9 (305,67–77) 83*
2.1.,10 (305,78–85) 82*
2.1.,10 (305,79–83) 98*

THOMAS AQUINAS

Super librum De causis expositio (ed. H.D. Saffrey)
2 (12,1–6) 117*

ULRICUS DE ARGENTINA

De summo bono (4, 1–2 ed. S. Pieperhoff; cod. Vat. Lat. 1311)
4 1 6 4 (34,56–35,70) 149*
2 3 14 (75,219–225) 150*
2 7 2 (121,42–44) 167*
2 7 3 (121,45–42) 167*
2 24 (45ra–b) 152*

VITA SECUNDI PHILOSOPHI

Vita secundi philosophi (ed. B.E. Perry)
3 (95) 18

Digitized by Google

INDEX RERUM

von Alessandra Beccarisi

Absolutum: rerum divisio per absoluta et habitudinata 36; item differentia earum ad invicem 36; item quod absoluta et habitudinata de se invicem praedicantur 37.

accidens: quod intellectus possibilis secundum quosdam est accidens 67; item quod substantiae sunt duobus modis, unus in quo impossibile est fugere accidens, alius in quo est impossibile fingere accidens 77.

ad: differentia inter ad et in 47–48.

aeternitas, aeternum: aeternitatis descriptio 117sqq.; aeterni secundum aliorum opinionem divisio 120–121; aeterni secundum Platonem propria acceptio 133; quod soli vitae convenit esse quid aeternum 122; quid sit aeternum solum secundum substantiam 123; de aeterno secundum substantiam, virtutem et operationem 123; quomodo ab aeterno excluditur diminutio et ordo 123; quod omne aeternum totum simul est 123; quod aeternum est idem quod semper ens 123; quod aeternitas accipitur dupliciter 125; qualiter aeternitas habet rationes mensurae 125; quod omnibus aeternis praeexistit aeternitas 126; quid sit aeternitas secundum id quod est secundum rem 126; quod quidam dicebant aeternum tempore mensurari 129; improbatur dicta opinio 129–130; quod omnis aeternitas mensura est aeternorum 130; mensurarum multiplex assignatio 131 sqq.; talis assignationis improbatio 133; quod tantum sunt duae mensurae, scilicet vitae et motus 134.

agens secundum artem: infra ubi ars.

anima: quod anima et intellectus ad invicem comparantur secundum causalitatem 154–155.

animatum: de formis animatorum 49.

antarkes: de antarchicis 20; item: Si enim omne antarkes etc. 44

ante: quod ante totiens accipitur quotiens et prius 151; quod quinque modis dicitur ante et similiter prius 152; quod secundus modus dividitur in quinque speciales 152; quod omnis causa operatur ante suum causatum 152.

antipostaton: quod antipostaton nulli sicut fulcienti innititur nec alicui ipsum actuanti substernitur 44; quod antipostaton est in se ipso 52; quod est res independens et sui ipsius stans se ipso et contentum se ipso 52–53; quod esse in se ipso, scilicet antipostaton, primo invenitur in bonitatibus, sed secundario convenit omnibus rebus infra bonitates usque ad animas totales et usque ad superiorem partem animae partialis inclusive 53; quod antipostaton est per se subsistens et a se ipso procedens formali de fluxu intraneo et sic sui ipsius generativum seu productivum et sui ipsius contentivum et ita in se ipso ens ut in causa causatum 54; ponitur conversivi propria ratio 60. Nota quod respectivi originis est multiplex condicio 61; respectivorum duplex originatio et eorum ad invicem differentiae assignatio 61 sqq.; quod omne antipostaton est conversivum ad se ipsum 64; de antipostaton in generali agitur 70; item in speciali 71; quod omne ad se ipsum conversivum est antipostaton 71–72; quod omne antipostaton ingenerabile est 80 sqq.; quod omne antipostaton incorruptibile est 85 sqq.; quod omne antipostaton impartibile est et simplex 89 sqq.; quod omne antipostaton indissolubile est et indispergibile 94 sqq.; quod omne antipostaton perpetuum est 100 sqq.; quae sint habentia essentiam antipostaton, quia procedentia a se ipsis et praecedentia ea quae ab aliis causis subsistunt; ibi nota, quid sit procedere a se ipso et quid sit generare et spirare et

Digitized by Google

quod talia inveniuntur intra essentiam prime boni et intra unum supremum citra prime bonum 37 sqq. ars, artifex, artificiale: quid sit ars 6; quod ars imitatur naturam et est debilior ipsa nec consequitur eam; immo nulla ars sollertiam naturae imitari potest 6; quod ars adumbrare non valuit, casus imitatus est 6; ars non deliberat nec agit cum proposito, omnis ars habet finem 6; illa ars est nobilissima cuius finis nobilissimus est; artium quarundam sunt fines operationes, quarundam vero opera 6; omne quod est ex arte dignius est eo quod est in arte 6; quod ars est circa contingentia quorum principia sunt in faciente 6; item ars dividitur in activam et usualem 7; item dividitur in speculativam et operativam 7; artificialia conveniunt in tribus cum naturalibus 7; omne artificiatum fit ab efficiente 7; qua ratione artificialia maneant in arte 7–8; item quomodo procedant ab arte 10–11.

Bonum, bonitas: quod Plato in prime bono ponit paternum intellectum formantem ex se verbum 41.

Casus: respice ars 6.

causa, causatum: de ratione omnis causae et causati in generali 3–4; de proprietate causati in speciali 4–5; de triplici causato in communi et de subdivisione tertii membri in natura corporali 5; quomodo causatum artificiale maneat in sua causa 7–8; quomodo causatum naturale maneat in sua causa 8–9; quomodo causatum essentiale maneat in sua causa 9; ibi nota quod quinque requiruntur ad causam essentialem; quomodo unum procedens procedat a pluribus causis, et quod hoc non est inconveniens 28; de ratione causalitatis omnis essentialis causae 148–149; de causa efficiente quod dividitur tripliciter: primo modo dividitur in decem gradus, secundo modo dividitur per primam, primariam et secundariam; tertio modo in efficiens per se et per accidens, quod reducitur in sex modos 149 sqq.; quae causa sit simpliciter prima et quare 150; quod omnis causa operatur ante suum causatum 152; quod simpliciter prima causa operatur simpliciter omnia 153; quod aliae causae deficiunt ab ea et in quibus 153; ibi nota exemplum 153; ostenditur aliquod causatum produci a pluribus causis subordinatis 157–158; quod est impossibile aliquid procedere a causis infinitis 158; quod in causis et causatis est status 158; quod omne, quod a pluribus causis procedit, compositius est eo quod a paucioribus producitur 161; agitur de causis superioribus in generali 171–173; ostenditur ratio causalitatis plurium in speciali 172–173; quod quanto aliqua causa est superior, tanto causalior 173; quod pluralitatis causatorum attestatur maiori potentiae causarum 173; quod omne quod plurium causa est, melius est habente virtutum ad pauciora etc. 173; quod ratio causae oritur ex ratione potentiae active 173; omne quod est, aut secundum causam vel essentiam vel participationem 201sqq.

causa essentialis: respice infra ubi processus 12.

caelum: de motu caeli respice infra ubi motus 137sqq.

compositio: quod duplex est compositio componentium rem per se existentem vel per accidens 158; quod primus modus est duplex, quia vel contractionis vel plurium adunationis 159; quid sit compositio contractionis 159; quod compositio plurium adunationis est triplex 159; ibi nota subdivisiones de compositionibus constituentibus rem per accidens 160; quod talis est duorum modorum, scilicet quantitativa et qualitativa 160; ibi nota de utroque modo 160; quod inter omnes res homo sit compositissimus tam quoad animam, quam quoad corpus 161; quando compositio sit melior simplicitate et quando deterior 163sqq.

complexio: quadruplex proportio complexionatorum 95.

conversio, conversivum: de modo convertendi causata in suas causas 13; quod omne causatum convertitur ad suam causam 13; agitur de conversione lucis sive radii corporalis 22;

Digitized by Google

ibi nota de radiatione 22 sqq.; item de conversione radii intellectualis 24–25; de conversione radii supersubstantialis 25–26; quod subsistentium per conversionem prima sunt imperfectissima, ultima autem perfectissima 26; agitur de conversione correspondente contractioni 28–29; item de conversione correspondente intentionis acceptioni 29; quod omnis conversio solum quietatur in assecutione prime boni 29; quod conversio est per tot, per quot et processus 30; quod omnis conversio fit per illa, per quae et processus 30; agitur de eo quod est ratio conversionis 32–33; de triplici modo conversionis 33; de conversione totali 35; de gradibus in moventibus desiderium 34; conversivi ad se ipsum propria ratio 60; quod omne antipostaton est conversivum ad se ipsum 64; conversivorum ad se ipsa duplex modus et condicio 66–67; eorum propria acceptio 66sqq.; eorum subdivisio 69–70; quod conversivorum ad se ipsa quaedam convertuntur intentionaliter, quaedam essentialiter 69; quod conversivorum ad se ipsa essentialiter quaedam habent respectum essentialem ad corpora, quaedam non, et hoc dupliciter, quia vel convertuntur ad se ipsa se totis totaliter vel se totis non totaliter 69; si secundo modo sic sunt quatuor gradus conversivorum 70; si primo modo hoc dupliciter, vel simpliciter vel contracte 70; quod omne ad se ipsum conversivum est antipostaton 71; quod omne quod secundum operationem est conversivum ad se ipsum etiam secundum substantiam est conversivum ad se ipsum 73sqq.

Deterius: quod omne antarkes simpliciter bono deterius est 163sqq.
determinatio: 142–143; item de determinatione et determinabili 52; duplex determinatio potentiae activae 177–178
duratio rei intelligitur dupliciter 101.

Effectus: ubi causatum et causa 3 sqq. et 148sqq.
ens: de ente et eius divisione 31; de ente, ut includit vitam et cognitionem 31–32; de ente, ut excludit utrumque 32.
esse: omne quod est, aut secundum causam vel essentiam vel participationem 201sqq.
essentia: differentia essentiae, substantiae et individui 113.
extrema ordinis: 184.
extrema entium: 139.

Fons, fontale: quod fontes lucis intellectualis et corporalis sunt obscurae imagines primae lucis 18; ibi nota plura de luce seu de fonte luminis 17–18.

Forma, formale: de formis animatorum 49; item de formis 94–95.

Generatio, generativum: quod processus originalis modo naturae dicitur generatio 37; duplex descriptio talis generationis 37; secundae descriptionis expositio 39; quod generatio est in prime bono 41; adducitur ad hoc ratio et auctoritas Dionysii, Hermetis et Sibyllae 42; respondetur ad instantias 43; quod in prime bono talis generatio est suppositi active et passivae 110; generationis diversa acceptio 109–110; hic intente descriptio 110; quod quidquid mensuratur secundum tempus est generatio 110–111.
germen: 141.

Habitudo, habitudinata: rerum divisio in absoluta et habitudinata 36; differentia earum ad invicem 36; quod absoluta et habitudinata de se invicem praedicantur 36.
Hermes: regulae Hermetis exponuntur prima 42.
homo medium tenet in partibus universi 161.
hypostasis: respice ubi persona 56.

Digitized by Google

Imago: quod lux corporalis est obscura imago dei 18; item ostenditur de luce intellectuali 20; de imagine trinitatis quae est in intellectu 68.

in: de 'esse in' 47sqq.; quid importetur per li 'esse in' in generali 47; de modis 'essendi in' in speciali 48; de li 'esse in alio' sub ratione formali 48; ibidem, quod omnis forma informans habet esse in alio 49; quod ens in alio, cum quo ponit in numerum, requirit causam ad sui institutionem 51; quod non ponens in numerum requirit determinans 51; existentium in se ipsis multiplex condicio 52; existentis in se ipso descriptio 52–53; existentium in se ipsis gradualis expressio 53; quod omne, quod est in alio, producitur ab alio 47.

incorruptibile: incorruptibilis distinctio 85–86; incorruptibilis propria ratio 86–87; quod omne antipostaton incorruptibile est 87–88.

indispergibile: quod omne antipostaton indispergibile est 94sqq.; dissolubilis et indissolubilis propria intentio 94sqq.; dispergibilis et indispergibilis duplex expositio 96–97; quod omne antipostaton indissolubile est 97–98.

individuum: differentia inter essentiam, substantiam et individuum 113.

ingenerabile, ingenitum: ingenerabilis multiplex acceptio 80–81; ingenerabilitatis triplex ratio 81–82; quod omne antipostaton est ingenerabile 80sqq.

inniti: quod antipostaton nulli ut fulcienti innititur 44.

impartibile: impartibilis et simplicis convenientiae et differentiae assignatio 89–90; impartibilis propria ratio 90; quod omne antipostaton impartibile est et simplex 89sqq.

imparticipabile: de imparticipati et imparticipabilis differentiae assignatio 187; ponuntur primae imparticipabilis condiciones 187–188; exprimuntur alia imparticipabilia in summa 188; colligatio participatorum ad imparticipabilia 190.

intellectus, intellectuale, intellectivum, intelligere, intellectio: de multiplicatis secundum processum in natura intellectuali 17; quod omnis intellectus est lux et sic sui ipsius multiplicativus 19; quod in tali processu prima sunt perfectiora secundis etc. 19; de conversione radii intellectualis 24–25; qualiter procedat, quale sit medium et ubi convertatur 25; quod prima in conversione sunt imperfectiora, ultima perfectissima 26; de paterno intellectu 41; quod in quibusdam rebus est duplex intellectus, agens et impossibilis 66–67; de conditione utriusque et quod intellectus possibilis est actus, agens vero substantia 67; de differenti modo conversionis eorum ad se ipsos 67–68; quod habitudo intellectus et intellecti est realis 68; qualiter intellectus gignit sui ipsius intelligentiam 69; quod talis intelligentia habet rationem prolis 69; quod memoria, intelligentia et voluntas sunt unum per essentiam 69.

intelligentia: de intelligentiis secundum Avicennam 20.

irradiare: item radiatio 22.

Lumen: quare lumina diffundant se 15; ibidem de lucido 16; quod sol habet superextentum lumen 19.

lux: quod lux corporalis est forma radiosa essentialiter se diffundens et se ipsam multiplicans, licet secundum aliud esse, et nihilominus manet in sua propria natura 15; quod in multiplicando se localiter per se concernit distantiam localem in sui diffusione 16; quod medium radiationis, per quod lux radiat, est lucidum transmissivum passionum 16; quod lux per prius re ipsa et ordine naturae respicit magis distans quam propinquius 16; quod lux per processum rectum multiplicatur 17; quod lux est qualitas perspicui conculcati 17; quod diffundit se essentialiter, universaliter et impausabiliter 17; quod multiplicat se suo incessu inegressibiliter 17; quod lux intellectualis ex immaterialitate correspondente perspicuitati et simplicitati conculcationi diffundit se essentialiter, universaliter et impausabiliter 17; quod non est qualitas, sed essentia separata impassibilis et immixta quae in sua substantia est actio 17; quod multiplicat se per essentiam secundum aliud esse inegressibiliter 17; quod concernit distantiam non situalem, sed requisi-

Digitized by Google

tam per ordinem essentialem usque ad ultimum quod est capax intellectualitatis et ibi sistit 17; quod prime bonum est supersubstantialis et sola vera lux 17; quod prima substantiarum est lux, ex qua alia participant naturam lucis et unumquodque quantum habet de luce, tantum retinet divini esse 17–18; quod omnis substantia influens in aliam est lux 18; quod fontes lucis intellectualis et corporalis sunt obscurae imagines primae lucis 18; quomodo prima lux radiat et se diffundat in simpliciter omnia 18; quod lucis proprietates sunt simplicitas et sui multiplicatio 19; quod omnis intellectus est lux 19; de conversione lucis sive radii corporalis 22 sqq.; quod lux procedens per directum et incidens corpori polito orthogonaliter convertitur et reflectitur in se ipsam 23; de conversione lucis intellectualis 24–25; de conversione lucis supersubstantialis 25–26.

Materia: ubi simplex 165.
medietas: quod medietas arismetica solum habet locum in ordine essentiali 183.
medium: homo medium tenet locum in partibus universi 161.
melius: quod omne simplex aut est melius aut deterius compositis 163sqq.
mensura: respice ubi aeternitas; item ubi terminus; item ubi motus.
monas: quod deus est monas monadem gignens etc. 42.
Mora: ubi terminus; item ubi aeternitas 118.
mobile, motus, movens: de mensura motus 131 sqq.; motus caeli ubi caelum 55sqq.
multiplicare: respice ubi lux 15 sqq.; ibidem de multiplicatis per processum in natura intellectuali 17; de multiplicatis per processum in natura supersubstantiali 17–18.
multitudo: agitur de multitudine hic intenta in generali 121; item de multitudine uniali 181–182; de aliarum multitudinum ad primae unum secundum propinquitatem et distantiam differentia graduali 183–184; describitur exemplariter in figura et exponitur 184; quod multitudo quanto est propinquior primae uni, tanto est minor quantitate et maior virtute 181.

Natura: quod causatum per accidens dividitur in naturale et artificiale 5; differentia inter naturam et artem et quod artificialia conveniunt cum naturalibus in tribus 6; quomodo causatum naturale maneat in sua causa 8; quomodo cum natura, ut est causa, procedant naturalia 11–12; quod naturalia sunt duplicia, ingenerabilia et generabilia 11; quomodo generabilia procedunt in esse et quod quaedam naturalia procedunt in esse non a suo simili 11.
nobilitas, nobilis: ars est nobilissima 6; quod finis nobilissimus est 6.
numerus: ubi multitudo 181sqq.; ibidem de numero entium separatorum 183; item ubi radix 183. 196; de numero in generali 196; quod numerus cognoscitur divisione continui 196; quod omne, quod in numerum ponitur, fit sub aliquo communi 196; quod numerus describitur 196; quid sit numerus, de quo hic intenditur 196–197; de numero in speciali 197; de conclusis in numero partiali 197; quod est duplex numerus, scilicet perfectus et impartibilis 198.

Obscurum, obscurare: quod fontes lucis intellectualis et corporalis sunt obscurae imagines primae lucis 18; obscurior participatio boni 18.
operatio: artium quarundam fines sunt operationes, quarundam opera 6; de conversivo ad se ipsum secundum operationem 74; de eo, cuius operatio mensuratur tempore 107; de eo, cuius operatio est in aeternitate constituta 123; qualiter causa ante causatum operatur et post 148sqq.
ordo: quot sufficiant ad ordinem essentialem 182; quod est duplex ordo participatorum 190.
origo: de respectu originis ubi respectus 60.

Digitized by Google

originalis ordo et processus: respice ubi ordo; originalis processus 37.

Participans, participare, participatum, participatio: quid sit participatum secundum propriam rationem 189; participati divisio in semper et quandoque participantia 190; participatorum ad imparticipata colligatio 190; quid sit subsistere secundum participationem exemplariter, et quae sint talia 203.

perfectum, perfectio: perfectiora etc. 19.

periodus, periodicum: de periodo rerum generabilium et corruptibilium 132.

perpetuum, perpetuitas: differentia perpetuitatis, aeternitatis et sempiternitatis 100; descriptio perpetuitatis 102; item divisio eius 102.

persona, personaliter: differentiae personae, hypostasis etc. 56–57.

posse, possibilitas, potentia, potestas: de potentiae activae triplici acceptione 173; ibi nota, ad quam fiat comparatio et ad quam non 174; ponitur potentiae distinctio 177; potentiae active duplex determinatio 177–178; unius determinantis subdistinctio 178; de potentiae impartibilitate et de ipsius partibilitate 178–179; de potentiarum ad invicem comparatione in maioritate et minoritate 179–180; quod potentia activa et passiva opposito modo definiuntur per minimum et per maximum 184–185.

posterius et prius: respice ubi ordo; item infra ubi prius.

principiare: respice infra ubi respectus 37.

procedens, procedere, processio, processus: quomodo procedant ab arte artificialia 10–11 et quomodo a natura, ut est causa, procedant naturalia 11–12; quomodo a causis essentialibus causata essentialia 12; de multiplicatis per processus in natura corporali, intellectuali et supersubstantiali 15 sqq.; quod omnium eorum, quae secundum processum multiplicantur, prima sunt perfectiora 19; de duplici processione 27; de primae processionis diversificatione 27–28; de possibilitate procedendi a pluribus causis 28; quod omne procedens a pluribus causis per tot convertitur, et per eadem processus et conversio 29–30; quod est duplex processio, originalis et causalis 37; primae subdivisio in generationem et spirationem 37–38; procedentium a se ipsis enumeratio 39 sqq.; quod impossibile est aliquid procedere a causis infinitis 158.

producens, producere, productivum: quod omne, quod est in alio, ab alio solum producitur 47 sqq.; agitur de producentibus in generali 141–142; de secundis pro-ducentibus in speciali 142–143; de his quae a secundis producuntur in universo totali 143; ostenditur ratio prioritatis producentium 144–145; quod producens quanto in sua intentione est universalius, tanto est actualius 145; quod una res potest a pluribus causis subordinatis produci 158; quod impossibile est aliquid procedere a causis infinitis 158; quod tam in producentibus quam productis est status 158.

proportio: ubi radix 183–184.

prosopon, id est persona 57.

pulchritudo, pulchrificum, pulchrum: de pulchro, pulchrifico, pulchritudine, pulcherrimo et differentia eorum ad invicem et quomodo sunt in deo non in parte, non aliquando secundum Dionysium 188–189.

pullulationes: quod filius et spiritus sanctus sunt pullulationes divinae naturae 42.

punctum: definitio puncti 89.

Quantitas: de quantitatis acceptione et eius maioritate et minoritate 184; item de quantitate virtutis 137.

Radiatio, radiare, radiale, radius: de formis radialibus 22; de radio fontano 25.

radix: quod qualem proportionem habent ad invicem radices numerorum entium separatorum, talem habent ad se invicem ipsi numeri, et nota ibi de illis radicibus 183–184.

relatio: ubi ordo; item ubi respectus.

respectus, respectivum: quod rerum quaedam sunt absolutae, quaedam respective 36; quod

Digitized by Google

respectivum est generalius relativo 36; qualiter respectivum differat ab absoluto in quatuor 36; quod respectus quandoque est ratio principiandi ipsi naturae 37; quod natura aliquando est ratio principiandi ipsi respective 37; quod in natura simplici sunt diversi respectus 60; respectuum originis multiplex condicio 61; respectivorum duplex originatio et eorum ad invicem differentiae 61 sqq.; quod omnis respectus fundatur in proportione 95.

Saturnus: de tempore quo Saturnus complet cursum suum 138.
secundarium, secundum: quod in processu prima sunt perfectiora secundis 19; quod in conversione prima sunt imperfectiora secundis 26; de secundis producentibus et illis qui ab eis producuntur 142–143.
sempiternum: de sempiternitate respice ubi perpetuum 100.
senarius: quod ipse sit primus perfectus 182.
simile, similitudo: quod quaedam procedunt in esse non a suo simili 12.
simplex, simplicitas: ponitur differentia impartibilis et simplicis 89; item de simplici et composito et in quo completur ratio simplicitatis 89–90; quod omne antipostaton impartibile est et simplex 89 sqq.; item ubi substantia; ponuntur rationes et proprietates simplicitatis 163–164; divisiones eius in componibile et non componibile 163; simplex secundi modi est duplex, quia vel est simplex incomponibile, et talis est omnimoda simplicitas, vel aliquo modo componibile 165; quae sint secundum substantiam simplicia et quae sint condiciones simpliciter simplicis 165 sqq.; quod extrema universi sunt simplicia secundum substantiam 165; quod simplicia iuxta primum simpliciter sunt meliora compositis 169; quod ultimum simpliciter et quae iuxta ipsum sunt deteriora compositis 169; quod materia prima est simplicissima sicut primum simpliciter 166; instantiae contra simplicitatem materiae 166–167; respondetur obiectis et quod materia habet triplex esse 167; qualiter a simpliciter simplici procedatur in compositionem 168; qualiter a compositissimo secedatur in simplicis rationem 168–169; quod omne simplex secundum substantiam aut est melius aut deterius compositis 169.
simpliciter: ubi simplex 163sqq.
spiratio: de processione quae dicitur spiratio 39; respice processus.
subsistere: ubi substantia; quod sola antipostata sunt per se subsistentia 70; quod subsistentium in una intentione quaedam simpliciter subsistunt, quaedam contracte 71; quod subsistentia in pluribus intentionibus sunt triplicia 71; quod per se subsistentia procedunt a se ipsis 71; enumerantur qualitercumque subsistentia 201–202; ponitur omnis subsistentiae causa et ratio 202; infertur subsistentiae modificatio 202–203; de eo quod subsistit principaliformiter 203; de subsistente essentialiter 203; de eo quod subsistit exemplariter 203.
substantia: quod prima substantiarum est lux et omnis substantia influens in aliam est lux 17.
substare: ubi substantia.

Tempus: temporis triplex acceptio 104 sqq.; temporis proprie accepti constitutio et definitio 106–107; mensuratorum ab utroque triplex condicio 107 sqq.; condicio eorum quae a tempore mensurantur secundum substantiam 114; temporis duplex acceptio 126; primi membri explicatio 127; secundi membri ad propositum applicatio 127; quod omnibus subsistentibus secundum tempus, tempus praesubsistit 127; quod quidam dicebant temporalia esse aeterna 130; improbatur talis positio 130–131; quod omne tempus est mensura temporalium 131; quod tempus est mensura motus 134; item de tempore continuo et discreto 131; temporis continui designatio 136; totalitatis eius ostensio 136–137; partium temporis enumeratio 137 sqq.; quod omne quod secundum tempus existit aut eo quod semper tempore est aut aliquando in parte temporis hypostasim habens 139.

Digitized by Google

totum, totalitas: quod aeternum est totum simul 120; de totius et partium duplici acceptione 173–174; quod producens totum melius est producente partes 175.
trinitas: de trinitate creata in intellectu 68.

Unitio, unitas, unitum, unum, unibile: unitatis diversa acceptio, quia vel est res in anima vel extra animam. Primo modo adhuc est duplex, quia vel est terminus entis vel indivisibilitas abstracta ab hac unitate 193; prima unitas convertitur cum entitate secundum Aristotelem, secunda non convertitur, sed est accidens 193; quod unitas extra animam est duplex, scilicet activa et passiva 194; activa est duplex, quia vel simpliciter est principium omnium primum et tale non est plurificabile vel est principium alicuius determinate universitatis et sic plurificatur 194; unitas ipsa entium subsistit vel substernitur aliis 194; quod primordialis unitas est duplex, quia vel secundum causam vel secundum essentiam 194; quod ex prima unitate procedunt unitates 195.

Vita, vivens; ponitur vita in definitione aeternitatis et convenit aeternitas solis vitis per essentiam 19.

Digitized by Google

INDEX NOMINUM

Alexander 42
Alfarabius 144, 145, 194, 195
Algazel 164
Aliqui v. quidam
Anselmus 8, 130
Aristoteles 3, 6, 8, 10, 11, 12, 16, 19, 31, 38, 48, 56, 63, 68, 75, 76, 77, 80, 82, 87, 89, 91, 94, 95, 107, 117, 150, 151, 163, 164, 166, 179, 182, 193, 196
Augustinus 5, 40, 41, 68, 69, 104, 163
Avencebrol 7, 17, 19, 31, 164
Averroes 7, 8, 10, 11, 12, 66, 68, 77, 87, 150, 154, 164, 166
Avicebron v. Avencebrol
Avicenna 19, 57, 58, 193

Boethius 8, 26, 33, 34, 39, 48, 56, 57, 58, 59, 71, 97, 100, 119, 129, 130, 131, 150, 164

Cicero 5, 129
Commentator v. Averroes, Eustratius, Gilbertus Pictaviensis

Didimus 42
Dionysius 18, 19, 20, 25, 29, 30, 32, 34, 40, 41, 42, 100, 118, 141, 172, 173, 179, 187, 188, 189, 194, 195, 197, 204

Euclides 89, 136
Eustratius 6, 7, 29, 53, 54

Gilbertus Pictaviensis 100, 118

Hermes Trismegistus 42, 119, 194

Iohannes Damascenus 37, 196
Isaac 118

Maximus 195

Plato 5, 41, 52, 53, 151, 166, 167, 181, 196
Platonici 40, 143
Porphyrius 52
Praepositinus 57, 59

Quidam 32, 86, 97, 119

Richardus de S.Victore 100, 104, 118

Secundus Philosophus 18
Sibylla Erictea 42

Thebit ben Korath 138
Themistius 12
Titus 204
Tullius v. Cicero

Digitized by Google

Digitized by Google

MEINER MONOGRAPHIE

Philosophie im Mittelalter

Entwicklungslinien und Paradigmen

Hrsg. von Jan P. Beckmann, Ludger Honnefelder, Gangolf Schrimpf und Georg Wieland.

2. Auflage 1996. XI, 473 S. Kartoniert.

Für keine andere Epoche der Philosophiegeschichte war und ist die Entdeckung ihrer philosophischen Bedeutung so sehr an die kritische historische Forschung gebunden wie für die des Mittelalters. An einer Fülle von Beispielen wird in diesem Band aufgezeigt, was *Philosophie im Mittelalter* heißt, wie sie sich entwickelt hat und worin ihre Bedeutung besteht. Alle Beiträge dieses Bandes sind Originalarbeiten international renommierter Mediävisten.

„Das Buch ist hervorragend geeignet, die bisher weithin versäumte Aneignung der theoretischen Tradition des Mittelalters zu befördern. Ist die Voraussetzung hierzu auch insofern günstig, als inzwischen die Originalwerke der wichtigsten Autoren in zuverlässigen Ausgaben vorliegen, so steht nun die Philosophie als reflektiertes Bewußtsein ihrer Zeit vor der Aufgabe, in der Kontinuität und in den Brüchen ihrer Vergangenheit die Gegenwart zu erkennen." *Süddeutsche Zeitung*

FELIX MEINER VERLAG WWW.MEINER.DE

Digitized by Google

TEXTE DES MITTELALTERS IN DER PHILOSOPHISCHEN BIBLIOTHEK

Peter Abaelard
Theologia Summi boni
PhB 395. 1997. XLVI, 330 S. Kt.

Aurelius Augustinus Was ist Zeit?
PhB 534. 2000. LXIV, 142 S. Ln.

Chang Tsai Rechtes Auflichten
PhB 419. 1996. CIV, 327 S. Ln.

Dietrich von Freiberg
Abhandlung über die Akzidentien
PhB 472. 1994. XLVII, 144 S. Ln.

Johannes Duns Scotus
Über die Erkennbarkeit Gottes
PhB 529. 2000. XXXII, 232 S. Ln.

Abu-Hamid Muhammad Al-Ghazali
Der Erretter aus dem Irrtum
PhB 389. 1988. XLIV, 211 S. Kt.

Johannes Scotus Eriugena
Über die Einteilung der Natur
PhB 86/87. 1994. XVIII, 834 S. Ln.

Raimundus Lullus Ars brevis
PhB 518. 1999. XLV, 146 S. Ln.

Maimonides
Führer der Unschlüssigen
PhB 184a-c. 1995.1259 S. Ln.

Giannozzo Manetti
Über die Würde und Erhabenheit des Menschen
PhB 426. 1990. XXXVIII, 150 S. Kt.

Martinus Anglicus
Über die Verpflichtungen
PhB 462. 1993. XL, 170 S. Ln.

Nikolaus von Kues
Gespräch über das Globusspiel
PhB 467. 2000. XV, 178 S. Kt.

Francesco Petrarca
Über seine und vieler anderer Unwissenheit
PhB 455. 1995. XXVIII, 177 S. Kt.

Heinrich Seuse
Das Buch der Wahrheit
PhB 458. 1995. LXXVII, 90 S. Kt.

Thomas von Aquin
Die Gottesbeweise
PhB 330. 1996. XL, 204 S. Kt.

Wilhelm von Ockham
Summe der Logik
PhB 363. 1999. XXV, 166 S. Kt.

William of Sherwood
Einführung in die Logik
PhB 469. 1995. XXXIV, 331 S. Kt.

FELIX MEINER VERLAG WWW.MEINER.DE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Stanford University Libraries
3 6105 025 059 176

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
CECIL H. GREEN LIBRARY
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004
(415) 723-1493

All books may be recalled after 7 days

DATE DUE

Digitized by Google